

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

20. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI MADENCİLİK
SEKTÖRÜNDE YABANCI SERMAYE: KARASU MADENLERİ
OSMANLI ANONİM ŞİRKETİ ÖRNEĞİ

Yunus YILDIZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Doç. Dr. Mustafa SARI

EYLÜL - 2024

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

20. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI MADENCİLİK
SEKTÖRÜNDE YABANCI SERMAYE: KARASU
MADENLERİ OSMANLI ANONİM ŞİRKETİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yunus YILDIZ

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih
Enstitü Bilim Dalı : T.C. Tarihi

“Bu tez 05/09/2024 tarihinde yüz yüze olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Doç. Dr. Mustafa SARI	Başarılı
Doç. Dr. Fikrettin YAVUZ	Başarılı
Doç. Dr. Abdullah LÜLECI	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet

Hayır

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütölen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmaları.)

Yunus YILDIZ

05/09/2024

ÖN SÖZ

Osmanlı Devleti madencilik sektörü, Tanzimat Dönemiyle birlikte gerçekleştirilen ekonomik reformlar ve küreselleşmenin etkisiyle gelişmeye başlamıştır. Söz konusu gelişim, XIX. yüzyıl ortalarından XX. yüzyıl başlarına kadar süren uzun ve çok aşamalı bir süreci ifade etmektedir. Bu süreçte iki unsur -sektör mevzuatının klasik anlayıştan küresel anlayışa doğru evrilmesi ile yabancı sermayenin doğrudan ve dolaylı etkisi-sektörün gelişiminde önemli rol almıştır. Bu unsurlara Osmanlı tebaasına mensup girişimcilerin de eklenmesiyle madencilik sektörü, yüksek kâr beklentisi olan yatırımcıların ilgi duyduğu bir alan haline gelmiştir.

Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi, bir grup bürokrat ile bankerin ortaklığı sonucu kurulmuş ve dönemin Osmanlı Devleti Fransa Büyükelçisinin nüfuzunun etkisiyle Fransız sermaye yatırımı olarak kabul edilmiştir. Fiili olarak 1900-1909 arasında Osmanlı madencilik sektöründe faaliyet gösteren şirket, bu süre zarfında maden sahasında ciddi yatırımlar yapmış, cüzi miktarda üretim ve ihracat yapmasına ek olarak Galata ve Paris Borsalarında uzun süre işlem görmüştür. Şirket, önemli bir miktar sermaye ile kurulmasına ve kararlı bir hissedar grubunun desteğine rağmen, zengin cevher yataklarına erişemeyip hammaddeyi işletemediğinden ve bunun doğal sonucu olarak kâr edememesinden dolayı bir süre sonra arkasındaki desteği kaybetmiştir. En nihayetinde başarısız bir girişim olarak varlığı sona ermiştir.

Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketinin tarihini yazma ve bir yüksek lisans tezi olarak hazırlanması düşüncesi ilk defa “118K499, Osmanlı İmparatorluğundaki Reform ve Kurumsal Değişim Çabalarının İstanbul ve Avrupa Borsalarında İşlem Gören Osmanlı Tahvil Fiyatları Üzerine Etkileri” adlı TÜBİTAK projesinde bursiyer olarak çalıştığım 2020’de ortaya çıkmıştır. Projenin veri toplama sürecinde şirkete ait tahvil ve hisselerin, Osmanlı ve Avrupa borsalarında işlem gördüğünü ve o zamana kadarki Sakarya şehir tarihi literatüründe maden ve şirket konusundaki bilgilerin kısıtlılığından ötürü konu araştırılmaya değer görülmüştür.

Dönemin Osmanlı ekonomik yapısı ve şartları göz önünde bulundurulduğunda Karasu gibi Osmanlı ekonomik sistemi içinde aktif bir rolü bulunmayan bir taşra nahiyesinde yabancı sermaye yatırımının olması, konunun sadece Osmanlı kaynaklarıyla aydınlatılamayacağı gerçeğini doğurmuştur. Bu bağlamda araştırma sürecinde detaylı bir yabancı kaynak taraması yapılmıştır. 2021-2024 arasındaki araştırma ve yazım sürecinin

nihayetinde Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketinin kurumsal tarihi mümkün olduğunca aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketinin tarihinin bir yüksek lisans tezi olarak hazırlanması düşüncesi TUBİTAK 3001, 118K499 projesi ile mümkün olmuştur. Bu sebepten ötürü “*Uygulamalı İktisat Tarihi*” çalışma grubuna projelerinde çalışma fırsatı bulduğum için teşekkür ederim. Çalışmanın kurumsal tarih/monografi türünde olabilmesi için en temel unsur şirket kaynaklarıdır. Bu sebeple şirket faaliyetlerinin birincil kaynağı olan genel kurullar, uzunca bir çabanın ardından eksiksiz biçimde toplanmıştır. Bu raporların temini hususunda öncelikle Fransa Ulusal İş Dünyası Arşivi (ANMT), Milli Kütüphane, Atatürk Kitaplığı, Stanford Üniversitesi ve Berlin Eyalet Kütüphanesi (Staatsbibliothek zu Berlin) yetkililerine kaynak temin sürecinde gösterdikleri özveri ve yardımlarından ötürü teşekkür ederim.

Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde desteğini hiçbir zaman esirgemeyen değerli danışmanım Doç. Dr. Mustafa Sarı’ya teşekkür ederim. Lisans ve yüksek lisans öğretimim boyunca kendileriyle birlikte çalışma fırsatı bulduğum ve tecrübelerinden faydalandığım değerli hocalarım Prof. Dr. Enis Şahin ve Prof. Dr. Haluk Selvi’ye özellikle teşekkür ederim. Yüksek lisans öğrenimim boyunca değerli birikimlerinden faydalandığım Prof. Dr. Arif Bilgin, Prof. Dr. Safiye Kıranlar ve Doç. Dr. Tufan Turan’a da ayrıca teşekkür ederim. Yaptıkları yönlendirme ve tavsiyelerle birlikte çalışmanın gelişimine katkı sağlayan jüri üyelerim Doç. Dr. Fikrettin Yavuz ve Doç. Dr. Abdullah Lüleci’ye özellikle teşekkür ederim. 2018’den beri “*Sakarya Şehir Hafızası*” projesinde birlikte çalıştığımız ve bu süre zarfında iki kitap hazırladığımız SAÜ Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı Kütüphane Şube Müdürü Zeliha Köksal’a bana verdiği sonsuz destekten ötürü özellikle teşekkür ederim. Bu süreçte her zaman yanımda olan ve dostluklarıyla bu çalışmayı tamamlamamda büyük payları olan Yusuf Kurt, Erdem Timur ve Kadir Furkan Karakoç’a ayrıca teşekkür ederim. Son olarak lisans ve yüksek lisans öğretimim süresince desteklerini benden hiçbir zaman esirgemeyen aileme teşekkür ederim.

Yunus YILDIZ

05/09/2024

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
TABLO LİSTESİ	v
GRAFİK LİSTESİ	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: OSMANLI DEVLETİ'NDE MADENCİLİK VE YABANCI SERMAYENİN GELİŞİMİ	7
1.1. Osmanlı Devleti'nde Madencilik Mevzuatının Gelişimi.....	7
1.2. Osmanlı Devleti'nde Madencilik: XIX. ve XX. Yüzyılda Genel Durum	10
1.3. Osmanlı Madencilik Sektöründe Yabancı Sermaye Unsuru	19
1.3.1. Madencilik Sektörünün Yabancı Sermayeye Açılması.....	19
1.3.2. Madencilik Sektöründe Yabancı Sermaye Yatırımları	22
2. BÖLÜM: KARASU MADENLERİ OSMANLI ANONİM ŞİRKETİNİN KURULUŞ SÜRECİ (1898-1900)	30
2.1. Şirketin Maden Sahasına İmtiyaz Verilmesi	30
2.2. Şirketin Kuruluşu ve Erken Dönem Faaliyetleri	34
2.2.1. Madenin Durumu ve Geleceğine Yönelik İşletme Planları	43
2.3. Şirketin Kuruluş Sürecinde Damat Mehmet Paşa'nın Maden Üzerinde Hak İddiası	52
3. BÖLÜM: KARASU MADENLERİ OSMANLI ANONİM ŞİRKETİNİN YAPILANMA SÜRECİ (1900-1904)	55
3.1. 1900 Yılı İşletme Faaliyetleri ve Mali Durum	56
3.1.1. 1900 Yılı İşletme Faaliyetleri.....	56
3.1.2. 1900 Yılı Mali Durumu.....	58
3.2. 1901 Yılı İşletme Faaliyetleri ve Mali Durum	61
3.2.1. 1901 Yılı İşletme Faaliyetleri.....	61
3.2.2. 1901 Yılı Mali Durumu.....	64

3.3. 1902 Yılı İşletme Faaliyetleri ve Mali Durum	68
3.3.1. 1902 Yılı İşletme Faaliyetleri.....	68
3.3.2. 1902 Yılı Mali Durumu.....	71
3.4. 1903 Yılı İşletme Faaliyetleri ve Mali Durum	76
3.4.1. 1903 Yılı İşletme Faaliyetleri.....	76
3.4.2. 1903 Yılı Mali Durumu.....	80
3.5. 1904 Yılı İşletme Faaliyetleri ve Mali Durum	84
3.5.1. 1904 Yılı İşletme Faaliyetleri.....	84
3.5.2. 1904 Yılı Mali Durumu.....	91
3.6. Yapılanma Dönemi Genel Değerlendirmesi.....	95
4. BÖLÜM: KARASU MADENLERİ OSMANLI ANONİM ŞİRKETİNİN İŞLETME DÖNEMİ VE TASFİYE SÜRECİ (1905-1909)	100
4.1. 1905 Yılı İşletme Faaliyetleri ve Mali Durum	100
4.1.1. 1905 Yılı İşletme Faaliyetleri.....	100
4.1.2. 1905 Yılı Mali Durumu.....	104
4.2. 1906 Yılı İşletme Faaliyetleri ve Mali Durum	108
4.2.1. 1906 Yılı İşletme Faaliyetleri.....	108
4.2.2. Üçüncü Olağanüstü Genel Kurul (7 Şubat 1906)	113
4.2.3. 1906 Yılı Mali Durumu.....	118
4.3. 1907 Yılı İşletme Faaliyetleri ve Mali Durum	123
4.3.1. 1907 Mali Yılı İşletme Faaliyetleri	123
4.3.2. 1907 Yılı Mali Durumu.....	127
4.4. 1908-1909 Yılı İşletme Faaliyetleri ve Mali Durum	131
4.4.1. 1908-1909 Yılı İşletme Faaliyetleri	131
4.5. Şirketi Kurtarmak İçin Hazırlanan Rapor ve Planlar	137
4.6. Beşinci Olağanüstü Genel Kurul (7 Temmuz 1909): Şirketin Tasfiye Edilmesi ..	140
4.7. İşletme ve Tasfiye Döneminin Genel Değerlendirmesi	146
5. BÖLÜM: MADEN SAHASINDA İKİNCİ GİRİŞİM: KARASU OSMANLI ANONİM MADEN ŞİRKETİ (1909-1912)	150
5.1. Şirketin Kuruluşu ve İlk Faaliyetleri	150
5.2. 1910-1911 Arası Mali Durum	160
5.3. Olağanüstü Genel Kurul (15 Haziran 1911).....	164

5.4. Şirketin İflası ve Akabinde Yaşanan Gelişmeler (1912-1917).....	170
SONUÇ	176
KAYNAKÇA.....	182
EK	191
ÖZ GEÇMİŞ	209

KISALTMALAR

A.}DVN.MKL.	: Sadâret Mukâvelenamer
A.}DVNSMKLT.d	: Bâb-1 Âsafî Divan-1 Hümâyûn Sicilleri Mukâvelat Defterleri
A.}DVNSİMTZ.d	: Bâb-1 Âsafî Divan-1 Hümâyûn Sicilleri İmtiyaz Kalemî Defterleri
BEO	: Bâbîâli Evrak Odası Evrakı
BOA	: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
DH.DH.H.	: Dâhiliye Nezâreti Hukuk Kalemî
DH.DH.SYS.	: Dâhiliye Nezâreti Siyasi Kısım Evrakı
DH.MKT.	: Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemî
HR.HMŞ.İŞO.	: Hariciye Nezâreti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası
HRT.h.	: Haritalar
İ.TNF.	: İrâde Ticaret ve Nâfia
İ.OM.	: İrâde Orman ve Maâdin
MV.	: Meclis-i Vükelâ
ŞD.	: Şûrâ-yı Devlet
Y.PRK.ASK.	: Yıldız Perakende, Askeri Maruzâtı
Y.PRK.AZJ.	: Yıldız Perakende, Arzuhâl ve Journaller Kataloğu
Y.A.HUS.	: Yıldız Sadâret Hususî
Y.A.RES.	: Yıldız Sadâret Resmî Evrakı
ZB.	: Zabtiye Nezâreti

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Şirketin 31 Aralık 1900 Tarihi İtibariyle Bilançosu.....	59
Tablo 2: Şirketin 31 Aralık 1901 Tarihi İtibariyle Bilançosu.....	65
Tablo 3: Şirketin 31 Aralık 1902 Tarihi İtibariyle Bilançosu.....	73
Tablo 4: Şirketin 31 Aralık 1903 Tarihi İtibariyle Bilançosu.....	81
Tablo 5: Şirketin 31 Aralık 1904 Tarihi İtibariyle Bilançosu.....	93
Tablo 6: Şirketin 31 Aralık 1905 Tarihi İtibariyle Bilançosu.....	106
Tablo 7: Şirketin 31 Aralık 1906 Tarihi İtibariyle Bilançosu.....	119
Tablo 8: Şirketin 31 Aralık 1907 Tarihi İtibariyle Bilançosu.....	128
Tablo 9: Karasu Osmanlı Anonim Maden Şirketinin 1910-1911 Mali Yılı Bilançosu	162

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Temmuz-Aralık 1901 Arası Adi ve İmtiyazlı Hisse Fiyatları	67
Grafik 2: Ocak-Eylül 1902 Arası Adi ve İmtiyazlı Hisse Fiyatları.....	75
Grafik 3: Ocak-Ekim 1903 Arası Adi ve İmtiyazlı Hisse Fiyatları.....	83
Grafik 4: Ocak-Aralık 1906 Arası Adi, İmtiyazlı Hisse ve Tahvil Fiyatları	122
Grafik 5: Nisan-Aralık 1907 Arası Adi ve İmtiyazlı Hisse Fiyatları	130
Grafik 6: Haziran-Aralık 1908 Arası Adi, İmtiyazlı Hisse ve Tahvil Fiyatları	133
Grafik 7: Şubat-Aralık 1909 Arası Adi ve İmtiyazlı Hisse Fiyatları/ Galata Borsası .	145
Grafik 8: Ocak-Ağustos 1909 Arası Adi ve İmtiyazlı Hisse Fiyatları/ Paris Borsası .	146
Grafik 9: Ocak-Aralık 1910 Arası Adi, İmtiyazlı Hisse ve Tahvil Fiyatları	163
Grafik 10: Ocak-Aralık 1911 Arası Adi, İmtiyazlı Hisse ve Tahvil Fiyatları	169
Grafik 11: Ocak-Mayıs 1912 Arası Adi, İmtiyazlı Hisse ve Tahvil Fiyatları.....	171

ÖZET

Başlık: 20. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Madencilik Sektöründe Yabancı Sermaye: Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi Örneği

Yazar: Yunus YILDIZ

Danışman: Doç. Dr. Mustafa SARI

Kabul Tarihi: 05/09/2024

Sayfa Sayısı: viii (ön kısım) + 190 (ana kısım) + 18 (ek)

Bu tez, 20. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti madencilik sektöründe faaliyet gösteren Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketini incelemektedir. Çalışmanın amacı, Osmanlı madencilik sektörünün genel yapısını ve söz konusu şirketin faaliyetlerini analiz ederek bir Osmanlı anonim şirketinin kurumsal monografisini kendi iç dinamikleri üzerinden oluşturmaktır.

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Devleti'nde sanayileşme ve yabancı sermaye yatırımlarının etkisiyle madencilik sektörü gelişmeye başlamıştır. Madencilik sektörüne olan yatırım ilgisinin istikrarlı bir şekilde artması, sektörün zamanla kurumsallaşmasını sağlamıştır. Kurumsallaşma sürecinde yabancı sermaye etkisi de sürekli olarak artış göstermiştir. Osmanlı Devleti ekonomisine katkı sağlayacak nitelikteki maden işletmeleri, XIX. yüzyılın son çeyreğinde kurulmaya başlanmış ve XX. yüzyılın başlarından itibaren sayıları artarak madencilik sektörünün değerini yükseltmiştir.

Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi, 1900 yılında dolaylı yabancı sermaye ve fiili yerli sermaye ağırlıklı bir iş birliği sonucunda kurulmuştur. Şirket, İzmit mutasarrıflığına bağlı Karadeniz kıyısındaki Karasu nahiyesinde simli kurşun ve çinko madenlerini arama ve işletme faaliyetlerinde bulunmuştur. Ancak, Osmanlı Devleti'nin ekonomik kalkınmayı destekleyecek fiziki altyapı olanaklarına sahip olmaması ve maden sahasında profesyonel düzeyde işletmecilik yapılamaması nedeniyle şirket ciddi bir yapılanma sürecine girmiştir. Karadeniz kıyısında liman, demiryolu ve karayolu gibi olanaklardan uzak bir bölgede faaliyet gösteren Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi, altyapı gelişimini kendi gelişimiyle doğrudan ilişkilendirmiştir. Şirket, altyapı projelerinin yanı sıra, işletmenin niteliğini uluslararası madencilik sektörünün seviyesine çıkarmak amacıyla tesisleşmeye ayrıca önem vermiştir. Tüm bu hazırlık çalışmaları, maden sahasındaki varlığından şüphe duyulmayan zengin yatakları işletmek amacıyla yapılmıştır. Şirketin geleceğe yönelik tüm işletme planları, bu zengin maden yataklarından elde edilecek gelire dayandırılmıştır. Öngörülen gelir elde edildiği takdirde, yatırımlar amacına ulaşacaktır. Böylece işletmenin, faaliyette bulunduğu bölge başta olmak üzere Osmanlı madencilik sektörüne katkı sağlaması ve bu katkının doğal bir sonucu olarak yüksek kazanç elde ederek hedeflerine ulaşması amaçlanmıştır. Bu hedefi gerçekleştirmek için 1900-1909 yılları arasında Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi faaliyet göstermiştir. Daha sonra, Karasu Osmanlı Maden Şirketi kurulmuş, ancak bu doğrultudaki faaliyetler başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Sonuç olarak, bu tez Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketinin başarısız bir işletme girişimi olduğunu ortaya koymaktadır. Girişimin başarıya ulaşması için ciddi miktarda yatırım yapılmasına rağmen, gelir üretecek zengin maden yataklarının işletilememesi başarısızlığa yol açmıştır. Şirketin kurumsal monografisi, bu önemli girişimin hedeflerine ulaşmadığını ve Osmanlı madencilik sektöründe etkin bir rol oynayamadan etkisini kaybettiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sakarya, Ekonomi Tarihi, Maden İşletmeleri, Türk Ekonomi Tarihi, Yabancı Sermaye İşletmeleri

ABSTRACT	
Title of Thesis: Foreign Capital in the Ottoman Mining Sector in the Early 20th Century: The Case of the Karasu Mines Ottoman Joint-Stock Company	
Author of Thesis: Yunus YILDIZ	
Supervisor: Assoc. Prof. Mustafa SARI	
Accepted Date: 05/09/2024	Number of Pages: viii (pre text) + 190 (main body) + 18 (add)
<p>This thesis examines the Karasu Mines Ottoman Joint-Stock Company, which operated in the mining sector of the Ottoman Empire in the early 20th century. The aim of this study is to analyze the general structure of the Ottoman mining sector and the activities of the said company, thereby constructing an institutional monograph of an Ottoman joint-stock company based on its internal dynamics.</p> <p>Since the mid-19th century, the mining sector in the Ottoman Empire began to develop under the influence of industrialization and foreign capital investments. The steady increase in investment interest in the mining sector facilitated the gradual institutionalization of the industry. During this process, the influence of foreign capital showed a consistent upward trend. Mining enterprises that were capable of contributing to the Ottoman economy began to be established in the last quarter of the 19th century, and their numbers increased in the early 20th century, thereby enhancing the value of the mining sector. The Karasu Mines Ottoman Joint-Stock Company was established in 1900 as a result of a partnership primarily involving indirect foreign capital and actual local capital. The company conducted prospecting and operational activities for argentiferous lead and zinc mines in the Karasu District, located on the Black Sea coast and under the jurisdiction of the İzmit Sanjak. However, due to the lack of physical infrastructure to support economic development in the Ottoman Empire and the absence of professional-level operations at the mining site, the company underwent a significant restructuring process. Operating in a region distant from essential infrastructure such as ports, railways, and highways along the Black Sea coast, the Karasu Mines Ottoman Joint-Stock Company directly linked its development to the region's infrastructure improvement. In addition to infrastructure projects, the company placed great emphasis on institutionalization to raise the quality of its operations to the standards of the international mining sector. All these preparatory efforts were aimed at exploiting the rich deposits believed to exist at the mining site. The company's long-term operational plans were predicated on the anticipated revenue from these deposits. If the projected income could be realized, the investments would achieve their intended purpose. Thus, the company aimed to contribute to the Ottoman mining sector, especially in the region where it operated, and to achieve high profits as a natural consequence of these contributions. To achieve this goal, the Karasu Mines Ottoman Joint-Stock Company operated between 1900 and 1909. Subsequently, the Karasu Ottoman Joint-Stock Mining Company was established, yet despite continuing efforts, the initiative failed.</p> <p>In conclusion, this thesis reveals that the Karasu Mines Ottoman Joint-Stock Company was an unsuccessful business venture. Despite significant investments aimed at achieving success, the failure to exploit the rich mineral deposits that would generate revenue ultimately led to its downfall. The company's institutional monograph demonstrates that this significant business initiative was unable to achieve its objectives and lost its influence without playing an effective role in the Ottoman mining sector.</p>	
Keywords: Sakarya, Economic History, Mining Enterprises, Turkish Economic History, Foreign Capital Enterprises	

GİRİŞ

Osmanlı Devleti ekonomisi, XIX. yüzyılın ortalarından itibaren önemli değişimler yaşamıştır. Devletin içinde bulunduğu mali zorluklar, sanayileşme ve ekonomik açılım yoluyla aşılmaya çalışılmış ve bunun sonucunda ekonomik liberalleşme dönemi başlamıştır. Ekonomik liberalleşme, devletin kendi tercih ettiği bir yol olmaktan ziyade, dönemin siyasi konjonktürü ve hâkim gücü olan Batı sermayesine karşı direnç gösterememesinin zorunlu bir sonucudur. Bu dönemde altyapı, demiryolu ve liman inşası başta olmak üzere, banka-sigorta, iç-dış ticaret, tarım ve özellikle madencilik sektörü yabancı yatırımcıların yoğun ilgisini çekmiş ve dönemin genelinde, yabancı sermaye ağırlıklı olmak üzere yerli sermayeye de sahip çeşitli işletme girişimleri kurularak Osmanlı madencilik sektöründe faaliyet göstermiştir. Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi (Société Anonyme Ottomane des Mines de Karassou), bu dönemde kurulmuş önemli işletme girişimlerinden biridir.

Osmanlı ekonomi tarihi literatüründe, özellikle madencilik sektörü özelinde şirketleri inceleyen kurumsal monografi türündeki çalışmaların eksikliği dikkat çekmektedir. Bu çalışmalardaki ana yönelim, başarılı olmuş ve köklü geçmişi olan işletmeleri incelemektir. Bu noktada, genel yöneline uymayan ve başarısız bir girişim olan Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi hakkında kapsayıcı bir çalışma bulunmamaktadır.

Bu tez, 1900-1909 yılları arasında Osmanlı madencilik sektöründe faaliyet gösteren Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketinin işletme faaliyetleri ve mali durumunun detaylarını, şirketin kendi iç dinamikleri üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır.

Mevcut literatürde, şirket hakkında yapılan bazı çalışmalar bulunmaktadır. Cumhuriyetin ilanından sonra Karasu maden bölgesi hakkındaki araştırmalar, madencilik ve tarih bilimi olmak üzere iki temel doğrultuda yapılmıştır. Araştırmalar, ilk olarak bölgenin maden rezerv durumunu inceleyen çalışmalarla başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamelerinde bölgedeki maden rezervleri hakkında bilgiler bulunmasına karşın, ilk bilimsel çalışmalar Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü tarafından yapılmıştır. 1940'ta yayımlanan "*Çamdağ'ın Şimalindeki Karasu-Sakarya Mıntıkası Kurşun-Çinko*

*Cevherinin Etüdü*¹ ve 1946'da yayımlanan "*Gümüşhacıköy ve Karasu Kurşun Madenleri Kuzey Kurşun Bölgesi Etüdü*"² makaleleri, bu bağlamda öncü kaynaklar arasında yer alır. 1950'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü'nde hazırlanan "*Karasu İlçesi Monografyası*"³ başlıklı mezuniyet tezi, üniversite düzeyinde hazırlanmış ilk çalışmadır. Bu üç çalışmanın ortak özelliği, Karasu maden bölgesini madencilik bilimi temelinde incelemeleridir. Özellikle MTA makaleleri, saha araştırmaları sonucu hazırlandığından, eski madencilik çalışmalarına da değinmektedir. Bu çalışmaların dışında, Sakarya şehir monografyalarında da bölge madenlerinden bahsedilmektedir.

Karasu maden bölgesinin maden işletme tarihine yönelik ilk akademik çalışma, Prof. Dr. Haluk Selvi tarafından 2005 yılında yayımlanan "*II. Meşrutiyet Dönemi'nde Adapazarı ve Çevresi (1908-1918)*"⁴ başlıklı makaledir. Devam eden süreçte, Osmanlı madencilik sektörü, imtiyazlar ve Fransız yatırımları gibi konularda hazırlanan makale, bildiri ve tebliğlerde Karasu maden bölgesinin tarihi yazılmıştır.

Karasu maden bölgesinden ziyade özellikle Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi'nin tarihini inceleyen çalışmalar da mevcuttur. 2019'da Prof. Dr. Ali Fuat Örenç danışmanlığında Onur Çapar tarafından hazırlanan "*Osmanlı Devleti'nde Fransız Sermayesi*"⁵ adlı doktora tezi, bu çalışmalardan biridir. Tezin içinde yer alan "*Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi (Soci te Anonyme des Mines de Karassou)*" başlıklı bölümde, şirketin faaliyetleri Osmanlı arşiv belgeleri, bir yıllık olağan genel kurul raporu ve çeşitli ekonomi tarihi literatürü çerçevesinde kısaca işlenmiştir. Bu çalışma daha sonra kitaplaştırılmıştır. Çalışmanın danışmanı Prof. Dr. Ali Fuat Örenç, 2019'da yayımlanan "*Osmanlı'da Yabancı Sermaye İştirakli Karasu Madenleri Anonim Şirketinin Kuruluş ve*

¹ Necdet Egeran, P. de Wijkerslooth, "Çamdağ'ın Şimalindeki Karasu-Sakarya Mintıkası Kurşun-Çinko Cevherinin Etüdü, *MTA Dergisi*, 21 (1940), 513-527.

² V. Kovenko, "Gümüşhacıköy ve Karasu Kurşun Madenleri Kuzey Kurşun Bölgesi", *MTA Dergisi*, 36 (1946), 234-249.

³ Ulviye Atadeniz, *Karasu İlçesi Monografyası* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü, Mezuniyet Tezi, 1949-1950)

⁴ Haluk Selvi, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Adapazarı ve Çevresi (1908-1918)", *Sakarya İli Tarihi I*, Ed. Mustafa Demir, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 2005), 449-496.

⁵ Onur Çapar, "*Osmanlı Devleti'nde Fransız Sermayesi: 1838-1914*" (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019) 316-326.

Faaliyetleri” adlı bir kitap bölümü çalışması bulunmaktadır.⁶ Her iki çalışmada benzer kaynaklara ve kurguya sahiptir. Şirketin tarihini, kurumsal tarih metodolojisinin kaynak çeşitliliği esasına uygun olarak ve şirketin genel kurul raporlarına dayandırarak inceleyen ilk çalışma, Prof. Dr. Mehmet Yetişgin danışmanlığında Toroshan Özdamar tarafından hazırlanan, *Osmanlı Madenlerinde Fransız Sermayesi ve Galata Bankerleri Ortaklığı: Balyakaraaydın, Kesendire ve Karasu Şirketleri* adlı doktora tezidir.⁷ Şirketi yabancı sermaye ve Galata bankerleri çerçevesinde inceleyen “*Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi (Société Anonyme des Mines de Karassou)*” başlıklı bölüm doğrudan şirketin yıllık genel kurul raporlarına ve Osmanlı arşiv belgelerine dayandırılarak hazırlanmıştır. Çalışma, 1900-1910 arası olağan ve olağanüstü genel kurul raporlarını derleyerek önemli bir kaynağı değerlendirmiştir. Fakat çalışma birçok temel problemi içermektedir. Şirketin üretim ve ihracat miktarı, borsa faaliyetleri gibi unsurların yanı sıra şirketin mali durum değerlendirmeleri, işletme faaliyetlerinin analizi, tasfiye süreci ve devamında yaşanan, şirketin iflasıyla sonuçlanan döneme dair bilgi bulunmamaktadır. Karasu madenleri, yerel tarih düzeyinde amatör nitelikte çalışmalara da konu olmuştur. Tespit edilebilen en eski çalışma, 2017’de “*Karasu Mag*”⁸ isimli yerel magazin dergisindeki çıkan birkaç cümledir. Karasu madenlerinin günümüzde idari sınırları içinde kaldığı Sakarya/Kocaali Belediyesi’nin 2023’te yayınladığı “*Tarihi ve Kültürel Mirasıyla Kocaali*” adlı kitapta “*Tarihi Maden Deresiyle Kocaali*” başlıklı bölümde maden bölgesi hakkında çeşitli yazılar ve belge çevirileri bulunmaktadır.⁹ Mevcut literatürde şirketin faaliyetleri ve mali durumu gibi temel konuların yanı sıra, şirket yatırımları, üretim miktarı, borsa faaliyetleri ve girişimin neden başarısız olduğu gibi önemli konular yeterince incelenmemiştir. Bu bağlamda yapılan çalışmaların, şirketi bütün yönleriyle irdeleme çabasında olmadığı görülmektedir. Yöntem olarak parçadan bütüne doğru ilerlemek yerine doğrudan bütünü anlatma seçeneği tercih edilmiştir. Özellikle son dönem literatürde, şirket hakkındaki önemsiz detay ve olaylara odaklanılıp,

⁶ Ali Fuat Örenç, “Osmanlı’da Yabancı Sermaye İştirakli Karasu Madenleri Anonim Şirketinin Kuruluş ve Faaliyetleri”, *Yakın Dönem Türkiye Tarihi Araştırmaları- Sabahattin Özel Armağanı*, Ed. Safiye Kıranlar, Eminalp Malkoç, (İstanbul: Der Yayınları, 2019), 295-320.

⁷ Toroshan Özdamar, “*Osmanlı Madenlerinde Fransız Sermayesi ve Galata Bankerleri Ortaklığı: Balyakaraaydın, Kesendire ve Karasu Şirketleri*” (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022) 247-275.

⁸ Anonim, “Osmanlı Arşivlerinde Karasu”, *Karasu Mag*, 1, (2017), 20.

⁹ Oğuzhan Kır, “Tarihi Maden Deresiyle Kocaali”, *Tarihi ve Kültürel Mirasıyla Kocaali*, Oğuzhan Kır, (Sakarya: Kocaali Belediyesi Yayınları, 2023), 316-3467.

söz konusu temel ve önemli konular göz ardı edilmiştir. Şirket, doğrudan madencilik sektörünün bir parçası olarak görülmüş ve mikro düzeyde bir analiz yapılmamıştır. Bütüncül bakış açısı, şirketin iç dinamiklerinin göz ardı edilmesine ve temel kurumsal tarih yazım metotlarının uygulanamamasına neden olmuştur.

Bu tez, mevcut literatürün şirket hakkındaki en temel soruları cevapsız bırakmasına karşın, kurumsal tarih yazım metodunun esaslarına uygun olarak, Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketinin faaliyetlerini bütün yönleriyle inceleyerek, Osmanlı ekonomisi ve madencilik sektörü literatüründeki bu boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

Bu çalışma, söz konusu şirketin nasıl kurulduğu, gelecek planları ve faaliyetlerinin neler olduğu; kuruluşundan faaliyetlerini sonlandırana kadar nasıl bir mali yapıya sahip olduğu; işletme manevraları, üretim ve değer bazında Osmanlı madencilik sektöründeki konumunun ne olduğu sorularına cevap aramaktadır.

Araştırma, şirketin resmî kayıtları olan yıllık olağan ve olağanüstü genel kurul raporlarına, Osmanlı arşiv belgelerine ve dönemin yerli ve yabancı süreli yayınları gibi birincil kaynaklara dayanmaktadır. Kurumsal tarih yazımı metodunun kaynak çeşitliliği esasına uygun olarak ikincil kaynaklar ve genel ekonomi/madencilik literatürü de araştırma için kullanılmıştır. Şirket hakkındaki detayların gözden kaçmaması ve araştırmanın kapsayıcılığını sağlamak için birincil kaynaklardaki bilgiler eksiksiz biçimde kullanılmış; zaman zaman bir bilgi hakkında farklı tür kaynaklar referans gösterilerek ulaşılan bütün kaynaklar değerlendirilmiştir. İkincil kaynaklar ve literatür kaynakları ise araştırmaya destek olması için harmanlanmıştır.

Bu tez beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde XIX. ve XX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde madencilik ve yabancı sermayenin gelişimi başlığı altında; maden mevzuatının gelişimi, sektörün genel durumu, yabancı sermayenin madencilik yatırımları ve sektördeki şirketleşme süreci incelenmiştir. Bu bölüm, tezin geri kalan ve şirketin faaliyetlerinin anlatıldığı bölümlere doğrudan referans olması için oluşturulmuştur.

Tezin kalan dört bölümü, şirketin dönüm noktaları ve stratejik kararları üzerinden bölümlendirilmiştir. İkinci bölüm, şirketin kuruluş süreci hakkındadır. Kuruluş döneminde yaşanan bürokratik süreç, şirketin kısa ve uzun vadeli hedefleri ve bu hedeflerin oluşumunu sağlayan maden fizibilite raporları incelenmektedir. Üçüncü bölüm, şirketin 1900-1904 arasındaki yapılanma sürecine mercek tutmaktadır. Bu bölümde, yıllık işletme faaliyetleri ve mali durum detaylıca incelenmiştir. Dördüncü

bölüm, 1905-1909 arası dönemi kapsayan işletme ve tasfiye sürecini aktarmaktadır. Bu dönemde madenin geleceğini belirleyen ekonomik kararlar, yeni yol haritası belirlemek için hazırlanan fizibilite raporları ve nihai olarak işletmeden vazgeçiş süreci incelenmiştir. Beşinci bölüm, şirketin tasfiyesinin ardından ekonomik manevra amacıyla kurulan yeni şirketin faaliyetlerini, ikinci girişiminde başarısızlığını ve devamında madenlerin ve işletmenin akıbetini aktarmaktadır.

Araştırmanın Konusu

Bu tezin konusu, Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketinin 1900-1909 arasındaki işletme faaliyetleri ve mali durumunu incelemektir. Bununla birlikte, şirketin kuruluşundan önceki Osmanlı madencilik sektörünün genel durumu ve şirketin 1909'daki tasfiyesinin ardından yaşanan gelişmeler de ele alınacaktır.

Araştırmanın Amacı

Bu tezin amacı, Osmanlı madencilik sektöründe faaliyet göstermiş ve hâlihazırda hakkında kurumsal tarih metodolojisine uygun bir çalışma bulunmayan Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketinin kurumsal monografisini oluşturmaktır. Bu sayede Osmanlı ekonomi ve madencilik literatüründeki şirkete ait boşluğun doldurulması ve özellikle de madencilik sektör tarihine kurumsal bir çalışma kazandırmak amaçlanmaktadır.

Araştırmanın Önemi

Bu tezin önemi, Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketinin faaliyet döneminde Osmanlı madencilik sektöründeki sayılı şirketlerden biri olmasından kaynaklanmaktadır. Osmanlı madencilik sektörü hakkındaki literatürün yetersizliğine bağlı olarak, şirket hakkında hazırlanan bu çalışma, sektör literatürüne şirket üzerinden katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu tezin yönteminde, öncelikle şirketin resmî yayınları olan yıllık olağan ve olağanüstü genel kurul raporlarından yıllık faaliyet ve mali duruma dair bilgiler derlenmiştir. Söz konusu raporların temini, bu çalışmanın bilimsel etik açısından hazırlanabilmesi için önemlidir. Mevcut literatürde Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketine ait 12 olağan

ve olağanüstü genel kurul toplantısı ile selefi konumundaki şirketin 1 olağan genel kurul raporu çalışmalarda kaynak olarak kullanılmıştır. Söz konusu raporlar, doktora tezi bölümü olarak değerlendirilmiştir. Ancak şirketin tarihinin bir yüksek lisans tezi olarak hazırlanması noktasında daha kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Bunun sonucunda Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi'ne ait 12 rapora ek olarak selefi olan şirketin 3 raporu tespit edilip temin edilmiştir.¹⁰ Yeni kaynakların da eklenmesiyle şirketlerin faaliyetlerinin daha detaylı bir biçimde incelenmesi mümkün olmuştur. Buna ek olarak, yeni kaynakların eklenmesi bu tezin bilimsel etik çerçevesinde özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

Şirket raporlarının değerlendirilmesinin ardından Osmanlı arşiv belgelerinden mümkün olduğunca faydalanılmıştır. Bunun dışında, dönemin resmî Osmanlı maden istatistikleri şirket hakkında önemli bilgiler sağlamıştır. Dönemin ekonomi basını, şirketin borsa faaliyetleri ve genel mali durumu hakkında detaylı bilgiler içermektedir. Ayrıca, Osmanlı ekonomisinin ve madencilik sektörünün çağdaş kaynaklarından da faydalanılmıştır. Kaynak çeşitliliğini ve araştırmalardaki somut verilerin doğruluğunu tespit etmek için ikincil tür kaynaklar ve genel ekonomi/madencilik literatüründen de faydalanılmıştır. Bu sayede kurumsal tarih yazımı metodunun kaynak çeşitliliği esasına uygun olarak yerine getirilmiştir.

¹⁰ İki şirkete ait raporların temin süreci 2021-2024 arasında tamamlanmıştır. Bu süre zarfında Fransa Ulusal İş Dünyası Arşivinden 10, Berlin Eyalet Kütüphanesinden 2, Milli Kütüphaneden 1, Atatürk Kitaplığından 1, Stanford Üniversitesinden 1 rapor temin edilmiştir.

1. BÖLÜM: OSMANLI DEVLETİ'NDE MADENCİLİK VE YABANCI SERMAYENİN GELİŞİMİ

1.1. Osmanlı Devleti'nde Madencilik Mevzuatının Gelişimi

Osmanlı madencilik rejiminin tarihsel süreçte yaşadığı değişimin en temel unsuru, sektörün hukuki gelişimidir. Bu sebeple ilk ana başlık, madencilik mevzuatının gelişimi olarak belirlenmiştir. Bu gelişimin itici gücü Tanzimat Fermanı'nın oluşturduğu değişim altyapısıdır. Bu bağlamda mevzuat, Tanzimat Dönemi'nden itibaren incelenmeye başlanmıştır. Madencilik sektörü literatürünün önemli bir parçası olan mevzuat incelemeleri, temelde maâdin nizâmnâmelerine ve bunların etkileri üzerinedir. Bu bölümde, maâdin nizâmnâmeleri ve onlara bağlı mevzuat değişikliklerine ilaveten bağımsız olarak yayınlanan madencilik konulu hukuki metinler de dahil edilmiştir. Böylece maden mevzuatında birlik oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu sebeple, nizâmnâme ve diğer metinlerin ayrıntılı analizlerinden ziyade, kronolojik olarak sunulup tarihsel süreçte maden mevzuatının oluşumu ve gelişiminin aşamaları derlenmiştir.

1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı, hukuk, eğitim ve askeri reformlar başta olmak üzere birçok konuda modernleşme sürecinin başlamasına vesile olmuş bir adımdır. Fermanla birlikte başlayan Tanzimat Dönemi'nde, belirli bir program doğrultusunda hedeflenen modernleşmeye ulaşmaktan ziyade, genellikle uluslararası siyasi ve ekonomik ilişkilerin gereklilikleri doğrultusunda hareket edilmiştir. Bu süreçte Osmanlı Devleti'nin kendi çizdiği modernleşme yolu ve uluslararası gerekliliklerin baskısı sürekli çatışma halinde olmuştur. Bu çatışma ortamı, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna dek sürmekle beraber, özellikle ekonomi alanında uluslararası gerekliliklere karşı gösterilen direnç zamanla azalmıştır. Osmanlı Devleti, ekonomisinin modernleşme sürecinde, kurumlarını ve genel zihniyetini yine kendi düşüncesine göre, uluslararası ekonomiyle sınırlı ilişkiler doğrultusunda adımlar atmıştır. Fakat uluslararası etkinin, Osmanlı Devleti ekonomisinin sınırlarını tamamen kaldırmaya yönelik faaliyetleri zaman içinde ağır basmıştır. Başlarda Osmanlı ekonomisine kapitülasyonlar üzerinden dahil olan bu etki unsuru, ilerleyen süreçte modernleşmenin hukuki adımları üzerinde de etkili olmuştur. Ekonominin modernleşmesinde yaşanan bu çatışma süreci, madencilik sektörünün gelişiminde de yaşanmıştır. Sektör üzerindeki uluslararası etki, mevzuatın gelişimi ve sermaye üzerinden gözlemlenebilmektedir. Fakat çalışmanın ana konusundan ötürü, söz konusu çatışmanın

analizinden ziyade Tanzimat Dönemi'nden itibaren gelişen Osmanlı maden mevzuatının genel bir görüntüsünü ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Tanzimat Dönemi'nde maden mevzuatındaki ilk girişim, 8 Haziran 1858'de yayımlanan Arazi Kânûnnâmesi'nin madenlere ilişkin 107. maddesidir. Madde, genel hatlarıyla madenin mülkiyeti konusuna açıklık getirmektedir. Bu kanunla beraber bazı istisnai durumlar haricinde madenlerin mülkiyeti tamamen devlet kontrolünde tutulmaktadır.¹¹ Arazi kanunundan üç yıl sonra, 17 Temmuz 1861'de ilk maâdin nizâmnâmesi yayınlanmıştır. Elli maddeden oluşan nizâmnâme, işletme, imtiyaz süresi ve vergi yükümlülükleri konusunda yenilikleri beraberinde getirmiştir. Madeni işletebilmek için maden idaresinin kurulması, işletme imtiyazının on yıl olması, çıkarılan madenin kıymetine göre vergi ödenmesi, maden sahasının dönümü için yıllık vergi ödemesi ve tek seferlik ferman harcı ödemesi uygulamaları hayata geçirilmiştir.¹² Nizâmnâme ile birlikte ilk defa yasal olarak yabancılara maden ihalelerine hissedar olarak katılabilme hakkı verilmiştir.¹³

Nizâmnâme yayınlandıktan sonra hukuki kapsayıcılığı yetersiz bulunmuş ve 29 Aralık 1866'da bazı eklemeler yapılmıştır.¹⁴ 1867'de yabancıların gayrimenkul almalarına izin veren kanunun yayınlanması, Osmanlı Devleti'ndeki maden, ziraat ve orman kaynaklarını işletme hakkına yasal dayanak olarak görülmüştür.¹⁵ Böylece 1861 nizâmnâmesi ile ortaklık hakkı elde eden yabancı girişimciler, tam sahiplik konusunda önemli bir hakka sahip olmuşlardır.

1861 Maâdin Nizâmnâmesiyle istenen sonuç elde edilememiş ve 1810 Fransız Maden Nizâmnâmesi temele alınarak 8 Nisan 1869'da yeni bir maâdin nizâmnâmesi yayınlanmıştır. Yeni nizâmnâme ile birlikte, maden arazilerinin tasnifi, işletme süresi ve vergi yükümlülükleri konusunda değişiklikler yapılmıştır.¹⁶ Nizâmnâmenin yürürlükte olduğu dönemde iki irâde-i seniyye yayınlanmıştır. Birincisi, 12 Ocak 1870'de madenlerde çalışan işçi, cevherin nakliyesi ve maden bölgesinde yaşayan halkın

¹¹ *Düstur: Birinci Tertib* (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1289) 1/192-193.

¹² Ahmet Kartalkanat, "Osmanlılarda Madencilikle ilgili Yasal Düzenlemeler ve Madencilik Politikası", *Jeoloji Mühendisliği*, 36 (Mayıs 1990), 67.

¹³ Özkan Keskin, "Osmanlı Devleti'nde Maden Hukukununun Tekâmülü (1861-1906)", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 29/29 (Mart 2011), 129.

¹⁴ Karakoç Sarkis, *Maadin Nizamnamesi* (İstanbul: Cihan Matbaası, 1341/1343), 449.

¹⁵ Halil İnalçık, *Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi* (İstanbul: İSAM, 2018), 186.

¹⁶ Kartalkanat, "Osmanlılarda Madencilikle ilgili Yasal", 67; Keskin, "Osmanlı Devleti'nde Maden Hukukununun", 131.

sorumlulukları açıklanmıştır. İkincisi, 16 Haziran 1875'te vilayetlerde maden arama ruhsatnameleri hakkındadır.¹⁷

Maden mevzuatının gelişimi, 6 Eylül 1887'de kapsamlı bir maâdin nizâmnâmesinin yayınlanmasıyla devam etmiştir.¹⁸ Nizâmnâme dokuz bölüm ve doksan iki maddeden oluşmaktadır. Yeni nizâmnâmeyle birlikte maden işletmelerinde devamlılığının sağlanması amaçlanmıştır. Bunun dışında vergi yükümlülükleri konusunda da kapsamlı değişiklikler yapılmıştır.¹⁹ Nizâmnâme yayınlandıktan sonra özellikle maden arama yöntemleri hakkında 1890, 1901 ve 1906'da birtakım eklemeler yapılmıştır.²⁰

8 Şubat 1892'de bir grup maden işletmecisinin talebi doğrultusunda anonim maden şirketlerinin kurulmasının kolaylaştırılmasına dair bir mazbata yayınlanmıştır. Bu mazbata, Osmanlı madencilik sektöründe bir dönüm noktası niteliğindedir. Mazbata sayesinde maden işletmeleri şirketleşmeye başlamıştır. 5 Temmuz 1893'te maden mühendislerinin görevleri hakkında bir talimat yayınlanmıştır.²¹

Son maâdin nizâmnâmesi, 8 Nisan 1906'da yürürlüğe girmiştir. Nizâmnâmenin hazırlık döneminde, gümrük vergisinin artırılması konusunda yabancı elçiliklerle uzun süren müzakereler yapılmıştır. Yeni nizâmnâme genel hatlarıyla 1887 nizâmnâmesinin benzeridir. Nizâmnâmenin getirdiği en önemli değişiklik, bürokratik süreci sınırlamasıdır. Diğer bir önemli değişiklik ise, yabancı imtiyaz sahiplerinin maden bölgesinde yabancı işçi yerleştirmesi ve demografinin değiştirilmesine karşılık olarak mühendis ve ustabaşı hariç diğer çalışanların bölgedeki Osmanlı tebaasından seçilmesine karar verilmesidir.²² Nizâmnâmede 1913 ve 1915'te 5, 10, 17 ve 23. maddelerde değişiklikler yapılmıştır. 9 Eylül 1909'da maden sahalarında nakliyat için oluşturulacak tesisata dair bir nizâmnâme yayınlanmıştır.²³

Birinci Dünya Savaşı devam ederken, 2 Haziran 1915'te Karadeniz'den maden kömürü nakleden nakliye gemileri hakkında bir kanun yayınlanmıştır.²⁴ 27 Şubat 1916'da çıkartılan bir başka kanun, savaş sona erene dek ithal kömürden gümrük vergisi

¹⁷ Sarkis, *Maadin Nizamnamesi*, 449.

¹⁸ *İhsaiyat-ı Maliye*, 95-97.

¹⁹ Keskin, "Osmanlı Devleti'nde Maden Hukukunun", 133.

²⁰ Sarkis, *Maadin Nizamnamesi*, 450-451.

²¹ Sarkis, *Maadin Nizamnamesi*, 450-451.

²² Keskin, "Osmanlı Devleti'nde Maden Hukukunun", 136.

²³ Sarkis, *Maadin Nizamnamesi*, 450-451.

²⁴ *Düstur: Tertib-i Sani* (Dersaadet: Matbaa-i Amire, 1336), 7/ 695.

alınmayacağı hakkındadır.²⁵ 21 Mart 1916'da yayınlanan bir kanunla kömür ve linyit maden ruhsatnamesine sahip olanlara harp sebebiyle fazla ihracatta bulunmalarına izin verilmiştir.²⁶ 2 Ocak 1919'da ihraç maden kömüründeki gümrük vergisi muafiyeti hakkında bir kararname yayınlanmıştır.²⁷ 26 Aralık 1920'de yayınlanan bir irâde-i seniyye ile ithal maden kömürünün gümrük muafiyeti kaldırılmıştır.²⁸ 13 Ekim 1919'da barış anlaşması imzalanana kadar maden arama ruhsatnamesi talebinde bulunan mültezimlerinin isteklerinin geri çevrileceğine dair bir kararname yayınlanmıştır.²⁹

1858'den 1920'ye kadar süren mevzuat gelişim süreci, klasik Osmanlı hukukuna tabi olan madencilik, dönemin ihtiyaçlarına uygun olarak kuralları belirlenmiş bir sektör haline getirmiştir. Bu gelişimin temel iki dinamiği vardır. Birincisi, Osmanlı Devleti'nin kendi iç dinamikleridir. Sektörün kuralları ve gelişimi ilk önce bu doğrultuda ilerletilmiş olmasına rağmen, zamanla ikinci unsur olan Avrupa temelli mevzuat ve ekonomik baskı hâkim olmuştur. Sektör içinde mevzuat eksikliği ve değişim arzusu hiç bitmemekle birlikte, çözüm yolu bu iki dinamik üzerinden bulunmaya çalışılmıştır.

1.2. Osmanlı Devleti'nde Madencilik: XIX. ve XX. Yüzyılda Genel Durum

Osmanlı Devleti'nde madencilik sektörünün geçmişi çok eskilere dayanmasına rağmen, devletin sona erişine dek kapsamlı bir maden rezerv araştırması yapılmamıştır. Mevcut rezerv çalışmaları, bazı jeolog ve coğrafyacıların ülkenin çeşitli bölgelerini gezerek hazırladığı eser ve haritalardan oluşmaktadır.³⁰ Osmanlı Devleti'nin gerçek maden rezerv durumunun bir kesitini yansıtan bu eserlerin etkisiyle, henüz keşfedilmemiş zengin

²⁵ *Düstur: Tertib-i Sani* (İstanbul, Evkaf Matbaası, 1928), 8/413.

²⁶ *Düstur: Tertib-i Sani*, 8/760.

²⁷ *Düstur: Tertib-i Sani* (İstanbul, Evkaf Matbaası, 1928), 11/93.

²⁸ *Düstur: Tertib-i Sani* (İstanbul, Evkaf Matbaası, 1928), 12/359.

²⁹ Sarkis, *Maadin Nizamnamesi*, 450-451.

³⁰ Yabancı jeolog ve coğrafyacıların çalışmaları; 1- Rus bilim adamı Tchihatcheff, 1847 ve 1863 yıllarında Anadolu'yu gezmiş ve 1866'da Fransızca jeoloji haritasıyla birlikte üçü jeoloji, biri Anadolu'nun paleontolojisi üzerine olmak üzere dört ciltlik bir eser yayınlamıştır. 2- Philippon, 1910'da Bağdat demiryolu hattı ile Batı Anadolu'nun coğrafyası ve jeolojisi üzerine Almanca bir çalışma yayınlamıştır. Yazar, çalışmasında belirli metal yataklarından ve ayrıca eski zamanlarda terk edilmiş bazı yataklardan bahsetmektedir. 3- Leonardo, 1915 yılında Berlin'de Paflagonya coğrafyasını konu alan bir eser yayınlamıştır. 4- İngiliz jeolog Oswald, jeolojik haritayla birlikte Ermenistan Jeolojisi'ni yayınlamıştır. 5- Frech, Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanca olarak yayınladığı, Bağdat demiryolu hattının geçtiği bölgenin jeolojisini konu alan eser yayınlamıştır. 6- 1921 yılında Ali Kenan Bey ve Malik Bey İstanbul'da Anadolu'nun 1/1.500.000 ölçekli jeolojik ve mineralojik haritasını yayınlamıştır. Madencilik açısından bakıldığında bu harita türünün en eksiksizidir. M.D. Virtanessian, *L'industrie minérale en Turquie* (Paris: Dunod, 1923), 5-6.

maden yataklarının bulunduğu³¹ ve ülke topraklarının maden yönünden çok zengin olduğu görüşü ortaya çıkmıştır.³²

Bu görüşü destekler nitelikte önemli bir veri seti bulunmaktadır. Veri setine göre, 1878-1899 arası dönemde toplamda 62 maden işletme imtiyazı verilmiştir. Bu imtiyazlar; Aydın, Hüdavendigâr, Selanik, Kosova, Manastır, Konya, Sivas, Trabzon, Ankara, Adana, Kastamonu, Edirne, Diyarbakır, Halep ve Cezair-i Bahri Sefid vilayetlerinde bulunan madenleri kapsamaktadır.³³ Söz konusu madenler aktif olarak işletilmese dahi, keşfedildikleri göz önünde bulundurulduğunda, Osmanlı coğrafyasındaki madenlerin dağılımını göstermesi bakımından önemlidir. Bu bağlamda, geniş bir coğrafyayı kapsayan söz konusu vilayetlerde farklı türden madenlerin mevcudiyeti, zengin maden rezervine sahip olduğu düşüncesiyle paralellik göstermektedir. Öte yandan, söz konusu zengin maden rezervlerinin keşfedilmesi meselesi sektörün önemli bir problemidir.

Çağdaş kaynaklar maden rezervi keşfi hususunda önemli bilgiler aktarmaktadır. Kaynaklara göre, daha önce madencilik yapılan bir bölgede cevher kalıntısına rastlamadan yeni bir maden yatağı keşfetmek nadir bir durumdur. Madencilik teknolojisinin yetersizliği veya mali sebeplerden ötürü, işletilen maden yatakları bir süre sonra terk edilip, daha sonra farklı bir girişimci tarafından yeniden faaliyete geçirilmektedir.³⁴ Bu usul, zamanla kalıcı hale gelerek, yeni maden rezerv keşiflerinin mevcut maden yataklarının çevresinde araştırılıp bulunmasına ve böylece birbiriyle sınırlı komşusu olan maden sahalarının ortaya çıkışına yol açmıştır. Girişimciler, rezerv varlığı bilinen bölgenin çevresinde yeni rezerv aramanın başarı olasılığının yüksekliğine güvenerek bu yolu tercih etmektedir. Bunun sonucunda, yeni girişimciler açısından madencilik sektörü önemli riskler barındırmaktadır. Çünkü ilkel tekniklerle yapılan rezerv tahminlerinin yanlış payı oldukça yüksektir. Bu sebeple, hali hazırda sektörde yatırımları bulunan girişimcilerin sektörde söz sahibi olması olasıdır. Sektörün kendi içinde barındırdığı riskler, Osmanlı ekonomisindeki durumunu doğrudan etkileyen bir unsurdur.

³¹ *Anadolu Mecmuası*, “Anadolu Madenleri” (1340), 223.

³² Charles Morawitz, *Les Finances de la Turquie* (Paris: Guillaumin, 1902), 212.

³³ Gökmen, Ertan, “II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı Maden İmtiyazları (1878-1899)”, *Belleten* 71/262 (Aralık 2007), 976-979; Tevfik Güran, “*Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı 1897*”, (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1997), 172.

³⁴ *Le Yıldız: L'étoile Orientale*, “Les Richesses Minérales de L'empire Ottoman” (11 Mart 1893), 7.

Madencilik sektörünün Osmanlı Devleti ekonomisindeki payını gösteren önemli göstergelerden biri, bütçelerdeki sınıflandırılması ve payıdır. Bu pay, aktif olarak işletilen maden işletmelerinden elde edilen gelirlere oluşmaktadır. Maden mevzuatı, maden işletme başvurusundan itibaren bir dizi harç ve verginin ödenmesini gerektirmektedir. Öte yandan, üretime başlayan işletmelerin ihraç, maden sahasının kullanımı ve gümrük gibi sabit vergi kalemleri bulunmaktadır. Bu yönüyle, devlet işletme izni vermediği girişimciden de gelir elde etmektedir. İşletme izni verdiği madenlerden ise yıllık üretime endeksli vergi almaktadır.

Madencilik sektörünün üretime endeksli vergi anlayışı, zamanla vergi yükümlülüklerine farklı devlet fonlarının eklenmesine sebep olmuştur. Bu fonlardan bazıları Dârülaceze, iskân-ı muhacirin ile Bâbîâli Teshilat Sandığı ianeleri, Hicaz Demiryolu ve Teçhizat-ı Askeriye tertipleridir. Söz konusu fonların vergi yükümlülüklerine eklenmesinin en temel sebebi, işletmelerin vergi ödemelerine dair verdikleri taahhüttür. Maden mevzuatında da yer edinen bu fonlar hakkında zamanla düzenlemeler yapılmıştır. 22 Kasım 1909'da yayınlanan bir irâde-i seniyye ile iskân-ı muhacirin ve Bâbîâli Teshilat Sandığı ianelerinin lağvına karar verilmiştir. 6 Nisan 1918'de Hicaz Demiryolu, Teçhizat-ı Askeriye tertipleri ile Dârülaceze ianesi kısmen lağvedilmiştir.³⁵ Fakat bu devlet fonlarının devlet bütçesinin maden gelirleri ile doğrudan bir bağlantısı bulunmamaktadır. Bu sebeple, sadece mevzuatın zorunlu kıldığı vergilerden oluşan gelir kalemine bakılması gerekmektedir.

1869-1870 bütçesinde maden gelirleri, devlet gelirleri arasında sınıflandırma bakımından üçüncü kısımda çeşitli gelirler başlığı altında gösterilmiştir. Maden gelirlerinin bu adla sınıflandırılması Tanzimat Dönemi'nin ilk bütçelerinden beri görülmektedir.³⁶ Sektör gelirlerinin bütçede bu denli geri planda kalmasının en önemli sebebi, madenlerin işletilebilme sorunudur. Neticede, bütçede gelir kalemleri miktarlarına göre sınıflandırılıp sıralandığından, maden gelirlerinin oldukça düşük olduğu anlaşılmaktadır.

Madencilik sektörünün bütçelerdeki durumunu somut olarak gösteren en önemli veri seti 1909-1918 dönemi bütçeleridir. Söz konusu döneme ait yedi mali yılın bütçelerinin ortalama maden geliri 16.112.314 kuruş olarak belirlenmiştir.³⁷ S Bu döneme ait

³⁵ Sarkis, *Maadin Nizamnamesi*, 450-451.

³⁶ *İhsaiyat-ı Maliye*, 95-97.

³⁷ *Osmanlı Bütçeleri 1909-1918* (Ankara: Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, 2000) 8,9,207,208,311,312,362,363,405,406,436,497,498. Söz konusu bütçeler 1909-1911, 1914-1916 ve 1918 yıllarına aittir.

bütçelerde, Tanzimat Dönemi bütçelerinden farklı bir sınıflandırma yapılmasına rağmen, sektörün durumu açısından pek bir değişiklik görülmemektedir. Genel perspektifte, işletilen ve katma değer üretilebilen işletmelerin yetersizliğinden ötürü sektör yeterli düzeyde kamu geliri üretememiştir.

Osmanlı Devleti'nin geniş bir coğrafyada sahip olduğu madenlerden düşük miktarlarda gelir elde etmesi önemli bir problemdir. Öte yandan, bu problemi besleyen ana unsur madencilik sektörünün bazı kronik sorunlarıdır. Osmanlı madencilik sektörünün sorunları, Osmanlı hükümetine bağlı ve diğer Avrupalı bağımsız maden mühendisleri tarafından daima inceleme konusu olmuştur. Bazı incelemeler Osmanlı Devleti'nin talebi doğrultusunda yapılırken, bazıları da Avrupalı yatırımcıları bilgilendirmek amacıyla yapılmıştır. En nihayetinde elde edilen bulgular, bütün mühendislerin ortak noktalarda bulunduğunu göstermektedir. Söz konusu incelemelere kısaca göz atmak, madencilik sektörünün katma değer üretimi probleminin sebeplerini anlamak bakımından önemlidir. Maden Mühendisi Wilhelm Fischbah, Osmanlı Devleti'nde madenciliğin gelişmemesini dört sebebe bağlamaktadır. Birincisi, maden işçiliğinin köy sakinlerine vergi veya hizmet sayılması yerine angarya olarak yüklenmesidir. Köylüler angaryadan kaçınmak için zaman zaman maden mevkilerini saklamaktadır. İkincisi, madencilik biliminin ıskallığı ve uzman kişilerin eksikliğidir. Üçüncüsü, maden işletme izni almanın karşısındaki bürokratik zorluklardır. Dördüncüsü, cevheri nakledecek yol, kanal ve demiryolu gibi ulaşım araçlarının eksikliğidir.³⁸ 1893'te yayınlanan tespitlerinde Fischbah, ilk maddede bahsettiği angarya usulü ile endüstriyelmiş batı devletlerine karşı Osmanlı Devleti'nin durumunu önemli bir şekilde göstermektedir. Nitekim, batıda işçi haklarının durumuna rağmen Osmanlı'nın angarya anlayışı kitleleri üretimden uzaklaştırmaktadır. Benzer şekilde, üretimi destekleyecek altyapıdan yoksunluk da batılı ekonomilerle arasındaki önemli bir farktır.

Osmanlı madencilik sektörünün sorunlarını dile getiren diğer bir kişi, Osmanlı Devleti'nde Maâdin İdaresinde kıdemli maden mühendisi olarak çalışan M.D. Virtanessian'dır. Sunduğu sebeplerden birincisi, ulaşım yollarının eksikliği ve erişim zorluklarıdır. İkincisi, maden imtiyazı almanın bürokratik prosedürünün uzunluğu ve maden mevzuatının, madeni işletirken karşılaşılan yasal ve idari zorluklara karşı yetersiz kalmasıdır. Üçüncüsü, sürekli devam eden savaş halidir. Dördüncüsü, sektörde

³⁸ *Le Yıldız: L'étoile Orientale*, "Les Richesses Minerales de L'empire Ottoman" 7-8.

şirketleşme, sendikacılık ve endüstriyel teknik bilginin eksikliğidir. Beşincisi, madenlerin güvenlik eksikliğidir. Altıncısı, madenlerden yüksek vergiler alınmasıdır. Yedincisi, sektörün devlet korumasında olmamasıdır. Sekizincisi, bürokratların madencilik konusundaki umursamaz politikalarıdır.

Söz konusu sorunlar bağlamında, Osmanlı Devleti'nde maden işletme imtiyazı sayısının fazla olması, tamamının aktif işletildiği anlamına gelmemektedir. İmtiyazlar çoğu zaman teknik bilgiden ve işletme sermayesinden mahrum kişilerin eline geçmektedir. Osmanlı tebaasına mensup kişiler, çoğu zaman yabancı yatırımcılara satmak için imtiyaz sahibi olup, alıcı bulduklarında diledikleri meblağa haklarını devretmektedirler.³⁹ Virtanessian, yazısını Osmanlı Devleti sona erdikten sonra kaleme almıştır. Ancak, tespit ettiği sorunların XIX. yüzyıldaki sorunlarla zamandan bağımsız bir biçimde aynı olması dikkat çekicidir. Çağdaş kaynaklardan çıkartılabilecek tek sonuç, madencilik sektöründe sorunların zamanla kronikleştiği ve çözülemediğidir.

Madencilik sektörünün söz konusu sorunlarının doğurduğu sonuçları göstermesi bakımından en önemli veri seti, işletme izni olan ve aktif işletilen maden sayılarıdır. 1903'te derlenen bir istatistiğe göre, Osmanlı Devleti'nde 169 maden imtiyazı verilmiş olmasına rağmen, bunlardan yalnızca 84'ü işletilmektedir.⁴⁰ 1910'da ise 186 maden imtiyazı mevcut olmasına rağmen, bunların yalnızca 60'ı işletilmektedir.⁴¹ Maden işletme oranı, imtiyaz sayısı artmasına rağmen %49'dan %32'ye düşmüştür. Bu istatistik, XIX. yüzyıl verilerinin eksikliğinden dolayı karşılaştırma yapılamamasına rağmen, Osmanlı Devleti'nin son döneminde sektörün sorunlarının somut bir biçimde gösteren önemli bir veridir.

Maden işletme fermanı sayısının fazlalığına rağmen işletilmeyen maden sayısı ciddi miktarda artmıştır. Ferman sayısının artışı, madencilik sektörüne yeni girişimci ve sermaye girişini göstermektedir. Ancak, bu olumlu unsurun sektöre hiçbir pozitif katkısı bulunmamaktadır. Aksine, sektör gözle görülür bir biçimde gerilemiştir. Bu gerileme, sektörün devlet bütçesine olan katkısını doğrudan etkilemektedir. Ferman verilen madenlerin işletilememesinin temel sebebi, sektörün genel sorunlarında da bahsedildiği gibi, girişimcinin doğrudan Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerinden kaynaklanmaktadır. Söz konusu bu ilişkiler, yatırımcının maden işletme başvurusu yapmasıyla başlamaktadır.

³⁹ Virtanessian, *L'industrie minérale en Turquie*, 9-10.

⁴⁰ *La Revue d'Orient et de Hongrie* "Les richesses minières de la Turquie" (20 Eylül 1903), 214.

⁴¹ *İhsaiyat-ı Maliye*, 96.

Nihayetinde ise yatırımcı, işletme izni almasına rağmen madeni faaliyete geçirememektedir. Bütün bu sürecin incelenmesi, işletme iznine sahip madenlerin neden faaliyete geçirilemediğini anlamaya yönelik bir cevap sağlayacaktır.

Osmanlı Devleti'nde maden işletme imtiyazına başvuru yapmak isteyen girişimcilerin izlemesi gereken adımlar hakkında maden mevzuatında belirli kurallar bulunmasına rağmen, çağdaş kaynaklar pratikte başvuru sürecinin zamanla değişikliğe uğradığını savunmaktadır.

XX. yüzyılın başında kaleme alınan ve maden imtiyazına nasıl başvurulacağı konusunda Avrupalı yatırımcılara rehberlik eden bir eser bu konuda aydınlatıcı bilgiler vermektedir. Maden işletme imtiyazı alma sürecinde ilk adım, maden sahasının bulunduğu yerel yönetime başvuru yapmaktır. Yerel yönetimin maden mühendisi, başvuru sahibinin uygunluk ve mali yeterliliği hakkında bir rapor hazırlayarak Ziraat, Maâdin ve Orman Nezâretine göndermektedir. Başvurunun uygun bulunması durumunda, bir miktar harç karşılığında geçici maden arama ve kısıtlı miktarda üretim izni verilmektedir. Madeni tam anlamıyla işletmek için nihai iznin alınmasını sağlayan padişah fermanını elde etmek ise üst düzey saray yetkililerinin desteğini ve büyük masraflar gerektirmektedir.⁴²

Fakat başvuru süreci mevzuatta belirlenen kurallar çerçevesinde işlemesine rağmen, tamamlanabilmesi uzun zaman almaktadır. Yerel yönetimin olurdan sonra sıra merkezi hükümetten nihai izni almaya gelmektedir. Bu noktada bürokratik aşamalar zamanla çetrefilli bir sürece evrilmiştir. Maden işletmek isteyen girişimcinin başvuru dosyası, Maâdin Dairesinde aylarca süren incelemeden sonra Bâbiâli'ye, buradan da Şûrâ-yı Devlet'e gönderilmektedir. Bu noktada girişimcinin sürekli olarak dosyasının durumunu takip etmesi gerekmektedir. Şûrâ-yı Devlet, dosyayı Ziraat, Maâdin ve Orman Nezâreti'ne göndererek tekrar Maâdin Dairesinde gözden geçirilmesini talep etmektedir. Dosya eklemeler, çıkarmalar ve düzeltmeler yapıldıktan sonra tekrar Şûrâ-yı Devlet'e gönderilmektedir. Şûrâ dosyanın son halini uygun bulduktan sonra sıra, padişahın irade ve iznini gösteren fermanı elde etmeye gelmektedir. Bu sürece paralel olarak Maâdin Dairesi, gözden geçirilmiş evrakı Seraskerliğe göndererek onay talep etmektedir.

Yatırımcı, bütün dosyaları tamamlasa dahi bu yeterli olmayabilir. Başvuru dosyasında düzeltme yapan Maâdin Dairesinin, dosyaya yerine getirilemeyecek yükümlülükler ekleme ihtimali bulunmaktadır. Bütün bunlara rağmen, padişah fermanını elde eden

⁴² Morawitz, *Les Finances de la Turquie*, 213-214.

girişimcilerin karşısına yine de engeller çıkabilmektedir. Hkmetle yapılan mukavele ve şartname yükümlülüklerini yerine getirme hususunda merkezi ve yerel yönetimle ihtilaf çıkma olasılığı bulunmaktadır. Bu noktada girişimci, madeni işletmekten vazgeçme veya verimsiz bir işletmecilik yapma seçenekleri arasında karar vermek durumundadır.

Bürokrasinin etrefilliği ve yabancı yatırımcıların tecubesizliği, başvuru sürecini takip edecek aracı kişilerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Osmanlı Devleti'ne yatırım yapmak için gelen ve eli boş dönmek istemeyen yatırımcılar, bu aracı kişilerle başvurularını yürütmeleri konusunda anlaşmaktadır. Bürokrasinin zaaflarını iyi bilen ve bu zaaflardan faydalanan aracı kişiler, kısa yoldan sahip oldukları ruhsat ve fermanları yabancı girişimcilere devretmektedir. Aracıların kullandığı diğer bir yöntem, kapitülasyon anlaşmalarına dayanarak zarara uğradıkları gerekçesiyle Osmanlı hkmetini dava ederek tazminat talep etmektedir.⁴³ Sonuç olarak, maden işletme başvuru sürecinde yaşanması muhtemel aksaklıklar, girişimcileri caydırıcı niteliktedir. Maden işletme fermanına sahip olan kişilerin haklarını kullanma verisini ifade eden aktif maden işletme sayısının sadece birkaç yılda 2/1 oranından 3/1'e düşüşü bu düşünceyi destekler niteliktedir. Neticede, uzun süren başvuru bürokrasisinin sonuna kadar gelip madeni işletmemenin en önemli sebebi yatırımdan vazgeçmektir. Yeni girişimci ve sermaye girişi problemi, sektörün gelişimini engelleyen önemli unsurlarındandır.

Osmanlı Devleti'nde madencilik sektörünün gelişiminde önemli problemler mevcuttur. Maden işletmelerinde başlangıçta yüklü sermaye gereksinimi, yeni maden işletmelerinin kurulmasının önündeki önemli engellerden biridir. Yabancı sermayeye karşı olumsuz bakış açısı da yeni işletmelerin kurulmasını engellemektedir. Osmanlı hükümetinin maden imtiyazı verme sürecindeki çetrefilli bürokrasi anlayışı da sektörün gelişimini engellemektedir. Bunun sonucu olarak, madencilik sektörü Osmanlı ekonomisinde hak ettiği değerini görememektedir.⁴⁴ Madencilik sektörünün sorunlarını irdeleyen maden mühendislerinin en önemli tespitlerinden biri, Osmanlı bürokratlarının madencilik konusundaki umursamaz politikalara sahip olmalarındır. Bu umursamazlık, devletin sahip olduğu maden rezervlerinin faydalı bir biçimde kullanılmasından ziyade kısa vadeli gelir elde etme anlayışını ifade etmektedir.

⁴³ Haydar Kazgan, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e şirketleşme* (İstanbul: Vakıfbank, 1999), 171-172.

⁴⁴ Donald Quataert, *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş 1881-1908* (İstanbul: İletişim, 2017), 79.

Nitekim uzun zamandır mali zorlukların pençesinde olan Osmanlı Devleti, sahip olduğu maden zenginliğinden faydalanıp katma değer olarak ekonomiye kazandırmak yerine, sadece işletme imtiyazı vererek bürokratik süreç üzerinden gelir etmeyi tercih etmiştir.⁴⁵ Sektör, işletmecilikten ziyade elde edilen maden imtiyazlarının devir ticaretine dayalı spekülâtör bir döngüye girmiştir. Ülkedeki madenlerin bolluğu bu döngüyü desteklemektedir. Maden imtiyazına sahip olan kişiler, satabildiği kadar yüksek bir değere haklarını başkasına satmaktadır. İmtiyazı satın alan yeni sahip, bir müddet bekledikten sonra imtiyaz hakkını üçüncü bir kişiye satmaktadır. Bu silsileyle maden hakkı alıp satmak kârlı bir iş haline gelmiştir. Devlet, ilk defa işletilecek madenin başvuru sürecinden elde edilen gelirin yanı sıra, söz konusu silsilenin her bir adımından da gelir elde etmektedir. Böylece devlet, bu silsileden kendisine düşen payı aktif olarak kullanmıştır. Bütün silsile, çetrefilli bir bürokrasiye dayanan bir süreç haline dönüşerek kanunlaştırılmıştır.⁴⁶ Bunun sonucunda devlet, işletme hakkı verdiği madenlerin faaliyete geçmemesi problemini irdelememiştir. Çünkü madeni işletecek hak sahibi, bürokratik sürecin sonunda cayma veya sermaye yetersizliği gibi sebeplerden hakkını kullanmadan devredebilmektedir. Bu durumda devlet, madeni yeniden ihale etme işleminden gelir elde edecektir. Hak sahibi işletme hakkını devretmemesi durumunda ise madeni taahhüt ettiği süre zarfında faaliyete geçiremediği takdirde yasal olarak işletme hakkını kaybetmektedir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti, madenin işletilip işletilmediğine bakmaksızın her halükârda gelir elde etmektedir.

Devletin madencilik sektörüne olan bu umursamaz politikalarının sonucunda spekülâtif faaliyetler yaşanmıştır. İşletme imtiyazları, madeni işletecek mali ve teknik yeterliliğe sahip olmayan kişilerin eline geçmiştir. İstisnalar hariç, imtiyazlı madenlerin birçoğu âtlı durumda kalmıştır. Devlet, imtiyaz sahipleri hakkında yeterlilik araştırması yapmadığından, spekülâtörler devlet kontrolüne takılmadan diledikleri doğrultuda hareket etmiştir.⁴⁷ Bu tarz spekülasyonların yaşanabilmesi ve bu duruma karşı devlet korumasında olmaması, madencilik sektörünün gelişimini engelleyen unsurlardan bir diğeridir. Öte yandan, II. Abdülhamit dönemi Osmanlı madencilik sektörünün gelişiminin önemli bir bölümüne denk gelmektedir. Bu bağlamda, mevcut kaynaklar doğrultusunda

⁴⁵ Afet İnan, *Aperçu Genaral sur L'histoire Economique de L'empire Turc-Ottoman* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1976), 44.

⁴⁶ Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomisi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994), 176.

⁴⁷ İnan, *Aperçu Genaral sur L'histoire Economique de L'empire Turc-Ottoman*, 44.

madencilik sektörünün durumu ve sorunlarına dair veriler ve bulguların önemli bir kısmı II. Abdülhamit dönemine aittir. Dolayısıyla, madencilik sektörünü planlı bir biçimde kalkındırarak Osmanlı Devleti ekonomisine kazandırma noktasında isteksiz davranan umursamaz politikalar ve uygulayıcıları bu döneme aittir.

Bu döneme dair madenlerin işletilememesi ve imtiyaz verilmemesi konusunda daha sonradan yapılan eleştirilerde II. Abdülhamit'in Ziraat, Maâdin ve Orman Nazırı Selim Melhame önemli bir yer tutmaktadır. Dönemin madencilik sektörünün önemli problemlerinden biri olarak yol ve araç yetersizliği gösterilmiştir. Fakat önemli bir diğer husus, maden işletme fermanı almanın zorluklarıdır. Söz konusu sürecin bürokratik açıdan çetrefilli olmasının yanı sıra, her bir aşamasının kendine has mali gereklilikleri bulunmaktadır. Girişimci, sürecin sonunda merkezi ve yerel yöneticileri ikna edebilmek için ciddi meblağlar harcamak durumunda kalmaktadır. Bu durum çoğu zaman işletme sermayesinin tükenmesine sebep olmuştur. II. Abdülhamit döneminde iki yüze yakın maden imtiyazı verilmesine rağmen, sadece altmış tanesi işletilebilmiştir. Abdülaziz döneminden başlayarak devamlı artan yabancı sermaye, maden sektörünü sürekli ilgi göstermesine rağmen, Osmanlı bürokrasisi bu gelişmelere, devlet için ve uzun vadede kendi menfaatlerine uygun olacak şekilde önem vermeyerek sektörün gelişmesini baltalamıştır.⁴⁸

Osmanlı madenciliğinin XIX. ve XX. yüzyıldaki genel durumunun özeti, varlığından şüphe duyulmayan bir potansiyelin kullanılamamasıdır. Genel kanı ve zaman içinde mikro düzeyde yapılan maden rezerv araştırmaları, Osmanlı Devleti'nin maden miktarı ve çeşitliliği bakımından kendisine yetecek zenginlikte olduğunu göstermektedir. Fakat madencilığe dayalı endüstriyel altyapısı olmayan Osmanlı Devleti'nin maden rezervleri, hammadde arayışında olan Avrupa endüstrilerine hizmet etmektedir. Bu durum, varlığı bilinen potansiyele yeterince önem verilmemesi problemini beraberinde getirmektedir. İleride detaylıca aktarılacak olan yabancı sermaye yatırımları bölümünde, Osmanlı maden rezervinin spekülâtif bir olgu haline geldiği görülecektir. Kısacası, bilinen ve öngörülen maden rezervinin ne amaçla kullanılacağına dair plansızlık, sektörün çarpık bir biçimde ilerlemesine sebep olmuştur. Bu sebeple, yüksek kâr beklentisiyle sektöre ilgi gösteren birçok kişinin çoğunlukla başarısız yatırımlar yapmasının önüne geçilmemiştir. Osmanlı hükümetlerinin maden rezervlerinin nasıl kullanılacağına dair belirsizliği

⁴⁸ Kazgan, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Şirketleşme*, 58-59.

çözmemeleri ve bu çarpıklığa uyum sağlamaları, çağdaş kaynakların eleştirilerinin odağında yer almaktadır.

Madencilik sektörünün gayrinizami gelişiminin çağdaş kaynaklarca aktarılan sorunların dışındaki en önemli olumsuz sonucu, ekonomi alanındadır. Maden rezervlerinin verimli kullanılmasının yanı sıra, sektör Osmanlı Devleti'nin son bütçelerinde dahi önemsiz bir kalem olarak geçmektedir. Avrupa endüstrisi için önemli bir unsur olan madenlerin, hammadde olarak kullanma altyapısının eksikliğine ilaveten sağlıklı bir ihraç ortamının da olmayışı, sektörün gelişim yolunun zaten kapalı olduğunu göstermektedir. Bu sonuç ise ancak tarihsel süreçte ortaya çıkmaktadır.

1.3. Osmanlı Madencilik Sektöründe Yabancı Sermaye Unsuru

1.3.1. Madencilik Sektörünün Yabancı Sermayeye Açılması

Osmanlı Devleti ekonomisinin modernleşme süreci ve uluslararası ekonomik baskının sonucu olarak, Osmanlı ekonomisi yabancı sermayenin yatırım sahası haline gelmiştir. Endüstriyel gücü sayesinde uluslararası ekonomiyi yönlendiren Avrupa sermayesi, ihraç edilebilir güçlü sermayesinin yanı sıra sürekli hammadde ihtiyacını karşılamak için Osmanlı Devleti'nde yatırım yapmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti açısından ise XIX. yüzyılın ortasından itibaren dış borçlanmada ivme kazanmasının sonucu olarak borçlanmayı sürdürebilmek için Avrupa sermayesinin yatırımlarını kabul etmiştir. Bu mecburiyet, yabancı sermayenin demiryolu, fener, liman, kamu hizmetleri ve ham madde üreten madencilik alanında yatırım yapmasına sebep olmuştur.⁴⁹ Osmanlı Devleti'ne yapılan doğrudan yabancı yatırımların ağırlığı, altyapı alanına - özellikle demiryolları ve limanlara - yöneliktir. Buna karşılık, tarım, sanayi ve madencilik alanlarındaki üretim faaliyetlerine yapılan yatırımlar daha sınırlı kalmıştır. Bu doğrultuda yabancı yatırımların Osmanlı Devleti'nin üretimini artıracak tesisleri üzerinde önemli bir etkisi olmamıştır.⁵⁰ Osmanlı Devleti, yabancıların madenlere olan ilgisi karşısında yeterli sermaye birikiminin olmamasının yarattığı sıkıntıları gidermek amacıyla yabancı sermayenin ilgisini çekmek ve ülkeye girişini teşvik etmek için birtakım teşebbüslerde bulunmuştur.

⁴⁹ A. Gündüz Ökçün, *İktisat Tarihi Yazıları* (Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu, 1997), 112; Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, (Ankara: Yurt Yayınları, 1982), 81.

⁵⁰ Şevket Pamuk, *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008), 53-64.

Öncelikle mevzuat eksikliği giderilmeye çalışılmıştır.⁵¹ Yabancı sermayenin madencilik yatırımlarına başlamasının hukuki altyapısı 1861 Maâdin Nizâm-nâmesi ile sağlanmıştır. Yabancıların maden imtiyazı sahibi olmalarından ziyade maden ihalelerine ancak ortak olarak katılabilmeleri bu nizâm-nâme ile mümkün olmuştur. Yasal haklar, 1867’de yabancılara mülk edinme hakkının verilmesiyle devam etmiştir. Fakat yabancıların maden işletme hakkında sahip olmaları konusunda istisnai imtiyazlar da bulunmaktadır.⁵² Diğer taraftan, yabancı sermayeli şirketlerin hükümete karşı olan yükümlülüklerini yerine getirmemesi durumunda haklarında kanuni işlem yapılmamaktadır. Sultan Abdülaziz döneminden itibaren ülkede faaliyet gösteren yerli ve yabancı şirketleri özendirici kararlar alınmıştır.⁵³

Kırım Savaşı’ndan sonra yabancıların Osmanlı Devleti’ndeki madenlere ilgisi daha da artmıştır. Maden işletme ortaklıklarında kefalet akçesi zorunluluğu olmadığından, yabancılar Osmanlı tebaasına mensup ortakları vasıtasıyla maden imtiyazlarına başvurmaya başlamıştır. Başvurular arasında amacına uygun anlaşmalar yapılsa dahi bazıları mevzuat boşluklarından istifade ederek Osmanlı Devleti’ni maden fesih tazminatına mecbur bırakmaya çalışmaktadır.⁵⁴ Bu durum, Osmanlı madencilik sektörünün spekülasyonlara yatkınlığından kaynaklanmaktadır. Buna rağmen Osmanlı madenleri, Avrupalı yatırımcıların ilgisini çekmeye devam etmiştir.

Avrupa basınında 1860’lı yıllardan itibaren Osmanlı Devleti’ndeki madenlerin yabancı sermayeye açılması konusu işlenmeye başlanmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti ilk dış borçlanma deneyimini yaşamıştır. Akabinde yapılan yeni kredi müzakerelerinde maden zenginliği kredilerin teminatı olarak gösterilmiştir. Fakat gerçekte Osmanlı madenciliğinin çok gelişmediği, askeri ve sivil ihtiyaç için ithal kömür kullanıldığı hakkında dönemde çıkan bu haberler, Avrupalı yatırımcıların dikkatini çekmeyi başarmıştır.

Osmanlı tahvillerini Avrupa borsalarında pazarlayan banka ve bankerler, çeşitli yayın organlarında Osmanlı Devleti’nin altın ve gümüş rezervleri yönünden Amerika’yı geride bırakacağına dair yazılar yayınlamışlardır. Bu yazılarda sadece tuz madenlerinin

⁵¹ Ali Akyıldız, *Osmanlı Dönemi Tahvil ve Hisse Senetleri* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001), 28.

⁵² 1860’ta bir Fransız vatandaşa 10 yıl süreyle Boğaziçi’nin Anadolu yakasında miri arazide bulunan poçolana madenin işletilmesine izin verilmiştir. Mübahat Küçüköğlü, “Tanzimat Devrinde Yabancıların İktisadi Faaliyetleri”, *150. Yılında Tanzimat*, Haz. Hakkı Dursun Yıldız (Ankara: TTK, 1992), 108.

⁵³ Akyıldız, *Osmanlı Dönemi Tahvil ve Hisse Senetleri*, 28.

⁵⁴ Keskin, “Osmanlı Devleti’nde Maden Hukukunun”, 130.

işletilmesinden elde edilecek gelire dış borçların tamamının bir yılda ödenebileceği gibi abartılı ifadeler kullanmışlardır. Bunun dışında, işletilmeyen uçsuz bucaksız boraks, krom ve taş kömürü yataklarının varlığını anlatarak yatırımcıların dikkatini çekmeye çalışmışlardır. Bu abartılı vaatlere güvenip yatırım için Osmanlı Devleti'ne gelen girişimciler, Osmanlı bürokrasisinin katılığına alışkın olmadığından bir süre sonra süreçten yılıp imtiyaz talebinden vazgeçmiştir. Üstelik arkalarından gelecek girişimcileri de bilgilendirerek Osmanlı Devleti'nde yatırım yapma konusunda caydırmaya çalışmışlardır. Bu noktada yabancı yatırımcıların sektördeki spekülasyonlara karşı korunması gerekmektedir.

Bu durum, Düyûn-ı Umûmiyye'nin kuruluşuna kadar devam etmiştir. Düyûn-ı Umûmiyye ile batılı devletlerin alacaklarının düzene sokulması, yabancı yatırımcı için güven ortamı oluşturmuştur. Çünkü yabancı şahıs veya şirketlerle Osmanlı hükümetleri arasında yapılan anlaşmalarda, hükümetin imtiyaz sahibine olan sorumluluklarını yerine getirmemesi durumunda oluşan zarar gören yabancı yatırımcılar, Düyûn-ı Umûmiyye'ye başvuru hakkına sahip olmuşlardır.⁵⁵ Düyûn-ı Umûmiyye'nin varlığı ve diğer taraftan batı sermayesinin kârını artırma isteğinin etkisiyle 1881'den itibaren önemli miktarda yabancı sermaye doğrudan Osmanlı Devleti'ne yatırım yapmaya başlamıştır.⁵⁶ Osmanlı Devleti'ne madencilik sektörüne yatırım yapmak isteyen yabancı sermaye sahiplerinin karşılaştığı tek sorun hukuki güvence meselesi değildir.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nde madencilik yatırımı yapmak isteyen yabancı sermaye sahiplerinin, kendilerine bu süreçte yardımcı olan aracı kişiler tarafından zarara uğratılmaları yaygın bir durumdur. Bu kişiler başlarda yabancı girişimcilerin işlerini çabucak halletmek için bürokratik işleri takip etmek, yeri geldiğinde müdahale etmek gibi yardımcı bir rol üstlenirken zamanla kendi menfaatleri doğrultusunda hareket etmeye başlamışlardır. Çok sayıda yatırımcı, maden imtiyazı sahibi olmanın kanunen imkânsız olmasına rağmen bu aracı kişilerin yönlendirmesiyle başvuru yapmıştır. Başvuru süresince yüklü miktarda ödeme yapmalarına rağmen imtiyazı elde edememişlerdir. Geneli azınlık ve Levantenlerden oluşan bu aracı kişiler, çoğu zaman abartılı vaatlerle yatırım için Osmanlı Devleti'ne gelen kişileri yönlendirmektedir. Bu noktada yabancı yatırımcı, bürokratik işlerin tamamen rüşvetle çözüleceği düşüncesinde

⁵⁵ Kazgan, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Şirketleşme*, 172,174.

⁵⁶ Gülten Kazgan, *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004), 28.

olduğundan büyük bedeller ödeyerek işlerini halletmeye çalışmıştır. Yatırımcılar çoğu zaman başarısız olmasına rağmen, istisnai durumlarda madencilikten ciddi kazanç sağlayan yatırımcılar da vardır.⁵⁷

Osmanlı Devleti'nin yabancı sermayeye karşı bakış açısının zamanla yumuşaması ve bunun hukuki altyapısının oluşması sonucunda yabancı sermaye yatırımları daha düzenli hale gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin uluslararası ekonomik sistemle olan bağlarının ilerlemesi ve Düyûn-ı Umûmiyye'nin varlığı, yabancı sermaye açısından bir güven ortamı oluşturmuştur. Avrupa basınında Osmanlı madenleri hakkında çıkan haberlerde maden potansiyelini abartarak yabancı yatırımcıların ilgisini çekmeye çalışmıştır. Ancak Osmanlı madencilik sektörünün yeterince gelişmemiş olması ve bürokratik zorluklar, birçok yatırımcının süreçten vazgeçmesine neden olmuştur. Diğer bir önemli unsur ise yabancı yatırımcılara danışmanlık yapan aracı kişilerdir. Osmanlı Devleti'nin modernleşme çabaları, yabancı sermaye ile desteklenmiş olsa da bu süreçte yaşanan zorluklar, yatırımların sürdürülebilirliğini ve verimliliğini olumsuz etkilemiştir. Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nde madencilik yatırımları, yabancı sermayenin etkisiyle ivme kazanmış ancak bürokratik engeller ve mevzuat eksiklikleri nedeniyle tam anlamıyla istenen etkiyi yaratamamıştır.

1.3.2. Madencilik Sektöründe Yabancı Sermaye Yatırımları

Osmanlı madencilik sektöründe yabancı sermaye büyük bir etkiye sahip olmuştur. Madencilik mevzuatının izin verdiği ölçüde, bireysel ve Osmanlı tebaasına mensup ortaklarla yatırım yapmışlardır. Osmanlı Devleti'ndeki yabancı sermaye kökenli yatırımlarda en büyük pay İngilizlere aittir. Ardından Fransız sermayesi gelmekte olup, daha düşük paya sahip olarak Almanya, İtalya, Yunanistan ve Belçika sermayesi yatırım yapmıştır. Yabancılar, Osmanlı Devleti endüstrisinin gelişmemiş olması nedeniyle hammaddeleri yurtdışına ihraç ederek önemli bir ekonomik avantaj elde etmişlerdir. Bu bağlamda, hammadde niteliği taşıyan madenlerin üretiminde tekelleşme yaşanmıştır.

Yabancı sermayenin madencilik yatırımları, temelde Avrupa'nın hammadde ihtiyacını karşılama amacı gütmesine rağmen sektörün gelişiminde önemli rol oynamıştır. En önemli değişiklik, madencilik sektöründe şirketleşmeye öncülük etmeleridir. XIX. yüzyılın ortalarına kadar maden yataklarının işletilmesinde emanet, iltizam ve ihale

⁵⁷ Kazgan, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Şirketleşme*, 172-173.

usulleri kullanılmıştır. Emanet usulü, büyük madenlerde uygulanmakta olup, işletme sermayesi devletçe karşılanmaktadır. İltizam usulünde, maden işletmesinin gelirinin peşinen alınması ve işletme hakkının belirli bir süreliğine mültezime verilmesi söz konusudur. İhale usulü ise, şirket veya şahıslara miri araziden maden arama ve çıkarma hakkının verilmesidir.⁵⁸

Osmanlı Devleti, madenlerin stratejik öneminden dolayı işletilmeye açılmasını mevzuat vasıtasıyla kontrol altında tutmuştur. Yabancı sermayenin zamanla yükselmesinin etkileri madencilikte de görülmüş ve nihayetinde maden işletme hakkına sahip olmuşlardır. Fakat yine de mevzuatın katılığı ve bürokratik zorluklar karşısında, madencilğe yatırım yapmak isteyen sermaye sahipleri doğal olarak bu sürece uyum sağlamak zorunda kalmıştır. Bir grup Galata bankeri, prosedürlerin azaltılması ve anonim maden şirketi kurmanın kolaylaştırılmasının, yeni maden şirketlerinin kurulmasıyla ülke ekonomisine katkıda bulunacağını düşünerek, Osmanlı hükümetine başvurarak bürokratik sürecin hafifletilmesini istemiştir. Maliye Nezâreti'nin de bu öneriye sıcak bakmasının etkisiyle, Şubat 1892'de yayınlanan bir Şûrâ-yı Devlet mazbatasıyla imtiyaz verme ve maden şirketi kurma prosedürü eskisine nazaran kolaylaşmıştır.⁵⁹ Bu tarihten sonra kurulan maden şirketleri uzun yıllar bu düzenlemeye tabi olarak kurulmuştur. İstisnai olarak, söz konusu yasal düzenlemeden önce de maden şirketleri kurulmuştur. Maden işletmek üzere şirketlere imtiyaz verilmesi ilk defa 1867'de Katrin kazasında Aziziye-i Mısıriyye şirketine ve 1873'de Siroz sancağında Şirket-i Ma'adeniyye-i Osmaniyye şirketi ile başlamıştır.⁶⁰ Ardından şirketleşme devam ederek yeni maden şirketleri kurulmuştur.

Yabancı sermayenin Osmanlı Devleti'ndeki madencilik yatırımları, ülkelerin sahip oldukları paylara göre sıralanarak incelenmiştir. Bu noktada söz konusu yabancı ülkelere mensup bireysel ve şirket yatırımlarının genel durumu incelenecektir.

İngiltere, XIX. yüzyılın ortalarında ticaret avantajı ve Hindistan yolunun öneminden dolayı Osmanlı Devleti'ndeki yatırımlarını artırmaya başlamıştır. İngiliz sermayesinin madencilik yatırımları, sahip oldukları demiryolu inşa imtiyazı vasıtasıyla başlamıştır.⁶¹

⁵⁸ Keskin, "Osmanlı Devleti'nde Maden Hukukunun", 127.

⁵⁹ Akyıldız, *Osmanlı Dönemi Tahvil ve Hisse Senetleri*, 29-33; *Düstur: Birinci Tertib*, 6/ 1175.

⁶⁰ *İhsaiyat-ı Maliye*, 96.

⁶¹ V. Necla Geyikdağı, *Osmanlı Devleti'nde Yabancı Sermaye 1854-1914* (İstanbul: Hil Yayın, 2008), 97-98.

1856'da İzmir-Aydın demiryolu⁶² ve 1863'te Rusçuk-Varna demiryolunun⁶³ inşaat imtiyazlarıyla birlikte, hat bölgelerindeki madenleri işletme hakkı da verilmiştir. İngiliz sermayesinin madencilik alanındaki doğrudan faaliyetlerinin odak noktası Batı Anadolu'dur. İngilizler, 1850-1913 arasında kömür, zımpara taşı, krom, manganez, arsenik ve antimon üretimine yoğunlaşmıştır.

İngiliz sermayesi, kömür üretiminde Akdeniz Buhar, Kömür ve Demir Şirketi'ni kurmuştur. Şirket, İzmir-Aydın ve İzmir-Kasaba demiryolları ile bölgedeki bazı fabrikaların yakıt ihtiyaçlarını sağlamıştır. Ancak, şirket 1902'de iflas etmiş ve ocakları Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD sermayesinin kontrolüne geçmiştir.⁶⁴ 1873'te Clark ve Forbes Şirketi, Söke'de bulunan linyit kömürü yataklarının işletme imtiyazını alarak faaliyete geçmiştir.⁶⁵

Manganez madenlerini işletmek için 1882'de J. Jackson Şirketi kurulmuştur. Ardından, İngiliz-Alman Madencilik, MacAndrews ve Forbes şirketleri faaliyete geçmiştir. Antimon madenlerinde ise İngiliz-İsviçre ortaklığı olan Sturzenegger-Rees⁶⁶ ve 1913'te 11.000 lira sermayeli İzmir Antimon Şirketi kurulmuştur.⁶⁷ Sakız Adası'ndaki antimon madenleri, Yunan, Belçikalı ve İngiliz girişimcilerden oluşan bir grup tarafından işletilmiştir.⁶⁸ İngiliz sermayesi, Batı Anadolu'da bulunan zımpara taşı madenlerinde 1860'ların sonlarında faaliyete başlamıştır.⁶⁹

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılda dünyadaki tek krom üreticisi durumundadır. İngilizler, Batı Anadolu krom madenleri üzerinde zamanla hakimiyet kurarak, 1902'de işletilen yirmi dört krom madeninden on dokuzunu işletir hale gelmişlerdir. 1907'de Osmanlı Devleti'nin yıllık krom üretiminin %57'si, İngiliz sermayesi kontrolündeki madenlerden sağlanmıştır.⁷⁰ Almanlar, Birinci Dünya Savaşı sırasında krom üretiminin tamamını tekellerine almışlardır.⁷¹ 1902'de İngilizlerin Batı Anadolu'da sahip olduğu maden

⁶² Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye girişi* (İstanbul: Yordam Kitap, 2012), 138.

⁶³ Ali Akyıldız, *Anka'nın Sonbaharı: Osmanlı'da İktisadi Modernleşme ve Uluslararası Sermaye* (İstanbul: İletişim, 2005), 81.

⁶⁴ Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye girişi*, 244.

⁶⁵ Kütükoğlu, "Tanzimat Devrinde Yabancıların İktisadi Faaliyetleri", 109.

⁶⁶ Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye girişi*, 244-247.

⁶⁷ Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918* (İstanbul: Doğan Kitap, 2012), 691-706.

⁶⁸ Cüneyt Ölçer, *Osmanlı Bankası Aracılığı ile Yapılan Osmanlı Devleti Borç Anlaşmaları: Metinler*, (İstanbul: Yenilik Basımevi, 1989), 89-90.

⁶⁹ Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye girişi*, 244-247.

⁷⁰ Geyikdağı, *Osmanlı Devleti'nde Yabancı Sermaye*, 178-179.

⁷¹ Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında*, 180.

imtiyazlarının toplam sayısı 26'dır. Bu sayı, Birinci Dünya Savaşı öncesinde 75 maden imtiyazına çıkmıştır.⁷² Mukâvelename ve Mukâvelat defterlerine göre, 1877-1924 arasında İngiliz vatandaşlarıyla toplamda 19 maden işletme mukâvelesi yapılmıştır. İngiliz vatandaşları, bazı mukâvelelerde kendileri gibi yabancı sermayedarlarla veya Osmanlı tebaasına mensup kişilerle iş birliği yapmışlardır.⁷³

Osmanlı madencilik sektöründe özellikle Batı Anadolu madenlerinde İngiliz sermayesinin etkisi göze çarpmaktadır. İngiliz sermayesinin hâkim olduğu işletmelerin faaliyet alanının Batı Anadolu bölgesinde olması, Osmanlı madencilik sektörüne tesisleşme açısından katkı sağlamıştır. Ancak, bu şirketlerin sektöre mali katkıları konusunda yeterli veri bulunmamaktadır. İngiliz sermayesinin etki alanı, zamanla siyasi nüfuz mücadelelerinin bir sonucu olarak Alman sermayesinin kontrolüne geçmiştir. Sonuç olarak, İngiliz sermayesi Osmanlı madencilik sektöründe önemli bir rol oynamıştır. Osmanlı madencilik sektöründe İngiliz sermayesi yatırımlarından sonra gelen en önemli yatırım grubu ise Fransız sermayesidir.

Fransa ve Osmanlı Devleti arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerin geçmişi oldukça eskidir. XIX. yüzyılın sonlarında yatırımlar daha da artmış ve ticaret, bankacılık, sigortacılık, madencilik, liman-demiryolu yapımı ve işletilmesi gibi alanlarda faaliyet göstermiştir.⁷⁴

Fransız sermayesinin madencilik yatırımları da ilk defa Batı Anadolu'da başlamıştır. Bandırma'da 1815'te keşfedilen borasit madeninin⁷⁵ işletme hakkı 1865'te 20 yıl süreyle⁷⁶ Fransız Des Mazures şirketine verilmiştir. Madenin imtiyazı 1887'de Borax Company adlı Fransız-İngiliz ortaklığındaki bir şirkete devredilmiştir. Şirket, zamanla Osmanlı'daki tüm borasit madenlerini tekeline almıştır.⁷⁷ Zamanla Societe Lynnaise des Mines de Borax şirketi kurulmuştur.⁷⁸ 1889'da boraks madeni işleten şirketler birleşerek İngiliz sermayesi kontrolündeki The Borax Consolidated Limited'i kurmuşlardır. Londra merkezli şirketin sermayesi 1.540.000 liradır ve amacı dünyadaki bütün borasit

⁷² Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye girişi*, 243-244.

⁷³ Tülay Duran, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İmtiyazlar" *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi* 48/25, 49/29, 50/79-80, 51/41-42, 52/51-52, 53/50, 54/30, 55/41, 56/82, 57/65 (Ocak-Ekim 2001).

⁷⁴ Geyikdağı, *Osmanlı Devleti'nde Yabancı Sermaye*, 103,107.

⁷⁵ Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi*, 55.

⁷⁶ Sait Açıba, *Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması (1854-1914)* (İstanbul: Vadi Yayınları, 2004), 98.

⁷⁷ Ökçün, *İktisat Tarihi Yazıları*, 115; Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat*, 691-706; Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi*, 55.

⁷⁸ Kartalkanat, "Osmanlılarda Madencilikle ilgili Yasal", s.69.

madenlerini tekeline almaktır.⁷⁹ Bu şirket 1908 maden istatistiklerinde İngiliz-Amerikan Borasit Şirket-i İnhisariyesi olarak geçmektedir.⁸⁰ Şirket, Birinci Dünya Savaşında faaliyetlerine ara vermiş, mütarekeyle birlikte yeniden faaliyete geçmiştir.⁸¹

1891’de, Yanya vilayetine bağlı Seniçer’de⁸² zift ve katran çıkartmak için Paris merkezli ve 110.000 lira sermayeli Seniçer Madenleri Şirketi kurulmuştur.⁸³ 1892’de Balıkesir’de simli kurşun ve linyit üretimi için Balya-Karaaydın Madeni Osmanlı Anonim Şirketi kurulmuştur.⁸⁴ 1893’te Selanik vilayetine bağlı Kessendere’de manganez, gümüşlü kurşun, antimon, bakır madenlerini işletmek için Kessendere Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi kurulmuştur.⁸⁵ Şirketin merkezi İstanbul olup sermayesi 132.000 liradır.⁸⁶ 1896’da Ereğli Şirketi Fransız sermayesiyle kurulmuştur. Şirketin kuruluş sermayesi 5 milyon kuruş iken 1914’de 139 milyon kuruşa çıkartılmıştır. Sermaye arttırımının kaynağı, şirketin Ereğli havzası madenlerinde elde ettiği kârdır.⁸⁷ 1900’de İzmit sancağına bağlı Karasu nahiyesinde simli kurşun ve çinko madenlerini işletmek için Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi kurulmuştur.⁸⁸ Şirket 1909’da tasfiye edilerek aynı yıl Karasu Osmanlı Anonim Maden Şirketi adında yeni bir şirket kurulmuştur.⁸⁹ Mukâvelename ve mukâvelat defterlerine göre, 1877-1924 arasında Fransız vatandaşlarıyla toplamda 10 işletme mukâvelesi yapılmıştır. Fransız vatandaşlarının, kendileri gibi yabancı sermayedarlarla veya Osmanlı tebasına mensup kişilerle ortaklık kurduğu işletmeler de vardır.⁹⁰

Fransız sermayesi, İngiliz sermayesinden farklı olarak merkezi Osmanlı Devleti’nde olan işletmeler kurmuşlardır. Bu yönüyle doğrudan Osmanlı hukukuna tabidirler. Fransız sermayesini, İngiliz sermayesinden ayıran diğer bir unsur şirketler üzerindeki

⁷⁹ Toprak, *Türkiye’de Milli İktisat*, 691-706.

⁸⁰ Ökçün, *İktisat Tarihi Yazıları*, 115.

⁸¹ Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında*, 180.

⁸² Geyikdağı, *Osmanlı Devleti’nde Yabancı Sermaye*, 176-178.

⁸³ Toprak, *Türkiye’de Milli İktisat*, 691-706.

⁸⁴ Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında*, 180; Ökçün, *İktisat Tarihi Yazıları*, 118; Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu’nun İktisadi*, 53; Morawitz, *Les Finances de la Turquie*, 214; Kazgan, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Şirketleşme*, 175-176.

⁸⁵ Geyikdağı, *Osmanlı Devleti’nde Yabancı Sermaye*, 176-178; Ökçün, *İktisat Tarihi Yazıları*, 117; Toprak, *Türkiye’de Milli İktisat*, 691-706.

⁸⁶ Toprak, *Türkiye’de Milli İktisat*, 691-706.

⁸⁷ Yıldırım Koç, *Emperyalizm ve Türkiye’de Madencilik Alanında Yabancı Sermaye* (Ankara: Tüm İktisatçılar Birliği Yayınları, 1975), 21,23.

⁸⁸ Geyikdağı, *Osmanlı Devleti’nde Yabancı Sermaye*, 176-178.

⁸⁹ Ökçün, *İktisat Tarihi Yazıları*, 119,121.

⁹⁰ Duran, “Osmanlı İmparatorluğu’nda İmtiyazlar” *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi* 48/25, 49/29, 50/79-80, 51/41-42, 52/51-52, 53/50, 54/30, 55/41, 56/82, 57/65.

etkinlikleridir. Bu bölümde bahsi geçen şirketlerin tamamı dönemin resmî ve yarı resmî kaynaklarında Fransız sermayesi bünyesinde gösterilmesine rağmen, fiili sermaye konusunda bir parantez açılmaktadır. Çünkü şirketlerin fiili sermayedarları arasında doğrudan Fransız sermayesi bulunmasa dahi, hissedar veya şirket yöneticilerinin özellikle Osmanlı Devleti'nin Fransız Büyükelçiliği ile olan ilişkilerinden dolayı şirketler, Fransız sermayesi bünyesinde kabul edilmektedir. Fransız sermayeli işletmeler, Osmanlı madencilik sektöründe önemli bir rol oynamış ve diğer yabancı sermayedarlar, Müslüman ve gayrimüslim ahali ile ortaklıklar kurarak Osmanlı Devleti'nde madencilik faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu süreç, Fransız sermayesinin Osmanlı ekonomik yapısındaki önemli rolünü ve yaygınlığını göstermektedir.

Yabancı sermayenin Osmanlı Devleti'ndeki madencilik sektöründeki yatırımları, ağırlıklı olarak Fransız ve İngiliz kaynaklı olmuştur. Bu iki ülkenin ardından Alman sermayesi de önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Özellikle XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Almanya'nın Osmanlı Devleti ile olan ekonomik ilişkileri gelişmiş, ticaretin yanı sıra bankacılık ve demiryolları gibi sektörlerde yatırımlar artmıştır.⁹¹ Bu kapsamda Osmanlı hükümeti, Selanik-Manastır demiryolu hattı imtiyazını Alman sermayesine vermek için, hattın her iki yanında 20'şer kilometrelik mesafedeki maden kaynaklarını işletme hakkı tanımıştır.⁹²

Alman şirketleri, özellikle Batı Anadolu'daki krom madenlerine ilgi göstermiş ve 1911'de Krupp ve Rochling şirketleri bu madenlerin çoğunu ele geçirmiştir. Ancak Birinci Dünya Savaşı bu girişimlerin büyümesini engellemiştir. 1910 yılında Ereğli kömür havzasında, Belçika sermayeli bir şirket olan Sarıcalar maden ocaklarını işletmek üzere Bender Ereğli'de bir şirket kurulmuştur. Bu şirketin hisseleri zamanla Alman sermayesine geçerek, 1913 yılında tamamen Almanların kontrolüne girmiştir. Daha sonra İtalyanlar, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu şirketi satın almışlardır.⁹³ Ayrıca, İtalyan ve Yunan ortak sermayeli Kozlu Kömür Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi de Osmanlı'da faaliyet göstermiştir. Bunun dışında, 1910 yılında Rus sermayesiyle kurulan Maadin Osmanlı Anonim Şirketi de bu dönemde etkin olmuştur.⁹⁴

⁹¹ Geyikdağı, *Osmanlı Devleti'nde Yabancı Sermaye*, 111.

⁹² Akyıldız, *Anka'nın Sonbaharı*, 115.

⁹³ Geyikdağı, *Osmanlı Devleti'nde Yabancı Sermaye*, 117,176,179.

⁹⁴ Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi*, 46,49.

Osmanlı Devleti'nde madencilik sektöründeki yabancı sermaye yatırımlarının büyük çoğunluğu İngiliz ve Fransız yatırımcılar tarafından yapılmıştır. Alman sermayesi de XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Bu durum Osmanlı Devleti'nde yabancı sermayenin geniş bir yelpazede ve çeşitli ortaklıklarla madencilik sektöründe etkin olduğunu göstermektedir. Genel olarak yabancı sermaye Osmanlı madenciliğinde önemli bir rol oynamıştır.

Son olarak Osmanlı madencilik sektöründeki yabancı sermaye yatırımlarını bütüncül olarak incelemeyi mümkün kılan bir dizi istatistik verisi mevcuttur. Söz konusu istatistik 1870-1911 arası verilen 300 maden işletme fermanının sahipliğini incelemektedir. İstatistiğe göre bu fermanların 119'u Türk, 67'si Gayrimüslim, 101'i yabancılara ve kalan 13'ü ise bu grupların kurduğu ortaklıklara verilmiştir. Söz konusu dönemde Türk yatırımcı sayısının fazlalığına rağmen maden üretim payları kısmında daha farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır.

Söz konusu 300 maden işletme fermanını temele alan 1902-1911 arasında maden üretiminde Türklerin payı 1902'de %42,70 iken 1911'de %20,11'e düşmüştür. Aynı süre zarfında gayrimüslim üretim payı %7,25'ten %4,61'e düşerken yabancıların payı ise %50,05'ten %75,28'e yükselmiştir.⁹⁵ Bu bağlamda Türk yatırımcıların üretim değerinin seyri sektörde suni yatırımcı artışı olduğu göstermektedir. Bu durum madenlerin işletilemeyip âtil bırakıldığını göstermektedir. Diğer taraftan üretimde yabancı payının artışının sermaye ve işletme becerileriyle de doğrudan bağlantısı bulunmaktadır.

Yabancı sermayenin Osmanlı Devleti'ndeki yatırımlarının ulaştığı zirve noktasını Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında, 1914'te yabancı sermayenin madencilik yatırımı toplamda 3.707.000 liraya ulaşmıştır. Fransa 2.902.000 lira (%78,28) ile en çok yatırım yapan ülke konumundadır. İngiltere 495.000 lira (%13,36) ile ikinci, Almanya 210.000 lira (%5,66) ile üçüncü, İtalya-Yunanistan 60.000 lira (%1,63) ile dördüncü ve Rusya 40.000 liralık (%1,07) yatırımla beşinci sıradadır.⁹⁶ Yabancı sermaye yatırımlarında değer bakımından İngilizlerin Fransız yatırımlarının gerisinde görünmesinin sebebi işletmelerin merkezinden kaynaklanmaktadır. İngiliz işletmeleri genellikle İngiltere merkezli faaliyet gösterirken Fransız sermayeli işletmeler Osmanlı Devleti merkezlidir.

⁹⁵ Ökçün, *İktisat Tarihi Yazıları*, 116.

⁹⁶ Biltekin Özdemir, *Osmanlı Devleti Dış Borçları: Yüz Yıl Süren Cendere* (İstanbul: Remzi Kitapevi, 2018), 131.

Genel hatlarıyla XIX. ve XX. yüzyılda Osmanlı madencilik rejimine bakıldığında sektörün zamane şartlarına göre şekillenen dinamik bir mevzuata sahip olunmasına rağmen kronik birçok problemi içinde barındırmaktadır. Söz konusu problemlerin en başında Osmanlı Devleti'nde madencilik sektörünün gelişebileceği bir endüstri altyapısının olmaması gelmektedir. Bu sebeple sektör uluslararası ekonomide değer gören bir unsur iken Osmanlı Devleti'nde hak ettiği ilgiyi görememiştir. Ülke topraklarının büyük bir kısmında maden rezervi bulunması, büyük bir kamu geliri anlamına gelmesine rağmen özellikle bürokratlarca suiistimal edilerek kısa vadeli gelir kapısına indirgenmiştir. Bu noktada maden işletmesi kurma ve sorunsuzca idare etme çetrefilli bir uğraş haline gelmektedir. Bu durum Osmanlı madenleri kısa vadeli gelir kapısı olarak gören bürokrat ve yerli girişimcilere nazaran daha planlı hareket eden yabancı sermayenin sektörde hâkim olmasının yolunu açmıştır. Sonuç olarak planlı bir kalkınma sürecinden sonra Osmanlı ekonomisinin önemli unsurlarından biri olabilecek madencilik sektörü, ekonomik gelişmeye kapalı politikaların sonucu âtil bir sektör olarak kalmıştır.

Bu bölümde irdelenen Osmanlı madencilik rejimi konusu, Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketinin faaliyetlerinin incelenmesinde de karşılaşılabilecek maden işletme izni alma, yabancı sermaye, sektör-bürokrasi ilişkileri gibi konular başta olmak üzere birçok unsuru içermektedir. Bu bağlamda şirketin incelemesi, sektörün durumunun uygulamalı bir incelemesi niteliğindedir.

2. BÖLÜM: KARASU MADENLERİ OSMANLI ANONİM ŞİRKETİNİN KURULUŞ SÜRECİ (1898-1900)

2.1. Şirketin Maden Sahasına İmtiyaz Verilmesi

Karasu, XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başında idarî bakımdan nahiye statüsünde olup İzmit sancağının Kandıra kazasına bağlıdır. Osmanlı Devleti'nin resmî maden istatistiklerine göre, Karasu nahiyesinin Kestanepınarı, Kirazlık, Kuru Dere, Çamdağ, Çobanyatağı, Paralı ve Sarıcalar köylerinde bakır, simli kurşun ve çinko madenleri bulunmaktadır.⁹⁷ Nahiyenin bu köyleri birbirine komşu olup bir bütün olarak Karasu maden bölgesini oluşturmaktadır. Söz konusu maden bölgesinde XIX. yüzyılın sonlarında maden işletme girişimleri olmasına rağmen, faaliyete geçirilen ilk maden sahası Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketine aittir.

Osmanlı madencilik sektöründe sıklıkla görülen, âtil durumdaki madenlerin yeniden imtiyaza verilmesi uygulaması burada da görülmektedir. Karasu maden bölgesinde saha araştırması yapan ve bulgularını 1893'te yayımlayan sivil maden mühendisi Alman Wilhelm Fischbah, Karasu'da eski bir izabe maden tesisi ile çeşitli cevher külçelerine rastlamıştır.⁹⁸ Fischbah, kalıntılara maden bölgesinin neresinde denk geldiğini belirtmemesine rağmen, birkaç yıl sonra yapılan araştırmalarda kalıntıların bulunduğu sahanın, Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketinin işletme hakkına sahip olduğu bölgeyi kapsayan Kestanepınarı ve Kirazlık köyleri olduğu anlaşılmıştır. Bu doğrultuda, nahyedeki maden işletme taleplerinin bahsi geçen bölgedeki potansiyel maden varlığını değerlendirmek için yapıldığı anlaşılmaktadır. Özellikle de şirketin işletme hakkına sahip olduğu maden sahası, dönemin ekonomi basınında Osmanlı madencilik sektöründe gelecek vaat eden madenler arasında gösterilmiştir.⁹⁹

Karasu maden bölgesindeki maden işletme hareketliliğine dair Osmanlı Arşivlerindeki ilk kayıt 1886'ya aittir.¹⁰⁰ İlk kaydın konusu, yerel yönetime yapılan maden işletme başvurusudur. Fakat mesele, yerel yöneticiler ve başvuru sahipleri arasındaki

⁹⁷ 1323 senesi Maden İstatistiki: Birinci Sene (Dersaadet: Orman ve Maâdin ve Ziraat Nezâreti İstatistik İdaresi, 1325), 29.

⁹⁸ Le Yıldız: *L'étoile Orientale*, "Les Richesses Minerales de L'empire Ottoman", 7.

⁹⁹ Joseph Grunzel, *Brecht über die Wirtschaftlichen Verhältnisse des Osmanischen Reiches*, (Wien: Aus der k.k. Hof und Staatsdruckerei, 1903), 74.

¹⁰⁰ BOA, ŞD. (Şûrâ-yı Devlet) 3211 /13,

anlaşmazlıklar sebebiyle Şûrâ-yı Devlet'e taşınmıştır. Mesele araştırıldığında, yerel yönetimde görevli memurların başvuru dosyasını sumen altı ettikleri anlaşılmıştır. Diğer taraftan, başvuru sahiplerinin gayri resmî ortakları ortaya çıkmış ve mesele girift bir hal almıştır.¹⁰¹ Uzun süren incelemeler sonucunda, mesele açıklığa kavuşturulamadığından maden işletme izni alınamamıştır. Bu durum, Osmanlı madencilik sektörünün sorunlarında da irdelenen bir problemi, yani girişimcinin çetrefilli bürokratik süreç ile merkezi ve yerel yöneticilerin tutumlarından ötürü başarısız olmasına bir örnektir. Karasu maden bölgesindeki ilk işletme izni alma çabasından sonra, bölgenin farklı sahaları için başvurular yapılmasına rağmen yalnızca bir girişim faaliyete geçebilmiştir. Söz konusu maden sahası, Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketine aittir. Fakat maden sahasının işletme fermanının ilk sahibi, Aydınlı Hacı Hafız Mehmet Nuri Efendi'dir. Şirket bu hakkı sonradan devralmıştır.

Aydınlı Hacı Hafız Mehmet Nuri Efendi, Eylül 1892'de Karasu nahiyesine bağlı Kestanepınarı ve Kirazlık köylerindeki simli kurşun ile çinko madenlerini işletmek için mevzuat gereği ilk olarak İzmit mutasarrıflığına başvurmuştur. Mutasarrıflık, Haziran 1894'te ilk aşamada kısıtlı faaliyetlere izin veren bir ruhsatname vermiştir. Başvuru süreci devam etmekle birlikte, Nisan 1895'te maden arama ruhsatı verilerek cevher numuneleri üzerinde inceleme yapılmıştır. Mutasarrıflığa bağlı maden mühendislerinin incelemeleri sonucu her iki madenin de üretime uygun olduğuna kanaat getirilmiştir. Cevher kalitesinin uygunluğunun ardından İzmit mutasarrıflığı, Nisan 1896'da madenlerin Mehmet Nuri Efendi'ye ihale edilmesi yönünde karar almıştır. Mevzuata göre başvurunun yerel yönetim kısmı tamamlanmıştır. Bu noktada başvuru dosyası Osmanlı hükümetine gönderilmiştir. Bu aşamada dosya yeniden incelenmiş ve Temmuz 1896'da Mehmet Nuri Efendi'nin madenleri işletmesinde engel görülmediğine karar verilmiştir. Ziraat, Maâdin ve Orman Nezâreti, Ağustos 1897'de madenin mukâvele ve şartnamesinin hazırlanmasını talep ederek süreci ilerletmiştir.¹⁰²

Mehmet Nuri Efendi'ye ihale edilmesine karar verilen madenin mukâvelename ve şartnamesinin hazırlık çalışmaları Kasım 1897'de Şûrâ-yı Devlet Tanzimat Dairesi'nde başlamıştır.¹⁰³ Söz konusu metinler, hazırlık ve müzakere sürecinin sonunda 20 Aralık

¹⁰¹ BOA, ŞD. 1547/9, Lef 1.

¹⁰² BOA, ŞD. 524/39, Lef 1.

¹⁰³ BOA, İ.OM. (İrâde Orman ve Maâdin) 5/2, Lef 5.

1897’de tamamlanmıştır. Aynı tarihte Mülkiye Dairesi’nde yapılan müzakere sonucu kabul edilmiştir. Mukâvelename, 13 maddeden oluşmakta olup hükümleri kısaca aşağıdaki gibidir:¹⁰⁴

İzmit sancağına bağlı Kandıra kazasının Karasu nahiyesindeki Kestanepınarı ve Kirazlık köylerinde bulunan simli kurşun ve çinko madenleri, işletme fermanının ilan tarihinden itibaren 99 yıl süreyle Hacı Hafız Mehmet Emin Nuri Efendi’ye ihale edilmiştir. Madenin işletilmesi için 1186 dönüm arazi tahsis edilmiştir. Maden sahasında farklı tür madenlerin keşfedilmesi durumunda, onlar için de işletme izni alınacaktır. (Madde 1-3) Maden sahasının her bir dönümü için on kuruş olmak üzere, toplamda 11.860 kuruş arazi vergisinin ve madenden ihraç edilen cevherin hasılatından %5 oranında bir meblağın her yıl Ziraat, Maâdin ve Orman Nezâretine ödenmesi gerekmektedir. (Madde 4-6)

Maden, fermanın ilan tarihinden itibaren iki yıl içinde faaliyete geçmelidir. Aksi takdirde ferman hakkı feshedilecektir. Madenin faaliyete geçmesini kolaylaştırmak amacıyla ithal edilen makine, alet ve edevat bir defaya mahsus olmak üzere gümrük vergisinden muaf tutulacaktır. Mültezim (Emin Nuri Efendi), işletme fermanını aldıktan sonra üç yüz adet Osmanlı altını ferman harcı ve kırk adet Osmanlı altını Bâbîâli Teshilat Sandığına ödemekle yükümlüdür. (Madde 7-9)

Mültezim, maden hasılatından yüz kuruşta beş para oranında bir meblağı Dârülaceze’ye ödemek zorundadır. Patent Nizâm-nâmesine tabi bir faaliyet söz konusu olduğunda patent vergisi, ayrıca Avrupa’ya ihraç edilecek cevher için %1 gümrük ihracat vergisi ödemesi gerekmektedir. Maden sahasında askeri yapı inşa edilmesi durumunda, bu duruma itiraz veya zarar tazmin hakkı bulunmamaktadır. Mültezim, madenleri yabancılara devredemeyeceği gibi şirketleşme durumunda bir Osmanlı şirketi kurmayı kabul etmektedir. Son olarak, Maâdin Nizâm-nâmesi başta olmak üzere ihale fermanı, şartname ve genel kanunlara uyarak işletme yapılacağını taahhüt etmektedir. (Madde 10-13)

Şartname metni ise 17 maddeden oluşmakta olup hükümleri kısaca aşağıdaki gibidir.¹⁰⁵

Maden işletme fermanının alınmasından itibaren altı ay içinde, maden sahasının haritası hazırlanmalıdır. Mültezim, imalat detaylarını, kazı ve hafriyat işlerini, yükümlü olduğu vergilerin detaylarını içeren bir layiha hazırlayıp Ziraat, Maâdin ve Orman Nezâretine onaylatmak zorundadır. Nezâret, söz konusu layihada belirtilen ya da daha sonra izin talep

¹⁰⁴ BOA, İ.OM. 5/2, Lef 3; A. {DVNSMKLT.d (Bâb-1 Âsafî Divan-ı Hümâyûn Sicilleri Mukâvelat Defterleri) 10, 35-37.

¹⁰⁵ BOA, İ.OM. 5/2, Lef 4; A. {DVNSMKLT.d. 10, 37-39.

edilen kazı, hafriyat ve kuyu açma gibi çalışmalara onay vermediği sürece harekete geçilemeyecektir. (Madde 1-4)

Mültezim, madenin işletilmesinden dolayı bölgedeki emlak sahiplerinin zararlarından doğrudan sorumludur. Maden sahasının yerleşim bölgelerine doğru genişlemesi gerektiği durumda, mültezim ve sakinler arasında zarar tazmin anlaşması yapıp ardından Maâdin İdaresi'nden ruhsat alınmalıdır. Maden çalışmalarının su yolları, çeşme, şose ve demiryollarına belirli bir uzaklıkta yapılması zorunludur. Maden üretiminde kullanılacak tesislerin inşası ve genişletilmesi, mahalli idare tarafından onaylanmalıdır. (Madde 5-8)

Mültezim, arazideki kuyu ve mağaralardaki suyun tahliyesi için makineler kurmak zorundadır. Çalışmalar bırakıldığı zaman, kuyu ve mağaraların doldurulması gerekmektedir. Mültezim, ihaleye dahil olmayan madenleri ruhsatsız çıkaramayacağı gibi, Ziraat, Maâdin ve Orman Nezâreti'nin nihai kararına da muhalefet edemeyecektir. Maden sahasında, özellikle maden yatakları üzerinden yol veya demiryolu geçmesi gerektiğinde, mültezimin zararı tazmin edilecektir. (Madde 9-13)

Madenin hasılatından alınacak vergi ve cevher üretimine dair istatistikler İzmit mutasarrıflığına sunulmak zorundadır. İstatistikleri zamanında sunmamak ve sayıları olduğundan farklı göstermek, mültezim için ceza sebebidir. Cevherin ihracı, Karasu iskelesinde tartılıp gümrük vergisi ödenip yol tezkiresi alındıktan sonra nakledilebilecektir. Son olarak, mültezim şartname yükümlülüklerine ve kanunlara uygun hareket edeceğini taahhüt etmektedir. (Madde 14-17)

Mukâvelename ve şartname metinleri Şûrâ-yı Devlet'te hazırlanıp tasdik edildikten sonra 29 Mayıs 1898'de Meclis-i Vükelâ tarafından onaylanmıştır.¹⁰⁶ 12 Haziran 1898'de yayınlanan padişah irâde-i seniyyesi ile maden resmen Aydınlı Hacı Hafız Mehmet Emin Nuri Efendi'ye ihale edilmiştir.¹⁰⁷

Böylece Karasu nahiyesinde ilk defa bir maden için işletme fermanı verilmiştir. Mukâvele ve şartname metinleri, genel hatlarıyla işletmenin sağlıklı bir şekilde işletilmesini sağlamaya yöneliktir. Ancak, sabit vergilere ek olarak birtakım harçlar ve devlet fonlarına yapılan ödemelerin zorunlu kılınması, işletmenin mali yükünü artırmaktadır. Mültezimin işletme yükümlülükleri bakımından yerel ve merkezi hükümetten sürekli onay alma gerekliliği, işletmenin faaliyetlerini belirli bir plan çerçevesinde yürütmesini

¹⁰⁶ BOA, İ.OM. 5/2, Lef 5.

¹⁰⁷ BOA, A. {DVNSİMTZ.d (Bâb-1 Âsafî Divan-ı Hümâyûn Sicilleri İmtiyaz Kalemi Defterleri) 3, 50-51.

engelleyebilecek bir unsurdur. En nihayetinde 1892’de başlayan sürecin ancak 1898’de sonuçlanması, önceki bölümlerde bahsedilen sektörün yatırım zorluklarını gösterir niteliktedir. Yıllar süren bürokratik sürecin, maden faaliyete geçtikten sonra da devam edeceği anlaşılmaktadır.

Emin Nuri Efendi’nin altı yıl süren başvuru sürecinde ödediği harçların tutarına dair bir kayıt bulunmamaktadır. Diğer yandan, mevzuatın belirlediği harç tutarlarını toplayarak bir sonuca ulaşmak mümkündür. Osmanlı madencilik sektöründe irdelenen sorunlardan biri olan girişimcinin işletme iznini alana kadar sermayesini tüketmesi ve bu sebeple madenin faaliyete geçirilememesi durumu, burada da yaşanmış olabilir. Bu öngörü kesin olmamakla birlikte, Emin Nuri Efendi sahip olduğu maden işletme hakkını kullanmayarak Mayıs 1900’de devretmiştir.

2.2. Şirketin Kuruluşu ve Erken Dönem Faaliyetleri

Emin Nuri Efendi, işletme fermanını uzun çabalar sonucu elde etmesine rağmen bu hakkını kullanmamış ve fermanı Mayıs 1900’de padişah yaverlerinden Miralay Süreyya Bey¹⁰⁸ ve Selanikli Mustafa Fazıl Efendi’ye devretmiştir.¹⁰⁹ Devrin gerçekleştiği tarih, madenin işletmeye başlaması için verilen sürenin sonuna denk gelmektedir. Ancak işletme hakkının devrine dair kayıtlarda, bu süre taahhüdü hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

İmtiyaz fermanının yeni sahiplerinden Miralay Süreyya Bey, aynı zamanda Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi’nin kurucuları ve hissedarları arasında yer almaktadır. Böylece fermanın sahipliği, madeni işletme niyetinde olan kişilerin eline geçerek Osmanlı madencilik sektöründe yaygın görülen ferman devir ticareti döngüsünün dışına çıkmıştır. Miralay Süreyya Bey, madenin işletme hakkını aldıktan sonra Miralay Şükrü Bey, Tütün Rejisi Müşavirlerinden Habib Melhame Efendi,¹¹⁰ Banker Théodore A.

¹⁰⁸ **Süreyya Bey;** Sultan II. Abdülhamit’in saltanatında 1891-1908 arasında seraskerlik yapan Mehmet Rıza Paşa’nın ilk çocuğudur. Veysel Zortul, *Serasker Mehmet Rıza Paşa* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 6.

¹⁰⁹ BOA, BEO (Bâbiâli Evrak Odası Evrakı) 1497/112219.

¹¹⁰ **Habib Melhame Efendi;** Lübnan asıllı Maruni bir aileye mensup olan Osmanlı Bürokrasisinde önemli bir mevki elde eden Melhame Kardeşlerdendir. Habib, Reji İdaresinde çalışmakla birlikte çeşitli şirketlerde hissedar konumunda bulunmaktadır. II. Meşrutiyet’in ilanından sonra kısa bir süreliğine tutuklanmıştır. Turgut Karaçoban, *Osmanlı Bürokrasisinde Melhame Kardeşler ve Faaliyetleri* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023), 185.

Mavrogordato¹¹¹ ve tüccar Izak Fernandez'le¹¹² birlikte Osmanlı hükümetine madenlerin işletilmesi ve taahhütlerin yerine getirilmesi için Osmanlı anonim şirketi kurma başvurusunda bulunmuşlardır.¹¹³

Bu başvuru sürecinde yaşanan bir gelişme, şirketin durumunu ve niteliğini etkileyecek derecede önemli bir meseledir. Söz konusu gelişme, II. Abdülhamit döneminin iki önemli bürokratinin şirket hakkındaki iş birliği üzerinedir. Sultan II. Abdülhamit dönemi bürokrasisinin önde gelen figürlerinden Ziraat, Maâdin ve Orman Nazırı Selim Melhame ile Serasker Rıza Paşa, ortak hareket ederek Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi'ni kurma kararı almıştır. Zira madenin işletme hakkını elinde bulunduran Miralay Süreyya Bey ve ortağı Miralay Şükrü Bey, Serasker Rıza Paşa'nın oğullarıdır. Diğer ortak Habib Melhame Efendi ise Maâdin Nazırı Selim Melhame'nin kardeşidir. Bu yönüyle şirketin kontrolü doğrudan bu iki bürokratin etkisi altındadır.

Fakat Fransız mühendis Joseph Toussaint-Marie Rouzaud¹¹⁴ Karasu madenleri üzerinde çıkarı bulunduğunu iddia ederek durumu Osmanlı Devleti'nin Fransa büyükelçisi Jean Antoine Ernest Constans'a¹¹⁵ bildirmiştir. Büyükelçinin müdahalesiyle, Rıza Paşa ve Selim Melhame, Rouzaud'u madeni işletecek yeni şirketin mühendisi olarak atamak zorunda kalmışlardır.¹¹⁶

¹¹¹ **Théodore A. Mavrogordato (Banker)**; Rus uyruklu banker ailesine mensuptur. Bankacılık ve madencilik başta olmak üzere çeşitli sektörlerde yatırımları bulunmaktadır. Özellikle Théodore A. Mavrogordato, Osmanlı Devleti'ndeki önemli madencilik girişimlerini yönetmiştir. A.D. Novıçev, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yarı Sömürgeleşmesi*, (Ankara: Onur Yayınları, 1979), 136.

¹¹² **Izak Fernandez**; Yahudi uyruklu banker-tüccar. Osmanlı madencilik sektöründe yönetici ve hissedar olarak adı sıkça geçmektedir. Nurdan İpek, *Yahudi Bankerler*, (İstanbul: Yeditepe, 2011), 146.

¹¹³ BOA, ŞD. 1223/22, Lef 1;

¹¹⁴ **Joseph Toussaint-Marie Rouzaud** 1861'de Paris'te dünyaya gelmiştir. 1883'te Paris'te bulunan Ecole Nationale Supérieure des Mines'de mühendislik eğitimi almaya başlamıştır. Eğitimi tamamlandıktan sonraki faaliyetleri hakkında bilgiler kısıtlıdır. 1891'deki bir kayda göre Güney Atina'da bulunan Laurium madenlerinde Fransız sermayeli Société Hellénique des Usines'in işletme müdürlüğünü yapmaktadır. Rouzaud, müdürlüğünü yaptığı çinko, kurşun ve gümüş madeninin gelişimine önemli katkı sağlamıştır. Bir süre sonra İstanbul'a yerleşen Rouzaud, uzun süre Fransız sermayesinin etkisindeki maden işletmelerinde yöneticilik yaptıktan ve sektörde saygın bir konum elde ettikten sonra Temmuz 1912'de hayatını kaybetmiştir. *Bulletin de la Société de géographie de Toulouse*, (1891- no 7-10), 358. *Stamboul*, (2 Temmuz 1912)

¹¹⁵ **Jean Antoine Ernest Constans**, Aralık 1898- Mayıs 1909 arasında Fransa Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti İstanbul Büyükelçisi olarak görev yapmıştır. Biyografisi için: Chisholm, Hugh, (ed.), "Constans, Jean Antoine Ernest", *Britannica Ansiklopedisi*, (İngiltere: Cambridge Üniversitesi Yayınları, 1910), 6/987. Chisholm, Hugh, (ed.), "Constans, Jean Antoine Ernest", *Britannica Ansiklopedisi*, (Londra ve New York: Britannica Ansiklopedisi Şirketi, 1922), 30/739.

¹¹⁶ *Revue Catholique D'alsace*, (Strasbourg: Imprimeurs-Editeurs, 1910), 144.

Şirketin kuruluşunda yaşanan bu olay, genel hatlarıyla Osmanlı madencilik sektöründeki sorunlarla örtüşmektedir. İki Osmanlı bürokratinin ortaklığıyla kurulan şirket meselesine Fransız Büyükelçisi'nin dâhil olması, şirketin niteliğini değiştiren bir gelişme olmuştur. Bu olaydan sonra, şirket dönemin kaynaklarında Fransız sermayesi yatırımı olarak kabul görmeye başlamıştır.¹¹⁷ Ancak bu duruma rağmen, şirket Osmanlı hukukuna tabi bir Osmanlı anonim şirketi olarak kurulmuştur.

Miralay Süreyya Bey ve ortaklarından oluşan grubun şirket kurma başvurusu ve ana sözleşme metni Mayıs 1900'de Osmanlı hükümeti tarafından kabul edilmiştir. Böylece Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi resmen kurulmuştur. Şirketin temel hukuki belgesi niteliğindeki ana sözleşme, sekiz bölüm ve kırk dört maddeden oluşmaktadır. Ana sözleşme içeriği, Osmanlı şirket hukuku ve yaygın uygulamalar çerçevesinde standart bir yapıda olmasına rağmen, şirketlerin işleyişini belirleyen önemli bir belge niteliğindedir. Bu nedenle sözleşmeyi kısaca incelemek faydalı olacaktır.

Birinci bölüm, şirketin kuruluşu ve amacını, resmî unvan ve adresinden oluşmaktadır. Şirket “*Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi*” adında, bir Osmanlı anonim şirketi olarak Osmanlı kanunlarına tabi olacaktır. Şirketin merkezi İstanbul'da olup faaliyet süresi erken fesih veya uzatma durumları hariç olmak üzere doksan yedi yıl olarak belirlenmiştir. (Madde 1-4)

İkinci bölüm, imtiyazın şirkete devri ve şirket sermayesine katılım hakkında maddelerden oluşmaktadır. İmtiyaz sahiplerinin sahip oldukları tüm hakları ve ayrıcalıkları, mevcut çalışmaları, tesisleri, eşya ve teçhizatlarıyla birlikte tüm borç ve masraflardan arındırılmış olarak şirkete devredilmiştir. Şirketin sermayesi 3.200.000 frank olarak belirlenmiştir. Sermaye, her biri 100 franga denk gelen 4,40 lira olmak üzere 12.000 imtiyazlı ve 20.000 adi hisseye bölünmüştür. Sermayenin tamamı taahhüt edilmedikçe ve onda biri ödenmedikçe şirket kesin olarak kurulmuş sayılmamaktadır. (Madde 5-11)

Üçüncü bölüm, şirket yönetimi hakkındadır. İlk yönetim kurulu, üç yıllık görev süresiyle sınırlı olarak; Süreyya Bey, Şükrü Bey,¹¹⁸ Habib Melhame Efendi, Mavrogordato ve Izak

¹¹⁷ Şirketi Fransız sermaye yatırımı olarak gören çağdaş kaynakların başında Charles Morawitz'in “*Les Finances de la Turquie*, Paris: Guillaumin, 1902” adlı eseri gelmektedir. Ardından E. Pech'in “*Manuel Des Sociétés Anonymes Fonctionnant En Turquie*” eserinin 1906 ve 1911 baskıları da bu kabul devam etmiştir. Bunların dışında “*Bulletin Du Comité De L'Asie Française*” (Paris: Comité De L'Asie Française, 1902) bu durumu savunan diğer önemli bir kaynaktır.

¹¹⁸ **Şükrü Bey**; Sultan II. Abdülhamit'in saltanatında 1891-1908 arasında seraskerlik yapan Mehmet Rıza Paşa'nın üç oğlundan biridir. Zortul, *Serasker Mehmet Rıza Paşa*, 242.

Fernandez'den oluşmaktadır. Yönetim kurulu, şirketin varlıklarını ve işlerini idare etmek için en yetkili merci konumundadır. (Madde 12-22)

Dördüncü bölüm, genel kurul toplantısı hakkındaki maddelerden oluşmaktadır. Olağan genel kurul toplantısı her mali yılın ilk altı ay içinde yapılması gerekmektedir. Yönetim kurulu gerektiğinde olağanüstü genel kurul toplantısı düzenleme yetkisine sahiptir. Genel kurul, hesapları denetlemek üzere denetçi tayin etmek zorundadır. Yıllık genel kurul, yönetim kurulunun her yıl kendisine sunmakla yükümlü olduğu şirketin durumu hakkındaki raporu ve denetçilerin hesaplar hakkındaki raporu dinleyerek oylamak zorundadır. Genel Kurul müzakereleri, özel bir deftere yazıldıktan sonra kurul başkanının imzasıyla geçerli hale gelmektedir. (Madde 23-34)

Beşinci bölüm, envanter ve yıllık hesaplar hakkındadır. Şirketin mali hesapları, miladi takvime göre düzenlenmektedir. Yönetim kurulu, her mali yılın sonunda şirketin varlık ve yükümlülüklerinin genel bir dökümü çıkarmaktadır. Bu döküm, bilanço ve hesaplarla birlikte yıllık genel kurul toplantısından önce yasal denetçilere ve ardından genel kurul toplantısında hissedarlara sunulmaktadır. (Madde 35)

Altıncı bölüm, kâr paylaşımı ve amortisman hakkındadır. (Madde 36-37) Yıllık net kârın dağılımı;

- İmtiyazlı hisseler, temsil ettikleri sermayenin %6'sı oranında faiz ödemesi,
- İmtiyazlı hisselerin yirmi yıllık bir süre içinde itfası için gereken tutar,
- İhtiyat akçesi oluşturmak için %5,
- Adi hisseler, temsil ettikleri sermayenin %6'sı oranında faiz ödemesi

Yapmak üzere dört temel kaleme dağıtılmaktadır. Gelir fazlası ise;

- %12'si yönetim kurulu üyeleri arasında eşit olarak dağıtılmak üzere,
- %3'ü şirketin tüm çalışanları arasında dağıtılmak üzere,
- %85'i ise tüm hisseler temettü olarak.

Yedinci bölüm, ihtiyat akçesi hakkındadır. İhtiyat akçesi, yıllık kârdan artan meblağlardan oluşmaktadır. İhtiyat akçesi, olağanüstü veya öngörülemeyen giderlerin karşılanması amacıyla kullanılmaktadır. Şirketin faaliyetlerini sona erdirmesi durumunda, borçların tasfiyesinden sonra ihtiyat akçesi bütün hisseler arasında paylaşılacaktır. (Madde 38-40)

Sekizinci bölüm, imtiyaz süresinin uzatılması, fesih ve tasfiye konularını içermektedir. Yönetim kurulu, şirketin feshini ve tasfiyesini veya diğer şirketlerle birleşmesini teklif

etme yetkisine sahiptir. Şirket varlıklarının dörtte üçünün kaybedilmesi halinde, şirketin tasfiyesi veya faaliyetlerine devam etmesini müzakere etmek üzere bir genel kurul toplantısı düzenlenmesi gerekmektedir. Şirketin faaliyet süresinin sona ermesi veya erken feshi durumunda, genel kurul toplanarak tasfiye yöntemini belirlemesi gerekmektedir. Tasfiye memurları, genel kurulun kararı ve Osmanlı hükümetinin izniyle feshedilen şirketin haklarını, hisselerini ve yükümlülüklerini herhangi bir şirkete veya şahsa devretmeye yetkilidir. (Madde 41-44)

Şirketin ana sözleşmesi 28 Mayıs 1900'de hükümet tarafından kabul edilmiştir. Böylece şirket resmen kurulmuştur. Fakat Ticaret ve Nâfia Nezâreti, 14 Haziran 1900'de, şirketin kuruluşunun ancak sermaye oluşumu yükümlülüğü yerine getirildiği takdirde mümkün olacağını bildirmiştir.¹¹⁹ Şirketin nihai kuruluşu, sermayenin %10'unun ödenmesi veya taahhüt edilmesi şartına bağlıdır. Şirket, sermayesine dair detayları 21 Haziran'da Ticaret ve Nâfia Nezâretine bildirmiştir.

Sermaye oluşumunun detayları şirketin 30 Ağustos 1900'de yapılan olağanüstü genel kurulunda açıklanmıştır.¹²⁰ Şirketin kuruluş sermayesinin bildiri üç maddeden oluşmaktadır. Birinci madde; 12.000 imtiyazlı hisse ile temsil edilen ve toplamda 1.200.000 Fransız Frangı tutarındaki aktif sermayenin taahhüdü hakkındadır;

- 2000 hisse (200.000 frank) Miralay Süreyya Bey ve Miralay Şükrü Bey ortaklığı,
- 2000 hisse (200.000 frank) Habib Melhame Efendi,
- 5000 hisse (500.000 frank) Mavrogordato,
- 3000 hisse (300.000 frank) Izak Fernandez tarafından taahhüt edilmiştir.

İmtiyazlı hisselerin temsil ettiği 1.200.000 franga denk gelen 52.800 lira tutarındaki meblağdan, 381.818,20 franga denk gelen 16.800 lira, 7 Mayıs 1900'de ödenmiştir. Hissedarlar tarafından ödenen 16.800 liranın 8.800 lirası imtiyaz fermanını satın almak için kullanılmıştır. Kalan 8.000 lira ise imtiyaz üzerindeki mevcut işletme haklarından feragat amacıyla, madende bulunan mevcut işler, kalsinasyon fırınları, hangarlar, alet/edevat, vergi ve harç gibi ödemeler için harcanmıştır. Mayıs-Temmuz arası dönemde, maden sahasının ihtiyaçları için 2.600 lira harcanmıştır.

Toplamda 19.400 liraya denk gelen 410.909,10 franklık bu harcama, 1.200.000 franklık aktif sermaye karşılığında yapılan ödemedir. Sermayenin 3.400 liraya denk gelen

¹¹⁹ BOA, A.}DVN.MKL. 41/1, Lef 3; *Umûr-i Nâfia ve Ziraat Mecmuası*, (29 Haziran 1900), 481.

¹²⁰ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou Assemblée Générale Extraordinaire Du 17/30 Août 1900: Rapport Du Conseil D'administration* (İstanbul: Imprimerie de la Chambre de Commerce, 1900), 5.

759.090,90 franklık kalan bakiyesi, şirketin tasarrufunda olup sermaye taahhüdünde bulunanlar tarafından ödenecektir. Yapılan masraflarla beraber hissedarlar tarafından ödenen 19.400 lirayla birlikte, ana sözleşmede yer alan sermayenin %10'unu ödeme şartı yerine getirilerek şirketin kuruluşu tamamlanmıştır.

Sermaye bildiriminin ikinci maddesinde; 2.000.000 frank tutarında sermaye katkısını oluşturan ve tamamı ödenmiş, katkı kabul edilen 20.000 Adi hissenin;

- 12.000 hisse, 12.000 imtiyazlı hisse sahiplerine,
- 1.000 hisse Habib Melhame Efendi'ye¹²¹
- 7.000 hisse Şirketin 5 kurucusuna 1750'şer adet olmak üzere (Miralay Süreyya Bey ve Miralay Şükrü Bey ortaklığı 1.000 hisse alacaktır.) dağıtılmasına karar verilmiştir.

Üçüncü maddede ise yukarıda belirtilen sermaye oluşumuna istinaden toplamda 3.200.000 frank tutarındaki sermaye, belirtilen katkılar ve taahhütler karşılığında ödendiği ve sonuç olarak Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketinin usulüne uygun kurulduğu bildirilmiştir.¹²²

Karasu maden sahasındaki şirketleşme, Osmanlı madencilik sektörünün durumu göz önünde bulundurulduğunda oldukça önemli bir gelişmedir. Hem girişimin kurumsallaşması hem de Karasu gibi yol ağı gelişmemiş ve altyapı sorunları bulunan bir bölgede bir şirket kurulması, Osmanlı Devleti'nin ekonomisini yakından takip eden yabancı ajansların dikkatini çekmiştir. *Bulletin Du Comité De L'Asie Francaise*, şirketin Mayıs 1900'de 3.200.000 frank sermaye ile kurulduğunu, denize yaklaşık 25 kilometre uzaklıkta bulunmasına rağmen sahilde korunaklı bir körfezin olmaması sebebiyle cevherin yelkenlilerle Ereğli Limanı'na taşınacağını ve buradan vapurlara yükleneceğini aktarmıştır.¹²³ Bir Alman kaynağında, şirketin denizden 25 kilometre uzaklıkta gümüş, kurşun ve çinko madenlerini işletmek üzere 99 yıl imtiyazla kurulduğu bilgisiyle birlikte, sermayesi ve kâr paylaşımı hakkında da bilgi verilmektedir.¹²⁴ Şirketin kuruluşu, temel bilgi düzeyinde İngiliz konsolosluk belgelerine de yansımıştır.¹²⁵

¹²¹ Habib Melhame Efendi'ye bu hisseler eski maden sahibi Vitalis Faraggi'den madeni satma taahhüdü aldığı için verilmiştir. Bahsi geçen kişi, Mehmet Nuri Efendi ile Süreyya Bey arasında imtiyaz sahibi olarak görülmektedir. Fakat, ana sözleşmede ve diğer resmi evraklarda adı geçmemektedir.

¹²² *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 17/30 Août 1900*, s.6-7.

¹²³ *Bulletin Du Comité De L'asie Francaise*, (Paris: Comité De L'asie Française, 1902), 40.

¹²⁴ *Berichte über handel und industrie*, (Berlin: Carl Heymanns Berlag, 1905), 623; *Verhandlungen Des Vereins Zur Beförderung Des Gewerbefleißes*, (Berlin: Verlag von Leonhard Simion Nf, 1905), 491-492.

¹²⁵ *Diplomatic And Consular Reports: Turkey, Annual Series No. 2650*, (London, 1902), 32.

Şirketin erken dönem faaliyetlerinin diğer bir önemli unsuru, 30 Ağustos 1900’de yapılan olağanüstü genel kuruldur. Bu kurul toplantısı, şirketin ilk genel kurul toplantısı olmasının yanı sıra şirketin kuruluşu ve gelecek planları hakkında detaylı bilgiler vermektedir.

Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi'nin ilk genel kurul toplantısı, ana sözleşme gereğince, 30 Ağustos 1900’de şirketin ofisi olan Karaköy Yeni Han’da yapılmıştır. Toplantıya katılmak ve temsil edilmek için en az 25 hisseye sahip olma şartı bulunmaktadır. Hissedarların, toplantıdan en az on gün önce hisselerini şirketin İstanbul’daki ofisine bildirmesi gerekmektedir.¹²⁶

Şirketin ilk yönetim kurulu; başkan Mavrogordato, başkan yardımcısı Süreyya Bey, Şükrü Bey, Izak Fernandez, Habib Melhame Efendi, G. Marchand, Şirketin genel müdürü Rouzaud, A. Spandony (avukat) ve L. Zarifi’den¹²⁷ oluşmaktadır. Olağanüstü genel kurulun gündeminin birinci maddesi, madenin eski sahipleri ile şirket kurucuları arasında yapılan anlaşmayı ve şirketin ana sözleşmesinin hissedarlara sunulmasını içerir. İkinci ve üçüncü maddeler, yönetim kurulunu ve üyelerin huzur haklarını belirlemektedir. Dördüncü madde ise şirket hesaplarını kontrol edecek yasal denetçiyi atamak ve ücretlerini belirlemektir.¹²⁸

Olağanüstü genel kurul, yönetim kurulu başkanının konuşmasıyla başlamıştır. Genel kurulun toplanma sebebi, şirketin kuruluşunu ve yönetim kurulunun gelecekteki adımlar hakkında aldığı kararları açıklamaktır. Toplantıda hissedarlara dört teklifte bulunulmuştur. Birinci teklif, madenin durumu ve geleceği hakkında hazırlanan iki fizibilite raporunun sunumu ve oylanmasıdır. İkinci teklif, yeni yönetim kurulu üyelerinin atanmasıdır. Toplantının sonunda G. Marchand, Rouzaud, Alex Spandony ve L. Zarifi’nin yeni yönetim kurulu üyeleri olarak atanması oylanmıştır. Buna ek olarak Rouzaud, genel müdür olarak atanmıştır. Üçüncü teklif, yönetim kurulu üyelerinin huzur haklarının belirlenmesidir. Dördüncü teklif ise yasal denetçi atanması ve ücretinin belirlenmesidir. Paspalli’nin yıllık 1000 franga denk gelen 44 lira maaşla denetçi olarak atanmasına karar verilmiştir.

Genel kurulda, madendeki ilk çalışmalar ve genel durum aktarılmıştır. Temmuz 1900 sonunda, mali bilançoda “büyük işler” olarak ifade edilen kuyu ve galeri açma çalışmaları

¹²⁶ *Stamboul (Journal Quotidien, Politique et Litteraire)*, (23 Temmuz 1900), 3.

¹²⁷ **L. Zarifi**; Galata banker. Sultan II. Abdülhamit’in özel bankeridir. İpek, *Yahudi Bankerler*, 63.

¹²⁸ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 17/30 Août 1900*, 3-4.

başlamıştır. Ancak madenin önceki işletmecileri tarafından yürütülen çalışmaların önce temizlenmesi ve sonra tekrar doldurulması gerekmektedir. Bu iş için harcanan mesai, yatağın işletilmesini zorlaştırmaktadır. Buna rağmen çalışmalar devam ettirilerek iki yeni damar bulunmuştur. Söz konusu damarlardan biri, yeni kazılmaya başlanan Helène adlı maden çıkarma kuyusuyla kesişmiştir. Yüzeye yakın bir noktada böyle bir kesişimin olması, çalışmaların ilk olumlu sonuçlarından biridir. Böylece kazı çalışmaları derinleştikçe yeni damarların keşfi olasılığı artmaktadır.

Maden sahasındaki çalışmaların odak noktası, Kurtlu Göl adı verilen maden rezerv alanıdır. Bu alan, şirketten önceki işletmecilerin ana çalışma noktasıdır. Bu sebeple maden devir alındıktan sonra çalışmalar burada devam ettirilmiştir. Rezerv alanındaki ilk çalışmalar sonucunda, yirmi metre derinlikte %45 oranında çinko içeren kalamın damarı tespit edilmiştir. Bu alanda Thalie ve Vassilie adında iki yeni galeri açma çalışmaları başlatılmıştır. Söz konusu iki galeri, eski işletmecilerin bıraktığı döküntüleri temizlemek ve madenin üretimini desteklemek amacıyla kullanılacaktır.¹²⁹

Şirketin maden sahasındaki faaliyetlerinin yanı sıra mali yönden de önemli gelişmeler yaşanmıştır. Yönetim kurulu, hissedarlardan Temmuz 1900'de 1.200.000 franklık aktif sermayenin kalan bakiyesinin ödenmesini talep etmiştir.¹³⁰ Söz konusu bakiye 759.090,90 frank tutarında olup, şirketin erken dönem faaliyetlerini karşılamak bakımından önemli bir role sahiptir. Şirketin sermaye oluşumu taahhüdünü yerine getirmesinin ardından, Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi, Ticaret ve Nâfia Nezâreti'nden şirketin çıkaracağı hisse senetlerinin gümrük idarelerinden geçişine müsaade edilmesini talep etmiştir. Nezâret, şirketin usulüne uygun olarak tamamen kurulduğunu belirterek, Eylül 1900'de şirketin çıkaracağı hisse senetlerinin usulen damga resmi ödendikten sonra gümrüklerden geçirilebileceğine karar vermiştir.¹³¹ Bu kararla birlikte hisselerin yurtdışında da değer görmesi sağlanmıştır.

Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi, Kasım 1900'de şirket tarafından ihraç edilen her biri 100 frank değerinde olan, 4,40 lira fiyatlı 1-12.000 numaralı 12.000 imtiyazlı ve 1-20.000 numaralı 20.000 adet adi hisse senedinin damga resminin idareye tamamen ödendiğini, hisse sahiplerinin Galata'da Balıkhane Nezâretindeki Pul Müdürlüğü'nden hisselerini

¹²⁹ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 17/30 Août 1900*, 7-10, 13.

¹³⁰ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 17/30 Août 1900*, 10.

¹³¹ *Umûr-i Nâfia ve Ziraat Mecmuası*, (10 Eylül 1900), 925-926.

ücretsiz ibraz edip damgalatmaları gerektiğini ilan etmiştir.¹³² Böylece şirket hisselerin yasal formaliteleri tamamlanmıştır. Şirketin kuruluş formaliteleri mali yılın sonuna kadar sürmesine rağmen resmen kurulduğu için Ziraat, Maâdin ve Orman Nezâreti başta olmak üzere diğer nezâret ve dairelerle resmî ilişkiler ve yazışmalar da başlamıştır.

Maden çıkarma çalışmaları için barut ve fitil tedariki, maden işletmeleri için hayati öneme sahiptir. Karasu madenleri için ilk patlayıcı tedariki Şubat 1900'de padişah izni ile yapılmıştır. İki yüz kıyye taş barutu ve iki yüz kutu fitil vapurla İzmit'e, oradan da Karasu nahiyesi idaresine teslim edilmiştir.¹³³ Bir sonraki patlayıcı teslimatı, şirket resmen kurulduktan sonra Ağustos 1900'de bin kıyye olarak gerçekleşmiştir.¹³⁴ Bu teslimatta patlayıcılar, Karasu kıyısında uygun bir liman olmamasından ötürü Tophâne-i Âmire'den İnebolu limanına nakledilmiştir. Patlayıcıların İnebolu limanında muhafaza edilip, ihtiyaç halinde peyder pey maden sahasına nakledilmesi gerekmektedir. Ancak mahalli hükümet patlayıcıları Adapazarı'na sevk ederek, köy içinde kahvehane ve barakalarda muhafaza etmeye başlamıştır. Bu noktada şirketin yönetim kurulu devreye girerek, diğer maden sahalarındaki usulü emsal göstererek patlayıcıların jandarma kontrolünde maden sahasına taşınmasını talep etmiştir.¹³⁵ Ancak patlayıcıların nakli konusunda sorun çözülememiş ve şirket zaman zaman bu konuda mahalli idareden ceza almıştır. Aralık 1900'de Dâhiliye Nezâreti, sorunun temelli çözümü için patlayıcıların maden sahasında şirkete ait iki mağazada korunmasına karar vermiştir.¹³⁶

Şirketin kuruluş dönemindeki önemli meselelerden biri de maden sahasında çalışacak işçi teminidir. Dâhiliye Nezâreti, Eylül 1900'de şirketi, çalışacak işçilerin temettü vergilerinin tahsili hakkında bir defter tutmakla yükümlü kılmıştır. İşçilerin vergi ödemelerinde aksaklık olması durumunda şirkete on bin kuruş civarında bir ceza kesilecektir. Yabancı işçilerin Avusturya, İtalya ve Karadağ hükümetlerinden sağlanması yasaklanmıştır.¹³⁷ Yabancı işçi konusundaki diğer bir önemli husus, yabancı işçi sayısının nahiyenin genel nüfus yapısına uygun bir miktarda tutulması zorunluluğudur. Madende yabancı işçi sayısının fazlalığının, maden civarındaki Hristiyan köylerinde yaşayanlarla birlikte

¹³² *Stamboul*, (19 Kasım 1900), 3.

¹³³ BOA, Y.PRK.ASK. (Yıldız Perakende, Askeri Maruzâtı) 158/25.

¹³⁴ BOA, Y.PRK.AZJ. (Yıldız Perakende, Arzuhâl ve Journaller Kataloğu) 40/105.

¹³⁵ BOA, DH.MKT. (Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemi) 2383/81.

¹³⁶ BOA, DH.MKT. 2438/23; DH.MKT. 2410/72.

¹³⁷ BOA, DH.MKT. 2378/129.

tehlike arz edeceği öngörülmektedir. Diğer bir seçenek olarak hiç yabancı işçi çalıştırılmaması önerilmiştir. Nezâret, çalışacak işçiler arasında uygunsuz davranışta bulunanların ve temettü vergisini ödemeyenler hakkında gerekli yaptırımların uygulanması konusunda şirketi uyarmıştır.¹³⁸

Şirketin kuruluş ve erken dönem faaliyetleri, maden imtiyazının şirketin kurucularından olan Süreyya Bey'e devredilmesiyle başlamaktadır. Ardından şirketin kuruluş aşamasında Serasker Rıza Paşa ve Nazır Selim Melhame ortaklığına Fransız büyükelçiliğinin müdahalesi sonucunda, şirket -arasında Osmanlı tebaasından sermayedarlar da bulunmasına rağmen- Fransız sermayesi bünyesinde kabul görmeye başlamıştır. 28 Mayıs 1900'de şirketin ana sözleşmesi Osmanlı hükümeti tarafından kabul edilmiştir. Şirketin nihai kuruluşu, Haziran'da sermaye bildirimini yapılmasının ardından olmuştur. Devam eden süreçte, 30 Ağustos 1900'de şirketin ilk genel kurul toplantısı olan birinci olağanüstü genel kurul toplanmıştır. Toplantıda; ana sözleşme, sermaye bildirimi, yönetim kurulunun oluşturulması ve madenin gelecek yol haritasını belirleyecek olan rapor ve planlar görüşülerek kabul edilmiştir. Sonuç itibarıyla şirket, 3.200.000 franklık sermayesi ve maden rezervlerinin zenginliğine güvenilen stratejik açıdan önemli bir bölgede faaliyetlerine başlamıştır.

2.2.1. Madenin Durumu ve Geleceğine Yönelik İşletme Planları

Şirketin resmî kuruluşundan aylar önce, Kasım ve Aralık 1899'da, şirketin maden işletmeciliğini üstlendiği saha hakkında iki maden mühendisi tarafından inceleme yapılarak rapor hazırlanmıştır. Raporların ilki, 4 Kasım 1899'da, şirketin genel müdürü ve Maden Mühendisi Rouzaud tarafından hazırlanmıştır.¹³⁹ Rouzaud, şirketin kuruluşu sırasında hak kaybına uğradığını iddia ederek, Fransa'nın Osmanlı Devleti büyükelçisinin desteğiyle şirkette söz sahibi olmuştur. İkinci rapor ise Osmanlı hükümeti hizmetinde bulunan Maden Başmühendisi Coulant tarafından, 12 Aralık 1899'da hazırlanmıştır.¹⁴⁰ Ziraat, Maâdin ve Orman Nezâreti, bu görevi Coulant'a, Karasu'da bulunduğu sırada,

¹³⁸ BOA, DH.MKT. 2436/84.

¹³⁹ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 17/30 Août 1900*, 11-28.

¹⁴⁰ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 17/30 Août 1900*, 30-44. Söz konusu iki raporun aynı amaç doğrultusunda hazırlanmasından ötürü karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Karşılaştırma yapılacak çok fazla ortak nokta olması ve iki raporunda tek başvuru kaynağından alınmasından dolayı yalnızca kaynaktaki sayfa aralıkları verilmiştir. İlerleyen sayfalarda farklı bir kaynak kullanılmayacağından rapor içeriklerine ayrıca dipnot verilmeyecektir.

madenin sınırlarını belirlemek amacıyla vermiştir. Bu raporlar, şirketin 30 Ağustos 1900'deki olağanüstü genel kurulunda hissedarlar tarafından onaylanmıştır. Böylece şirketin gelecek yol haritasının bu raporlar doğrultusunda çizilmesine karar verilmiştir. Şirketin faaliyetlerini incelemeyen önce, yönetim kurulunun daima önem verdiği bu iki raporu kısaca incelemek faydalı olacaktır. Raporlar aynı amaca hizmet etmektedir. Dolayısıyla birçok ortak nokta bulunmaktadır. Bu sebeple iki rapor karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

Raporlar, bölgenin coğrafi konumu hakkındaki bilgilerle başlamaktadır. Karasu maden bölgesi, İstanbul Boğazı'nın doğusunda, Karadeniz'in güney kıyısında yer almakta olup, deniz seviyesinden yaklaşık 400 metre yükseklikte bir platodur. Şirketin işletme imtiyazına sahip olduğu saha ise Adapazarı'nın 60 kilometre kuzeydoğusunda ve İzmit mutasarrıflığının yetki alanındadır. Sahanın konumu, madenin rahatlıkla taşınması için uygun bir mevkidedir. Maden sahası 550,56 hektar olarak ölçülmüştür.¹⁴¹ Cevherin deniz yoluyla taşınması, kara veya demiryoluyla taşınmasına nazaran daha avantajlıdır. Karasu sahilinde nakliyatı destekleyecek nitelikte bir liman bulunmamasına rağmen, Ereğli limanı 20 ve İstanbul limanı 100 mil uzaklıktadır. Maden sahasının deniz kıyısında olması, kara taşımacılığını dezavantajlı kılmaktadır. Coğrafi konuma dair bütün unsurlar, kurulacak maden işletmesinin cevher nakliyatını deniz taşımacılığıyla rahatlıkla yapacağını göstermektedir.

Raporlarda, madenin coğrafi konumunun ardından yapısal incelemeler yapılmıştır. Rouzaud, maden yataklarının kireçtaşı içinde bulunduğunu tespit etmiştir. Maden sahasını cevher rezervine göre üç kümeye ayırmıştır. Bunlar doğu-batı hattında sıralı İbrik Dere, Kurtlu Göl ve Koyun Boku kümeleridir. Bu üç kümede yapılan incelemelerde, zengin kalamın içeren kaya yığınları tespit edilmiştir. Eski çalışmaların kalıntılarının fazlalığından dolayı operasyonun merkezi Kurtlu Göl olarak belirlenmiştir. Coulant da yatakların kireçtaşı içindeki yapısını teyit etmiştir. Kireçtaşındaki mineralize tabakanın 300 metreden fazla kalınlıkta olduğunu ve temas bölgesinin¹⁴² bol mineral içerdiğini tespit etmiştir. Ayrıca, maden sahasının üç kümeye ayrılması görüşünü desteklemekle

¹⁴¹ Maden sahası, imtiyaz fermanında 1186 hektar olarak geçmesine rağmen gerçekte 550 hektarlık alanda faaliyet gösterildiği anlaşılmıştır. Bu yanlışlık ilerleyen süreçte fark edilerek düzeltililecektir.

¹⁴² Temas bölgesi tabiri, maden yatağı türünün temas yatağı olduğunu ifade etmektedir. İlk dönem bulgularında, yeterince derinlikte incelemeler yapılamadığından ötürü, maden sahasının jeolojik oluşumundan yola çıkılarak bu tahmin yapılmıştır. Temas yatağından kasıt iki tür farklı kayacın arasında bulunan minerali ifade etmektedir.

birlikte, bu merkezlerde kalamın (çinko) ve galen (simli kurşun) cevherlerinin varlığını gözlemlemiştir. Coulant, maden sahasındaki bazı galeri, kuyu ve cevher kalıntılarını değerlendirerek, madenin geçmişinin Osmanlı Devleti öncesi döneme, Bizans dönemine kadar uzandığını iddia etmiştir. Her iki mühendisin incelemeleri sonucunda, maden sahasının rezerv alanları ve yatakların durumu konusunda ortak paydada buluşmuşlardır. Madenin konumu ve yapısal durumu gibi temel konulardan biri de, üretilen cevherin maden sahasından ihraç limanına sevk edilmesidir. Bu konunun detaylarını Rouzaud aktarmıştır.

Maden sahasında üretilen cevherin taşınması için iki ana yol kullanılmaktadır. Birinci yol, önce maden sahasının doğusundan ilerlenip, sonrasında Kirazlı köyüne ulaşıldığında, dik bir şekilde kuzey yönünde dönülmesinden oluşmaktadır. 12 kilometre uzunluğundaki bu rota, Karadeniz kıyısındaki Kocaali köyü sahilinde son bulmaktadır. Söz konusu rotada bulunan yollar, her mevsim açık olup, manda arabalarıyla bir ton cevherin dört saatte taşınmasına uygundur. İkinci yol ise maden sahasındaki Kurtlu Göl maden rezerv kümesinden başlamaktadır. Buradan Karasu nehrine kadar %15-20 eğimli bir arazide kuzeye doğru bir buçuk kilometre inilmektedir. Burada nehir yatağı Kuyumculu köyüne kadar takip edildikten sonra, keskin bir şekilde doğuya dönülerek Kocaali sahiline ulaşılmaktadır. Bu rota, Karasu nehrinin kış şartlarında taşmasından ötürü kullanışlı değildir. Ancak cevherin eğimli araziden Karasu nehrine kolaylıkla indirilebilmesi ve nehir boyunca düz bir zeminde ilerlenebilmesi açısından, birinci rotaya nazaran tercih edilebilir niteliktedir. Söz konusu iki rota da kendi içinde avantajlar barındırmaktadır. Fakat rota tercihinden daha önemli olan husus, iki nakliye rotasının bitiş noktası olan Kocaali sahilinin deniz taşımacılığı açısından yetersizliğidir.

Kocaali sahilinde gemilere yükleme yapacak bir liman bulunmamaktadır. Üstelik sahil, cevheri hava şartlarından koruma açısından da yetersizdir. Bu noktada Rouzaud, Karasu nehrinin ağzında, denizden 25 metre genişliğinde kumdan bir setle ayrılmış küçük bir göletin varlığını keşfetmiştir. Buraya, her mevsimde ulaşımı kolay, küçük bir liman inşa edilebileceğine kanaat getirmiştir. Liman için kanal kazımı ve göletin derinleştirilmesinin ardından deniz taşımacılığı problemi aşılmış olacaktır. Bu çalışma için 3.000 liralık bir maliyet öngörülmektedir.

Rouzaud, madenin konumu, yapısal özellikleri, rezerv durumu ve nakliye güzergahı hususları bağlamında işletmenin büyük bir potansiyele sahip olduğu görüşünü

savunmaktadır. Eski işletmecilere ait kalıntıların değerlendirilmesiyle birlikte, yeni kuyu ve galeriler açılarak maden üretiminin artacağını ve nihayetinde söz konusu potansiyelin gerçekleştirilebileceğini belirtmektedir. Coulant da raporunda benzer hususlara dikkat çekerek, madenin büyük bir mali potansiyele sahip olduğu konusunda hemfikirdir. Bununla birlikte, iki mühendis, işletmenin söz konusu potansiyelini gerçekleştirebilmesi için kapsamlı bir yapılanma sürecinden geçmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu yapılanma süreci, madenin sağlıklı bir biçimde işletilmesini ve buna bağlı olarak şirketin kârlı bir şekilde faaliyet göstermesini sağlayacaktır. Bu doğrultuda, Rouzaud ve Coulant'ın hazırladığı kapsamlı yapılanma planları karşılaştırmalı olarak incelenecek ve bir değerlendirme yapılacaktır.

Şirketin maden sahasındaki öncelikli amacı, eski işletmecilerin çalışma alanlarından uzaklaşmaktır. Bu öncelikli amacın sebebi, eski çalışmaların zengin maden rezervlerine giden yolları kapatmasıdır. Diğer taraftan, sahadaki rezerv kümelerinde cevher çıkartmaya başlamak için sıfırdan kuyu ve galerilerin açılması gerekmektedir. Söz konusu kuyu ve galeriler derinleştirildikçe, yatağın yapısal durumu hakkında kesin bilgiler elde edilecektir. Ayrıca, eski işletmecilerin çalışmalarının temizlenmesiyle büyük miktarda cevherin üretilmesi beklenmektedir. Böylece, şirket tarafından yeni açılacak kuyu ve galerilere ek olarak, söz konusu eski çalışmaların madenin üretimini destekleyecektir.

Maden sahasının yapılanma projelerinde öncelik, yeni kuyu ve galerilerin açılmasıdır. Rouzaud, maden sahasındaki üç maden rezerv kümesinde eş zamanlı kuyu açılması gerektiğini düşünmektedir. Bu kuyuların maden yatağının işlenmemiş tabakasına ulaşması için 150 metre derinliğe ulaşması gerekmektedir. Coulant, söz konusu kuyuların yine üç rezerv kümesinde açılmasını teyit ederken, ortalama 130-140 metre derinliğine amaca ulaşmak için yeterli görmektedir. Her iki mühendis de bu kuyuların farklı derinliklerle galerilerle genişletilmesi konusunda hemfikirdir. Rouzaud, toplamda 450 metre olan yeni kuyunun açılması için 4.050 lira harcama öngörmüştür. Bu kuyulara bağlı 600 metre galeri açılması gerektiğini belirterek, bunlar için 1.800 liralık bir maliyet hesaplamıştır. Toplamda 450 metre kuyu ve 600 metre galeri açmanın maliyeti 5.850 lira olacaktır. Coulant ise toplamda 420 metre kuyunun açılması maliyetini 4.200 lira olarak hesaplamıştır. Açılacak bu üç kuyuya bağlı toplamda 1.000 metre uzunluğunda galerinin açılmasını gerekli görmektedir. Galerilerin 3.000 lira tutan masraflarıyla birlikte toplam maliyetin 7.200 lira olması öngörülmüştür. Ayrıca mühendisler, kazı çalışmalarının

Karasu Nehri seviyesinin altına kadar susuzlaştırma çalışması gerekmeyeceği için bu konuda maliyet hesabı yapmamışlardır. Kuyu ve galeri açılması projelerine bağlı olarak diğer bir yapılanma kalemi, çalışmalarda kullanılacak makine ve teçhizat ile bunları destekleyecek motor gücünün temin edilmesidir.

Madenin üretimini verimini ve sürdürülebilirliğini sağlayacak olan makine ve teçhizat ile motor gücünün nasıl oluşturulacağına dair detayları Coulant planlamıştır. Maden sahasının en büyük avantajlarından biri, Karasu Vadisi tarafından sağlanabilecek büyük hidrolik güçtür. Karasu Vadisi'nden sağlanacak 200 beygir gücündeki hidrolik gücün, biri 120 diğeri 30 beygir gücünde iki türbin arasında paylaştırılması düşünülmüştür. İlk türbin, kuyuların boşaltılması, havalandırılması ve cevherin çıkarılması için kullanılacaktır. İkinci türbin, daha küçük kapasitede olup mekanik cevher yıkama/hazırlama atölyesi için kullanılacaktır. Hidrolik kaynaktan faydalanarak motor gücü oluşturacak tesisat için toplam maliyet 7.000 lira olarak hesaplanmıştır. Söz konusu dinamo-elektrik tesisatının kurulumu için iki türbin, dinamolar, hareket suyu için baraj ve kanal, üç elektrikli vinç, üç pompa, üç fan, mekanik hazırlık atölyesi için bir dinamo temin edilmesi ve 2 kilometrelik havai hattın döşenmesi gerekmektedir. Bu tesisat, kuyu ve galerilerin işlevselliğini sağlamanın yanı sıra doğrudan cevher üretimini desteklemesi amacını taşımaktadır.

Bu bağlamda, mekanik cevher yıkama/hazırlama atölyesinin kurulumu, madenden çıkarılan cevherin işlenmesi ve ihraç edilebilmesi için oldukça önemlidir. Yüksek kapasiteli ve işlevsel bir mekanik cevher yıkama atölyesi, cevherin kalitesini artırmakla birlikte üretim maliyetini düşürmektedir. Bu durumda, ortaya yüksek kaliteli ve kârlı ürün çıkmaktadır. Atölyenin Karasu Vadisi'nde nehre yakın bir konumda kurulması planlanmaktadır. Nitelik bakımından ise normal ve ince taneli cevheri işleyebilecek düzeyde kurulumu yapılacaktır. Söz konusu tesisin kurulumu için kırıcılar, eleme makineleri ve Harz sallama elekleri gibi ekipmanların toplam maliyeti 3.500 lira olarak hesaplanmıştır. Cevherin ihraç edilebilir duruma getirilmesi için diğer bir unsur kalsininin kalsine edilmesidir. Bunun için kalsinasyon fırınlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Maden sahasında mevcut olan üç küçük fırının onarımı ve üç yeni fırının kurulumu için toplamda 360 liralık bir harcama öngörülmüştür. Maden sahasındaki tesislerde işlenen ve satılabilir duruma gelen cevherin ihraç limanına taşınması meselesi de işletmenin verimi açısından önemlidir.

Satılabilir cevherin nakliye masrafı, cevherin üretim maliyetini doğrudan etkileyen bir unsurdur. Ayrıca, cevherin ulaşacağı noktaya kadar dış etkenlerden korunması gerekmektedir. Bu bağlamda, deniz kıyısında bulunan maden sahası nakliye konusunda oldukça avantajlıdır. Her iki mühendis de mevcut nakliye rotalarının ve yolların durumu hakkında olumlu görüş beyan etmiştir. Ancak, madenin ilerleyen süreçte üretim kapasitesinin artmasını göz önünde bulunduran Coulant, nakliye yollarının iyileştirilmesini savunmuştur. Maden sahasının içerisindeki yollarla beraber cevheri sahile nakledecek ana rotada bulunan yolların iyileştirme projeleri için 1.650 lira harcama öngörülmüştür. Diğer taraftan sahilde şirkete ait bir liman kompleksinin inşası gerekli görülmektedir. Cevheri dış etkenlerden koruyacak depolar ve küçük yelkenli tekneler için bir iskele kurulması planlanmaktadır. Bu çalışmalar için 5.000 lira maliyet hesaplanmıştır. Coulant, işçi unsurunu madenin istikrarlı üretiminin temel unsurlarından biri olarak görmektedir. Maden sahası stratejik konumuna rağmen yol ve altyapı ağı yetersiz durumdadır. Maden sahasını çevreleyen yerleşim birimlerinin yoğun nüfusa sahip olmasına rağmen yol ağının yetersizliğinden ötürü yeterince fayda sağlanamamaktadır. Bu sebeple, Coulant maden sahasına işçi konutları inşasını gerekli görmektedir. Diğer taraftan madenin işletilmesi için çeşitli yapıların da inşası gerekmektedir. Madenin makine ve teçhizatının onarımı ve bakımı için bir atölye ile bir idare binasının kurulumu gerekmektedir. Bu çalışmalar için toplamda 2.800 lira maliyet hesaplanmıştır.

İşletmenin üretim verimliliği ve sürdürülebilirliğini sağlama bakımından iki mühendisin raporu karşılaştırıldığında, Coulant'ın cevherin çıkarılma, işlenme ve nakliyesi konularında detaylı planlar yaptığı görülmektedir. Rouzaud ise daha çok madenin yapısal özelliklerine ve rezerv durumuna dair incelemeler yapmıştır. Ancak raporların ikinci bölümlerinde her iki mühendis de maden sahasının yapılanması ve işletmeye katkısı üzerine detaylı hesaplamalar yapmıştır. Söz konusu raporların ikinci bölümleri ve mühendislerin mali öngörülerini karşılaştırmalı olarak incelenerek değerlendirilecektir.

Rouzaud, maden sahasının tam kapasite yapılanması ve üretime geçmesi için 23.000 liralık bir maliyet hesabı çıkartmıştır. Bu tutar, maden sahasında ve sahilden sahile kadar uzanan kara ve dekovil yolunun yapılması, mekanik cevher yıkama atölyesi ile kalsinasyon fırınlarının kurulumu, makineler için motor gücü üretecek türbin ve tesisatın oluşturulması, yapı inşası ve atölye aletlerinin alımlarının yanı sıra kuyu ve galeri açılması çalışmaları gibi maliyet kalemlerinden oluşmaktadır. Bu tutara 5.000 liralık

işletme sermayesi de eklendiğinde, madenin tam kapasite çalışmaya başlaması için harcanması gereken tutar 28.000 liraya ulaşmaktadır.

Coulant'ın yapılanma maliyeti ise 32.000 liradır. Bu tutar, madenin verimli bir şekilde işletilmesi için gerekli temel unsurların toplam maliyetidir. Söz konusu tutarın detayları yukarıda açıklandığı gibi kuyu ve galerilerin açılması, motor gücünün elde edilmesi, cevher yıkama atölyesi ile kalsinasyon fırınlarının kurulumu, nakliye yollarının iyileştirilmesi, maden sahasındaki yapıların ve Karasu Nehri'nin ağzında liman kompleksinin inşa edilmesi gibi unsurlardan oluşmaktadır. 32.000 liralık yapılanma maliyetine 6.000 liralık işletme sermayesi de eklendiğinde, genel tutar 38.000 liraya ulaşmaktadır. Bu tutarın şirketin mali kaynaklarından temin edilmesi, şirketin sağlam bir mali zeminde kurulmasını sağlayacaktır. Coulant, söz konusu mali kaynak sağlandığında, planlanan yapılanma çalışmalarının başlamasından iki yıl sonra yüksek gelir elde edebilecek konuma geleceğine kanaat getirmektedir. Öngörülen sürenin sonunda günlük 10-15 ton kalamın üretimi hedeflenmektedir. Yıllık üretim bazında ise 280 iş günü üzerinden yıllık ortalama 10.500 ton ham kalamın üretimi beklenmektedir. Kalamının fırınlanmasından sonra ise %55 oranında çinko içeren ve satışa hazır 7.500 ton kalsine kalamın elde edilecektir.

Madenin yıllık üretim miktarı öngörüsü, işletmenin mali geleceğinin planlanması açısından oldukça önemlidir. Her iki mühendisin madenin geleceğine dair hazırladıkları raporun en önemli bölümü işletmenin geleceğe dönük gelirlerinin hesaplanmasıdır. Raporlar her ne kadar şirketin resmî kuruluş tarihinden önce hazırlanmış olsa da, en nihayetinde yatırımcıların onayına sunulmaktadır. Bu bağlamda onaya sunulan madenin rezerv durumu ve yapılanma projelerinin detayları gibi konulardan ziyade, yatırımcıların dikkatini çekecek en önemli husus işletmenin gelir öngörüsüdür. Sonuçta şirkete maddi katkıda bulunan yatırımcıların en önemli beklentisi, yaptıkları katkıyı kârlı bir biçimde geri alabilmektir. Bu noktada mühendislerin raporlarının ve özellikle de gelecek kâr öngörülerinin tutarlı ve yatırımcıları ikna edecek nitelikte olması gerekmektedir. İki mühendisin kâr öngörülerini, bütün ihtimalleri göz önünde bulunduran detaylı hesaplamalara dayanmaktadır.

Rouzaud, kâr hesabını yapmaya cevherin üretim maliyetini hesaplayarak başlamıştır. Öncelikle cevherin Belçika'nın Antwerp limanına gönderileceği belirtilmiştir. Fakat cevherin Antwerp'te hangi alıcı tarafından teslim alınacağını bilgisi bulunmamaktadır.

Maliyet hesabı, cevherin üretiminden Antwerp limanına kadarki bütün aşamaların hesaplanmasıyla oluşturulmuştur. Söz konusu aşamalar, maden sahasındaki üretim detayları, Karasu'dan Ereğli'ye nakledilmesi, Ereğli'den Antwerp'e gönderilmesi ve son olarak çeşitli vergi ve sigorta maliyetlerinden oluşmaktadır. Buna göre bir ton kalamının üretim maliyeti 77,67 franktır. Rouzaud, üretim maliyetinin ardından satış fiyatı ve miktarı üzerinden nihai kâr hesabını oluşturmuştur.

Şirketin üreteceği kalamının, gerekli fırınlama işlemlerinin ardından %55 çinko içeriğine sahip olacağı öngörülmektedir. Bu orana sahip bir ton kalamının değeri 173 franktır. Bir tonun 77,67 franklık üretim maliyeti düşüldüğünde 95,33 frank kâr elde edilmektedir. Aylık 245 ton ihraca hazır kalamın üretilmesi öngörülmektedir. Bu da aylık 23.355,85 frank kâr anlamına gelmektedir. Söz konusu aylık üretim miktarına ulaşılması ve madenin hesaplanan işgünü kadar faaliyet göstermesi durumunda yıllık 2.940 ton ihraç edilebilir kalamın üretilmektedir. Böylece kalamın ihracından yıllık 280.270,00 frank kâr elde edilecektir. Bu tutardan 40.000,00 franklık yıllık genel yönetim giderleri düşüldüğünde geriye 240.270,00 frank net kâr kalmaktadır. Ayrıca kalamına ek olarak yıllık 1.200 ton civarı galen üretileceği ve buradan da en az 60.000 frank net kâr elde edileceği öngörülmektedir. Böylece Rouzaud, yıllık net kârın en az 240.330 frank, yani 10.574,52 lira olacağını hesaplamıştır. Söz konusu net kâr beklentisi, 3.200.000 frank sermaye ile kurulan şirketin önemli bir gelir elde etme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Coulant tarafından hazırlanan kâr hesabı da benzer şekilde üretim maliyetinin hesaplanmasıyla başlamıştır. Buna göre cevherin üretiminden Antwerp'e teslim edilmesini kapsayan sürecin ton başına üretim maliyeti 75 franktır. Bir ton kalamının satış değeri 138 frank, üretim maliyeti düşüldükten sonra 63 frank kâr elde edileceği hesaplanmıştır. Her iki mühendis de aynı limana ihraç edilmesi üzerinden benzer üretim maliyeti hesaplamasına rağmen, satış fiyatlarında ciddi bir fark vardır. Bu sebeple ton başına kâr arasında fark bulunmaktadır. Fakat satış fiyatının neden farklı olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Coulant, daha düşük ton başına kâr hesabı yapmasına rağmen, yıllık 472.500 franga denk gelen 20.000 net kâr öngörüsünde bulunmuştur. Bu, yıllık 7.500 ton satılabilir kalamın üretimi anlamına gelmektedir. Rouzaud ile aralarındaki satış fiyatından sonraki ikinci fark, yıllık üretim miktarı ve buna bağlı olarak net kâr öngörüsüdür. Coulant, söz konusu üretim miktarı hedefinin maden sahasının yapılanması için öngörülen iki yıllık sürenin

sonunda gerçekleşeceğini ve işletmenin hesapladığı miktarda net kâr elde edeceğini belirtmiştir.

İki raporun karşılaştırılması bakıldığında, birbirlerine yakın uzunlukta kuyu ve galeri açılması planlanmıştır. Enerji üretimi ve makine ekipmanları konusunda da benzer çözümler düşünülmüştür. Çıkarılan cevherin işlenmesi için kurulacak olan mekanik cevher atölyesinin kurulum kapasitesi ve buna bağlı olarak maliyeti iki raporda birbirine yakın tutardadır. Bunların dışında kalan altyapı, nakliye, yapı ve tesisler gibi inşaa kalemleri de iki raporda paralellik göstermektedir. Ancak raporların benzer bulgular sunmasının yanı sıra ayrıştıkları konular da bulunmaktadır. İki mühendis arasındaki temel ayırım, birinin madenin rezerv durumuna, diğzerinin ise yapılanma projelerine güvenmesidir. Bu durum doğrudan yapılanma masraflarına yansımıştır. Birinci rapor, 23.000 lira kurulum maliyeti ve 5.000 lira işletme sermayesi ile toplamda 28.000 liralık masraf öngörmektedir. Bu masrafa karşılık yıllık net 10.574 lira kâr edilmesi hesaplanmıştır. İkinci rapor ise yapılanma maliyetini 32.000 lira olarak hesaplamıştır. Bu tutara 6.000 liralık işletme sermayesi eklendiğinde, toplamda 38.000 lira tutarındaki maliyete karşılık yıllık 20.000 lira net kâr elde edileceğini öngörmektedir.

Birinci rapor daha düşük bir yapılanma maliyetinin getirisi olarak yüksek bir net kâr beklentisi öngörmektedir. İkinci rapor ise daha yüksek bir maliyete karşılık, birinci raporun öngördüğü net kâr beklentisinin iki katını sunmaktadır. Bu noktada şirketin yönetim kurulunun ve yatırımcılarının karar vermesi gereken nokta, hangi mühendisin mali planının kabul edileceğidir. Çünkü mühendisler tarafından belirlenen net kâr beklentisi, şirketin yatırımcılarına/hissedarlarına olan yükümlülüklerinin sınırını belirlemektedir. Daha açık bir ifadeyle, mühendislerin belirledikleri tutarlar, şirketin bir mali yıl boyunca elde edeceği minimum kâr tutarını ifade etmektedir. Şirketin mali yönetiminin ana amacı, söz konusu tutarın üzerinde kâr etmektir. Böylece şirketin hissedarlarına olan yükümlülükleri rahatlıkla yerine getirilebilecektir. Nitekim, ana sözleşmenin kâr dağıtımına yönelik maddesinde de belirtildiği üzere, söz konusu minimum kâr tutarının fazlası şirket ve hissedarlar arasında paylaşılırılmaktadır.

İki mühendisin maden sahasının yapılanması noktasında benzer düşüncelere sahip olması, şirket açısından olumlu bir gelişmedir. Çünkü yapılanma projeleri tartışmasız kabul edileceğinden doğrudan uygulanmaya başlanacaktır. Mühendislerin şirketin kâr beklentisine yönelik öngörülerinde ise Rouzaud, şirketin aynı zamanda genel müdürü

olmasından ötürü avantajlı durumdadır. Dolayısıyla, yönetim kurulu ve hissedarların Rouzaud'ın mali programını kabul etmesi daha yüksek bir olasılıktır.

Sonuç olarak, iki raporun içeriği ve sonuçları şirket tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Şirketin geleceğinin rezerv yönünden güvence altında olduğuna ikna olunmuştur. Bununla birlikte, sermayenin maden sahasındaki faaliyetlerin yürütülmesi için yeterli olduğuna kanaat getirilmiştir.

2.3. Şirketin Kuruluş Sürecinde Damat Mehmet Paşa'nın Maden Üzerinde Hak İddiası

Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi'nin kuruluş döneminde bir haciz davası yaşanmıştır. Şirketin imtiyazı devralmasının ardından 15 Haziran 1900'de Seryaver Damat Mehmet Paşa, madenin imtiyazı üzerinde hak sahibi olduğunu iddia ederek Küçükçekmece Bidayet Mahkemesi'ne başvurmuştur. Mahkeme, Paşa ile madenin önceki sahibi Hafız Mehmet Nuri Efendi arasındaki hususi bir anlaşmadan doğan haktan ötürü şirketi tazminata mahkûm etmiştir. Paşa'nın iddia ettiği hakkın maddi tazmini sağlamak amacıyla Ağustos ayında şirkete haciz uygulanmıştır.

Şirket, haciz kararı karşısında savunmasını yapmıştır. Savunmada, madeni Mehmet Nuri Efendi'den devralmadıklarını ve bu sebeple Paşa'ya yazılı veya sözlü yükümlülüklerinin bulunmadığı belirtilmiştir. Ancak Paşa ve mahkeme iddiayı sürdürmüştür. Mahkeme, maden sahasında Paşa'nın tasarrufu olduğuna kanaat getirerek iki memur ataması yaparak söz konusu meblağın hasılatтан tahsil edilmesine karar vermiştir. Bu noktada şirketin talebi üzerine meseleye Ziraat, Maâdin ve Orman Nezâreti dahil olmuştur. Nezâret, mahkemeye gönderdiği dilekçede, madenin devrinin mevzuata uygun yapıldığını bildirmiştir. Ayrıca, Hacı Hafız Mehmet Efendi'nin sahip olduğu padişah fermanında Paşa'nın adının geçmediğini, bu sebeple maden üzerinde hak talebinde bulunamayacağını belirtmiştir. Ayrıca, bu tür iddia ve davaların, maden işletmelerinin faaliyetlerine engel olabileceğinden mahkemenin haciz kararını kaldırmasını talep etmiştir.

Adliye Nezâreti, Maâdin Nezâreti'nin çekinceleri üzerine konu hakkında Ekim 1900'de bir inceleme yapmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda madenin %50 hissesinin Damat Mehmet Paşa'ya ait olduğu ve madenin önceki sahibi Hafız Mehmet Nuri Efendi ile Paşa arasındaki hususi sözleşmenin İstanbul Birinci Hukuk Mahkemesi'nde ibraz edildiği

tespit edilmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda haciz kararının memurlar vasıtasıyla uygulanması kararı bozulmamıştır.¹⁴³

Bu gelişmeler üzerine Ziraat, Maâdin ve Orman Nezâreti, Aralık 1900'de yayınladığı tezkiresinde haciz kararına karşı tavrını sürdürmüştür. Tezkirede, mevzuat çerçevesinde padişah fermanı da dahil olmak üzere mukavele ve şartname metinlerinde yalnızca Hafız Mehmet Nuri Efendi'nin adının geçtiği belirtilmiştir. Bu sebepten ötürü Mehmet Paşa'nın hususi sözleşme iddiasına dayanan haciz kararını hukuksuz olarak nitelemiştir. Söz konusu hususi sözleşmenin mevzuat açısından geçerliliği olmadığından, kanıtsız ve sadece beyana dayalı iddia üzerinden karar alınamayacağı ifade edilmiştir. Üstelik söz konusu haciz tutarının tahsilinin, kuruluş aşamasında olan şirketin faaliyetlerine doğrudan zarar vereceğinden, mahkeme kararının bozulması gerektiği ilan edilmiştir.¹⁴⁴ Fakat mahkemeye yapılan savunma ve Ziraat, Maâdin ve Orman Nezâreti'nin tezkiresine rağmen mahkeme kararından vazgeçmemiştir. Bu noktada konu 1900 sonlarında Sadâret makamına iletilmiştir.

Ocak 1901'de Sadâret makamı, Ziraat, Maâdin ve Orman Nezâreti ile Ticaret ve Nâfia Nezâretlerine, madenin eski hak sahibi Hafız Mehmet Nuri Efendi'nin Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi'nde hisse senedinin olup olmadığının soruşturulmasını istemiştir.¹⁴⁵ Bu durum meselenin çözüme kavuşması adına önemli bir gelişmedir. Sadâret'in isteği üzerine Şubat 1901'de şirketin yönetim kurulu, Ticaret ve Nâfia Nezâreti'ne savunma sunmuştur. Savunmada, madenin devralma sürecinde Hafız Mehmet Nuri Efendi ile maddi ilişkilerinin olmadığını ve dolayısıyla şirkette bir hesabı bulunmadığını belirtilmiştir. Şirketin hisse senetlerinin tamamının hamiline yazılı olduğunu ve Nuri Efendi'nin hissedar olmadığını da savunmaya eklemiştir. Madenin devri mevzuata uygun gerçekleştirilmiştir. Bu sebeplerden ötürü mahkeme kararının bozulması istenmiştir.¹⁴⁶ Şirketin savunması üzerine Mehmet Paşa'nın iddiasının şirketi doğrudan bağlamadığı yönünde bir intiba oluşmuştur. Bu noktada şirket, Osmanlı madencilik sektörünün menfaati gereği meseleden ayrı tutulmuştur. Bunun sonucunda 17 Şubat 1901'de Meclis-i Vükelâ kararıyla haczin kaldırılmasına karar verilmiştir.¹⁴⁷

¹⁴³ BOA, BEO 1566/117403, Lef 3, 32.

¹⁴⁴ BOA, BEO 1623/121662, Lef 5.

¹⁴⁵ BOA, BEO 1612/120888

¹⁴⁶ BOA, BEO 1623/121662, Lef 4.

¹⁴⁷ BOA, MV. (Meclis-i Vükelâ) 101/51.

Mehmet Paşa'nın sunduğu iddialar kesin olarak kabul edilmemiş ya da reddedilmemiştir. Mesele, Ziraat, Maâdin ve Orman Nezâreti'nin etkisiyle madencilik sektörünün ve şirketin menfaati doğrultusunda sonuçlandırılmıştır. Bu noktada Ziraat, Maâdin ve Orman Nazırı Selim Melhame ve şirketin yönetim kurulu üyesi olan Habib Melhame arasındaki kardeşlik bağı da göz önünde bulundurulmalıdır.

Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi'nin kurulması, Osmanlı madencilik sektörü açısından oldukça önemli bir gelişmedir. Sektörün çözülemeyen en önemli problemlerinden biri olan madenlerin işletilememesi meselesi şirketin kurulmasıyla aşılmıştır. Şirketin kuruluşundan önce maden sahasına işletme izni verilmesine rağmen faaliyete geçirilememesi, sektör açısından alışıl gelmiş bir durumdur. Bu bağlamda şirketleşme olgusunun sektördeki önemi ortaya çıkmaktadır. Bir maden sahasının bireysel girişimci veya şirket tarafından idare edilmesi arasında ciddi farklar bulunmaktadır. Bunların en başında kuruluş sermayesini karşılayabilme gücü gelmektedir. Diğer taraftan maden sahasının şirketleşmesi, üst düzey bürokrasinin meseleye doğrudan dahil olması anlamına gelmektedir. Nitekim Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi, bürokrasinin sektördeki yatırımları açısından önemli bir örnektir. Bireysel girişimci ve şirket idaresi arasındaki diğer önemli bir fark, işletme becerisidir. Şirket girişimleri doğaları gereği daha planlı işletmecilik yapmaktadır. Bütün bu unsurlar, Kestanepınarı ve Kirazlık köylerinde bulunan Emin Nuri Efendi'ye ait madenlerin âtil durumda kalmasını engellemiştir. Şirketleşme olgusu, maden işletmesinin faaliyetlerinin tespit edilmesini kolaylaştırmıştır. Dönemin kurumsal bakış açısı bağlamında, şirketin faaliyet gösterdiği mali yıllar incelenerek Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi'nin kurumsal monografisi oluşturulmaya çalışılmıştır.

3. BÖLÜM: KARASU MADENLERİ OSMANLI ANONİM ŞİRKETİNİN YAPILANMA SÜRECİ (1900-1904)

Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi, 30 Ağustos 1900 tarihli olağanüstü genel kurulda kabul edilen yapılanma planları doğrultusunda faaliyetlerine başlamıştır. Maden sahasında daha önce nitelikli bir işletmecilik yapılmadığı için aynı anda birden fazla yapılanma projesi yürürlüğe konulmuştur. Bu projeler arasında cevher rezerv araştırmaları, yeni kuyu ve galerilerin açılması, eskiden açılanların temizlenmesi, maden sahasındaki altyapı iyileştirmeleri, makine teçhizatları ile bunlara bağlı atölyelerin inşası yer almaktadır.

Şirketin 1900 yılında yapılan birinci olağanüstü genel kuruluyla, 1904'te gerçekleştirilen ikinci olağanüstü genel kurul arasında geçen süre, “yapılanma dönemi” olarak adlandırılmıştır. Bu iki genel kurul arasındaki sürenin dönemlendirilmesi, kurumsal/şirket tarihi yazım metodolojisinin, önemli dönüm noktaları üzerinden dönem ayırma yöntemine uygun şekilde yapılmıştır. Yapılanma dönemine ait beş yıllık faaliyetler ve mali durum, ayrı başlıklar altında incelenmiştir. Bu incelemelerin temel kaynağı, şirketin yıllık olağan genel kurul raporlarıdır. Genel madencilik faaliyetleri, projeler ve mali durum hakkında hissedarları bilgilendirmeyi amaçlayan bu raporlar, kurgularına sadık kalınarak kullanılmıştır.

Bu doğrultuda, incelenen mali yılın önce genel madencilik faaliyetleri aktarılmıştır. Raporlarda bu faaliyetler ayrıntılı ve teknik bir dille anlatılmış olmasına rağmen, sadeleştirme yapılarak madenlerin durumu, keşifler ve geleceğe yönelik öngörüler gibi önemli bilgiler derlenmiştir. Ardından, madenin tam kapasite ile çalışması için yürütülen projeler ele alınmıştır. Şirketin faaliyetlerine dair diğer kaynaklar, Ziraat, Maâdin ve Orman Nezareti ile Dâhiliye ve Ticaret Nezareti başta olmak üzere merkezi hükümetle yapılan yazışmalar, çeşitli istatistikler ve gazete haberleridir. Bu kaynaklar aracılığıyla, şirketin yıllık faaliyetlerine uygun olarak patlayıcı mühimmat tedariki, üretim istatistikleri gibi madenin olağan işleyiş unsurlarının yanı sıra olağandışı gelişmeler de aktarılmıştır.

Şirketin mali durumunu inceleyen bölüm, hissedarların doğrudan onayına sunulduğu ve şirket dışı denetçiler tarafından kontrol edildiği için ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Bu alt başlıkta, şirketin mali yıl içinde yaptığı proje harcamaları, yıllık bilançosu, kâr ve

zarar hesabı ile Galata Borsası'nda işlem gören hisselerinin durumu incelenmiştir. Söz konusu faaliyet ve mali durum incelemelerinin ardından şirketin genel durumu değerlendirilmiştir.

3.1. 1900 Yılı İşletme Faaliyetleri ve Mali Durum

3.1.1. 1900 Yılı İşletme Faaliyetleri

Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi, vergi yükümlülüklerini Rumi takvime göre yerine getirmesine rağmen, mali yönetiminde Miladi takvimi kullanmıştır. Ocak-Aralık arası faaliyetler ve mali durum, bir sonraki yılın ilk altı ayında toplanan olağan genel kurulda görüşülerek hissedarların onayına sunulmaktadır. Bu bağlamda, şirketin kurulduğu Mayıs 1900'den Aralık 1900'e kadar olan sekiz aylık faaliyet süresi, istisnai olarak daha kısa bir periyot olsa da, yaşanan gelişmeler Haziran 1901'deki genel kurulda ele alınmıştır.

Şirketin resmî kuruluşundan önce maden mühendisleri Rouzaud ve Coulant tarafından hazırlanan maden raporları, madenin devralınmasından itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Nisan-Aralık arasındaki sekiz aylık süre zarfında birçok hafriyat ve kazı çalışmalarına başlanmıştır. Bu çalışmalar kapsamında ilk olarak toplamda 743 metre uzunluğunda kuyu ve galeri açılmıştır. Sekiz kilometre uzunluğundaki araç yolu da kullanıma hazırlanmıştır. Aynı zamanda bazı galerilere ray hattı döşenip, dekovil vagonları yerleştirilmiştir.

Sekiz aylık dönemde üretim oldukça az miktarda kalmıştır. Maden sahasında ve limanda stokta 953,81 lira değerinde cevher bulunmaktadır. Tam kapasite üretime geçmeden önceki gerekli yeraltı kazıları devam ettiğinden, doğal olarak stokta az miktarda cevher bulunmaktadır. Maden sahasındaki cevher yatağının büyüklüğü konusunda bir şüphe bulunmamaktadır; ancak eski işletmecilerin bıraktığı kalıntıların temizlenmesine öncelik verildiği için yatağın zengin kısmına ulaşılması gecikmektedir.¹⁴⁸

Karasu maden sahasında, mühendislerin bulguları doğrultusunda doğu-batı yönünde üç ana çalışma kümesi belirlenmiştir. Bu cevher rezerv kümeleri, doğuda Koyun Boku, merkezde Kutlu Göl ve batıda İbrik Dere olarak adlandırılmıştır.

¹⁴⁸ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou: Assemblée Générale Ordinaire Du 29 Mai 11 Juin 1901 Rapport Du Conseil D'administration Et Rapport Du Commissaire Des Comptes* (İstanbul: Imprimerie De La Chambre De Commerce, 1901), 5-6.

Koyun Boku cevher rezerv kümesinde bulunan Calliope adlı galeride, kayaç ile kireçtaşı arasındaki temas noktasında hem yön hem de derinlik açısından cevher aranmaktadır. İlk amaç, eski çalışmaların yapıldığı alanlarda zengin cevher sütunlarının yerini bulmaktır. İkinci amaç ise maden çıkarma kuyularının eski çalışma seviyesinin altına inerek, çeşitli seviyelerde maden yataklarıyla kesişmeler yaparak cevher çıkarmaktır. Rezerv kümesindeki Hélène adlı kuyu, Temmuz 1900'de kazılmaya başlanmış ve aralık ayında 40 metre derinliğe ulaşmıştır. Bu kuyunun amacı, yatay galeriler ile temas noktasına yaklaşmaktır. Koyun Boku'da elde edilen ilk bulgular, eski işletmecilerin zengin bir cevher sütununu kullandıklarını göstermektedir. Hélène kuyusu amacına ulaşmış yatay galeriye vardığında, eski işletmecilerin ulaşamadığı bir seviyede zengin cevher sütununun varlığı kanıtlanmış olacaktır.

Maden sahasındaki diğer bir cevher rezerv kümesi olan Kurtlu Göl'de de çalışmalar başlamıştır. Burada yeraltına dikey kuyular açmak yerine, Thalie adlı galerinin seviyesinden eğimli bir kuyu açılmıştır. Bu kuyu, galen ve kalamın içeren büyük bir damar kütesini takip etmektedir. Bu damarın zamanla zenginleşeceği öngörülmektedir.

Maden sahasının üçüncü ve son cevher rezerv kümesi olan İbrik Dere'de de diğer kümelere benzer bir zenginleşme gözlemlenmiştir. Çalışmalarda 8 metrelik bir damara ulaşılmış ve 200 tondan fazla çeşitli türde zengin cevher çıkarılmıştır. 1900 sonlarında Rıza Paşa adı verilen maden çıkarma kuyusunun açılmasına başlanmıştır. Kuyu, 1901 yılının ortalarında 23 metre derinliğe ulaşmış olup, temas noktasına ulaşması için 70 metre daha kazılması gerekmektedir.¹⁴⁹

Genel olarak tüm çalışmalar, zengin bir şekilde mineralize olmuş bir cevher temas bölgesinin varlığını kanıtlamaktadır. 1900 mali yılı boyunca çalışmaların yoğunlaştığı noktalarda eski işletmeciler zengin sütunları kullanmışlardır. Bu nedenle, damarların eğimi boyunca hızlı bir şekilde kazılara devam edilerek, eski çalışmaların yapıldığı alandan uzaklaşmak gerekmektedir.

Maden sahasının üretime geçmesini sağlayacak en önemli unsurların başında kuyu ve galeri açma çalışmaları gelmektedir. Ancak, bunlar kadar önemli olan bir diğer unsur da işçilerdir. Şirket, maden sahasının konumu ve sektörün genel durumu nedeniyle tecrübeli işçi bulma konusunda zorluk yaşamaktadır. Bu sorunu aşmak için, işçi ve diğer çalışanlar

¹⁴⁹ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 29 Mai 11 Juin 1901, 6-7.*

için maden sahasında evler inşa edilmesine karar verilmiştir. 1900 mali yılında başlatılan bu çalışmalar, yıl sonuna kadar önemli bir ilerleme kaydetmiştir.

Maden sahasının yapılanmasında önemli bir faktör ve üretimi doğrudan etkileyecek unsurlardan biri de yol ağıdır. Mühendislerin tavsiyeleri doğrultusunda, Karasu Nehri'ni takip eden güzergahın kullanılmasına karar verilmiştir. Maden sahasını sahile bağlayan yolun yapımına başlanmış, güzergahın zor kısımları tamamlanmış ve yolun 1901 mali yılının ortalarından itibaren tam kapasite kullanılabileceği öngörülmektedir. Güzergahın altyapı çalışmaları, daha sonra dekovil hattı için ray döşenmesine uygun olacak şekilde yapılmıştır.¹⁵⁰

1900 mali yılı boyunca gerçekleştirilen işletme faaliyetleri, temel seviyede ilerlemiştir. Şirketin kuruluşundan ve saha çalışmalarının başlamasından önce yapılan cevher rezervi tahminlerinin doğruluğu, çalışmalar ilerledikçe ortaya çıkmaktadır. Temel seviyedeki çalışmalardan elde edilen ilk bulgular, mühendislerin öngörülerıyla uyumludur.

3.1.2. 1900 Yılı Mali Durumu

Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketinin kuruluşundan Aralık 1900'e kadar olan faaliyetleri ve mali durumu, 11 Haziran 1901'de yapılan olağan genel kurulda görüşülmüştür.¹⁵¹ Yönetim kurulu; Mavrogordato, Süreyya Bey, Şükrü Bey, Izak Fernandez, Habib Melhame Efendi, G. Marchand, Rouzaud, A. Spandony ve L. Zarifi'den oluşmaktadır. Olağan genel kurulun gündemi, 1900 mali yılının hesaplarını onaylamak ve 1901 mali yılı için bir denetçi atamaktır.¹⁵²

1900 yılı, şirketin ilk mali yılı olarak kabul edilmesine rağmen sadece sekiz aylık bir dönemi kapsamaktadır. İşletme faaliyetlerinde olduğu gibi mali faaliyetler de kısıtlıdır. Buna rağmen, bu dönemin bilançosunu incelemek, şirketin nasıl bir mali temel üzerine kurulduğunu göstermek açısından önemlidir. 31 Aralık 1900 itibariyle oluşan bilanço aşağıdaki gibidir;

¹⁵⁰ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 29 Mai 11 Juin 1901*, 8.

¹⁵¹ *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*, (10 Mayıs 1901), 148.

¹⁵² *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 29 Mai 11 Juin 1901*, 3-4.

Aktif/ Varlıklar	Lira	Pasif/ Yükümlülükler	Lira
Mülkiyet Değerleri		Sermaye	
Madenler ve İmtiyazlar	104.103,24	Her biri 4,40 liradan 12.000 imtiyazlı hisse	52.000
Şirket kuruluş masrafları	1.786,42	Her biri 4,40 liradan 20.000 adi hisse	88.000
Yapılar	2.663,71	<i>Ara toplam</i>	<i>140.800</i>
Makine ve teçhizat	384,18		
Büyük işler	5.747,07	Üçüncü taraflara taahhütler	
<i>Ara toplam</i>	<i>114.684,62</i>	İşgücü	462,43
		Muhtelif Alacaklılar	305,80
Menkul Değerler		Acil Durum Fonu	24,17
Malzeme Deposu	2.795,19	<i>Ara toplam</i>	<i>794,40</i>
Stoktaki Mineral	953,81		
<i>Ara Toplam</i>	<i>3.749</i>	Kârlar ve Zararlar	
		1900 yılı Kârı	734,41
Muhtelif Borçlular			
Kasa Mevcudu	742,18		
Geçici Hesaplar	58,98		
Muhtelif Cari Hesaplar	23.098,03		
<i>Ara toplam</i>	<i>23.899,19</i>		
Genel Toplam	142.332,81	Genel Toplam	142.332,81

Tablo 1: Şirketin 31 Aralık 1900 Tarihi İtibariyle Bilançosu

Kaynak: *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 29 Mai 11 Juin 1901*, 10-11.

1900 mali yılı bilançosunu incelemeyen önce kâr ve zarar durumuna bakmakta fayda vardır. Şirketin ilk mali yılında mali faaliyetler sınırlı olduğundan, tam anlamıyla bir kâr ve zarar tablosu oluşmamıştır. Bilançoda 1900 yılı kârı olarak gösterilen 734,41 liranın; 404,91 lirası fonların yatırımından elde edilen faiz, 172,95 lirası muhtelif kalemler ve 160,55 lirası ise faaliyet kârıdır.¹⁵³ Kâr kalemlerinin birkaç unsurdan oluşması, şirketin elinde bulundurduğu gelir kaynaklarıyla ilgilidir.

Bilançonun varlıklar kısmında ve mülkiyet değerleri başlığı altındaki madenler ve imtiyazlar kalemi, şirketin sermayesini temsil etmektedir. Kalemin içeriği yine birkaç unsurdan oluşmaktadır. Öncelikle, sermayenin oluşum sürecinde şirketin çıkardığı her biri 4,40 liralık 20.000 adi hisselerin toplam değeri hesaplanarak 88.000 lira elde edilmiştir. Bu tutara, imtiyazın satın alınması için harcanan 8.800 lira ve maden üzerindeki mevcut işletme haklarından feragat edilmesi için ödenen 8.000 lira eklenerek toplamda 104.800 lira değere ulaşılmıştır. Bu meblağdan, devir sırasında madende mevcut olan bina ve

¹⁵³ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 29 Mai 11 Juin 1901*, 12-13.

malzemelerin deęeri olan 696,76 lira dūşūlmūş ve bōylece madenler ve imtiyazlar kaleminin nihai toplamı 104.103,24 lira olarak belirlenmiřtir.

Mūlkiyet değerleri başlığının diğer bir kalemi olan 1.786,42 lira değerindeki şirket kuruluş masrafları, şirketin çıkardığı hisselerin pul bedelini, senetlerin hazırlanma maliyetini ve diğer benzer masrafları temsil etmektedir. Aynı başlık altında bulunan yapılar kalemi için 2.663,71 lira, makine ve teçhizat kalemi için ise 348,18 lira harcanmış fakat detayları açıklanmamıştır. Bu harcamalar, sōz konusu iki kalemin başlangıç değerini oluşturmaktadır. Madenin tam kapasite çalışması için yapılan kuyu ve galeri açma gibi faaliyetleri ifade eden bōyūk işler kalemi ise bilançoda 5.747,07 lira olarak gōsterilmektedir.

Fakat bōyūk iřler kalemi, ilk mali yıldan itibaren bilançonun gelir-gider dengesini oluřturmak amacıyla kullanılacaktır. Yōnetim kurulu tarafından, ilk mali yılda yeteri kadar faaliyet olmadıęı için alınan bu karar, zamanla kalıcı hale gelmiřtir. Bu bilgiler doęrultusunda bōyūk iřler kalemi, řirketin ilk mali yılını oluřturan sekiz aylık dōnemdeki 1.041,97 liralık genel yōnetim ve 1.053,18 liralık genel iřletme giderleri olmak ūzere toplam 2.095,15 lira harcamayı içermektedir. Bu hesaba gōre, bōyūk iřler kalemi için yapılan harcama ve kalemin gerçek deęeri 3.651,92 lira olmuřtur.

Bilançonun varlıklar kısmında menkul değerler başlığı altındaki toplam 3.749 liralık değer, şirketin elinde bulunan cevherin toplam değerini ifade etmektedir. Daha aşağıda bulunan 23.098,03 liralık muhtelif cari hesaplar kalemi ise şirketin bankalarda bulunan nakit bakiyelerini temsil etmektedir.¹⁵⁴

Sonuç olarak, 1900 mali yılı şirket açısından sorunsuz tamamlanmıştır. Yapılanma çalışmalarının odağında yeni kuyu ve galerilerin açılması yer almaktadır. Bu çalışmaların ūngōrūlen sūre zarfında tamamlanması, madenin tam anlamıyla işletilmeye başlanması anlamına gelmektedir.

şirketin mali durumuna bakıldığında, 734,41 lira kār ve bankada bulunan 23.098,03 lira tutarındaki meblağ gōz ūnūnde bulundurulduğunda, pozitif bir tablo ortaya çıkmaktadır. Maden sahasının yapılanma çalışmaları için yapılara 2.663,71 lira, makine/teçhizata 348,18 lira ve bōyūk işlere 3.651,92 lira olmak ūzere toplamda 6.699,81 lira tutarında bir harcama yapılmıştır. şirket, 1901 mali yılına, kasasında yapılanma projelerini finanse

¹⁵⁴ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 29 Mai 11 Juin 1901, 14-16.*

edebilecek ve şirketin idaresini sağlayacak ciddi bir meblağ ile girmiştir. Son olarak, şirket 142.332,81 liralık toplam değeriyle ilk mali yılını tamamlamıştır.

3.2. 1901 Yılı İşletme Faaliyetleri ve Mali Durum

3.2.1. 1901 Yılı İşletme Faaliyetleri

Şirketin 1901 mali yılında maden sahasında yürüteceği çalışmaların önemli bir kısmı, geçen mali yılda başlayan çalışmaların devam ettirilmesidir ve bu doğrultuda şirketin kuruluşundan önce mühendisler tarafından hazırlanan raporlarda, maden sahasının yapısal özellikleri ve cevher zenginliği konularında birtakım öngörüler sunulmuştur. Ancak, bu öngörüler dönemin teknik bilgileri doğrultusunda yapıldığından, çalışmalar ilerledikçe değişkenlik göstermesi olası bir durumdur. Bu sebeple, Temmuz 1900'den itibaren başlayan ve 1901 mali yılında da devam ettirilen kuyu ve galeri açma çalışmalarında bir taraftan da rezerv araştırması yapılmaktadır. Buradaki amaç, söz konusu öngörülerini somut olarak kanıtlamaktır.

Maden sahasında bulunan Kurtlu Göl, Koyun Boku ve İbrik Dere cevher rezerv kümelerinde açılan kuyular ve bağlantılı galeriler, eski işletmecilerin çalışma alanlarını takip etmeyi mümkün kılmıştır. Bu sayede, eski işletmecilerin ulaştığı son noktadan çalışmalara devam edilerek nihayetinde işlenmemiş yatağa ulaşılması planlanmaktadır.¹⁵⁵ Kuyu ve galeri açma çalışmalarına genel olarak bakıldığında, Aralık 1900 sonunda 743 metre olan toplam kuyu ve galerinin uzunluğu, Aralık 1901 sonunda 2285 metreye ulaşmıştır. Söz konusu 1542 metrelik ilerleme, kısıtlı makine ve teçhizat olanakları dahilinde gerçekleştirilmiştir. Teknik eksikliğe rağmen bu ilerleme, yapılan projeler doğrultusunda gerçekleştirilen çalışmaların boyutunu ve azmini göstermektedir.

Maden sahasındaki kazı çalışmalarına detaylıca bakıldığında, Ağustos 1901 boyunca yapılan çalışmalarda önemli bir keşif yapılmıştır. Kurtlu Göl kümesinde yapılan çalışmalar sonucunda, İlitza adlı galeriye ulaşılmıştır. Bu çalışma sırasında elde edilen bulgularda, maden sahasının altında büyük bir fayın varlığı keşfedilmiştir. İncelemeler sonucunda, bu fayın Koyun Boku, Kurtlu Göl ve İbrik Dere cevher rezerv kümelerinin kayalıklarını oluşturduğu ve yeraltında ise mineral içeren bir tabakayı derine ittiği

¹⁵⁵ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou Assemblée Générale Ordinaire Du 13/26 Juin 1902: Rapport Du Conseil D'administration Et Rapport Du Commissaire Des Comptes* (İstanbul: Imprimerie de la Chambre de Commerce, 1902), 5.

anlaşılmıştır. Aynı zamanda eski işletmecilerin fayın varlığını keşfettikleri ve bu noktada çalışmalarını durdurdukları ortaya çıkmıştır.¹⁵⁶ Muhtemelen cevherin bu noktada tükendiğini düşündükleri için ya da bu düşüncelerini doğrulayabilecek teknik yeterliliğe sahip değillerdi. Her halükârda eski işletmecilerin bu fayı ne kadar sürede keşfettiklerine bakılmaksızın, şirketin erken bir faaliyet döneminde bu keşfi yapması, işletmenin geleceği açısından önemli bir gelişmedir.

Eylül 1901’de, Kessendre Madenleri mühendisi Ruffier madeni ziyaret etmiştir. Yönetim kurulu, kendisinden fay keşfi hakkında inceleme yapıp görüş bildirmesini talep etmiştir. Ruffier bu isteği yerine getirmiş ve fayın varlığını teyit etmiştir. Ardından Karasu madenlerinin genel müdürü ve mühendisi Rouzaud’un madenin geleceği hakkındaki raporuna da olumlu görüş bildirmiştir. Aynı dönemde, Osmanlı hükümetinin Maden Başmühendisi Coulant da madeni ziyaret etmiştir. Yönetim kurulu, bölgenin jeolojik oluşumu hakkında derinlemesine bilgi sahibi olduğundan, kendisinden Ruffier ve Rouzaud ile bir toplantıya katılmasını istemiştir. Bu toplantı Ekim ayının ilk günlerinde gerçekleşmiştir. Toplantının sonucunda, üç mühendis, söz konusu fayın mineralli tabakayı derine ittiği görüşü üzerine mutabık kalmışlardır.

Yönetim kurulu, toplantıdan çıkan sonuç doğrultusunda, söz konusu fayı geçerek hedeflenen zengin cevher yataklarına ulaşmak ve eski çalışmaların izlerini temizlemek amacıyla Ravin adı verilen tahliye kuyusunu açmaya karar vererek çalışmalara başlamıştır. Kuyuda kullanılmak üzere bir De Naeyer kazanı, bir batırma pompası ve bir buharlı vinç temin edilerek kuyu kazılmaya başlanmıştır.

Çalışmaların başında, su altında barut patlatmanın zorlukları nedeniyle kazı işlemi güçlkle ilerletilmiştir. Bu noktada Osmanlı hükümetinin madencilikte su altında kullanılabilen Favier emniyet barutunun kullanılmasına dair resmî izin vermesi beklenmektedir. Böylece kuyu daha hızlı kazılabilecektir. Yönetim kurulu, Ravin kuyusunun Ekim 1902’de söz konusu fayın ardındaki zengin mineralli tabakaya ulaşacağını planlamaktadır.¹⁵⁷

İlk iki mali yıl boyunca yürütülen çalışmalarda, maden sahasının yapısına dair sürekli yeni bilgiler ortaya çıkmaktadır. Başlangıçta Karasu’da sadece temas yatağı olduğu kabul edilirken, çalışmalarla birlikte söz konusu fay ve buna bağlı cevher kaynağı

¹⁵⁶ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 13/26 Juin 1902, 6-7.*

¹⁵⁷ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 13/26 Juin 1902, 8-10.*

keşfedilmiştir. Araştırma çalışmaları ilerledikçe, Karasu'da yer hareketlerinin büyük genliği nedeniyle maden damarlarıyla karşılaştırılabilir boyutta çatlakların olduğu ve bu çatlakların cevher yüklü olabileceği anlaşılmıştır.

Maden sahasının genelinde yürütülen çalışmalar kapsamında, İbrik Dere kümesindeki Rıza Paşa adlı kuyu, Kurtlu Göl'deki Tsakiris kuyusu ve Koyun Boku'daki Hélène kuyusu vasıtasıyla yeni keşfedilen damarlara erişim sağlanmaktadır. Eski işletmecilerin buralara ulaştığı ve faydalandığı gözlemlenmiştir. Araştırma ağı genişledikçe, terk edilen fakir cevherlerin ve ihmal edilen zengin yatakların küçük bir mekanik cevher yıkama atölyesini besleyebileceği ve mevcut aylık maliyetleri karşılayabileceği anlaşılmaktadır. Şirketin maden sahasındaki yetkililer, yönetim kuruluna bir mektup yazarak sadece Rıza Paşa adlı kuyuya bağlı çalışmalardan sağlanan cevherin dahi bir dizi kalamın yıkama atölyesini besleyebileceğini bildirmiştir. Maden sahasındaki bütün kuyu ve galeri çalışmaları göz önünde bulundurulduğunda, mekanik cevher yıkama atölyesinin kurulma zamanının geldiğine kanaat getirilmiştir. Bu makineler, 1.500-2.000 liralık kurulum maliyetle ayda yaklaşık 70 ton yıkanmış kalamın sağlayarak, maden sahasının mevcut giderlerini karşılayabilecek bir potansiyele sahiptir.¹⁵⁸

Daha açık bir ifadeyle, henüz ana cevher yataklarına ulaşamadığı halde çok sayıda kuyu ve galeri açılmıştır. Bunlara ek olarak eski işletmecilerin kullandığı kuyu ve galerilerle birlikte işlettiği maden damarları bulunmaktadır. Dolayısıyla, yeni keşfedilen fay hattı sınır kabul edildiğinde, sınırın yukarısında kalan cevherler içerikleri bakımından fakir olarak nitelendirilmektedir. Bu noktada, yönetim kurulu bu fakir cevherleri söz konusu mekanik cevher yıkama atölyesinde işleyerek gelir elde etmeye karar vermiştir. Fakir cevherlerden elde edilecek gelir ile maden sahasının maliyetlerinin bir kısmının karşılanması ve yapılanma döneminin mali yapısına katkı sağlanması hedeflenmektedir. Osmanlı Hükümetinin maden baş mühendisi Coulant, maden sahasını ziyaret ettiği sıralarda önemli bir eksikliği fark etmiştir. Maden sahasında yaptığı ölçümlerde kullanılan alanın imtiyaz fermanında belirtilenle uyumlu olmadığını ortaya çıkartmıştır. Fermana göre sahanın 1186 dönüm olması gerekirken, 545 dönümünün haritalandırıldığı ve 641 dönümün eksik olduğu belirlenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda ödenmesi gereken arazi vergisinin 54 lira olması gerektiği halde, 118 lira ödendiği anlaşılmıştır.¹⁵⁹

¹⁵⁸ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 13/26 Juin 1902*, 10-11.

¹⁵⁹ BOA, ŞD. 530/1

Ziraat, Maâdin ve Orman Nezâreti ile yapılan yazışmalardan sonra eksik olan 641 dönüm arazi resmen şirkete verilmiştir. Aralık 1901'de Coulant, Ziraat, Maâdin ve Orman Nezâreti tarafından görevlendirilerek yeni sınırları belirlemek üzere Karasu'ya gitmiş ve resmî haritayı hazırlamıştır. Harita, ocak ayında şirkete teslim edilmiştir.¹⁶⁰

1901 mali yılında rutin işletme faaliyetlerinin dışında önemli bir gelişme yaşanmıştır. Mart 1901'de, maden sahasında güvenlik ve asayiş sağlamak için şirkete ait bir karakol kurulması gündeme gelmiştir. Karakolun inşası şirkete ait olmak üzere ahşaptan yapılmasına karar verilmiş ve Temmuz'da inşaatı başlamıştır.¹⁶¹ Sultan II. Abdülhamit'in cülusunun yirmi beşinci yıl dönümünde karakolun açılışı yapılmıştır.¹⁶² Diğer bir gelişme ise Ağustos 1901'de kuyu ve galerilerde üzere Baruthaneden dört bin kıyye barut ve bin kutu fitil,¹⁶³ Eylül'de dört yüz kıyye taş barutu ve üç yüz kutu fitil gönderilmesidir.¹⁶⁴

Şirketin 1901 mali yılındaki işletme faaliyetlerine bakıldığında, en önemli gelişme maden sahasının yapısına dair yeni keşiflerdir. Maden sahasının yapılanma sürecinin henüz başında saha hakkında nesnel bilgilere sahip olunması, işletmenin geleceği açısından önemlidir. Nitekim, yönetim kurulu söz konusu yapılanma projelerini baştan belirlenmiş rapor ve projeler doğrultusunda yapma kararı almasına rağmen, bu konuda katı tavır sergilememektedir. Şirket hakkında diğer bir olumlu gelişme, maden sahasının sahip oldukları hak doğrultusunda genişletilmesidir. Bu sayede, daha geniş bir alanda rezerv arama ve kazı çalışmaları yürütülebilecektir.

3.2.2. 1901 Yılı Mali Durumu

Şirketin 1901 mali yılının faaliyet ve mali gelişmeleri hakkında hissedarlarını bilgilendirmek için 26 Haziran 1902'de olağan genel kurul toplanmıştır. Toplantının gündemi, 1901 mali yılı faaliyet ve mali hesaplarını onaylamak ve 1902 mali yılı için yasal denetçi atamaktır.¹⁶⁵

Maden sahasının yapılanma projeleri kapsamında kuyu ve galeri açma faaliyetlerini ifade eden büyük işler kaleminin 1901 sonundaki değeri 14.526,77 liradır. Bu tutar, 1900 sonunda 5.747,07 lira olup, senelik artış 8.779,70 liradır. Diğer bir yapılanma projesi olan

¹⁶⁰ BOA, İ.OM. 7/33, Y.A.RES. (Yıldız Sadâret Resmî Evrakı) 112/16, BEO 1746/130882

¹⁶¹ BOA, ŞD. 644/16/80, Lef 4.

¹⁶² BOA, DH.MKT. 2530/71

¹⁶³ BOA, Y.PRK.ASK. 171/99

¹⁶⁴ BOA, Y.PRK.ASK. 174/65

¹⁶⁵ *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*, (25 Mayıs 1902), 165.

yapılar kaleminin değeri, 1900 sonunda 2.663,71 lira iken, 1901 sonunda 4.438,82 liraya yükselmiştir. Kalemin yıllık artışı 1.775,09 liradır. Söz konusu harcama ve değerin artışı sebebi; maden sahası ve kıyı arasında 11 kilometrelik yolun açılması, Kurtlu Göl, Koyun Boku ve İbrik Dere’de üç operasyon merkezinin kurulması ile motor gücü sağlamak için Karasu Nehri üzerinde inşa edilecek barajın hazırlık çalışmalarıdır.¹⁶⁶ Şirketin 1901 bilançosunun detayları aşağıdaki gibidir;

Aktif/ Varlıklar	Lira	Pasif/ Yükümlülükler	Lira
Mülkiyet Değerleri		Sermaye	
Madenler ve İmtiyazlar	104.103,24	Her biri 4,40 liradan 12.000 imtiyazlı hisse	52.000
Şirket kuruluş masrafları	1.786,42	Her biri 4,40 liradan 20.000 adi hisse	88.000
Yapılar	4.438,82	<i>Ara toplam</i>	<i>140.800</i>
Makine ve teçhizat	1.690,79		
Büyük işler	14.526,77	Üçüncü taraflara taahhütler	
<i>Ara toplam</i>	<i>126.546,04</i>	İşgücü	478,91
		Düzenleme Hesabı	62,65
Menkul Değerler		Muhtelif Alacaklılar	153,98
Malzeme Deposu	2.158,63	<i>Ara toplam</i>	<i>695,54</i>
Stoktaki Mineral	1.964,72		
<i>Ara Toplam</i>	<i>4.123,35</i>		
Muhtelif Borçlular			
Kasa Mevcudu	340,94		
Geçici Hesaplar	764,41		
Muhtelif Cari Hesaplar	9.720,80		
<i>Ara toplam</i>	<i>10.826,15</i>		
Genel Toplam	141.495,54	Genel Toplam	141.495,54

Tablo 2: Şirketin 31 Aralık 1901 Tarihi İtibariyle Bilançosu

Kaynak: *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 13/26 Juin 1902*, 13-14.

Şirket, 1901 mali yılında 1.015,06 lira kâr açıklamıştır. Yönetim kurulu, toplam kâr bakiyesinin giderlere tahsis edilmesine ve yıl için genel yönetim ile işletme giderlerinin bir kısmının silinmesine karar vermiştir.

1901 mali yılının kâr ve zarar hesabı 1.753,47 lira üzerinden dengelenmiştir. Kâr; 173,91 lirası fonların yatırımından elde edilen faiz, 275,58 lirası muhtelif kalemlerden, 265,98 lirası ise faaliyet kârından ve bir önceki mali yılın 738,41 lira tutarındaki kârının da eklenmesiyle toplamda 1.753,47 liraya ulaşmıştır. Buna karşılık gelen tutar, yıllık genel yönetim ve işletme giderlerinin bir kısmından gider olarak gösterilmiştir. Şirketin 1901

¹⁶⁶ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 13/26 Juin 1902*, 12.

mali yılı boyunca, 1.665 lira genel yönetim ve 1.834,87 lira genel işletme giderleri olmak üzere toplam gider kalemleri 3.499,87 liradır. Fakat kâr ve zarar hesabında 1.746,40 liralık eksi bakiye gözükmektedir.¹⁶⁷

Yönetim kurulu, 3.499,87 liralık gideri şirketin iki mali yılının toplam kârı olan 1.753,47 liraya dengelemeye karar vermiştir. Kalan 1.746,40 lira geçen yıl izlenen sisteme göre büyük işler kalemini borçlandırmıştır. Bunun sebebi, 1901 mali yılında cevher ihracı yapılmadığı ve bu sebeple tam anlamıyla işletmeciliğe başlanmamasıdır.

1901 mali yılı bilançosuna bakıldığında ise maden sahasının yapılanmasını ifade eden üç kalemde değer artışı devam etmiştir. Yapılar 1.175,09 lira, makine ve teçhizat 1.306,61 lira ve büyük işler kaleminin gerçek değeri, söz konusu denge hesabından ötürü 7.033,30 liradır. Böylece mülkiyet değerleri kalemlerindeki toplam artış 9.515 liradır.

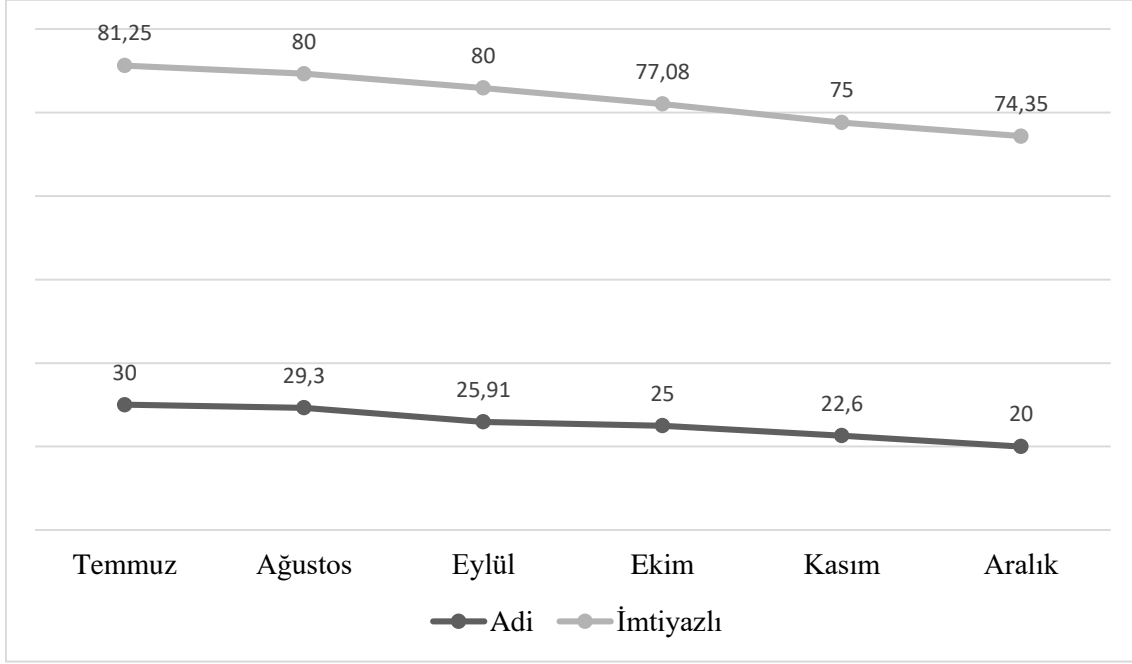
Bilançonun varlıklar kısmında menkul değerler başlığı, şirketin satışa hazır cevher değerini göstermektedir. Madende ve yükleme alanında stokta bulunan cevherin değeri 774,50 liradır. Aralık 1901'e kadar madenden çıkarılan cevherin toplam değerini temsil eden rakamlarda da değişim yaşanmıştır. Stoktaki mineral kalemi, 1901 bilançosunda 1.964,72 lira kıymetindedir. 1900 mali yılı sonunda 953,81 lira olan bu kalemin yıllık artışı 1.010,91 liradır. Bilançonun aynı sütununda muhtelif borçlular başlığı altındaki muhtelif cari hesaplar kalemi, bankalara yatırılan 9.720,80 liralık likit meblağı temsil etmektedir. Hissedarlar denetçi raporunu ve kendilerine sunulan yıllık bilanço ve kâr-zarar hesabını onaylamıştır.¹⁶⁸

Rakamlarda artış yaşanmasına rağmen hedefe henüz ulaşamadığı ve yapılan harcamalara rağmen Karasu madeninin henüz kâr edecek durumda olmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum, yönetim kurulunun projeye halen güven duyduğunu göstermektedir. Ancak diğer taraftan bilançonun yükümlülükler kısmında sermaye başlığı haricinde kayda değer bir tutarın olmayışı, şirketin yapılanma çalışmalarını borçlanmadan yürüttüğünü göstermektedir. Bu durumda şirket borçlanmamasına rağmen hazır sermayesini tüketme eğiliminde olduğundan, bir noktada faaliyetlerini yürütmekte zorlanması ihtimal dâhilindedir. Bu sebeple işletmenin gelir elde edip giderlerini dengelemesi gerekmektedir.

¹⁶⁷ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 13/26 Juin 1902*, 15-16.

¹⁶⁸ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 13/26 Juin 1902*, 17-18.

Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketinin Galata Borsasında işlem gören imtiyazlı ve adi hisselerinin değer seyri, şirketin genel durumu hakkında bilgi veren unsurlardan biridir. Mevcut veriler, Temmuz-Aralık 1901 dönemi arasına ait borsa verilerini sunmaktadır.¹⁶⁹

Grafik 1: Temmuz-Aralık 1901 Arası Adi ve İmtiyazlı Hisse Fiyatları

Kaynak: *Le Moniteur Oriental: The Oriental Advertiser*, (Temmuz, Ağustos, Eylül, Ekim, Kasım, Aralık 1901)

İmtiyazlı hisseler, yılın ikinci yarısında ortalama 77,94 frank ve adi hisseler 25,46 franktan işlem görmüştür. Başlangıçta 100'er frank nominal değere sahip olan imtiyazlı ve adi hisselerin değer kaybı, şirketin henüz ikinci mali yılında olması ve tam anlamıyla faaliyet göstermemesi ile açıklanabilir.

1901 mali yılının işletme faaliyetleri değerlendirildiğinde, yapılan bütün çalışmalar zengin çinko ve kurşun yataklarının varlığını göstermektedir. Kuyu ve galeri açma çalışmaları devam etmektedir. Eski işletmecilerin ulaştığı son nokta üzerinden ilerleme kararından dolayı bu işe önemli bir mesai harcanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda bir

¹⁶⁹ *Le Moniteur Oriental: The Oriental Advertiser*, (4-9, 11-12, 14-18, 20-21, 23-24, 26-29, 31 Temmuz; 2, 4, 6-11, 13-14, 16-18, 20-24, 27, 29-31 Ağustos; 2-3, 5-7, 9-13, 15, 17-20, 24-29 Eylül; 2-6, 9-13, 15-20, 22-23, 26-28, 29-31 Ekim; 2-3, 5-10, 12-17, 19-24, 26, 28-30 Kasım; 3-9, 11-14, 17-22, 23-25, 27, 29-30 Aralık 1901)

tahliye kuyusunun açılmasına karar verilmiş ve gerekli makineler sipariş edilmiştir. Maden sahasında çalışma yapılan bütün ocaklarda genel olarak olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Eylül 1901'de üç maden mühendisinin madenin durumu ve geleceği hakkındaki toplantısı da bu olumlu sonuçları teyit etmektedir.

Şirketin 1901 mali yılında sadece yapılanma çalışmaları için 8.779,70 lira harcanmıştır. Aynı yıl 1.015,06 lira kâr elde edilmiş ve şirketin bankalarda tutulup kullanıma hazır 9.720,80 lira tutarında bir varlığı bulunmaktadır. Şirketin imtiyazlı ve adi hisseleri Galata Borsası'nda işlem görmeye başlamıştır. Mali yılı sonunda şirketin değeri 141.495,54 liraya gerilemiştir.

3.3. 1902 Yılı İşletme Faaliyetleri ve Mali Durum

3.3.1. 1902 Yılı İşletme Faaliyetleri

Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi'nin Haziran 1901'de yapılan son olağan genel kurul toplantısında, eski işletmeciler tarafından keşfedilmemiş maden tabakalarını derine iten büyük bir fayın varlığı keşfedilmiştir. Diğer bir gelişme ise derin çatlakların keşfi ve buradaki cevher rezervidir. Bu keşifler ve madenin mevcut yapılanma projeleri 1902 mali yılının çalışma takvimini belirlemiştir. Bu noktada çalışma önceliği Ravin adı verilen maden çıkarma kuyusuna verilmiştir.

Ravin kuyusu 1901 sonlarında, terk edilmiş cevher yatağını bulmak için kazılmaya başlanmıştır. Kuyu bir batırma pompası ve buharlı vinçle donatılarak hızla kazılmaya çalışılmaktadır. Ancak su baskınları ve kaya yapısından dolayı ilerlemek oldukça zordur. 1902 mali yılı boyunca süren çalışmalara rağmen, 1903 ortalarına gelindiğinde kuyu ancak 85 metre derinliğe ulaşabilmiştir. Aranılan cevher yatağına ulaşabilmek için 150 metre derinliğe sahip olması gerekmektedir. 1902 mali yılındaki yoğun çalışma temposuna bağlı olarak kazan ve pompada acil onarımlar yapılması gerektiğinden, kazma işlemi uzun süre durdurulmuştur.

Kuyunun kazılmasındaki en büyük zorluk sadece bir kazan ve bir pompaya sahip olunmasıdır. Bu da sık sık onarım gerektirmektedir. Yönetim kurulu, mali kaynakların yeterliliği ve yatakların mineralizasyonunun iyice kanıtlanmış olmasına rağmen, ikinci bir kazan ve pompa kurulmamasına karar vermiştir. Sebebi, maden sahasında güçlü bir hidrolik güce sahip olunmasıdır. Geleceğe yönelik planlarda, madenlerin gelişmesiyle birlikte elektrikli motor kullanılması düşünülmektedir. Bunu sağlayacak imkân ise Karasu

nehirinden sağlanacak sınırsız hidrolik güç kaynağıdır. Ancak hükümetten bu konu hakkında izin alınmadığı takdirde, ikinci bir kazan satın alınması gerekecektir.¹⁷⁰ Yönetim kurulunun bu kararı, kurulum masrafları haricinde sınırsız hidrolik güç elde etme amacı taşımaktadır. Madenin sürekli olarak ihtiyaç duyduğu motor gücünün bu yoldan sağlanması işletmenin mali yönünü rahatlatacak bir harekettir.

Nitekim mevcut mali durum sıkı tasarruflar yapılmasını gerektirmektedir. Ancak yönetim kurulu üyeleri, Karasu nehrinin hidrolik gücünden faydalanma konusundaki projelerin gerçekleştirilmesine destek vermektedirler. Mevcutta nehrin hidrolik gücünün bir kısmı zaten kullanılmış ve mekanik işlemler için 50 beygir gücünde bir türbin çalıştırılmaktadır. 1902 mali yılında gündeme alınan çalışmalardan biri de mekanik cevher yıkama atölyesinin kurulmasıdır. 1901 mali yılı genel kurulunda Rıza Paşa kuyusundan elde edilecek cevherin mekanik cevher yıkama atölyesinin kurulmasını gerektirdiği anlaşılmıştır. Genel Müdür Rouzaud, İbrik Dere rezerv kümesinde de önemli miktarda çinko içeren cevher kaynağı tespit etmiş ve yeni cevher keşiflerle cevher yıkama atölyesinin işleme tonajının artacağına kanaat getirilmiştir.

Yönetim kurulu, Rıza Paşa ve İbrik Dere'deki rezerv kaynağının kesinliği üzerine, Rouzaud tarafından önerilen projeler için gerekli yatırımların yapılmasına karar vermiştir. Bu projeler arasında Karasu nehrinin sularını tutacak bir baraj ve türbin inşası, cevher taşımak için demiryolu hattı ve yıkama tesisi gibi işletmeye yardımcı yapılar yer almaktadır. Türbin ve cevher yıkama makineleri için sipariş verilmesine rağmen, Eylül 1902'de yapılması gereken teslimatlar gecikmiş ve ancak Şubat 1903'te teslim edilmiştir. Bu gecikme çalışmaların aksamasına yol açmıştır. Nitekim mart ayında madende çalışmaları durdurma noktasına getirecek boyutta sert bir kış yaşanmıştır. Nihayetinde cevher yıkama atölyesinin makineleri ancak Nisan 1903'te tamamlanarak, Mayıs'tan itibaren çalışmaya başlamıştır.¹⁷¹

Nitekim 1902 mali yılında tamamlanması planlanan mekanik cevher yıkama atölyesinin kurulumunun bir sonraki yıla sarkması, üretimi doğrudan etkileyecek bir unsurdur. Buna rağmen, resmi Osmanlı maden istatistiklerine göre bu dönemde ilk defa cevher ihracı gerçekleştirilmiştir. Bu ihracın nereye yapıldığına dair resmi istatistik veya şirket kaydı

¹⁷⁰ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou: Assemblée Générale Ordinaire Du 4/17 Juin 1903 Rapport Du Conseil D'administration Et Rapport Du Commissaire Des Comptes* (İstanbul: Imp. Emboricons (Commerciale) Aristovoulos & Cie, 1903), 5-6.

¹⁷¹ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 4/17 Juin 1903*, 7-8.

bulunmamaktadır. Ancak şirketin henüz yapılanma dönemindeyken yaptığı bu ihrac, sektördeki konumunu göstermesi bakımından önemlidir.

1902'de 69,724 ton simli kurşun (fiyatı 654,22 kuruştan toplamda 45.652 kuruş değerinde) ve 120,542 ton çinko (fiyatı 785,14 kuruştan 94.669 kuruş değerinde) ihrac edilmiştir. İzmit mutasarrıflığındaki tek üretici konumunda olan şirket, Osmanlı Devleti'nin kısıtlı cevher üretimi havuzunda simli kurşun üretiminde %1,05 ve çinko üretiminde %10,34'lük bir paya sahiptir.¹⁷² Şirket kaynaklarına göre, madende 1902 mali yılı sonunda stokta 1.016,50 ton kalamın (çinko), galen (simli kurşun) ve yıkama cevherleri bulunmaktadır. Bu tablodan ortaya çıkan sonuç, mevcut cevherin teknik yetersizliklerden ötürü kısıtlı miktarda üretilmesidir. Şirketin söz konusu üretimi, ihracı ve stoğundaki cevherler, geçen mali yılda alınan fakir cevherleri değerlendirme kararı kapsamındadır. Bu noktada, ilk ihrac deneyiminden 140.321 kuruş veya tahmini 1.403,21 lira¹⁷³ gelir elde etmesi, başlangıç için makul kabul edilebilecek bir tutardır. Son olarak, şirketin 1902 mali yılı işletme faaliyetleri kapsamında İstanbul'dan rutin patlayıcı tedariki gerçekleştirilmiştir. Eylül 1902'de, Baruthaneden bin kıyye kaviye emniyet barutu ve bu baruta mahsus üç yüz kutu fitil ve dokuz bin adet kapsül gönderilmiştir.¹⁷⁴

Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi'nin 1902 mali yılı faaliyetlerine genel olarak bakıldığında, maden sahasının yapılanma projelerinde yapı ve tesisleşme projelerine ağırlık verildiği görülmektedir. Tesisleşme projeleri kapsamında hidrolik gücün kullanılması için yatırım yapılması önemli bir karardır. Buradan sağlanacak enerji ile hem maden sahasının idaresi hem de üretim aşamaları doğrudan faydalanacaktır. Bunun yanı sıra maliyetsiz ve sınırsız enerji üretimi, şirketin mali durumunu olumlu yönde etkileyecek bir unsurdur. Şirketin cevher üretim ve ihracına dair resmi istatistikler ilk defa bu mali yılda yayınlanmıştır. Şirketin kuruluş raporlarında cevherin Antwerp Limanı'na ihrac edileceği belirtilmesine rağmen bu konuda resmi bir açıklama bulunmamaktadır.

¹⁷² 1323 senesi Maden İstatistiki: Birinci Sene, 80-81, 86-87, 108-109, 120-123.

¹⁷³ Şirketin mali yönetimi lira ve frank birimleri üzerinden yapılmaktadır. Bu iki para biriminin dönüştürülmesinde kullanılan sabit kur uygulaması kuruş ve lira için kullanılmamıştır. Bunun sebebi kuruş birimine sahip verilerin şirket dışı kaynaklardan alınmasıdır. Dolayısıyla Osmanlı Devleti para sisteminin kendi içerisindeki birim dengesindeki dalgalanmalardan ötürü, 100 kuruş = 1 lira mantığına göre birim dönüşümü yapılmıştır. Elde edilen tahmini değerler, mümkün olduğunca şirketin doğrulanmış mali verileriyle birleştirilmeyecektir.

¹⁷⁴ BOA, ZB. (Zabtiye Nezâreti) 465/88

3.3.2. 1902 Yılı Mali Durumu

1902 mali yılının faaliyet ve mali durumunu hissedarlara sunmak üzere 17 Haziran 1903'te olağan genel kurul toplantısı yapılmıştır. Toplantının gündem maddeleri, 1902 mali yılının hesaplarını onaylamak, yeni yönetim kurulu üyelerini belirlemek ve 1903 mali yılı için yasal denetçi atamaktır.¹⁷⁵

1902 mali yılının işletme faaliyetleriyle doğrudan bağlantılı olarak harcama ve hesaplarda önemli değişiklikler yaşanmıştır. Maden sahasının tam kapasite üretime geçmesini sağlayacak olan yapılanma projeleri mali yönetimde üç kaleme ayrılmıştır. Maden sahasına yapılan fiziki yatırımları ifade eden yapılar kalemi, sahasının yapılanmasının görünür yüzüdür. Yapılar kaleminin değeri 31 Aralık 1901'de 4.438,82 lira iken, 31 Aralık 1902'de 6.290,93 liraya yükselmiştir. 1902'deki değer artışı 1.852,11 liradır. Söz konusu değer artışı veya harcama toplamda 12 kalem iş için kullanılmıştır.¹⁷⁶ Bunlar;

- Ravin kuyusu için dış tesisat,
- İşçi konutları ve bina onarımları,
- Arazi alımları,
- Küçük bir tamir atölyesinin kurulumu,
- İbrik Dere cevher rezerv bölgesinde ayıklama atölyesi kurulumu,
- İbrik Dere kümesinde cevheri taşımak için saha için demiryolu hattı kurulumu,
- Küçük ölçekli kalamini kalsine etmek için fırın kurulumu,
- Cevher yıkama binaları ve depolama yapılarının inşası,
- Karasu nehir barajının inşa çalışmaları,
- Barajdan güç türbinine su getirmek için kanal inşası,
- Su deposu ve türbin odasının inşası ve
- Karasu nehri üzerinde 45 metrelik bir köprü inşaatı.

Harcama kalemleri incelendiğinde, işçi konutlarının henüz tamamlanamadığı görülmektedir. Bunun dışında arazi alımı doğrudan Ziraat, Maâdin ve Orman Nezâretinin iznine tabi olup, detayları açıklanmamıştır. İbrik Dere kümesindeki çalışmalar, burada cevher üretimine geçileceğini göstermektedir. Nitekim kalamın fırını ve cevher yıkama binalarına yapılan yatırım da sahasının üretime hazırlandığını işaret etmektedir. Son olarak, Karasu nehrinden hidrolik güç sağlama projesine de yatırım yapılmıştır.

¹⁷⁵ *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*, (16 Mayıs 1903), 157.

¹⁷⁶ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 4/17 Juin 1903*, 10.

Yapılanma projelerinin diğere ana kalemi makine ve teçhizat harcamalarıdır. Kalemin 31 Aralık 1901'deki değeri 1.690,79 lira iken, 31 Aralık 1902'de 4.179,55 liraya yükselmiştir. 1902'deki değere artışı 2.488,76 liradır. Söz konusu değere artışı veya harcamalar; atölye makinelerinin onarımı, baraj ekipmanları, Ravin kuyusunun batırma pompası ile çıkarma vinci, Rıza Paşa kuyusunun yük çıkarma tesisatı, İbrik Dere kümesinde kurulan ayıklama atölyesi için ekipmanlar, demiryolu rayları ve tırabzanlar ile mekanik cevher yıkama atölyesinin makineleri için kullanılmıştır.

Son olarak, maden sahasındaki kazı ve araştırma çalışmalarını ifade eden büyük işler kaleminin 31 Aralık 1901'deki değeri 14.526,77 lira iken, 31 Aralık 1902'de 20.293,26 liraya yükselmiştir. 1902'deki değere artışı 5.766,49 liradır. Büyük işler kalemi kapsamında yapılan çalışmalar; İbrik Dere, Kurtlu Göl ve Koyun Boku cevher rezerv kümelerindeki rezerv keşif araştırmaları ve Ravin adlı kuyunun kazılmasıdır.¹⁷⁷

1902 mali yılında maden sahasının yapılanması için yürütölen çalışmalar için önemli bir meblağ harcanmıştır. Bu meblağın şirketin genel mali yapısına etkisi ve yıl içinde yaşanan diğere mali olayları incelemek için bilançoyu gözden geçirmek gereklidir. Şirketin 1902 mali yılı bilançosu aşağıdaki gibidir;

¹⁷⁷ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 4/17 Juin 1903, 11.*

Aktif/ Varlıklar	Lira	Pasif/ Yükümlülükler	Lira
Mülkiyet Değerleri		Sermaye	
Madenler ve İmtiyazlar	104.103,24	Her biri 4,40 liradan 12.000 imtiyazlı hisse	52.000
Şirket kuruluş masrafları	1.786,42	Her biri 4,40 liradan 20.000 adi hisse	88.000
Yapılar	6.290,93	<i>Ara toplam</i>	<i>140.800</i>
Makine ve teçhizat	4.179,55		
Büyük işler	20.293,26	Üçüncü taraflara taahhütler	
<i>Ara toplam</i>	<i>136.653,40</i>	İşgücü	545,58
		Düzenleme Hesabı	89,95
Menkul Değerler		Muhtelif Alacaklılar	2.107,11
Malzeme Deposu	1.738,05	<i>Ara toplam</i>	<i>2.742,64</i>
Stoktaki Mineral	1.580,27		
Ara Toplam	3.318,32		
Muhtelif Borçlular			
Kasa Mevcudu	210,64		
Geçici Hesaplar	1.753,61		
Muhtelif Cari Hesaplar	1.606,67		
<i>Ara toplam</i>	<i>3.570,92</i>		
Genel Toplam	143.542,64	Genel Toplam	143.542,64

Tablo 3: Şirketin 31 Aralık 1902 Tarihi İtibariyle Bilançosu

Kaynak: *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 4/17 Juin 1903, 13-14.*

Mali bilançoğu incelemeden önce, şirketin yıllık kâr ve zarar durumuna bakmakta fayda vardır. Şirket, 1902 mali yılında 2.707,56 lira tutarında bir borç/zarar bakiyesi açıklamıştır. Bu zarar, şirketin 1.447,05 liralık genel yönetim ve 1.907,42 liralık genel işletme giderlerine karşılık, gelir kalemlerinin yetersizliğinden kaynaklanmıştır. Gelir kalemleri, 100,27 lira fon yatırımından elde edilen faiz, 167,12 lira muhtelif kalem ve 379,52 lira faaliyet kârı olmak üzere yalnızca 646,91 lira olmuştur.¹⁷⁸ Bu gelir-gider dengesizliği sonucunda 2.707,56 liralık zarar açıklanmıştır.

Yönetim kurulu, bu zararı önceki yıllarda izlenen sisteme göre, 1902 yılında da işletmecilik faaliyetleri henüz başlamadığından büyük işler kalemi tarafından dengelemiştir. Bu duruma göre büyük işler kalemindeki yıllık asıl artış, 3.058,93 lira olmuştur.

Bilançonun genel detaylarına bakıldığında, varlıklar tarafında mülkiyet değerleri başlığı altındaki yapılar kalemi 1.852,11 lira, makine ve teçhizat kalemi 2.488,76 lira ve büyük işler kalemi 3.058,93 lira olmak üzere toplamda 7.399,80 liralık bir artış yaşanmıştır. Bu

¹⁷⁸ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou... 4/17 Juin 1903, 14-17.*

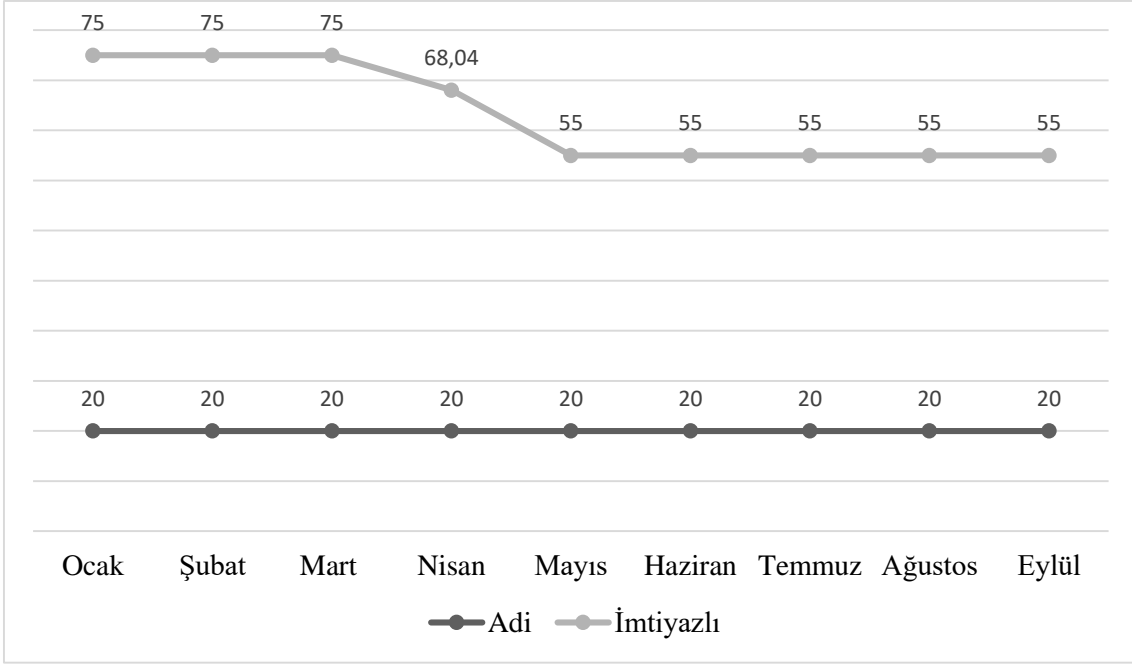
tutarın detayları mali durum incelemesi başlığının altında verilmekle beraber, şirketin 1902 mali yılı işletme faaliyetlerinin finansmanını içermektedir.

Bilançonun varlıklar tarafında muhtelif borçlular başlığındaki muhtelif cari hesaplar kalemindeki 1.606,67 lira, bankerlerde bulunan likit meblağı içermektedir. Aynı başlığın altındaki geçici hesaplar kalemindeki 1.753,61 lira, maden için satın alınan ekipmanların maliyetini içermektedir.

Bilançonun yükümlülükler tarafında, üçüncü taraflara taahhütler başlığı altındaki 2.107,11 liralık muhtelif alacaklılar kalemi, şirketin iki kurucusu tarafından sağlanan 1.000 liralık geçici avansı ve çeşitli malzemelerin tutarı olan 902,93 liradan oluşmaktadır.¹⁷⁹ Şirket zarar açıklamasına rağmen, bilançonun genel görüntüsüne bakıldığında zararı dengeleyebilecek düzeyde varlık bulunmaktadır. Ancak bu durum, şirketin faaliyetlerine devam etmesi açısından yetersiz kalmaktadır. Bir mali yılın ekonomik açıdan dengede tamamlanabilmesi için gelir-gider dengesinin sağlanması gerekmektedir. Şirketin içinde bulunduğu durumda ise sabit işletme giderlerine ek olarak yapılanma projelerinin de finanse edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda denge unsurunu sağlayacak gelir kalemlerinden yoksun kalınması, şirketin sermaye kaybetmesi anlamına gelmektedir. Öte yandan, genel kurullarda henüz dile getirilmemesine rağmen, şirket kuruluş sermayesinin oluşumundan ötürü hissedarlara kâr dağıtması gerekmektedir. Nitekim, 1902 mali yılının zararlar kapatılması ve doğal olarak hissedarlara kâr dağıtılamaması, şirketin Galata Borsası'ndaki performansını doğrudan etkilemektedir. Bu durum, Ocak-Eylül 1902 arası döneme dair borsa verilerinde de açıkça görünmektedir.¹⁸⁰

¹⁷⁹ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou...* 4/17 Juin 1903, 18-19.

¹⁸⁰ *Le Moniteur Oriental*, (2, 4, 6, 8-10, 12, 15-19, 21-26, 28-31 Ocak; 2-3, 5-8, 10-16, 18-22, 24-26, 27-28 Şubat; 2-8, 10-16, 18-19, 21-24, 26-27, 29-30 Mart; 2-5, 8-13, 15-20, 22-23, 25-26, 29-30 Nisan; 2-4, 6-7, 9-11, 13-17, 19, 21-25, 27-31 Mayıs; 2-3, 6-7, 10-14, 17-22, 24-29 Haziran; 2-6, 8-14, 17-22, 24-29, 31 Temmuz; 2-6, 8-13, 15-19, 22-28, 30 Ağustos; 2-7, 9-14, 16-21, 23-28 Eylül 1902)

Grafik 2: Ocak-Eylül 1902 Arası Adi ve İmtiyazlı Hisse Fiyatları

Kaynak: *Le Moniteur Oriental*, (Ocak, Şubat, Mart, Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül 1902)

Galata Borsasında, yılın ilk dokuz ayında İmtiyazlı hisseler ortalama 63,11 frank ve Adi hisseler ise 20 franktan işlem görmüştür. Bir önceki yıl 74,35 frank seviyesinde olan imtiyazlı hisseler, yıl içinde 75 franktan düşmeye başlamış ve Mayıs-Eylül dönemini sabit 55 frank değerle geçirmiştir. Adi hisseler ise bir önceki yılın aralık ayından itibaren 20 franklık sabit değerde işlem görmüştür. Hisselerin değer kaybı, bir önceki yılın sebepleriyle aynı biçimde, şirketin faaliyetlerinin beklentilerin altında kalmasıdır.

1902 mali yılının genel durumuna bakıldığında, en önemli uğraş tahliye kuyusunun açılması çalışmalarındadır. Hedeflenen cevher kaynaklarına ulaşmak için gerekli olan bu kuyunun tamamlanması için hiçbir masraftan kaçınılmamıştır. Yönetim kurulu, maden sahasından olumlu sonuçların gelmesinin ardından, yapılanma projesinde yapılması öngörülen işlere önem vermeye başlamıştır. Bu bağlamda, daha önce maliyet hesabı yapılan baraj ve türbin inşasının yanı sıra, maden sahasının içerisinde taşımayı kolaylaştırmak için dekovil hattının kurulması gibi çalışmalara başlama kararı alınmış ve gerekli teçhizat sipariş edilmiştir. Diğer bir önemli gelişme ise cevher üretimi yapacak mekanik cevher yıkama atölyesinin kurulmasına karar verilmesidir.

1902 mali yılında ilk defa madenden çinko ve simli kurşun ihraç edilmiştir. Şirket, Osmanlı Devleti'ndeki birkaç çinko ve simli kurşun üreticinden biri olmasına rağmen, ihracat miktarı oldukça düşüktür. Bu noktada, yapılanma döneminin devam etmesi en önemli etkidir. 1902 mali yılında 2.707,56 lira zarar açıklanmıştır. Yapılanma faaliyetleri için 7.399,80 lira harcanmıştır. Şirketin üçüncü mali yılında zarar açıklanmasına ve hisselerinin düşüşüne rağmen, genel değeri 143.542,64 liraya yükselmiştir.

3.4. 1903 Yılı İşletme Faaliyetleri ve Mali Durum

3.4.1. 1903 Yılı İşletme Faaliyetleri

1903 mali yılı, bir önceki yılda tamamlanması gereken işlerin gecikmesi nedeniyle planlanan iş takviminin aksadığı bir dönem olmuştur. Bu gecikmelerden en önemlisi mekanik cevher yıkama atölyesinin kurulumdur. Atölye makinelerinin teslimi ve kurulumunun 1902'de tamamlanması gerekirken, şirketin elinde olmayan sebeplerden dolayı ancak Nisan 1903'te kurulmuştur. Atölye, ancak Mayıs 1903'te çalışmaya başlamıştır. Çalışmaların ilk birkaç gününde yeterince iyi sonuçlar elde edilmiştir. Elde edilen ilk bulgular, atölye sayesinde aylık 140-160 ton arasında kalamın I (%50-%55 çinko içerikli) ve 30-50 ton arasında galen (%60 kurşun içerikli) üretiminin garantilendiğini göstermektedir. Bu üretim miktarının, madenin aylık maliyetlerini tamamen karşılamasına ve hatta artmasına yetecek düzeyde olduğu hesaplanmaktadır. Diğer taraftan, İbrik Dere kümesinde keşfedilen yeni damarın işletilmesi kalite ve rezerv açısından katma değer oluşturma potansiyeline sahiptir.¹⁸¹

Bu durum, giderleri karşılaması için öngörülen aylık satılabilir cevher tonajının büyük ölçüde aşılması anlamına gelmektedir. Ayrıca, İbrik Dere kümesinin batısında, Sandık Kaya olarak adlandırılan bölgede büyük bir yıkama cevheri damarı keşfedilmiştir. Bu damar, eski işletmeciler tarafından kısmen işletilmiştir. Bu bölgedeki çalışmalar ilerletildiğinde, önemli miktarda yıkama cevheri üretimi potansiyeli öngörülmektedir. Mekanik cevher yıkama atölyesinin 1903 mali yılında faaliyete geçmesi, işletmenin çalışma planını ve alışkanlıklarını değiştirecek nitelikte bir gelişmedir. Çünkü maden

¹⁸¹ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou: Assemblée Générale Ordinaire Du 10/23 Juin 1904 Rapport Du Conseil D'administration Et Rapport Du Commissaire Des Comptes* (İstanbul: Imp. Emboricons (Commerciale) Aristovoulos & Cie, 1904), 5.

sahasındaki işletme faaliyetlerine artık düzenli cevher üretimi de dahil edilmiştir. Yönetim kurulu, gelir-gider dengesizliğinden ötürü önceki mali yıllarda edinilen tecrübeye dayanarak, atölyeden alınabilecek maksimum verime odaklanmıştır.

1902 Haziran'da yapılan genel kurulda, mekanik cevher yıkama atölyesinin günlük yaklaşık 40 ton üretim kapasitesine sahip olacağı planlanmıştır. Mayıs-Aralık 1903 arasında mekanik hazırlık atölyesinde 5.786,5 ton ham cevher işlenmiştir. Bunun sonucunda 359,855 ton kalamın I ve 174,156 ton galen elde edilmiştir. Bu veriler, yıkama atölyesinin en iyi koşullarda günlük sadece 30 ton yıkama cevherini işleyebildiğini göstermektedir. Bu veriler doğrultusunda, söz konusu üretim miktarının maden sahasının ihtiyaçlarını karşılamak için yetersiz olduğuna kanaat getirilmiştir.¹⁸²

Yönetim kurulu, günlük üretim öngörüsünün neden tutturulamadığı üzerine inceleme başlatmıştır. Bu noktada cevherin fakirliği ve işleme zorlukları olarak iki etken üzerinde durulmaktadır. Yönetimin ilk düşüncesi, yıkama atölyesinin kötü performans gösterdiği ve madenden çıkarılan cevherin zenginlik bakımından yeterli olduğudur. Ancak konu detaylı incelendiğinde, meselenin farklı bir boyutu ortaya çıkmıştır. Maden sahasında çalışmaların ilk başladığı zamanlarda eski işletmeciler tarafından bırakılan cevherler, görece daha saf ve zengin niteliktedir. Şirketin çıkarttığı cevherin ise daha karmaşık yapıda olduğu anlaşılmıştır. Bu durumda, cevherlerin karışık yapısı nedeniyle yıkama işlemi zorlaşmaktadır. Yönetim kurulu, cevherin nitelik kaybetmesinin yarattığı eksikliği atölyeyi revize ederek gidermeye karar vermiştir. Mekanik hazırlık atölyesini genişletmek ve günlük üretim kapasitesini artırmak için gerekli adımlar atılmıştır. Avrupa'dan sipariş edilen yeni ekipmanlar, 1904'ün ilk aylarında kurulmuştur. Böylece Nisan 1904'te mekanik cevher yıkama atölyesi günlük yaklaşık 60 ton ham cevher işleme kapasitesine sahip olmuştur. Böylece 1902'de başlayan atölye kurulum çalışmaları 1903 mali yılının tamamını kapsayarak bir sonraki yıla devretmiştir. Bu meselenin dışında, madenin olağan işletme faaliyetleri devam etmiştir.

1903 mali yılı boyunca çalışmalar sadece İbrik Dere cevher rezerv kümesinde yürütülmüştür. Geçen mali yılda keşfedilen ve tahmini 12.000 ton küplük bir maden kütlesi, yıl içinde çıkarılan cevherin tamamını sağlamıştır. Bu kümede bulunan Rıza Paşa kuyusunda yürütülen çalışmalarda, bir seviyede kaybolmuş olan cevher sütununun devamı derinlerde daha zengin bir nitelikte tekrar bulunmuştur. Bunun haricinde, Ocak

¹⁸² *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou... 10/23 Juin 1904, 6-8.*

ve Léonidas adlı kuyulardaki çalışmalar ve kümenin batısındaki Sandık Kaya bölgesindeki Nicolas haznesi ile Damlalı adlı kuyudaki çalışmalar da madenin üretime katkıda bulunmaktadır. Maden sahasının diğer rezerv kümeleri olan Kurtlu Göl ve Koyun Boku'da bulunan kuyu ve galeriler işletilmektedir. Buradan zengin niteliğe sahip yıkama cevheri üretilmektedir. Bu çalışmalar, eski işletmecilerin sağlam bıraktığı nispeten fakir cevher kaynaklarının madeni uzun süre besleyeceğini göstermektedir.

Maden sahasındaki yapılanmanın diğer bir unsuru olan yapılar ile makine ve teçhizat kalemlerinde de 1903 mali yılında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Kurtlu Göl ve Koyun Boku kümelerinin üretime geçirilmesi için 2 kilometreden fazla ray ve eğimli düzlemler kurulmuştur. Maden sahasının uzak batısındaki Sandık Kaya bölgesini mekanik cevher yıkama atölyesine bağlamak için bir kilometrelik bir hat inşa edilmiştir.

Diğer bir önemli çalışma ise Karasu kıyısına 500 ton cevher saklama kapasitesine sahip bir yükleme deposunun inşa edilmesidir. Çalışmalar 1903 mali yılında başlatılmış ve 1904'ün ilk aylarında tamamlanmıştır.¹⁸³ Söz konusu depoyu da içerisinde barındıran liman tesisi, cevheri doğrudan gemilere yüklemeyi sağlayacak küçük bir basamak inşa edilmesiyle tamamlanacaktır. Böylece Karasu'dan İstanbul'a veya Ereğli'ye yelkenli gemiyle taşıma yapma masraflarından kurtulmuş olunacaktır. Bunun sonucunda cevherin üretim maliyetinden daha fazla kâr elde edilebilecektir.

Şirketin 1903 mali yılındaki amaçlarından biri olan üretim maliyetini düşürme ve kârlılığı artırmanın diğer bir unsuru da üretim miktarını artırmaktır. Bu bağlamda, 1903 mali yılı ihracatında 148,170 ton simli kurşun (fiyatı 585,25 kuruştan toplam 86.773 kuruş değerinde) ve 195,273 ton çinko (fiyatı 741,17 kuruştan toplam 144.783 kuruş değerinde) üretilip satılmıştır. Bu miktarın Osmanlı Devleti'ndeki genel üretim payına bakıldığında simli kurşun üretiminin %5,52'si ve çinko üretiminin %9,66'sı şirket tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁸⁴ Üretim ve ihracat miktarı bir önceki mali yıla nazaran gözle görülür bir biçimde artmıştır. İhraç edilmeyen ve stokta bulunan cevherler ise madende ve sevkiyat limanında bulunup toplamda 600 tondan oluşmaktadır. Şirketin cevher ihracatının nereye veya hangi işletmelere yapıldığı konusu muallaktır. Bu konu hakkında, 1903 genel kurulunda 1904 ile 1905 ve opsiyonel olarak 1906 mali yılının üretiminin satış sözleşmesinin imzalandığı beyan edilmiştir. Ancak anlaşmanın tarafları açıklanmamıştır.

¹⁸³ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou...* 10/23 Juin 1904, 9-14.

¹⁸⁴ 1323 senesi Maden İstatistiki: Birinci Sene, 80-81, 86-87, 108-109, 120-123.

Madenin tam kapasite işletilmeye başlanmasını sağlayacak olan kuyu ve galerilerin açılmasında kullanılan patlatıcı tedariki 1903 mali yılında da devam etmiştir. Nisan'da¹⁸⁵ sekiz bin kıyye kaviye barut ve bu baruta özel altmış beş bin kapsül, iki bin iki yüz nitratlü fitil; Eylül'de¹⁸⁶ bin kıyye kaviye emniyet barutu ve bu baruta özel dört yüz kıyye fitil, on iki bin adet kapsül maden çalışmalarında kullanılmak üzere Baruthane'den gönderilmiştir.

1903 mali yılında, Osmanlı madencilik sektöründe işletmelerin sıklıkla karşılaştığı türden bir bürokratik problem yaşanmıştır. Mart 1903'te Osmanlı hükümeti tarafından maden işletmelerine askeri teçhizat adıyla yeni bir vergi yükümlülüğü getirilmiştir. Bu yükümlülük, yayınlandığı tarihten önce faaliyete geçmiş işletmeleri de kapsamaktadır. Dolayısıyla Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketini de ilgilendirmektedir. Osmanlı Devleti'ndeki yabancı sermaye kontrolündeki madenlerin yöneticileri, bir araya gelerek Sadâret makamına başvurmuşlardır. Yöneticiler, işletme hakkına sahip oldukları madenlerin, gerek padişah fermanında gerek mukâvele ve şartnamelerinde askeri teçhizat vergisi için vergi kaydı bulunmadığını belirterek, bu vergiden yükümlü olamayacaklarını bildirmişlerdir.¹⁸⁷ Ziraat, Maâdin ve Orman Nezâreti de bu konuda yabancı yatırımcıları desteklemesine rağmen vergi muafiyeti verilmemiştir. Neticede, maden işletmelerinin vergi yükümlülüklerine %6 askeri teçhizat vergisi de eklenmiştir.¹⁸⁸ Bu mesele, Osmanlı madencilik sektöründe düzenli gelir elde eden veya vergi ödemelerini aksatmayan işletmelerin yaşadığı bir durumdur. Vergi yükümlülüğünün faaliyet tarihine bakılmaksızın bütün işletmelere zorunlu kılınmasının sebebi budur. Devlet, vergi getirisi sağlayacak işletme sayısını artırmak yerine mevcut işletmelerin mali yükümlülüğünü artırmayı tercih etmiştir. Bu durum, sektörün kronikleşen problemlerinin başında gelmektedir.

Yıl içindeki çalışmaların tamamlanmasıyla gelecek yılın planlaması yapılmıştır. 1904 mali yılında hidrolik güç tesisatının kapasitesinin artırılması ve mekanik cevher yıkama atölyesi ile kalamın kalsinasyon tesisinin kapasitesinin iki katına çıkartılması planlanmaktadır. Ravin kuyusunun kazılması ve Karasu'nun hidrolik gücünün kullanılması da çalışma takviminde yer almaktadır. Ravin kuyusunun kazılmasına 1903

¹⁸⁵ BOA, ZB. 466/18

¹⁸⁶ BOA, ZB. 466/69

¹⁸⁷ BOA, BEO 2026/151932. Söz konusu maden yöneticileri; İngiliz Paterson'un vekili Şarl Serkiz, Karasu Maden Şirketi adına Izak Fernandes, Balya-Karaaydın Madenleri Şirketi yönetim kurulu başkanı Teodor Mavrokordato ve Borasit Madenleri İmtiyaz Vekili Aristidi Tubini'dir.

¹⁸⁸ BOA, BEO 2048/153589, Lef, 1-2.

yılında ara verilmiş olup, 95 metre derinliğe ulaşılmış ve 150 metre derinliğe kadar uzatılması gerekmektedir. Maden sahasında giderleri kısmak ve yakıt masraflarından kaçınmak için hidrolik güç kullanımına kesin karar verilmiştir.

1903 mali yılı, genel hatlarıyla yapılanma çalışmalarına odaklanılan bir dönem olmuştur. Önceki yılda başlayan birçok çalışma üzerine yenileri eklenerek bir sonraki yılın çalışma takvimine devredilmiştir. Mekanik cevher yıkama atölyesinin çalışmalara başlaması, maden sahasının yapılanma sürecine ek olarak üretimi de sağlayacak bir gelişmedir. Şirketin zengin maden yataklarına ulaşma çalışmaları kapsamında çıkarılan nispeten fakir cevherler söz konusu atölye ve fırınlarda işlenerek satışa hazır hale getirilecektir. Böylece yapılanma maliyetlerinin bir kısmı bu yolla sağlanmaya çalışılacaktır.

3.4.2. 1903 Yılı Mali Durumu

Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketinin 1903 mali yılı işletme faaliyetlerini ve mali durumunu hissedarlarına sunmak için 23 Haziran 1904'te olağan genel kurul toplanmıştır. Toplantının gündem maddeleri, 1903 mali yılı hesaplarını onaylamak, yeni yönetim kurulu üyelerini seçmek ve 1904 mali yılı için bir denetçi atamaktır.¹⁸⁹

1903 mali yılı, şirketin kuruluşunda karar verilen yapılanma çalışmalarının tamamlanması için öngörülen sürenin sonlarına denk gelmektedir. Ancak öngörülen yapılanma düzeyine ulaşamamıştır. Bu durumun temel sebebi, şirketin elinde olmayan nedenlerden ötürü makine ve teçhizat tedarikinde yaşanan problemlerdir. Diğer bir unsur ise madenin cevher üretimi ve ihracatının istenen düzeyde olmamasıdır. Bu nedenlerden ötürü, şirketin mali yapısını daha fazla zedelememek için 1903 mali yılında yapılanma projelerinin ilettilmesine ağırlık verilmiştir.

1903 mali yılının sonunda, maden sahasının yapılanma maliyetini temsil eden mülkiyet değerleri başlığındaki artış devam etmiştir. Yapılar kaleminin değeri, 31 Aralık 1902'de 6.290,93 lira iken, 31 Aralık 1903'te 7.591,57 liraya yükselmiştir. 1903'teki artış, 1.300,64 liradır. Maden çalışmalarında kullanılan makine ve teçhizatın 31 Aralık 1902'deki değeri 4.179,55 lira iken, 31 Aralık 1903'te 8.853,66 liraya yükselmiştir. 1903'teki değer artışı 4.674,11 liradır. Son olarak, kazı ve rezerv araştırma faaliyetlerini kapsayan büyük işler kaleminin 31 Aralık 1902'deki değeri 20.293,26 lira iken, 31 Aralık

¹⁸⁹ *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*, (21 Mayıs 1904), 165.

1903'te 26.231,82 liraya yükselmiştir. 1903'teki değer artışı 5.938,56 liradır.¹⁹⁰ 1903 mali yılında gerçekleşen diğer mali olayları incelemek ve genel durumu incelemek için bilançoya bakmak gerekmektedir. Şirketin 1903 yılı bilançosu aşağıdaki gibidir;

Aktif/ Varlıklar	Lira	Pasif/ Yükümlülükler	Lira
Mülkiyet Değerleri		Sermaye	
Madenler ve İmtiyazlar	104.103,24	Her biri 4,40 liradan 12.000 imtiyazlı hisse	52.000
Şirket kuruluş masrafları	1.786,42	Her biri 4,40 liradan 20.000 adi hisse	88.000
Yapılar	7.591,57	<i>Ara toplam</i>	<i>140.800</i>
Makine ve teçhizat	8.853,66		
Büyük işler	26.231,82	Üçüncü taraflara taahhütler	
<i>Ara toplam</i>	<i>148.566,71</i>	İşgücü	904,20
		Düzenleme Hesabı	215,15
Menkul Değerler		Muhtelif Alacaklılar	11.401,95
Malzeme Deposu	1.637,87	<i>Ara toplam</i>	<i>12.521,30</i>
Stoktaki Mineral	1.667,44		
Ara Toplam	3.305,31		
Muhtelif Borçlular			
Kasa Mevcudu	328,02		
Geçici Hesaplar	701,95		
Muhtelif Cari Hesaplar	419,31		
<i>Ara toplam</i>	<i>1.449,28</i>		
Genel Toplam	153.321,30	Genel Toplam	153.321,30

Tablo 4: Şirketin 31 Aralık 1903 Tarihi İtibariyle Bilançosu

Kaynak: *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 10/23 Juin 1904, 17-18.*

Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi, 1903 mali yılında 2.182,81 liralık borç/zarar bakiyesi açıklamıştır. Bu zarar, 3.182,93 liralık gider karşısında 1.000,21 liralık gelir sonucunda oluşmuştur. Gider kalemleri; 1.505,60 liralık genel yönetim, 1.371,41 liralık genel işletme giderleri ve kalan 305,92 lira ise şirkete verilen avansların faizinden oluşmaktadır. Buna karşılık gelir kalemleri; 808,69 liralık faaliyet kârı ve 191,52 liralık muhtelif meblağlardan meydana gelmektedir. Bir önceki mali yılda yaşanan gelir-gider dengesizliği, 1903 mali yılında da devam etmiştir. Genel yönetim ve işletme giderleri, önceki bilançolarda olduğu gibi büyük işler kalemi tarafından dengelenmiştir.

Bilançonun 1903 mali yılı işletme faaliyetlerini ifade eden mülkiyet değerlerinin üç kaleminde artış görülmüştür. Yapılar 1.300,64 lira, makine ve teçhizat kalemi 4.674,11 lira ve büyük işler kalemi 3.755,84 lira olmak üzere toplamda 9.730,59 liralık artış

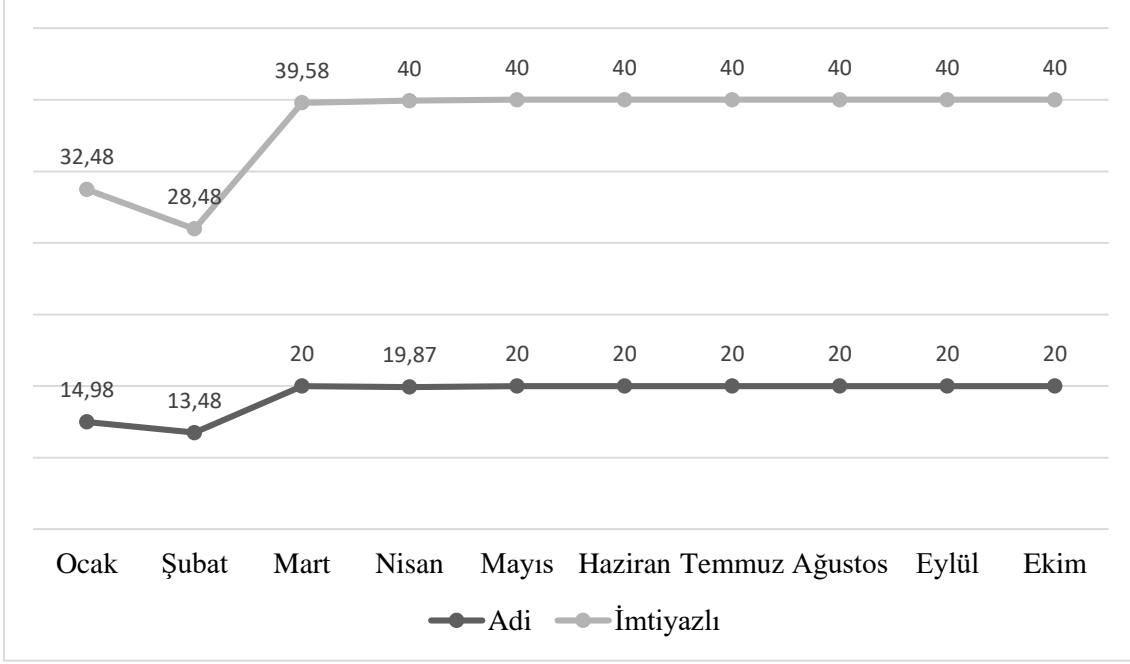
¹⁹⁰ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 10/23 Juin 1904, 15-16.*

yaşanmıştır. Bilançonun varlıklar tarafında, muhtelif borçlular başlığındaki muhtelif cari hesaplar kaleminde varlık olarak gösterilen 419,31 lira, şirketin İstanbul'daki ve yurtdışındaki alacaklarını temsil etmektedir. Geçici hesaplar kalemindeki 701,95 lira, şirket tarafından malzemeler için yapılan ve henüz nihai ödemesi yapılmamış avansları içermektedir.

Bilançonun yükümlülükler tarafında, muhtelif alacaklılar kalemindeki 11.401,95 liralık tutar, şirketin dört kurucusu tarafından verilen 10.306,10 liralık geçici avansı içermektedir. Bu avansın 305,92 liralık faiz ödemesi, gider kalemine kaydedilmiştir. Şirketin 1903 mali yılında bu denli yüksek bir tutarda borçlanmasının en temel sebebi, madenin henüz kayda değer bir gelir üretmemesidir. Faaliyet kârı, cevher ihracatının artmasının etkisiyle geçen mali yıla göre artmıştır. Ancak madenin gelirleri hâlâ sabit giderleri karşılamamaktadır. Bu durumda yapılanma projeleri, önceki mali yıllarda olduğu gibi sermayeden karşılanmıştır. Ancak bir noktada bu çözüm de yetersiz kalınca borçlanma yoluna gidilmiştir. Şirketin ilk borçlanması, 1902 mali yılında gerçekleşmiş ve yönetilebilir bir düzeyde kalmıştır. Yapılanma projelerine harcanan meblağ göz önüne alındığında, borçlanmanın 1903 mali yılının başında başladığı anlaşılmaktadır.

Şirketin 1903 mali yılının sonunda oluşan ekonomik tablo, hissedarlar açısından olumsuzdur. Özellikle şirketin gelir-gider dengesinin daha da bozulması ve borçlanmaya gidilmesi, borsayı doğrudan etkileyecek bir unsurdur. Nitekim, şirket sermayesinin madenin faaliyetlerini sürdüremeyecek bir noktaya ulaşması, mali açıdan bir felakettir. Bu bağlamda, şirketin Galata Borsası'ndaki durumunu incelemek önemlidir. 1903 mali yılına ait işlem verileri, Ocak-Ekim dönemini kapsamaktadır.¹⁹¹

¹⁹¹ *Le Moniteur Oriental*, (4-6, 8-11, 13, 15-17, 20-25, 27-31 Ocak; 3-8, 10-15, 17-19, 21-22, 24-27 Şubat; 3-4, 5-7, 10-15, 17-22, 24-29, 31 Mart; 2-3, 5, 8-9, 11, 14-15, 17-18, 23-24, 26, 28-30 Nisan; 2-3, 5-10, 12-17, 19-20, 22, 24, 26-27, 29-30 Mayıs; 2-6, 9-15, 17-22, 24-28, 30 Haziran; 2-3, 5, 7-9, 11-12, 14-19, 21-26, 28-30 Temmuz; 2, 4-9, 11, 14, 16, 18-23, 25-27, 29-30 Ağustos; 2-6, 8-10, 12-13, 14-20, 23-27, 29,30 Eylül; 3-4, 6-11, 13-16 Ekim 1903)

Grafik 3: Ocak-Ekim 1903 Arası Adi ve İmtiyazlı Hisse Fiyatları

Kaynak: *Le Moniteur Oriental*, (Ocak, Şubat, Mart, Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül, Ekim 1903)

Hisse değerlerinin on aylık ortalamasında, imtiyazlı hisseler 38 ve adi hisseler ise 18 franktan işlem görmüştür. Bu değerler, bir önceki yılın ortalama değerlerinden daha düşük olup hisselerin ciddi değer kaybının 1903'te de devam ettiğini göstermektedir. Bir önceki yılın son aylarına dair veri bulunmamakla birlikte, 1903'ün başlangıcında imtiyazlı hisseler 3/1 ve adi hisseler 5/1 oranında değere düşmüştür. 1903 Nisan ve Mayıs aylarında, küçük bir değer artışıyla imtiyazlı hisseler 40 ve adi hisseler 20 franklık sabit değerden işlem görmüştür.

Hisselerin, şirketin dördüncü mali yılı da dahil olmak üzere neden sürekli değer kaybettiği önemli bir sorundur. Bu sorunun en basit ve önemli cevabı, şirket faaliyetlerinin istenen düzeyde olmamasıdır. Buradaki "düzey" ile kastedilen, şirketin yıllık net kârının yetersizliğidir. Şirketin kâr dağılımının öncelikli dört maddesinin üçü doğrudan imtiyazlı ve adi hisselerle ilgilidir. Bu bağlamda, 1903'te şirketin borçlanması ve zarar açıklaması, temettü beklentisinde olan hissedarların yatırım davranışını doğrudan etkilemiştir. Hisse değerlerinin istikrarlı biçimde düşmesi, en basit haliyle yatırımcı güveninin sarsıldığını göstermektedir. Bu durum, dönemin ekonomi basınında açıkça belirtilmemesine rağmen, terminolojik bağlamda hisselerin elden çıkarılmasına bağlı olarak arz-talep dengesinin bozulmasından kaynaklanmaktadır.

1903 mali yılının genel değerlendirilmesine bakıldığında, yeni mekanik cevher yıkama atölyesi uzun çabalar sonunda kurulmuştur. Yapılanma çalışmalarının bir parçası olarak, yeni cevher kaynakları bulma çabaları olumlu sonuç vermiş ve yeni bir kaynak keşfedilmiştir. Madende çalışmalar ilerledikçe mekanik cevher yıkama atölyesinin yetersiz kaldığı görülmüş ve kapasitesinin artırılmasına karar verilmiştir. Madedeki bütün çalışmalar, işletmenin değerinin sürekli yükseldiğini ve gösterilen çabanın olumlu sonuçlar vereceğini göstermektedir. Şirketin cevher üretiminde ve ihracatında artış yaşanmasına rağmen, genel üretim payındaki artış sınırlı kalmıştır.

Şirket, 1903 mali yılında 2.182,72 lira zarar açıklamıştır. Mali yıl boyunca maden sahasının yapılanması için 9.730,59 lira harcama yapılmıştır. Yönetim kurulu üyesi olan dört kurucudan 10.306,10 lira avans alınması, şirketin artan maliyet ve giderlerine karşı gelir kalemlerinin zayıflığını göstermektedir. Şirketin genel durumu, yapılanma çalışmalarının istikrarlı bir biçimde sürdürülmesine rağmen mali sıkıntılar devam etmektedir. Bütün bu olumsuz işaretlere rağmen, şirketin değeri 153.321,30 liraya yükselmiştir.

3.5. 1904 Yılı İşletme Faaliyetleri ve Mali Durum

3.5.1. 1904 Yılı İşletme Faaliyetleri

1903 mali yılında, gelecek yılın çalışma planı olarak yeni mekanik cevher yıkama atölyesi, hidrolik güç tesisi ve kalamın kalsinasyon fırınının her birinin kapasitesinin iki katına çıkarılmasına karar verilmiştir. Bu çalışma planının yanı sıra, madenin yapılanma çalışmaları için kazı ve araştırma faaliyetleri rutin olarak sürdürülmektedir.

Şirketin 1904 mali yılındaki en önemli amacı, yeni mekanik cevher yıkama atölyesinin kurulumunu tamamlamaktır. Ancak, kurulum çalışmaları teslimattaki gecikmeler nedeniyle ertelenmektedir. Bu süre zarfında, 1904 mali yılının ilk dört ayındaki cevher üretim performansı, eski ve yeni atölyenin farklarını göstermek açısından önemlidir. Dört ayda 3.031 ton ham cevher işlenmiş ve 342,110 ton nihai ürün elde edilmiştir. Bu oran, %11,32'lik bir verim anlamına gelmektedir. Atölyede günde 37 ton yıkanmış cevher üretilip yaklaşık 7-8 ton bitmiş ürün elde edilmektedir. Ocak-Nisan arasındaki ilk dönemde, 54,46 pound maliyetle toplam 4.451 ton yani günde yaklaşık 37 ton cevher üretilmiştir. Üretim, stokta tutulan cevherlerden sağlanmıştır. Çalışma temposuna bağlı olarak öğütme ekipmanlarının hızlı aşınması nedeniyle Avrupa'dan ekstra sert çelikten

yapılmış parçalar sipariş edilmiştir. Yedek ekipman stoğu oluşturularak düzenli ve istikrarlı üretim garanti altına alınmıştır.

1904 Nisan ayında, yeni mekanik cevher yıkama atölyesi çalışmaya başlamıştır. Atölye, çalışmaların ilk haftalarında günlük yaklaşık 60 ton ham cevher işlemiştir. İşlenen cevherden ürün elde etme verimi, 1903'te %9,23 iken 1904'te yeni atölye ile %13,07'ye yükselmiştir. Bu verimlilik oranı ve 60 tonluk çalışma kapasitesi, üretimin sürekliliği konusunda güven vermektedir. Mayıs-Aralık döneminde ise kapasitesi artırılan yeni atölye ile günlük 51 ton üretim yapılmıştır. Mayıs-Aralık arasındaki ikinci dönemde, toplamda 12.174 ton yani günde 51 ton ve 50,62 pound maliyetle üretim gerçekleştirilmiştir. Tatil ve duraklama gibi etkenler hesaba katıldığında, günlük ortalama 60 ton üretime denk gelmektedir ve ikinci dönemde maliyet ton başına 3,84 pounda düşmüştür.

Şirketin ana amacı, maden sahasının altındaki fay ve çatlaklarda bulunan zengin cevher yataklarına ulaşmaktır. Ancak, bu çalışmalara yönelik maliyetler şirketin geleceğini tehlikeye sokmaktadır. Bu sebeple, yönetim kurulu mekanik cevher atölyesinin durumu ile yakından ilgilenmektedir. Yönetim kurulu, yeni atölyenin verimini artırmak için Humboldt firmasıyla anlaşarak testler yaptırmıştır. Sonuçlara göre, bazı özel hidrolik elekler ve sallantılı masalar kullanarak daha iyi verim elde edilebileceği ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan, firma mekanik cevher hazırlık atölyesinde günlük en az 60 ton cevher işlenebileceğini teyit etmiştir. Bu rakamlar, aylık yaklaşık 2.400 ton ve yıllık 28.000 ton işleme kapasitesine denk gelmektedir.¹⁹² Bu kapasiteler, madenin giderlerini karşılayabilecek bir potansiyele sahiptir.

1904 mali yılının Ocak-Nisan ayları arasında eski, Mayıs-Aralık ayları arasında ise yeni atölye kullanılarak sağlanan üretim, öngörülen tam kapasite rakamlarıyla karşılaştırıldığında hedeflerin gerçekleştirilebilme ihtimalini ortaya koymaktadır. Genel üretim bazında, 1904 mali yılında toplamda 16.624,750 ton yıkama cevheri¹⁹³ işlenmiştir. Toplam miktar, aylık bazda ortalama 1.384 ton ve günlük 46 ton üretime denk gelmektedir. Bu sonuç, hedeflenen yıllık 28.000 ton kapasitenin gerçekleşme potansiyelini ortaya koymaktadır. Yıkama cevherinin maliyeti ton başına 51,653

¹⁹² *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou... 10/23 Juin 1904, 9-11.*

¹⁹³ Yıkama cevheri, cevherin madenden çıkartıldıktan sonra yıkanarak içerisindeki istenmeyen maddelerden temizlenerek saflaştırılması anlamına gelmektedir.

pounddur. Söz konusu yıkama cevherinden, ton başına 316,225 pound maliyetle 97,866 ton kalamın I ve 220,623 pound maliyetle 59,706 ton galen I üretilmiştir.¹⁹⁴ Madenin cüzi miktarda da olsa üretime başlaması, şirketin maden sahasının mali boyutunu yönetmesini kolaylaştırmaktadır. Özellikle cevherin üretim maliyetinin somut olarak hesaplanabilmesi, üretimin genel durumunu analiz etme noktasında önemli bir parametre oluşturmaktadır.

Madenin sağlıklı bir biçimde işletilmesi için önemli bir role sahip olan mekanik cevher yıkama atölyesine dair ilk bulgular oldukça olumludur. Şirketin zengin cevher yataklarına ulaşmadan satılabilir ürün üretmesi, ekonomik açıdan önemlidir. Fakat, 1902'de planlanan tesisin ancak 1904 ortasında faaliyete geçmesi ve bu süre zarfında yapılan harcama, işletmenin aleyhinde bir durumdur. Diğer taraftan, yeni tesiste üretilen ürünlerin, şirket öncesi stoklar ve nispeten fakir kaynaklardan çıkarılan cevherlerden oluşması, ürünün sürekliliğini tehdit eden bir durumdur. Bu tehdidi ortadan kaldıracak en önemli unsur, kazı ve rezerv araştırma çalışmalarıdır.

1904 mali yılı boyunca, maden sahasının üç ana cevher rezerv kümesinde düzenli araştırma ve hazırlık çalışmaları yürütülmüştür. Şirketten önceki çalışmaların ve şirketin çalışmalarının en önemli odak noktası olan Kurtlu Göl kümesinde, 1904 sonlarına doğru belirgin bir fakirleşme gözlemlenmiştir. Maden sahasının en doğusunda yer alan Koyun Boku kümesinde, cevher temasının boyunca 400 metreden fazla bir alanda ve 60 metre derinlikte çalışmalar başlamıştır. Yatak geçmişte işletilmesine rağmen, diğer yataklara nazaran daha düzenlidir. Bunlara ek olarak, maden sahasındaki galerilerde yürütülen çalışmalardan elde edilen cevherler, mekanik cevher yıkama atölyesini besleyebilecek düzeye ulaşmıştır. Bunlardan Vassilia adlı galeri, gelecek mali yılın üretimine katkı sağlayacak yüksek mineralli bölgeye ulaşmıştır. Leonidas, Sarghos, Roveretti adlı galerilerin yanı sıra, Koyun Boku kümesinde bulunan Hélène No. 1 ve No. 2 kuyularının yeni yıkama tesisini besleyerek, madenin üretiminin kademeli olarak iş günü başına 100-120 tona ulaşmasına yardımcı olmaları planlanmaktadır.¹⁹⁵

1904 mali yılının genelinde, maden sahasının birçok noktasında yapılan kazı ve araştırma çalışmaları sonucunda genel bir zenginleşme olgusu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda,

¹⁹⁴ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou: Assemblée Générale Ordinaire Du 2/15 Juin 1905 Rapport Du Conseil D'administration Et Rapport Du Commissaire Des Comptes* (İstanbul: Imprimerie Dikran Mihlaïdjian, 1905), 5.

¹⁹⁵ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou... 2/15 Juin 1905*, 6-10.

yönetim kurulu mevcut öngörülerin nesnellğine güvenerek, ihraca hazır ürün miktarını artırmak amacıyla mekanik cevher yıkama atölyesinin kapasite artırımı seçeneğini değerlendirmiştir.

Yönetim kurulu, atölyenin kapasite artırımı konusunda hissedarlarla müzakere edilmesi amacıyla bir olağanüstü genel kurul toplantısı yapmaya karar vermiştir. Bu toplantının amacı, madenin üretim kapasitesini artırmak olarak açıklansa da esas amaç yapılanma çalışmalarıdır. Yapılanmanın tamamlanamaması ve esas üretimi sağlayacak zengin maden yataklarına ulaşamaması, ciddi bir mali karşılık doğurmaktadır. Bu durum, önceki mali yılda şirketin yüklü miktarda borçlanmasıyla gün yüzüne çıkmıştır. Bu bağlamda, 10 Ağustos 1904'te yapılan olağanüstü genel kurulda esas amaç, hissedarların madene olan güvenini tazelemektir. Kurulda yapılan müzakereler sonucunda, mekanik cevher yıkama atölyesinin genişletilmesi, Schlamms işleme atölyesinin tüm tesisleriyle kurulumu, 17 metrelik baraj, su tedarik kanalı, türbin, kalsinasyon fırınları, kalsine kalamın atölyesi, demiryolu rayları ve kıyıda cevher yükleme merdiveninin inşa edilmesi kabul edilmiştir. Aslında bu işler, hali hazırda şirketin yapılanma planlarında bulunmaktadır. Fakat şirket, bu çalışmaları finanse edecek mali kaynaktan yoksundur. Bu sebeple yapılanma çalışmalarının finansmanı ve şirkete verilen avansların ödenmesi amacıyla 32.000 lira tutarında 8.000 adet %5 tahvil ve 8.000 adet adi hisse senedi ihraç edilmesi oybirliğiyle kabul edilmiştir. Böylece şirket, hisse senedi ihracı yoluyla sermaye artırımı yoluna gitmiştir.¹⁹⁶

Şirketin yeni hisse ihracı sürecinin başarılı olması, öngörülen sermayenin toplanabilmesini doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda, hisse senedi ihracı süreci başarılı geçmiştir. Sürecin sonunda öngörülen sermaye neredeyse tamamen karşılanmış olup gerekli makine ve teçhizat siparişleri verilmiş ve söz konusu çalışmalara başlanmıştır.

1904 mali yılında yapılan ikinci olağanüstü genel kurul ve beraberindeki başarılı hisse ihracı süreci, hissedarların madene olan güveninin sarsılmadığını göstermektedir. Nitekim, şirketin mevcut hissedarları ya da yeni hissedarlar açısından beş mali yıl boyunca kâr ve temettü dağıtmayan bir şirkete yatırım yapmak riskli bir hamledir. Ancak şirket, madenin geleceği konusunda hissedarlara güven vermeyi başarmıştır.

¹⁹⁶ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou... 2/15 Juin 1905, 9-11.*

Ek sermayenin sağladığı kaynak doğrultusunda madenin yapılanma çalışmalarına devam edilmiştir. 1904 mali yılında kurulan, fakat aynı yıl kapasitesinin artırılmasına karar verilen yeni mekanik cevher yıkama atölyesinin tüm makineleriyle birlikte Temmuz 1905'in ilk günlerinde faaliyete geçebileceği öngörülmektedir. Diğer taraftan, 84 beygir gücünde bir hava kompresörü sipariş edilmiştir. Bu kompresör, yeni türbin tarafından çalıştırıldığında 300 beygir gücüne kadar çıkabilecektir. Ayrıca, yakıt harcamadan suyun tahliye edilmesini ve çıkarılmasını sağlayacaktır. Bu ekipmanın da Ağustos 1905 başında kullanıma hazır olması planlanmaktadır. Esasen, makine ve teçhizat teslimatının 1904 mali yılı içerisinde yapılması beklenirken, sipariş verilen Humboldt şirketi grevler nedeniyle teslimatı geciktirmiştir. Her halükârda, 1905 mali yılında tamamlanacak olan kurulumlarla birlikte, planlanan kesin tesisleşme tarihinden altı ay kazanılarak 1905 mali yılında kesin sonuçlar elde edilmesi sağlanacaktır. Böylece, tüm faaliyetlerin sorunsuz bir şekilde yürütülmesi için öngörülen süre daha erkene çekilmiş olacaktır.

Şirketin işletme ve mali geleceği, eski işletmecilerin aşamadığı hidrostatik seviyenin altındaki zengin yatakta bulunan cevherlerin işletilmesi ve geliştirilmesinde yatmaktadır. Maden yatağını engelleyen fayı geçmek ve bu zengin yatağı bulmak için kullanılacak olan Ravin kuyusunun kazılması, 1903 mali yılında çalışmaların maliyeti nedeniyle 95 metre derinlikte durdurulmuştur.¹⁹⁷ Bu durum, 1904 mali yılında da devam etmiştir. Söz konusu gecikme, madenin üretime geçmesini geciktirdiği gibi şirketin mali durumunu da tehlikeye sokmaktadır. Nitekim, zengin yatlardan ziyade fakir cevher üzerinden işletmecilik yapmak kârlı bir faaliyet değildir.

Bu bağlamda, şirketin 1904 mali yılı sonuna kadarki genel üretimine bakmakta fayda vardır. Şirketin Temmuz 1900'de faaliyetlerine başlamasından 1904 mali yılı sonuna kadar toplamda 22.212 ton yıkama cevheri çıkarılmıştır. Bu cevherin yıkama işleminden geçip üretimi sonucu toplamda 1.450 ton cevher üretilmiştir. Çıkarılan cevherin işlenmesiyle %6,5 oranında satılabilir cevher elde edilmiştir. Toplam cevher üretiminin 1.129 tonu kalamın ve 321 tonu galenden oluşmaktadır.¹⁹⁸ Özellikle, cevher üretim araçlarının kapasitesinden dolayı düşük verimli ve üretim maliyeti yüksek ürün elde edilmiştir. Buna rağmen, madenin ihraç ettiği cevher miktarı 1904 mali yılında artış göstermiştir.

¹⁹⁷ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou...* 2/15 Juin 1905, 11-12.

¹⁹⁸ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou...* 2/15 Juin 1905, 6-7.

1904 mali yılında, 341,780 ton simli kurşun (fiyatı 903,22 kuruştan toplam 308.899 kuruş değerinde) ve 1.281,070 ton çinko (fiyatı 587,32 kuruştan toplam 753.010 kuruş değerinde) ihraç edilmiştir. Söz konusu ihracat verilerine göre Osmanlı Devleti'nin simli kurşununun %87'si ve çinko ihracatının %24,18'i şirket tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁹⁹

Bu noktada, Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi'nin Osmanlı Devleti'ndeki en büyük simli kurşun ihracatçısı konumuna gelmesi, şirketin üretiminin artmasıyla ilgili değildir.²⁰⁰ 1904 mali yılı sonunda madende ve limanda toplamda 2.150 ton kalamın, galen ve yıkama cevherleri stoku bulunmaktadır. Bu cevherlerin bir kısmı ihracata hazırlanırken bir kısmı da 1905 mali yılında işlendikten sonra ihraç edilecektir.

Maden çalışmalarında kritik öneme sahip olan ve her mali yılda stokları yenilenen patlayıcı tedarikine devam edilmiştir. 1904 mali yılı içerisinde, Baruthaneden yapılan ilk sevkiyatta; iki bin kıyye kaviye emniyet barutu ve bu baruta özel yirmi beş bin adet kapsül, beş yüz kutu fitil gönderilmiştir.²⁰¹ İkinci sevkiyatta ise dört bin kıyye taş barutu ve yüz kutu fitil teslim edilmiştir.²⁰² 1904 mali yılında madenin olağan işletme faaliyetlerinin dışında da önemli gelişmeler yaşanmıştır.

Bu gelişmelerden ilki, Osmanlı hükümetinden maden çalışmalarında elektrik kullanımı için izin alınmasıdır. 1903 olağan genel kurulunda gündeme gelen elektrikli motor kullanımı ve elektrik üretim tesisi kurulumu²⁰³ başvurusu 1904 yılında yapılmıştır. Ağustos 1904'te madende elektrik üretimine izin verilmiştir. Aynı izinde, elektrik üretim tesisi için Avrupa'dan getirilecek makine ve teçhizatın gümrük resmi ödendikten sonra geçişine ilk defa müsaade edilmiştir.²⁰⁴ Ancak şirket, Eylül 1904'te elektrik kullanım hakkından feragat ettiğini bildirmiştir.²⁰⁵ Bu durumun sebebi genel kurulda açıklanmamıştır.

Bir diğer önemli gelişme ise şirkete yeniden dava açılmasıdır. Şirketin kuruluşundaki davadan sonra 1904'te bir kez daha mahkemelik olmuştur. Maden sahasının ilk imtiyaz sahibi olan Aydınli Hafız Mehmed Nuri Efendi'nin ortağı olduğunu iddia eden Tahsin

¹⁹⁹ *1323 senesi Maden İstatistiki: Birinci Sene*, 80-81, 86-87, 108-109, 120-123.

²⁰⁰ Resmî maden istatistiklerine göre, 1903 mali yılına kadar simli kurşunun önemli bir kısmı Karesi sancağından sağlanmaktadır. Fakat sebebi bilinmeyen bir biçimde 1904 mali yılı ve takibindeki yıllarda da Karesi sancağından ihracat verisi alınmamıştır. Bu sebeple Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketinin üretim miktarı, sektördeki en büyük payı almasını sağlamıştır.

²⁰¹ BOA, ZB. 466/105

²⁰² BOA, ZB. 466/107

²⁰³ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou...* 4/17 Juin 1903, 6.

²⁰⁴ BOA, Y.A.RES. 127/24, Lef 3.

²⁰⁵ BOA, Y.A.HUS. (Yıldız Sadâret Hususi) 477/151

Bey adında bir bürokrat, İstanbul İstinaf Hukuk Mahkemesi'ne başvurmuştur. Başvuruda, madenin 4/1 hissesini 2.500 lira karşılığında satın aldığını, ancak maâdin nizâmnamesine göre madenin resmî kaydının yalnızca Mehmet Nuri Efendi adına yapıldığından dolayı, sonraki devir işlemi üzerinde hak iddia ettiğini belirtmiştir. Mahkeme, Tahsin Bey'i haklı bularak mevcut imtiyazdan kendisine 4/1 hisse verilmesi ve şirketin hissedarları arasına kaydedilmesi yönünde karar almıştır.

Şirket, bu karar karşısında Temmuz 1904'te meselenin çözümü için Sadâret'e başvurmuştur. Şirket, 1900'de Damat Mehmet Paşa davasında olduğu gibi, madencilik sektörünün ve Osmanlı ekonomisinin menfaati gereği kararın bozulması gerektiğini belirtmiştir. Sadâret, Tahsin Bey'in iddia ettiği gibi resmî olmayan sözleşmelerin geçerli olamayacağı yönünde görüş bildirmiştir. Yapılan inceleme sonucunda, Mehmet Nuri Efendi'nin şirkette hissesinin bulunmadığı tespit edilmiş ve şirketin başvurusu haklı bulunmuştur.²⁰⁶ Daha önceki davada da olduğu gibi, şirket bu davadan da çıkarılarak mahkeme kararı bozulmuştur.

Bu olay, şirketin kuruluşunda yaşanan Damat Mehmet Paşa'nın iddiasıyla benzerlik göstermektedir. Her iki davada da mağdur taraf, madenin resmî sahipleriyle kişisel anlaşmalarının olduğunu öne sürerek hak arayışına girmiştir. Önceki davada olduğu gibi, bu davada da Ziraat, Maâdin ve Orman Nazırı Selim Melhame'nin meseleye müdahil olmasıyla süreç şirket lehine dönmüş ve nihayetinde ekonomik kaygılar göz önünde bulundurularak şirket lehine karar çıkmıştır. Bu davalarda önemli olan detay, kararların davacıların iddiaları üzerinden değil, şirketin ve sektörün ekonomik kaygıları üzerinden sonuçlandırılmasıdır. Bu sebeple davalarda uzun süren soruşturmalar yapılmasına rağmen davacının iddiası üzerinden karar alınmamaktadır.

1904 mali yılının geneline bakıldığında, önceki yıllara nispeten daha yoğun bir dönem geçirilmiştir. Öncelikle, uzun süredir hazırlıkları süren tesisler nihayet tamamlanarak faaliyete geçmiştir. Özellikle, mekanik cevher yıkama atölyesinden alınan sonuçlar, şirketin geleceği açısından güven vericidir. Genel tabloda, üzerinde çalışma yürütülen kuyu ve galerilerde zenginleşme olgusu gözlemlenmiştir. Şirket, maden sahasında beş mali yıl boyunca kararlı bir biçimde yapılanma projelerine yatırım yapmıştır. Ancak, şirketin cüzi üretimi, bu yatırımları karşılamaktan uzaktır. Bu sebeple, üretim miktarının

²⁰⁶ BOA, BEO 2372/177856, 2373/177972, 2516/188669, 2554/191508; ŞD. 534/30, 2743/66

planlandığı gibi artması ve madenin giderlerini karşılayacak seviyeye ulaşarak yapılanma yatırımlarını tamamlaması için sermaye artırma kararı alınmıştır.

3.5.2. 1904 Yılı Mali Durumu

1904 mali yılının olağan genel kurulu, 15 Haziran 1905 tarihinde şirketin İstanbul'daki genel merkezinde gerçekleştirilmiştir. Genel kurulun gündemi; genel maden işleri hakkındaki raporun sunumu, 1904 mali hesaplarının onaylanması, görev süresi dolan yönetim kurulu üyelerinin yerine yenilerinin belirlenmesi ve 1905 mali yılı için bir denetçi atanmasıdır.²⁰⁷

1904 mali yılında yaşanan en önemli gelişme şirketin sermaye artırımındır. Bu gelişmenin detaylarının yanı sıra, öncelikle olağan mali gelişmeler incelenecektir. Bu gelişmeler, madenin yapılanma projelerinin finanse edilmesiyle ilgilidir. Mali bilançoda mülkiyet değerleri olarak ifade edilen yapılanma projelerinin harcama ve değer artışı devam etmiştir.

Yapılar kaleminin değeri 31 Aralık 1903'te 7.591,57 lira iken, 31 Aralık 1904'te 9.930,49 liraya yükselmiştir. 1904'teki artış 2.338,92 liradır. Bu harcamalar; işçi konutları, endüstriyel cevher tasnif binaları, kalsinasyon fırınları, atölyeler, laboratuvar ve ofisler, Karasu Nehri'ndeki barajın kurulumu, yol ve demiryolu yapımı, arazi alımı ve ahır gibi fiziki unsurların tamamlanması için yapılmıştır.

Diğer yapılanma projesi grubu olan makine ve teçhizat kaleminin değerine bakıldığında ise 31 Aralık 1903'deki değeri 8.853,66 lira iken 31 Aralık 1904'de 11.604,26 liraya yükselmiştir. 1904'deki değer artışı 2.750,60 liradır. Söz konusu harcamalar; kuyu ve galeri ekipmanları, demiryolu ekipmanları, at arabaları ve takımları, laboratuvar ve ölçme aletler, atölye gereçleri, kalsinasyon fırınları ve mekanik cevher yıkama atölyesinin ekipmanları ve son olarak da Karasu ve İstanbul'daki ofislerin mobilyaları için yapılmıştır. Son olarak, maden sahasındaki kuyu ile galeri açma ve buna bağlı olarak rezerv araştırmalarının finansmanını ifade eden büyük işler kaleminin 31 Aralık 1903'deki değeri 26.231,82 lira iken 31 Aralık 1904'de 34.204,22 liraya yükselmiştir. 1904'deki değer artışı 7.972,40 Osmanlı liradır.²⁰⁸ Mülkiyet değerleri kaleminin 1904 mali yılındaki genel değer artışına bakıldığında ek sermayenin etkisi görülmektedir.

²⁰⁷ *Stamboul* (12, 18 Mayıs 1905), 2; *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*, (13 Mayıs 1905), *Le Journal De La Chambre De Commerce De Constantinople* (13 Mayıs 1905)

²⁰⁸ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou...* 2/15 Juin 1905, 12-13.

Şirket uzun süre gelir-gider dengesini sağlayamadığı için son iki mali yılında zarar açıklamış ve faaliyetlerini sürdürebilmek için borçlanma yoluna gitmiştir. Önceki mali yılların bilançolarına bakıldığında, 1903 mali yılının başlarında şirketin bankalardaki likit varlığının tükendiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple, faaliyetlerin devamını sağlamak amacıyla yönetim kurulu geçici avans vermiştir. Ancak buna rağmen 1903 mali yılında faaliyetlerde kesintiye gidilmiş ve öncelikli işlere finansman sağlanmıştır. 1904 mali yılına gelindiğinde borçlanma seçeneği kullanılmamış ve yönetim kurulu, şirketin mali buhrandan bir nebze uzaklaşması ve madenin işlerini toparlaması için sermaye artırma yoluna gitmiştir. Bu yol, şirketlerin faaliyetlerini büyütme için olağan bir tercih olmakla birlikte, riskleri de beraberinde getirmektedir. Çünkü ek sermaye artışı, ek hissedar yükümlülüğünü getirmektedir. Şirket, önceki mali yıllarda hissedarlarına kâr ve temettü dağıtamamış ve sürekli artan bir hissedar baskısı altına girmiştir. Bu nedenle, ek sermayenin yükünün de eklenmesiyle şirketin başarılı olma baskısı artmıştır. Bu doğrultuda, sermaye artırmanın şirkete katkılarını incelemek gerekmektedir.

10 Ağustos 1904'te toplanan ikinci olağanüstü genel kurul kararı uyarınca, her biri 100 franklık 8.000 adi hisse senedi ve her biri 100 franklık 8.000 adet %5 faizli tahvil ihraç edilmesine karar verilmiştir. Tahvillerin, şirketin tüm taşınır ve taşınmaz malları üzerinde ipotek olarak rehin verilmesi planlanmıştır.²⁰⁹ Tahvillerin temettü tarihi Ocak 1905 olarak ilan edilmiştir. Ayrıca, tahvil sahiplerine bedelsiz olarak 8.000 adet adi şirket hissesi ihraç edilmesine karar verilmiştir.²¹⁰ Şirket burada tahvil ihracını ön plana çıkarmış, tahvillere %5 faiz getirisiyle birlikte adi hisse verilmesi ise tamamen yatırımcıyı teşvik amacıyla yapılmıştır. Uluslararası madencilik sektörü ve basını, şirketin olağanüstü genel kurulunu yakından takip etmiştir. Yayımlanan bir habere göre, olağanüstü genel kurulda hisseler abone olunmaması ve dolayısıyla 20.000 lira tutarında yeni sermaye oluşturulmadığı takdirde, şirketin feshedilmesinin oylandığı belirtilmiştir. Erken bir öngörü olarak, şirketin tasfiyesinin neredeyse kesin olduğu düşünülmüştür.²¹¹

Ağustos 1904'te yeni hisse ihracı kararının ardından abonelik süreci başlamıştır. Eylül 1904'te, Düyûn-ı Umûmiyye, Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi'nin her biri 4,40 lira değerinde 3.000 adet ve 22 lira değerinde 5.000 adet hisse senedi ile 4,40 lira değerinde 3.000 adet ve 22 lira değerinde 5.000 adet tahvilin damga vergilerini ödediğini

²⁰⁹ *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*, (9 Temmuz 1904), 221.

²¹⁰ *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*, (20 Ağustos 1904), 276.

²¹¹ *L'Écho des mines et de la Métallurgie*, (20 Mayıs 1905), 520.

duyurmuştur. Bu aşamada, söz konusu hisse senedi ve tahvillerin sahiplerinin, bunları İstanbul'daki Balıkhane Nezâretinde bulunan Pul Müdüriyetinden ücret ödmeden ibraz etmeleri gerekmektedir.²¹² Olağanüstü genel kurulda 8.000 adet 100 franklık hisse ve tahvil ihraç edileceği kararına rağmen, resmî bildiriminden farklı rakamlarla yapıldığı belli değildir. İlk duyurudan sonra Düyûn-ı Umûmiyye bildiride değişiklik yapmış ve Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi'nin her biri 4,40 lira değerinde 3.000 adet ve 22 lira değerinde 1.000 adet hisse senedi ile 4,40 lira değerinde 3.000 adet ve 22 lira değerinde 1.000 adet tahvilin damga vergilerini ödediğini ilgililere bildirmiştir.²¹³ Şirket, hisselerin nominal değerinin 100 frank yani 4,40 lira olacağına açıklamasına rağmen, ikinci resmî bildiriminden neden bu şekilde yapıldığı da belirsizdir. Ancak şirketin mali bilançosunda, Düyûn-ı Umûmiyye'nin bildiriminden aksine, olağanüstü genel kurulda alınan karar uyarınca tahvil ve hisse katkısı gösterilmiştir. Her halükârda, hisse ve tahvil ihracı başarılı olmuştur. Yeni sermayenin eklenmesiyle mali bilançonun son durumunu incelemek gerekmektedir. Şirketin 1904 bilançosu aşağıdaki gibidir;

Aktif/ Varlıklar	Lira	Pasif/ Yükümlülükler	Lira
Mülkiyet Değerleri		Sermaye	
Madenler ve İmtiyazlar	139.303,24	Her biri 4,40 liradan 12.000 imtiyazlı hisse	52.000
Şirket kuruluş masrafları	5.365,57	Her biri 4,40 liradan 28.000 adi hisse	123.200
Yapılar	9.930,49	Her biri 4,40 liradan 8.000 tahvil	35.200
Makine ve teçhizat	11.604,66	<i>Ara toplam</i>	<i>211.200</i>
Büyük işler	34.204,22		
<i>Ara toplam</i>	<i>200.407,78</i>	Üçüncü taraflara taahhütler	
		İşgücü	1.455,30
Menkul Değerler		Düzenleme Hesabı	290,61
Malzeme Deposu	2.265,16	Muhtelif Alacaklılar	1.844,45
Stoktaki Mineral	4.095,18	<i>Ara toplam</i>	<i>3.590,36</i>
Ara Toplam	6.360,34		
Muhtelif Borçlular			
Kasa Mevcudu	159,06		
Geçici Hesaplar	2.411,16		
Muhtelif Cari Hesaplar	2.652,02		
Portföydeki menkul kıymetler	2.800		
<i>Ara toplam</i>	<i>8.022,24</i>		
Genel Toplam	214.790,36	Genel Toplam	214.790,36

Tablo 5: Şirketin 31 Aralık 1904 Tarihi İtibariyle Bilançosu

Kaynak: *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou...* 2/15 Juin 1905, 15-16; *FRANMT 65 AQ L2245/063*

²¹² *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*, (17 Eylül 1904), 315; *Konstantinopler Handelsblatt: Organ Handel, Finanzen, Industrie & Verkehr In Der Levante*, (İstanbul: Druck Von A. Zellich Fils, 1904), 614.

²¹³ *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*, (8 Ekim 1904), 351; *Sabah* (21 Eylül 1904), 4.

1904 olağanüstü genel kurulunda alınan tahvil ve hisse ihracı kararına uygun olarak yapılan sermaye artırımını başarılı olmuştur. Şirketin 104.103,24 lira olan sermayesi, 8.000 tahvilin toplam tutarı olan 35.200 liranın eklenmesiyle 139.303,24 liraya yükselmiştir. Tahvil sahiplerine bedelsiz olarak verilen hisse senetleri sermayeye dahil edilmemiş, ancak bilançonun yükümlülükleri kısmına eklenmiştir. Yeni hisse ihracıyla birlikte hisse ve tahvillerin masrafları da bilançoya dahil edilmiştir. Geçen yılın bilançosunda 1.786,4 lira olarak gösterilen bu kalem, 1904 mali yılında 3.579,15 liralık bir artışla 5.365,57 liraya yükselmiştir.

1904 mali yılı boyunca mülkiyet değerleri başlığındaki kalemlerde artış yaşanmıştır. Yapılar kalemi 2.338,92 lira, makine ve teçhizat kalemi 2.750,60 lira, büyük işler kalemi ise 4.577,11 lira olmak üzere toplamda 9.666,63 lira artış olmuştur. Bilançonun varlık kısmında gösterilen 2.652,02 lira tutarındaki muhtelif cari hesaplar kalemi, şirketin alacaklarını temsil etmektedir. Geçici hesaplar kaleminde ise 2.411,06 lira tutarında bir varlık gösterilmiştir; bu tutar teslim edilmemiş sevkiyatları ve tedarikçilere verilen avansları temsil etmektedir. Portföydeki menkul kıymetler, ihraç edilen 700 adet tahvil ve 700 adet adi hisseden oluşmaktadır. İhraç sırasında abone olunmayan tahvil ve hisselerin toplam değeri 2.800 liradır. Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi, 1904 mali yılında 3.395,29 lira borç/zarar bakiyesi açıklamıştır. Bu zarar, önceki yıllarda olduğu gibi büyük işler kalemi tarafından dengelenmiştir.²¹⁴

1904 mali yılının genel durumuna bakıldığında, maden sahasında özellikle mekanik cevher yıkama atölyesinin performansı ön plandadır. Tam kapasite çalışmaya başladıktan sonra güven verici sonuçlar elde edilmiştir. Maden sahasının üç ana bölgesinde araştırma ve hazırlık çalışmaları eş zamanlı olarak yürütülmektedir. Maden üretiminin ve içeriğinin kalitesi, yönetim kurulunu sermaye artırımını konusunda cesaretlendirmiştir. Şirketin ikinci olağanüstü genel kurulunda, cevher yıkama atölyesinin genişletilmesi, baraj, işleme atölyesi, su tedarik kanalı, türbin, kalsinasyon fırınları, demiryolu rayları ve Karasu kıyısında bir yükleme merdiveninin kurulması gibi çalışmalar ve şirketin kurucularına olan borçların ödenmesi için 32.000 lira tutarında sermaye artışına karar verilmiştir. Şirketin cevher üretimini ve ihracatını artırmasındaki ana faktör, stokta bulunan cevhere ek olarak fazla üretimidir.

²¹⁴ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou... 2/15 Juin 1905, 19-21.*

Şirket 1904 yılında 3.395,29 lira zarar açıklamıştır. Ek sermaye sayesinde yönetim kurulu üyelerine olan borçlar ödenmiş ve yapılan faaliyetler için toplamda 9.666,63 lira harcama yapılmıştır. 1904'te şirketin Galata Borsası'ndaki durumu, önceki yıllarda ciddi bir düşüş yaşamasına rağmen, yeni hisse ihracıyla imtiyazlı hisseler 84 frank ve adi hisseler 74 franklık yıllık ortalama değerle işlem görmüştür. Yeni hisse ihracı yoluyla yapılan sermaye artırımını, şirketin genel değerini de artırmıştır. 1904 mali yılında toplam değer 214.790,36 liraya ulaşmıştır.

3.6. Yapılanma Dönemi Genel Değerlendirmesi

Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi'nin yapılanma dönemi incelendiğinde, verimli bir çalışma periyodu geçirdiği görülmektedir. Maden sahasında şirketten önce profesyonel düzeyde işletmecilik yapılmadığından, bu çalışmalarını verimli olarak nitelendirmek yerinde olacaktır. Yapılanma raporları ve projeleri kapsamında hedeflenen ve dönemin sonunda ulaşılan noktalar arasında bazı farklar bulunmaktadır. Bu bağlamda, yapılanma dönemi, işletme dönemine geçişte verimli olarak değerlendirilmektedir. Yapılanma hedeflerine ne ölçüde ulaşıldığı, genel işletme faaliyetleri ve mali durum incelemesi üzerinden değerlendirilecektir.

Yapılanma döneminin işletme faaliyetleri incelendiğinde, çalışmaların şirketin kurulmasıyla birlikte başladığı görülmektedir. 1900 mali yılı çalışmalarında yeni kuyu ve galerilerin açılmasına önem verilmiştir. Ayrıca, maden sahasında sürekli konaklayabilecek bir işçi grubuna yönelik hazırlıklar yapılmıştır. 1901 mali yılında maden sahasının yapısal özelliklerine dair önemli keşifler yapılmış ve üretime yönelik tesislerin yapılmasına yönelik çalışmalar başlamıştır. Kuyu ve galeri çalışmaları devam etmektedir.

1902 mali yılı ile birlikte yapılanma projelerinin kapsamı genişlemiştir. Rezerv arama, kuyu ve galeri açma çalışmalarına ek olarak yapılaşma ve tesisleşme projeleri birlikte yürütülmüştür. Bu dönemde ilk defa cevher ihraç edilmiştir. 1903 mali yılında önceki yıllarda başlatılan yapılanma projeleri sürdürülmüştür. Yıl içinde rezerv arama, kuyu ve galeri açma çalışmalarına devam edilmiştir. Ayrıca, fakir nitelikli cevherlerin ihraç edilmesine karar verilmiştir. Bu kararın esas amacı, yapılanma maliyetlerine karşı şirketin mali durumuna katkı sağlamaktır. Zengin cevher yataklarına ulaşıldığında, şirket artık işletme dönemine geçebilecektir. Bu bağlamda, üretim tesislerinin kurulumu önemli bir

gelişmedir ve zengin yataklara ulaşıldığında tesisleşme sürecinde vakit kaybedilmemesi sağlanacaktır.

1904 mali yılında, önceki yıllara nazaran önemli kazanımlar elde edilmiştir. Madenin üretimini destekleyecek tesisler kurulmuş ve olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Cevher rezervi araştırmalarında zenginleşme gözlemlenmiştir. Ancak, hedeflenen asıl zengin yataklara halen ulaşamamıştır. Şirketin beş mali yıl boyunca yapılanmaya çalışması, ciddi bir yatırım anlamına gelmektedir. Öte yandan, madenin yeterince gelir üretememesi mali sıkıntılara yol açmıştır. Bu sıkıntıları aşmak ve projeleri tamamlayıp madeni işletmeye başlamak için sermaye artışına karar verilmiştir.

Şirketin kuruluşunda hazırlanan maden raporları, sahanın nasıl yapılandırılacağına dair detaylı açıklamalar sunmaktadır. Kabul edilen iki rapor da aynı doğrultuda bir yapılanma planı sunmaktadır. Madendeki çalışmalar da bu doğrultuda yürütülmüştür. Yapılanma döneminin sonucuna bakıldığında, raporlarda öngörülen üç yıllık hazırlık süresinin aşıldığı görülmektedir. Ayrıca, projeler tamamlanmamıştır. Bu durum, madenin işletme dönemine geçişini geciktirmiş ve öngörülen maliyetlerin aşılmasına yol açmıştır. Bu noktada yapılanma döneminin mali durumunu ve sonucunu incelemek önemlidir.

Raporlar doğrultusunda planlanan yapılanma sürecinin en fazla üç yıl süreceği öngörülmüştür. Yapılanma maliyeti hakkında iki öngörü bulunmaktadır. Rouzaud, 23.000 lira yapılanma ve 5.000 lira işletme sermayesi olmak üzere toplamda 28.000 lira maliyet çıkarmıştır. Coulant ise 32.000 lira yapılanma ve 6.000 lira işletme sermayesi olmak üzere toplamda 38.000 lira maliyet öngörmüştür. Yapılanma döneminde harcanan miktara bakıldığında ise; 1900'de 6.699,81 lira, 1901'de 8.779,70 lira, 1902'de 7.399,80 lira, 1903'te 9.730,59 lira ve 1904'te 9.666,63 lira olmak üzere toplamda 42.276,53 lira harcanmıştır. Bu tutar, her iki mühendisin maliyet hesabının çok üzerindedir. Ayrıca, yapılanma projeleri tamamlanmadığı için harcamaların devam etmesi gerekmektedir.

Yapılanma maliyetindeki öngörülemeyen maliyetler, şirketin mali kaynaklarının tükenmesine neden olmuştur. Şirketin kasa mevcudu 1900 yılında 23.098,03 lira iken, 1901 yılında 9.720,80 lira ve 1902 yılında 1.753,61 liraya kadar düşmüştür. Takip eden mali yıllarda kayda değer bir kasa mevcudu bulunmamaktadır. Üç mali yılda tükenme noktasına gelen kasa mevcudu, yapılanma harcamalarını finanse etmek için kullanılmıştır. Şirketin kasa mevcudunun azalması, borçlanma sürecini başlatmıştır. Yönetim kurulu üyelerinden 1902 yılında 2.107,11 lira ve 1903 yılında 10.306,10 lira

tutarında avans alınmıştır. 1904 mali yılına gelindiğinde ise madenin faaliyetlerini sürdürebilecek bir mali kaynak kalmamıştır. Şirket, içinde bulunduğu mali sıkıntılardan kurtulmak için sermaye artışı kararı almıştır. Bu şekilde avanslar ve 1904 mali yılı yapılanma projeleri finanse edilmiştir. Şirketin genel mali durumu, gelir-gider dengesini sağlanamadığını göstermektedir. Giderler öngörülenden fazla gerçekleşirken, istenen gelir düzeyine ulaşamamıştır. Bu bağlamda, gelir-gider farkından oluşan zarar ve net kâr tutarları, şirketin durumunu gösteren önemli unsurlardır.

Şirketin ana sözleşmesinde belirtilen net kâr dağıtım taahhütleri, aslında şirketin yıllık elde etmesi gereken minimum kâr miktarını ifade etmektedir. Şirket, hisse ihracı sayesinde toplanan sermaye ile kurulmuştur. Bu sebepten ötürü, hisselerine abone olan hissedarlarına karşı yıllık faiz ve temettü ödemelerini ifade eden mali yükümlülükleri oluşmuştur. Şirket, ana sözleşmesinde net kâr dağıtım taahhüdü vererek bu yükümlülüğü garanti altına almış ve oluşturduğu güven ortamında hissedarlarından yatırım sağlamıştır. Şirketin hissedarlarına yönelik mali taahhütlerinde öncelik faiz ödemelerine verilmiştir. Şirket sermayesini oluşturan 12.000 imtiyazlı hissenin %6'lık senelik faizi 72.000 frank veya 3.168 liraya denk gelmektedir. 20.000 adi hissenin %6'lık senelik faizi 120.000 frank veya 5.280 liraya tekabül etmektedir. Böylece yıllık faiz toplamda 8.448 liradır. Diğer bir taahhüt olan imtiyazlı hisselerin 20 yıllık itfa tutarının birikmesi için senelik 2.640 lira gerekmektedir. Bu durumda, birincil mali taahhütler için yıllık minimum 10.574 lira kâr elde edilmesi zorunludur. Ana sözleşmeye göre, bu kâr fazlasının %15'i yönetim kurulu ve işçilere, kalan %85'i ise hisselerine temettü olarak dağıtılacaktır. Bunlar da ikincil mali taahhütleri oluşturmaktadır. Şirketin kuruluş döneminde hazırlanan raporlar da bu net kâr hesabını doğrulamaktadır. Nitekim Rouzaud, yıllık net kâr tahminini cevher ihracı ve giderler üzerinden öngörüp yıllık 10.574 lira kâr elde edileceğini hesaplamıştır. Coulant ise bu miktarı 20.000 lira olarak hesaplamıştır.

İki mühendis bu kârın ancak yapılanma döneminin tamamlanıp madenin işletmeye geçilmesiyle elde edileceğine dikkat çekmiştir. Ancak, şirketin kâr taahhüdü kuruluşundan itibaren geçerlidir. Bu sebeple mühendisler açıkça belirtmese de, yapılanma döneminde zarar açıklanacağı aslında öngörülebilirdir. Nitekim açıklanan kâr/zarar miktarları bu düşünceyi desteklemektedir. 1900 yılında 738,41 lira kâr, 1901 yılında 1.015 lira kâr, 1902 yılında 2.707 lira zarar, 1903 yılında 2.182 lira zarar ve 1904 yılında 3.395 lira zarar açıklanmıştır. Bu miktarlar, şirketin yıllık en az 10.574 liralık kâr

hedefinin çok altında kalmaktadır. İlk birkaç yıl bu seviyede kâr açıklanamayacağı aşıkardır, çünkü maden kayda değer bir üretim yapmamaktadır. Bu durum, şirket açısından mali sürdürülebilirliği doğrudan tehlikeye atmaktadır. Nitekim borçlanma ve sermaye arttırımı bunun doğal sonuçlarıdır.

Önemli bir hissedar desteği doğrultusunda sermayesi oluşan şirket, ciddi bir hissedar yükümlülüğü altındadır. Şirketin öngörülen düzeyde kâr açıklayamaması, hissedar yükümlülüklerinin sürekli olarak artması anlamına gelmektedir. Nitekim, hisselerin faiz ödemeleri öngörülen tarihlerde yapılmadığından birikme yaşanmaktadır. Ayrıca, 1904 mali yılında alınan sermaye artışı kararı, yeni hissedar yükümlülüklerinin eklenmesine neden olmuştur. Sermaye artışının sağlanabilmesi için 800.000 frank tutarında %5 faizli 8.000 adet tahvil çıkarılmıştır. Ayrıca, tahvil sahiplerine 8.000 adet adi hisse verilmesine karar verilmiştir. Sermaye artışı büyük oranda başarılı olmuştur. Bu bağlamda, tahvillerin yıllık faiz yükümlülüğü 1.760 lira, adi hisselerin %6'lık faiz yükümlülüğü ise 2.112 lira olarak belirlenmiştir. Bu ek sermaye yükümlülükleriyle birlikte, kuruluş sermayesinin 10.574 liralık yükümlülüğü de eklenerek toplamda 14.446 liralık yıllık minimum kâr beklentisi oluşmuştur. Bu tutar, suni bir biçimde başlatılan işletme döneminin açıklanması gereken yıllık net kâr miktarıdır. Böylece, maden üzerindeki mali yük ve üretime baskısı daha da artmıştır.

Yapılanma döneminin genel durumunu gösteren diğer bir unsur borsa verileridir. Şirketin Galata Borsasında işlem gören hisse fiyatları, mali yıl içerisindeki faaliyetlerle doğrudan bağlantılıdır. Ayrıca, hisselerin kâr/temettü ödemelerinin yapılmaması da önemli bir faktördür. Her biri 100 frank nominal değerle piyasaya sürülen imtiyazlı hisseler, 1901 yılında ortalama 77,94 frank ve adi hisseler ise 25,46 franktan işlem görmüştür. Bu durum, şirketin henüz ikinci mali yılında olmasından kaynaklanabilir. 1902 yılında, yıllık ortalama üzerinden imtiyazlı hisseler 63,11 frank ve adi hisseler 20 franktan işlem görmüştür. 1903 mali yılına gelindiğinde ise imtiyazlı hisseler 40 frank ve adi hisseler 20 franklık ortalama değerle işlem görmüştür. 1904 mali yılında ise yeni sermaye artışının etkisiyle fiyatlarda iyileşme görülmüştür. İmtiyazlı hisseler 84 frank ve adi hisseler 74 frank üzerinden işlem görmüştür. Nitekim, bu iyileşmeye rağmen hisseler nominal değerlerinin altında işlem gördüğü için hissedarlar doğrudan zarar etmektedir. Ayrıca, temettü ödemelerini alamamaları, hissedar-şirket ilişkisi açısından olumsuz bir durum yaratmaktadır.

Yapılanma döneminin mali sonuçları, şirket ve hissedarlar açısından iç açıcı değildir. Ancak, 1904'teki ek sermaye girişiminin başarılı olması, şirketin geleceğine dair önemli ipuçları vermektedir. Şirket, maden sahasının rezerv zenginliği üzerinden mevcut ve yeni hissedarları yatırım yapmaya ikna etmiştir. Hissedarlar, genel duruma bakıldığında doğrudan üretime başlayabilecek zengin bir maden tasavvuruna güvendikleri görülmektedir. Ancak, hissedarların şirkete güven duyması ve şirketin de çalışmalarını kararlılıkla sürdürmesi, genel tabloyu iyileştirmemektedir.

Sonuç olarak, yapılanma döneminde ciddi yatırımlar yapılarak maden sahası mümkün olduğunca üretime hazır hale getirilmiştir. Şirket, tesisleşmenin belirli bir düzeye ulaşmasının ardından işletme dönemine geçmeye karar vermiştir. Tamamlanamayan yapılanma projelerinin yapımına devam edilecektir. İşletme döneminin öncelikli amacı, zengin cevher yataklarına ulaşarak şirketin mali geleceğini kurtarmaktır. Bu amacı gerçekleştirirken, üzerinde büyük bir hissedar yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu baskı altında, daha fazla yatırım yapmadan madeni kârlı bir biçimde işletilmeye başlanması gerekmektedir.

4. BÖLÜM: KARASU MADENLERİ OSMANLI ANONİM ŞİRKETİNİN İŞLETME DÖNEMİ VE TASFİYE SÜRECİ (1905-1909)

Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketinin kuruluşundan 1904 sonuna dek süren beş mali yılı kapsayan yapılanma döneminde yapılan yatırımlar ve yeni sermaye artışının sonucunda, 1905'te madende tam kapasite üretimi sağlayacak gerekli altyapı kurulmuştur. Ancak, bu üretim kapasitesini destekleyecek zengin cevher yataklarına henüz ulaşamamıştır. Madendeki cüzi üretimin bir kısmı, eski işletmecilerin açtığı kuyu ve galerilerden sağlanırken, bir kısmı da yeni açılan kuyu ve galerilerden elde edilmiştir. Nihayetinde, 1905 mali yılı, madenin temel düzeyde de olsa gerçek anlamda işletilmeye başlandığı yıl olmuştur.

4.1. 1905 Yılı İşletme Faaliyetleri ve Mali Durum

4.1.1. 1905 Yılı İşletme Faaliyetleri

Şirketin yapılanma döneminde, kazı ve rezerv araştırma çalışmaları ile yapı ve makineleşme yatırımları sayesinde belli bir düzeyde üretimi destekleyecek bir altyapı oluşturulmuştur. Yeni mekanik cevher yıkama atölyesi, 1904 olağanüstü genel kurulunda planlanandan daha kapsamlı bir şekilde kurulmuştur.²¹⁵ Bu sayede, bir taraftan zengin cevher yataklarına ulaşma çalışmaları sürdürülürken diğer taraftan yıkanmış cevherlerin işlenmesiyle yataktan kâr sağlamak mümkün olacaktır. Yeni atölyenin tüm özel ekipmanları, Fransa'da Messrs Brissonneau ve Lotz firmaları tarafından hazırlanmıştır. Uluslararası madencilik sektörü, yeni mekanik cevher yıkama atölyesinin kurulmasını yakından takip etmiştir.²¹⁶

1903 mali yılında maliyet sebebiyle durdurulan Ravin kuyusu çalışmaları yeniden başlatılacaktır. Söz konusu kuyunun amacı, maden sahasının derinlerinde bulunan fayı geçerek hidrostatik seviyenin altındaki zengin kurşun ve çinko yataklarına ulaşmaktır. Bu kuyu vasıtasıyla çıkarılacak zengin cevherin işletilmesi, madenin esas işletilme amacıdır. Bu yönüyle büyük önem arz eden kuyunun çalışmaları, hava kompresörü ve borularının

²¹⁵ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou: Assemblée Générale Ordinaire Du 14/27 Juin 1906 Rapport Du Conseil D'administration Et Rapport Du Commissaire Des Comptes* (İstanbul: Imprimerie Dikran Mihlaydian, 1906), 6-7.

²¹⁶ *L'Écho des mines et de la Métallurgie*, (1 Mayıs 1905), 523.

montajı tamamlandıktan sonra yeniden başlayıp 1906 mali yılının sonunda tamamlanması öngörülmüştür.

1905 mali yılı boyunca, maden sahasının diğer rezerv kümelerinde ve bu kümelere bağlı kuyu ile galerilerde çalışmalar sürdürülmüştür. Çalışmalar, sahanın batısında bulunan İbrik Dere kümesi ve Sandık Kaya bölgesinde yoğunlaşmıştır. Bu bölgede bulunan Süreyya ve Olga galerilerinde önemli miktarda yıkama cevheri bulunmuştur. Ocak, Marie No. 1 ve No. 2 ile Olga adlı galeriler çeşitli seviyelerde birbirlerine bağlanarak Sandık Kaya bölgesindeki cevherin işlenmesine hizmet etmektedir. İbrik Dere kümesinde ise yeni bir nakliye galerisi açma çalışmaları başlatılmıştır.

Maden sahasının diğer cevher rezerv kümelerinde de yıl boyu çalışmalar yürütülmüştür. Kurtlu Göl kümesinde, 1904 mali yılında cevher tükenmiştir; ancak 1905 mali yılının ilk yarısında çalışmalar yeniden başlatılmıştır. Kurtlu Göl kümesi, yeni yıkama atölyesinin niteliği sayesinde tekrar önem kazanmaya başlamıştır. Mali yıl içinde, maden sahasının en doğusunda bulunan Koyun Boku rezervinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Hélène No. 2 kuyusunda büyük bir cevher sütunu tespit edilerek 40 metre derinliğe kadar işletilmiştir. Bu kuyu, çıkarılan cevherin taşınması için kullanılmaktadır. Aynı kümede bulunan Roveretti adlı kuyu, Hélène kuyusunun 40 metre seviyesinin altına kadar kazılmıştır. Kuyunun amacı, ulaştığı son seviyede Montenegrins adlı galeri ile kesişmektir. Bu düzenlemeler, kümede bulunan cevherlerin en az iki-üç yıl boyunca kolayca çıkarılabilmesini sağlayacaktır. Maden sahasındaki kazı ve rezerv araştırmaları genel olarak olumlu sonuçlar vermiştir.

1905 mali yılı boyunca madenden çıkarılan ve mekanik cevher yıkama atölyesinde işlenen toplam cevher miktarı, çalışmaların ulaştığı boyutu göstermesi bakımından önemlidir. Mali yıl boyunca madenden 20.327,260 ton yıkama cevheri (52,529 pound maliyetle), 192,193 ton Kalamın I (289,153 pound) ve 21,492 ton Galen I (309,392 pound) çıkarılmıştır. Toplam çıkarılan cevher miktarı işgünü başına 66 tona denk gelmektedir. Bu miktar, önceki mali yılda 46 tondur. Özellikle Kasım 1905'ten itibaren günlük cevher çıkarımı önemli ölçüde artarak günde yaklaşık 100 tona ulaşmıştır. Bu artışın ilerleyen mali yılda da devam edeceği öngörülmektedir. Kasım 1905'ten sonra elde edilen sonuçlar, önceki mali yılda hedeflenen günlük cevher çıkarım miktarına

ulaşıldığını göstermektedir. Ancak, çıkarılan cevherin içerik kalitesi %10'a kadar düşmüştür.²¹⁷

Bu kalite düşümü şirket açısından problem arz etmemektedir. Çünkü mekanik cevher yıkama atölyesinin erken kurulma amacı, fakir nitelikteki cevherleri işlemektir. Üstelik atölye, birkaç kez revize edilerek düşük tenörlü cevherleri kârlı şekilde işleyebilmektedir. Bu nedenle, günlük cevher çıkarma hedefi 150 ton olarak güncellenmiştir. Yeni atölyenin günde 120-150 ton üretim kapasitesine ulaşabilmesi için yeraltında daha fazla araştırma ve hazırlık çalışması yapılmıştır.

Bu noktada madenden çıkarılan cevherler, mekanik cevher yıkama atölyesinde yıkanarak ihracata hazır hâle gelmektedir. Bu süreçte, yıkanan cevherin tonu başına ortalama maliyet 52,289 pound olup, bir önceki yıla göre 0,636 poundluk bir artış yaşanmıştır. Atölyenin üretiminde ise öngörülen kalamın ve galen üretim miktarına ulaşılammıştır. Bu durumun en temel sebebi, eski atölyenin Ekim 1905'e kadar tek başına çalışmasıdır. Yeni atölye ancak bu tarihten sonra devreye alınmış ve yıl sonuna doğru iyi sonuçlar elde edilmeye başlanmıştır. Mekanik cevher yıkama atölyesinin mali yıl boyunca gösterdiği performans, şirketin mali durumunu doğrudan etkilemektedir. Bu sebeple, ihraç edilebilir ürün üretim sürecinin de incelenmesi gerekmektedir.

1905 mali yılı boyunca mekanik cevher yıkama atölyesinde 19.400,700 ton yıkama cevheri işlenmiş ve toplamda 2.245,207 ton ürün elde edilmiştir. Bu rakam, atölyenin %11,57'lik üretim verimiyle çalıştığını göstermektedir. Atölyeden bitmiş ürün olarak çıkan galen, torbalandıktan sonra Karasu sahiline taşınarak sevkiyat deposuna götürülmektedir. Kalamın ise önce kalsinasyon fırınlarında zenginleştirilerek sevkiyat deposuna gönderilmektedir.

Cevherler, madenden çıkartılıp tesislerde işlendikten sonra ihraç edilebilir hale gelmektedir. Bu noktada cevher henüz ihraç edilmese dahi, ekonomik değeri bakımından şirketin varlığı kabul edilmektedir. 1905 mali yılında üretilen nihai ürünlerin satış değeri 19.865,40 liradır.²¹⁸ Ancak, mekanik cevher yıkama atölyesinden çıkan ürünlerin maliyet ve satış fiyatları bilinmesine rağmen,²¹⁹ hangi cevherden ne kadar üretildiği açıklanmadığı için söz konusu satış değerinin kâr miktarı hesaplanamamaktadır.

²¹⁷ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 14/27 Juin 1906, 5-8.*

²¹⁸ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 14/27 Juin 1906, 9-10.*

²¹⁹ Satışa hazır cevherlerin ton başına üretim maliyetleri; kalamın I 4,89 lira, kalamın II 7,81 lira ve galen I 3,27 lira, galen II 5,71 liradır. Satış fiyatları ise standart 8,51 liradır.

Madenin genel cevher stoğunda, limandaki sevkiyat deposunda tutulanlarla birlikte toplamda 3.877 ton kalamın, galen ve yıkama cevheri bulunmaktadır. Üretim aşamalarından da anlaşılacağı üzere yıkama cevheri maden sahasında, kalamın ve galen ise limandaki sevkiyat deposunda bulunmaktadır.²²⁰ Şirketin 1905 mali yılı ihracatı ise 275,034 ton simli kurşun (fiyatı 901,34 kuruştan toplam 247.972 kuruş değerinde) ve 1.402,727 ton çinko (fiyatı 724,12 kuruştan toplam 1.016.712 kuruş değerinde) olarak gerçekleşmiştir. Şirketin madencilik sektöründeki üretim payına bakıldığında, Osmanlı Devleti'nin simli kurşun üretiminin %91,67'si ve çinko üretiminin %24,57'si şirket tarafından gerçekleştirilmiştir. Simli kurşun üretim payının yüksekliği, önceki mali yılın sebepleriyle aynıdır. Ancak çinko ihracatındaki pay artışı, şirketin üretiminin artmasından kaynaklanmaktadır.

Üretim, işleme ve ihraç aşamalarından ortaya çıkan sonuç, madenin ilk işletme yılında ortalama seviyede performans gösterdiğiidir. Nitekim, uzun çabalar sonucu mekanik cevher yıkama atölyesi kurulmuş ve atölyeyi besleyecek çok sayıda kuyu ve galeri açılmıştır. Madenin ortalama performans göstermesinin tek sebebi tesisleşmedir. Çünkü içerik bakımından sürekli fakirleşen cevher kaynaklarını işleyip katma değere dönüştürebilmek önemli bir başarıdır. Ancak şirketin mali geleceği açısından umut verici bir durum değildir. Şirketin geleceği, Ravin adı verilen maden çıkarma kuyusunun hidrostatik seviyenin altında bulunduğu düşünülen zengin yataklara ulaşmasına bağlıdır. Bu durumun farkında olan yönetim kurulu, gelecek mali yılın planlamasını bu doğrultuda yapmıştır.

İstanbul'dan patlayıcı tedariki, madenin işletme faaliyetlerinin rutini haline gelmiştir. 1905 mali yılının çalışma yoğunluğuna bağlı olarak bu yıl daha fazla sevkiyat gerçekleşmiştir. Yıl içinde toplamda dört sevkiyat yapılmıştır. Birincisi,²²¹ Nisan'da 1.200 kıyye taş barutu ve 100 kutu fitildir. İkincisi,²²² Mayıs'ta 200 kıyye taş barutu ve 1.500 kutu fitildir. Üçüncüsü,²²³ 3.000 kıyye kaviye emniyet barutu, bu baruta mahsus 25.000 adet kapsül ve 2.000 kutu pamuklu fitildir. Dördüncüsü²²⁴ ise 400 kıyye taş barutu

²²⁰ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 14/27 Juin 1906*, 19.

²²¹ BOA, ZB. 466/95

²²² BOA, ZB. 467/17

²²³ BOA, ZB. 467/34

²²⁴ BOA, ZB. 467/38

ve 200 fitilden oluşmaktadır. Madenin 1905 mali yılındaki tek olağandışı gelişmesi, önceki yıllarda yaşanan bir meselenin çözülmesidir.

1905 mali yılında şirketin vergi yükümlülükleri konusunda önemli bir gelişme yaşanmıştır. 1903'te maden işletmelerinin teçhizat-ı askeriye vergisinin ödenmesi zorunluluğu getirilmiştir. Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi'nin de içinde olduğu yabancı sermaye bağlantılı maden işletmeleri, hükümet tarafından onaylanan şartname, mukavelename ve şirketlerin ana sözleşmelerinde bu tertibin kaydı olmadığından dolayı muafiyet talep etmişlerdir. Ancak hükümet, tertibin ödenmesini zorunlu kılmış ve başlangıçta bir defaya mahsus 50 lira ödenmesini istemiştir. Mavrokordato'nun yönetim kurulunda yer aldığı ve müdürlüğünü yaptığı Balya-Karaaydın, Kessendire ve Karasu madenleri şirketleri grubu, Şubat 1905'te hükümetle anlaşmaya vararak tertibi ödemeyi taahhüt etmiştir. Hükümet, teçhizat-ı askeriye tertibini ilk defa alınacak tutarın yanı sıra, on seneye mahsus olmak üzere yıllık 50 lira vergi ödenmesi şartını getirmiştir.²²⁵

1905 mali yılı genel bağlamda işletme faaliyetlerinin olumlu seyrettiği bir dönem olmuştur. Uzun süren yapılanma döneminin sonucunda madendeki üretim tesisleri istenilen seviyeye ulaşmıştır. Cevher üretimi ve mevcut stokların satışa hazır hale gelmesi, bu tesisler sayesinde olmuştur. Böylece, 1905 mali yılı bilançosuna göre hatırı sayılır bir satılabilir cevher değerine ulaşılmıştır.

4.1.2. 1905 Yılı Mali Durumu

1905 mali yılının değerlendirme genel kurulu, 27 Haziran 1906'da toplanan genel kurulda görüşülmüştür. Genel kurulun gündemi, yönetim kurulunun 1905 mali yılı raporunu dinlemek, hesaplarını onaylamak, görev süresi tamamlanan yönetim kurulu üyelerinin yerine yenilerini seçmek ve 1906 mali yılı için bir denetçi atamaktır.²²⁶

1905 mali yılı, işletme faaliyetleri bakımından yoğun bir yıl olmuştur. Bu bağlamda faaliyetlerin finansmanında ciddi artışlar görülmüştür. Madenin yapılanma projelerini ifade eden ve bilançoda mülkiyet değerleri başlığında temsil edilen üç kalem değer kazanmaya devam etmiştir. Yapılar kaleminin değeri, 31 Aralık 1904'te 9.930,49 lira iken, 31 Aralık 1905'te 16.800,50 liraya yükselmiştir. 1905'teki artış 6.870,01 liradır. Bu harcamanın önemli bir kısmı, endüstriyel cevher tasnif binaları ve Karasu nehriindeki

²²⁵ BOA, BEO 2479/185895

²²⁶ *Stamboul*, (24 Mayıs 1906), 2; (25 Mayıs 1906), (26 Mayıs 1906); *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*, (26 Mayıs 1906), 249; *Le Journal De La Chambre De Commerce De Constantinople*, (26 Mayıs 1906).

barajın inşasına harcanmıştır. Bunların dışında, işçi konutları, kalsinasyon fırınları, atölye ve laboratuvar inşası, yol ve demiryolu kurulumu, ahırlar ve arazi alımı için harcama yapılmıştır.²²⁷

Maden işlerinde kullanılan makine ve teçhizat kaleminin 31 Aralık 1904'teki değeri, 11.604,26 lira iken, 31 Aralık 1905'te 21.282,49 liraya yükselmiştir. 1905'teki artış 9.678,23 liradır. Bu harcamanın neredeyse tamamı, mekanik cevher atölyesinin kurulması için yapılmıştır. Bunun haricinde demiryolu ekipmanları, konut inşaat gereçleri, at arabaları, atölye gereçleri, laboratuvar ve ölçme aletleri, kalsinasyon fırınlarının parçaları ve ofis mobilyaları gibi harcamalar yapılmıştır. Son olarak, madendeki kazı ve araştırma çalışmalarını kapsayan büyük işler kaleminin 31 Aralık 1904'teki değeri 34.204,22 lira iken, 31 Aralık 1905'te 39.040,83 liraya yükselmiştir. 1905'teki artış 4.836,61 liradır.²²⁸

1905 mali yılı, madenin işletme aşamasına geçtiği ve buna bağlı olarak gelir elde etmesi gereken bir dönemdir. Ancak diğer taraftan yapılanma çalışmaları sürdürülmekte ve ciddi harcamalar yapılmaktadır. Bu durumun şirketin mali durumuna yansımalarını incelemek için mali bilançonun gözden geçirilmesi gerekmektedir. Şirketin 1905 mali yılı bilançosu aşağıdaki gibidir;

²²⁷ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 14/27 Juin 1906, 12-13.*

²²⁸ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 14/27 Juin 1906, 12-13.*

Aktif/ Varlıklar	Lira	Pasif/ Yükümlülükler	Lira
Mülkiyet Değerleri		Sermaye	
Madenler ve İmtiyazlar	139.303,24	Her biri 4,40 liradan 12.000 imtiyazlı hisse	52.000
Şirket kuruluş masrafları	5.365,57	Her biri 4,40 liradan 28.000 adi hisse	123.200
Yapılar	16.800,50	Her biri 4,40 liradan 8.000 tahvil	35.200
Makine ve teçhizat	21.282,49	<i>Ara toplam</i>	<i>211.200</i>
Büyük işler	39.040,83		
<i>Ara toplam</i>	<i>221.792,63</i>	Üçüncü taraflara taahhütler	
		İşgücü	2.169,29
Menkul Değerler		Düzenleme Hesabı	746,61
Malzeme Deposu	2.377,35	Muhtelif Alacaklılar	20.549
Stoktaki Mineral	7.625,48	<i>Ara toplam</i>	<i>23.464,92</i>
<i>Ara Toplam</i>	<i>10.029,83</i>		
Muhtelif Borçlular			
Kasa Mevcudu	508,16		
Geçici Hesaplar	4.080,25		
Muhtelif Cari Hesaplar	1.721,92		
<i>Ara toplam</i>	<i>6.310,33</i>		
Genel Toplam	238.132,79	Genel Toplam	238.132,79

Tablo 6: Şirketin 31 Aralık 1905 Tarihi İtibariyle Bilançosu

Kaynak: *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 14/27 Juin 1906, 15-16; Annuaire Desfossés: valeurs cotées en banque à la Bourse de Paris (Paris: E. Desfossés & Fabre Frères, 1907), 410.*

Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi, 1905 mali yılında resmî olarak 3.467,87 lira kâr açıklamıştır. Bu miktar, şirketin 1905 mali yılındaki gelir-gider dengesindeki pozitif tutarı ifade etmektedir. Şirketin gelir-gider dengesi ilk defa bu yıl pozitif seyretmeye başlamıştır. Söz konusu kâr, 9.655,34 liralık gelire karşılık 6.187 liralık giderden oluşmuştur. Gelir kalemlerine bakıldığında, şirketin 5.717,68 lira faaliyet kârı elde ettiği görülmektedir. Buna ek olarak, şirketin portföyünde bulunan 700 adi hisselerin satışından 3.388 lira gelir elde edilmiştir.

Diğer taraftan, gider kısmında ise genel işletme, genel yönetim giderleri ve vergi ödemeleri sabit kalemler olarak yer almaktadır. Şirket, hissedarlarına 880 liralık tahvil faizi ödemesi yapmıştır. Ayrıca, bilançonun yükümlülükler tarafında muhtelif alacaklılar kaleminde de görüldüğü üzere, şirket borçlanmaya gitmiştir. Bu borcun 464,99 liralık faiz ödemesi de gider kalemine eklenmiştir.²²⁹ Genel tablo, önceki mali yılların tam tersidir.

²²⁹ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 14/27 Juin 1906, 19-20.*

Şirket, uzun bir süre sonra gelir-gider dengesini pozitifte çevirmeyi başararak ciddi bir faaliyet kârı elde etmiştir. Ancak bu durum, şirketin genel mali yapısına pek fazla katkı sağlamamıştır.

Bilançonun önemli bir unsuru olan mülkiyet değerleri başlığı, maden sahasının yapılanma projelerinin finansmanını temsil etmektedir. 1905 mali yılında bu başlığın alt kalemlerinde toplam 21.384,85 liralık artış yaşanmıştır. Ayrıca, bilançonun varlıklar tarafındaki geçici hesaplar kaleminde yazılı olan 4.080,25 lira, şirket tarafından malzeme alımı için yapılan ancak henüz ödenmemiş çeşitli avansları içermektedir. Muhtelif cari hesaplar kalemindeki 1.721,92 lira ise şirketin yurtiçi ve yurtdışındaki alacaklarını temsil etmektedir.

Önceki yılın mali bilançosunda gösterilen şirketin portföyündeki menkul kıymetler kalemi, 1904'teki sermaye artışından kalan 2.800 lira değerinde 700 adet %5 tahvil ve 700 adi hisseyi temsil etmektedir. Yönetim kurulu, Eylül 1905'te 700 adi hisselerin her birini 4,84 liradan olmak üzere toplamda 3.388 liraya satmıştır. Elde edilen bu 3.388 liralık kâr, doğrudan kâr ve zarar hesabına kaydedilmiştir.²³⁰

Bilançonun yükümlülükler tarafında ise muhtelif alacaklılar kaleminde yer alan 20.549,02 liralık tutarın 19.594,47 lirası, şirkete verilen avansları temsil etmektedir. Şirketin bir önceki mali yılda sermaye artışına gitmesine rağmen yeniden borçlanması, sürdürülebilir bir mali yapının kurulmadığını göstermektedir. Bu sorun, uzun süredir devam ettiği için detaylıca incelenmiştir. Yapılanma döneminden çıkmış ve işletme sürecine girmiş bir şirket için bu durum sorun teşkil etmektedir. Normalde yapılanma tamamlandıktan sonra işletme dönemi başlamalıdır. Ancak Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi'nde bu durum farklı gelişmiştir. Yapılanma projeleri tamamlanmadan, sadece fakir cevherlerin kullanılmasına dayalı bir işletme dönemine geçilmiştir. Bu karar, sürecin kritik olmasına rağmen alınmıştır. Gelir-gider tablolarına yansıtılmasa da madenin yapılanması için büyük harcamalar yapılmaktadır. Ancak elde edilen gelir, yalnızca sabit gider kalemlerini karşılamaktadır. Bu durum, şirketin sermayesini tüketmesine ve borçlanmasına yol açmıştır.

Öte yandan yapılanma sürecinden işletme aşamasına geçiş noktasında bulunan 1904 ve 1905 mali yıllarının karşılaştırılması genel durumu göstermesi bakımından önemlidir.

²³⁰ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 14/27 Juin 1906, 17-18.*

Beş yıllık yapılanma döneminin ardından, şirketin teknik anlamda ilk işletme yılı olan 1905, üretim ve ihracat açısından olumlu bir tablo sunmaktadır. 1904 mali yılı ile karşılaştırıldığında, şirketin toplam değeri 214.790 liradan 23.343 lira artarak 238.133 liraya yükselmiştir. Buna karşılık, şirketin yükümlülükleri arasındaki borçlar 3.590 liradan 23.465 liraya çıkmıştır. 1905'te şirket, 19.875 lira borçlanmıştır.²³¹ Artan borç, sürdürülebilir bir mali yapı oluşturulamaması nedeniyle büyük bir risk taşımaktadır.

1905 mali yılının genel değerlendirmesine bakıldığında, öngörülen üretim miktarı yakalanmıştır. Yeni mekanik cevher yıkama atölyesi tamamlanmış ve faaliyete geçmiştir. Maden sahasında yeni araştırma alanları belirlenmiş ve çalışmalar başlatılmıştır. Yapılanma, araştırma ve üretim faaliyetleri olumlu sonuçlar vermiştir. Özellikle, ihraç edilen cevher miktarındaki artış bunu kanıtlamaktadır.

Şirket, 1905'te 3.388 lira kâr açıklamış, stokta önemli miktarda cevher ve bankalarda hatırı sayılır bir meblağ bulunmaktadır. Ayrıca, Galata Borsasında hisseleri nominal değerlerinin üzerinde işlem görmüştür. İmtiyazlı hisseler 119 frank, adi hisseler ise 106 frank ortalama değerden işlem görmüştür.²³² Şirketin kâr elde etmesi, hissedarları nezdinde güven tazelemesini sağlamıştır. Bu yönüyle şirket sermaye arttırımı ve nihayetinde madeni işletme dönemini başlatarak genel mali durumunu bir önceki yıla göre pozitif yöne çevirmeyi çalışmasına rağmen 19.875 lira tutarında bir borçlanmaya gitmiştir. Burada en önemli etken 21.384,85 lira tutarındaki yapılanma giderleridir. Diğer bir unsur ise üretilen cevherin satış değerinin fazlalığıdır. Şirket 1905 mali yılı sonunda 238.132,79 lira değere ulaşarak mali anlamda durağan bir durumdadır.

4.2. 1906 Yılı İşletme Faaliyetleri ve Mali Durum

4.2.1. 1906 Yılı İşletme Faaliyetleri

Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketinin 1906 mali yılı çalışma planında, yapılanma çalışmalarının sürdürülmesi ve gerçek anlamda işletmecilik faaliyetlerinin devam ettirilmesi bulunmaktadır. Şirket, bu görünümüyle, işletmenin kârlılığını artıracak zengin yataklara ulaşmadan, kısıtlı cevher kaynağı ile satış yapmaya ve buradan elde edilen gelire de yapılanma faaliyetlerini finanse etmeye çalışmak zorundadır. Bu

²³¹ FRANMT 65 AQ L2245/ 065

²³² Pech, *Manuel Des Sociétés Anonymes Fonctionnant En Turquie*, 146.

doğrultuda, 1905'te başlayan gerçek anlamda işletme döneminin, 1906'da yürütülecek çalışmalar ve mali kararlar doğrultusunda sağlanması gerekmektedir.

Madenin üretimini destekleyen mekanik cevher atölyesinin, önceki mali yıllarda revize edilmesine karar verilmiştir. Atölye, son birkaç yılda olduğu gibi madenin işletme faaliyetlerinin temelinde yer almaktadır. Atölyenin işleme kapasitesi ve içerik bakımından daha fakir cevherleri işleyebilecek biçimde revize edilmesi için 18 aylık bir süre öngörülmüştür. Bu süre Mart 1906'da tamamlanacak olmasına rağmen, atölyenin hazırlık çalışmaları Ekim 1905'te bitmiştir. Atölye bu tarihte faaliyete geçmesine rağmen tam kapasite çalışması Nisan 1906'ya kadar mümkün olmamıştır. Mayıs'ta, ilk tam aylık çalışmada günlük 18 tona karşılık gelen 483,018 ton cevher üretilmiştir. Bu rakamın Ağustos'tan itibaren artacağı tahmin edilmektedir çünkü ince taneli cevherin yıkanması için bir düzine masa kurulması ve arıtma sürecinde yapılması gereken iyileştirme çalışmaları devam etmektedir.²³³

Mekanik cevher atölyesinin üretim performansına bakmadan önce, 1906 mali yılı boyunca madenden çıkartılan cevherin miktarına bakmak gerekmektedir. Mali yıl boyunca, 41.781,440 ton yıkama cevheri (ton başına 40,359 pound maliyetle), 125,048 ton ham kalamın I (318,664 pound) ve 12 ton Galen I (317,872 pound) çıkartılmıştır. Bu veriler, iş günü başına yaklaşık ortalama 140 tonluk çıkarıma karşılık gelmektedir. Söz konusu günlük ortalama, 1904'te 46 ton, 1905'te ise 66 tondur. Böylece, 1905 mali yılından 1906'ya yıkama cevheri üretimi iki kattan fazla artmış ve çıkarılan ton başına ortalama maliyet 12 pound düşmüştür.

Mali yıl boyunca madenden çıkartılan cevher miktarı, önceki yıllara kıyasla oldukça iyi durumdadır. Bu noktada, mekanik cevher yıkama atölyesinin söz konusu cevherlerden elde ettiği ürün toplamı, verim ve maliyet rakamları incelenecektir. Atölyenin yıl içerisindeki üretimi Ocak-Nisan ve Mayıs-Aralık dönemlerini kapsamaktadır. Bu sebeple, atölyenin henüz istenen düzeyde olmadığı ilk dönem incelenecektir.

Atölye, henüz istenilen seviyeye ulaşmamasına rağmen 1906 mali yılının ilk dört ayında önceki dönemlere nazaran oldukça iyi sonuçlar vermiştir. Bu dönemde, bir önceki yılın toplam üretiminin %70'inden fazlasına denk gelen 17.251 ton yıkama cevheri işlenmiştir. Bitmiş ürünler üzerinden elde edilen sonuçlar, üretimin ne denli arttığını göstermektedir.

²³³ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou: Assemblée Générale Ordinaire Du 15/28 Juin 1907 Rapport Du Conseil D'administration Et Rapport Du Commissaire Des Comptes* (İstanbul: Imprimerie D. Mihlaïdjian, 1907), 7.

1.527,151 ton yıkanmış kalamın, 177,151 ton yıkanmış galen ve 103,550 ton yıkanmış kalamın I olmak üzere toplam bitmiş ürün miktarı 1.808,470 tondur. Bu da kabul edilebilir bir üretim verimi anlamına gelmektedir.²³⁴ Atölyenin istenilen düzeyde çalışması mayıs ayından itibaren başlamıştır. Fakat Mayıs-Aralık periyodunu incelemek yerine bütün mali yılın incelenmesi yapılarak atölyenin genel performansı değerlendirilecektir.

Mekanik cevher yıkama atölyesinin eksikliklerinin tamamlanması ve tam kapasite üretime geçirilmesi, 1906 mali yılında mümkün olmuştur. Atölye, Eylül ayında su yetersizliği nedeniyle birkaç kez durması dışında yıl boyunca düzenli olarak çalışmıştır. Mali yılın nihayetinde üretilen toplam cevher ve maliyetleri, atölyenin revize çalışmalarının sonuçlarını göstermesi bakımından önemlidir. 1906'da mekanik cevher atölyesinde 41.781 ton yıkama cevheri işlenmiştir. 3.923,97 ton ham kalamın ve 470,600 ton galen olmak üzere toplamda 4.394,572 ton cevher üretilmiştir. Bu durum, atölyenin yıllık %10,51 oranında üretim verimi verdiği anlamına gelmektedir.

1906 mali yılının ikinci yarısından itibaren, mekanik cevher yıkama atölyesinde işlenen cevherlerin ortalama tenoru önemli ölçüde düşmüştür. Bunun sebebi, kazı çalışmalarında cevher bakımından karmaşık bir bölgeye denk gelinmesidir. Çıkarılan cevherler daha fakir hale gelmiştir. Günlük 140 tonluk tonajı elde ederken cevherlerin neredeyse işletilebilir potansiyellerinin sınırında işlenmesine neden olmuştur. Bu durum, işletme bakımından minimum kâra sebep olmuştur. Ocak 1907 sonlarına doğru, fakirleşmenin nedenleri belirlenmiş ve büyük ihtimalle geçici olduğu sonucuna varılmıştır.²³⁵

Mekanik cevher atölyesi meselesi, madenin üzerindeki üretim ve gelir baskısından ötürü işletme faaliyetlerinin öncelikli gündem maddesidir. Atölye çalışmalarının haricinde, maden sahasındaki rezerv arama, kuyu ve galeri açma çalışmaları mali yıl boyunca sürdürülmüştür. Mali yılda, maden sahasının yapısal özelliklerine dair yeni bulgular değerlendirilmiş ve yıllardır kabul edilen bir bilgi değişikliğe uğramıştır.

İbrik Dere cevher rezerv kümesinde bulunan Damlalı ve Rıza Paşa adlı kuyularda yapılan çalışmalar sonucunda, maden yatağının temas yatağı değil, damar yatağı olduğu anlaşılmıştır. Temas yatağı, iki tür farklı kayacın arasında bulunan minerali ifade etmektedir. Yıllardır kuyu ve galeri duvarlarında ve tavanlarında kireçtaşı içerisinden

²³⁴ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 14/27 Juin 1906, 7-12.*

²³⁵ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou... 15/28 Juin 1907, 9-10.*

cevher ayıklaması yapılmıştır. Bu durumun anlaşılmasının bu kadar gecikmesi, dönemin teknik imkanlarıyla açıklanabileceği gibi, maden sahasının farklı tür yapısal özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Nitekim şirketin kuruluşundan önce maden sahası hakkında rapor hazırlayan mühendisler bu durumu doğal olarak öngörememişlerdir. Söz konusu raporlar doğrultusunda çalışmalar yapıldıkça madenin yapısal özelliklerine dair yeni bilgiler elde edilmiştir. Fakat ilk defa bir yanılğı fark edilmiştir. Nitekim 1906 mali yılına kadar sürdürülen bütün çalışmalar, temas yatağı yanılğısı çerçevesinde gelişmiştir. Temas yatağı yanılğısı, maden sahasının diğer kümeleri olan Kurtlu Göl ve Koyun Boku çalışmalarında da doğrulanmıştır. Bu duruma rağmen Damlalı kuyusundaki çalışmalarda söz konusu damara yaklaşılmış ve yüksek tenörlü yıkama cevheri bulunmuştur.²³⁶

Karasu'da yaşanan sert kış koşulları maden sahasını üç aydan fazla kar altında bırakmasına rağmen, araştırma çalışmaları yürütülmeye çalışılmıştır. Genel çalışmalarda Ekim 1906'dan itibaren aylık 250 metre uzunluğunda galeri ve kuyuda rezerv araştırma çalışması yürütülmektedir.

Maden sahasındaki diğer bir önemli gelişme, önceki yıllarda maliyet nedeniyle durdurulan Ravin kuyusu çalışmalarıdır. Kuyunun kazılması çalışmaları yıl boyu devam etmiştir. Kuyunun nihai tamamlanma tarihi maliyet nedeniyle sürekli ertelenmektedir. Ancak tahminen 1907 mali yılının ortalarında 150 metre derinliğe ulaşması beklenmektedir. Bu derinlik, kuyunun açılma sebebi olan büyük fayın geçileceği seviyedir. Kuyu bu derinliğe ulaştığında yeni galerilerin açılması planlanmaktadır. Bu galerilerin aynı zamanda madencilik operasyonunun merkezi olan Kurtlu Göl kümesindeki maden damarlarına ulaşması planlanmaktadır. Nitekim geçen mali yıllarda Kurtlu Göl kümesinin fay seviyesinin üzerinde kalan kısmında cevher fakirleşmesi gözlemlenmiştir. Uzun zamandır zengin maden kaynaklarına ulaşılması, şirketin kuruluşundan 1906'ya kadar sürekli yaşanan aksaklıklardan kurtulmayı sağlayacaktır.²³⁷ İşletme faaliyetleri bakımından 1906 mali yılı verimli bir dönem olmuştur. Özellikle tesisleşme yatırımlarının sonucunda cevher üretiminde gözle görülür bir artış yaşanmıştır. Nitekim zengin maden yataklarına ulaşma çalışmalarında sona yaklaşılması da olumlu bir gelişmedir. Bu noktada 1906 mali yılı, teorik olarak sadece fakir cevher işlenerek ihraç yapılan son dönem olarak görülmektedir. Her ne kadar şirketin teorik öngörülerinin

²³⁶ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou... 15/28 Juin 1907, 8-9.*

²³⁷ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou... 15/28 Juin 1907, 8-12.*

pratikteki karşılığı daha farklı olsa da genel tablo bu doğrultudadır. Beklenti ve öngörülerden bağımsız olarak şirketin 1906 mali yılı ihracat verilerini değerlendirmek, yıllar süren yapılanma yatırımlarının sonucunu göstermesi bakımından önemlidir.

1906 mali yılında mekanik cevher yıkama atölyesinde 3.923,97 ton ham kalamın (çinko) ve 470,600 ton galen (simli kurşun) olmak üzere toplamda 4.394,572 ton cevher üretilmiştir. İhraca hazır cevherlerin 1906'daki ortalama satış fiyatı ton başına 8,84 lira olup, toplam değeri 31.111,05 liradır.²³⁸ Cevherlerin maliyet fiyatları²³⁹ bilinmesine rağmen, saflık durumuna ve hangi tür cevherden üretildiğine dair bilgi verilmediği için kâr hesabı yapılamamaktadır. Sonuç olarak, şirket önemli miktarda ve değerinde satılabilir ürünlere sahiptir. Bu bağlamda, 1906 mali yılında gerçekleşen ihracat verilerine bakmak gerekmektedir.

1906'da 493,865 ton simli kurşun (fiyatı 1.162,21 kuruştan toplam 574.140 kuruş değerinde) ve 2.759,13 ton çinko (fiyatı 657 kuruştan toplam 1.768.009 kuruş değerinde) olmak üzere toplamda 3.252,995 ton cevher ihraç edilmiştir. Sektör içerisindeki paya bakıldığında, Osmanlı Devleti'nin simli kurşun üretiminin %84,41'i ve çinko üretiminin %7,92'si şirket tarafından gerçekleştirilmiştir.²⁴⁰ 1906 mali yılı nihayetinde, madende ve limanda stokta satışa hazır kalamın ve galenden oluşan toplam 706 ton cevher bulunmaktadır.

1906 mali yılı, şirketin üretim ve ihracat bakımından verimli geçen bir dönemi olmuştur. Nitekim madende üretilen ve satışı gerçekleşen cevherin hesaplamalarında birtakım problemler bulunmaktadır. Şirket, kendi mali kayıtlarında üretim maliyetini pound üzerinden hesaplayıp nihai tutarı liraya dönüştürmektedir. Bu bağlamda cevherin üretim maliyeti her aşamasında hesaplanabilir durumdadır. Fakat şirket, cevherin satışında genel kurullarda sabit satış fiyatı üzerinden değer sunmaktadır. Osmanlı maden istatistikleri ise her cevherin ayrı birim fiyatını ve toplam değerini kuruş birimi üzerinden aktarmaktadır. Ancak bu verilerde de hesap hatalarına rastlanmaktadır. Daha önemlisi, şirketin sunduğu

²³⁸ Resmî belge niteliğine sahip şirket olağan genel kurul raporlarına göre aktarılan rakamlardır. Fakat ihraç edilebilecek miktar ve birim fiyatı hesaplandığında toplam değer 38.826,96 lira olmaktadır. Nitekim raporda geçen toplam değer hangi sebeple 31.111,05 lira olduğu bilinmemektedir. Ana kaynaktaki veriye sadık kalma amacıyla şirketin sunduğu rakamlar üzerinden hesaplamalar yapılmıştır. Bir diğer husus, şirketin tür fark etmeksizin sabit bir satış fiyatı belirlemesine karşın, resmî Osmanlı maden istatistiklerinde her cevherin satış fiyatının farklı olmasıdır.

²³⁹ 1906 mali yılında ihraca hazır cevherin üretim maliyetleri; kalamın I 5,18 lira, kalamın II 7,91 lira ve galen I 3,56 lira, galen II 5,72 liradır.

²⁴⁰ *1323 senesi Maden İstatistiki: Birinci Sene*, 80-81, 86-87, 108-109, 120-123.

üretim ve değer istatistiklerinde de hesap hataları bulunmaktadır. Üstelik şirket ve Osmanlı istatistikleri karşılaştırıldığında, özellikle cevherin birim ve toplam değerlerinde ciddi farklar gözlemlenmektedir. Bu problem hemen hemen bütün mali yıllarda görülmektedir. Ancak sonuç olarak, her kaynağın resmî niteliğinden ötürü veriler kullanılarak sentezlenmiştir. Son olarak, genel kurul raporlarında madenin üretime geçmesine rağmen ihracattan elde edilen gelire yönelik detaylı bilgi bulunmamaktadır. Mali yılın diğer bir işletme faaliyeti rutin patlayıcı tedarikidir. 1906'da maden işlerinde kullanılmak üzere Baruthaneden yalnızca bir defa patlayıcı mühimmat sevkiyatı olmuştur. Ağustos'ta 10.000 kıyye kaviye emniyet barutu, bu baruta mahsus 175.000 adet kapsül ve 8.500 kutu fitil sevk edilmiştir.²⁴¹

1906 mali yılının genel durumuna bakıldığında, özellikle üretim aşamalarında önemli mesafe katedildiği görülmektedir. Nitekim uzun bir çabanın sonucu olarak üretimi destekleyecek nitelikte bir tesisleşme oluşturulmuştur. Üretimin yanı sıra rezerv arama, kuyu ve galeri açma çalışmaları da sürdürülmektedir. Fakat şirket, önceki mali yılda yeniden borçlanma yoluna gitmiştir. Dolayısıyla 1906 mali yılı, esasen ekonomik kaynakların kısıtlı olduğu bir dönemdir. Bu durumun doğal sonucu olarak madenin ve şirketin faaliyetlerini sürdürebilme noktasında problemler doğmuştur. Her ne kadar 1906 mali yılı, işletmecilik açısından başarılı bir dönem olsa da önceki yıllardan gelen mali yükümlülüklerinin etkisindedir. Bu sebeple, 1906'nın hemen başında şirketin üçüncü olağanüstü genel kurul toplantısı yapılmıştır.

4.2.2. Üçüncü Olağanüstü Genel Kurul (7 Şubat 1906)

Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi'nin üçüncü olağanüstü genel kurulu 7 Şubat 1906'da toplanmıştır. Şirket, geçen mali yılda faaliyetlerini sürdürebilmek için borçlanma yoluna gitmiştir. Ancak bu borçlanma tutarı harcandığından, yönetim kurulu tarafından 1906 mali yılının başında sermaye artışına gitme kararı alınmıştır. Bu kararın hissedarlar tarafından onaylanması için üçüncü olağanüstü genel kurul toplanmıştır. Kararın sebepleri, maden sahasının yapılanmasının tamamlanması, şirkete verilen avansların ödenmesi ve diğer mali ihtiyaçların karşılanmasıdır. Sermaye artışının, her biri 100 frank değerinde olan 8.000 adet imtiyazlı hissenin ihracıyla gerçekleştirilmesi

²⁴¹ BOA ZB. 467/ 80

planlanmaktadır.²⁴² Söz konusu sermayenin toplanması için doğrudan hissedarlarının desteğine ihtiyaç duyulmaktadır.

İlk defa 1904 mali yılında gerçekleştirilen ve başarılı olunan birinci sermaye artışının ardından, bu konuda hissedarlardan yeniden destek istemek mali açıdan riskli bir hamledir. Çünkü hissedarlar, ilk sermaye artışında şirkete maddi destekte bulunmalarına rağmen bu desteğin getirisi alamamıştır. Dolayısıyla, gelir beklentisi içinde olan hissedarlardan ikinci defa ek sermayeye katılım isteği yöneltildiğinde, onları ikna edecek sebeplerin sunulması gerekmektedir. Neticede hissedarlar, yatırımlarına ancak şirketin geleceğine güvendikleri takdirde devam edeceklerdir. Bu bağlamda şirket, olağanüstü genel kurulda madenin geleceğine yönelik bir sunum yapmıştır.

1904'teki ikinci olağanüstü genel kurulda alınan karar doğrultusunda kurulan yeni mekanik cevher yıkama atölyesi, 1906 mali yılına kadar öngörülen nitelik ve üretim kapasitesine ulaşmıştır. Fakat mekanik cevher yıkama atölyesi, çamur atölyesi, türbin ve ara şanzıman makinelerinin bulunduğu bina henüz tam olarak kapatılmamıştır. Söz konusu eksiklik, işçileri elementlere maruz bıraktığından çalışmaların sürekli durmasına sebep olmaktadır. Yaşanan zaman kaybı günlük üretimi doğrudan etkilemektedir. Diğer taraftan, Linkenbach masaları gibi bir dizi makinenin bulamaç atölyesine kurulması ve su borularının bir kısmının değiştirilmesi gerekmektedir. Genel tabloda, maden sahasının yapılanmasına yönelik planların büyük çoğunluğu gerçekleştirilmiştir.

1904 olağanüstü genel kurulunda planlanan mali hesapta, 1906 mali yılı için beklenen kâr 13.000 lira iken, maden ticaretinin canlılığı sayesinde bu rakamın 23.000 liraya çıkması beklenmektedir.²⁴³ Mali yılın henüz başında olunmasına rağmen, işletme faaliyetlerini sürdürebilecek finansal kaynaklardan yoksun bir halde iken böylesine cüretkâr bir vaatte bulunmak fazla riskli bir hamledir. Üstelik söz konusu kârın somut tek dayanağı fakir cevher rezervleridir.

Yönetim kurulu, sürekli olarak 1904 olağanüstü genel kurulundan itibaren madenin önemli kazanımlar elde ettiğini ve kısa vadeli planlarının gerçekleştiğini vurgulamaktadır. Sunumun devamı, şirketin içerisinde bulunduğu mali darboğazın izahatı niteliğindedir. Son iki mali yılda madende yürütülen yapılanma projelerinin

²⁴² *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou: Assemblée Générale Extraordinaire Du 25 Janvier- 7 Février 1906 Rapport Du Conseil D'administration* (İstanbul: Imprimerie Dikran Mihlaidjian, 1906), 4; *Stamboul*, (2 Ocak 1906), 3; *Le Journal De La Chambre De Commerce De Constantinople*, (6 Ocak 1906), 4.

²⁴³ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 25 Janvier- 7 Février 1906*, 5-8.

maliyetine değinilmektedir. Bu projelerin başında mekanik cevher yıkama atölyesinin kurulumu gelmektedir. Yönetim kurulu, önceki mali yılda şirketin madendeki tek gelir kaynağı olan fakir cevher rezervinin niteliğinin zamanla düşeceğini öngörmüştür. Bu doğrultuda yıkama atölyesi revize edilmiştir. Söz konusu revize çalışmaları, yapılanma planlarında öngörülenden daha yüksek maliyet doğurmuştur.

Mekanik cevher yıkama atölyesinin revizyonu ve bulamaç atölyesinin tam kapasite kurulması için 4.110 lira bütçe ayrılmışken, eski atölyenin genişletilmesi yerine tamamen yeni bir yıkama atölyesi inşa edilmek zorunda kalınmış ve sadece makinelerin maliyeti 4.150 lira tutmuştur. Böylece öngörülen tutar fazlasıyla aşılmıştır. Maliyet aşımı başka çalışmalarda da yaşanmıştır. Yeni alan kazıları, bina yapımı, nakliye ve yeterli sayıda kalifiye işçi bulmanın zorlukları nedeniyle proje yavaş ilerlemesinin toplam maliyeti eklendiğinde 8.600 liralık bir tutar oluşmaktadır. Baraj için 3.850 lira bütçe ayrılmasına rağmen 4.264 lira harcanmıştır. Bunun nedeni, 17 metre olarak planlanmasına rağmen 18,50 metre yüksekliğinde inşa edilmesi ve yaz aylarında Karasu'yu etkileyen humma salgını nedeniyle işçilerin çoğunun çalışmamasıdır.²⁴⁴

Mali bilançoda büyük işler başlığıyla temsil edilen kuyu ve galeri kazıları ile cevher araştırmaları için 2.700 lira bütçe planlanmışken, 6.127 lira harcanmıştır. Büyük işlerden aylık 300 lira kâr beklenirken, yaz aylarındaki şiddetli kuraklık nedeniyle eski yıkama tesisi günde sadece 8-10 saat çalışabildiğinden öngörülen kâr elde edilememiştir. Bu yüzden büyük işler kaleminin harcamaları için peşin ödeme yapılmak zorunda kalınmıştır.

Mevcut baraj tesisatı sayesinde su eksikliği nedeniyle çalışmaların durma riski ortadan kaldırılmıştır. Tesisat, Karasu'nun ortalama debisiyle 380 beygir gücü sağlama potansiyeline sahiptir. Çalışmalar için gerekli olan 140 beygir gücü, henüz kurulmamış olan hava kompresörü ve Ravin kuyusundan cevher çıkarmak için kullanılacak vinci çalıştırmak amacıyla kullanılacaktır. Hidrostatik seviyenin altındaki zengin damara ulaşım kurşun ve çinko cevherlerine erişim sağlamak için açılan kuyunun çalışmaları, makine ve ekipman eksikliğinden ötürü 95 metre derinlikte durdurulmuştur. Damara ulaşması için yaklaşık 55 metre daha kazılması gerekmektedir. Bu çalışmanın yüklü maliyeti karşılanmalıdır.

²⁴⁴ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 25 Janvier- 7 Février 1906, 8-10.*

Tesislerin tamamlanması için gerekli olan 2.500 lira ve cari hesapta ödenmesi gereken 16.700 liranın karşılanabilmesi için işletme sermayesi olarak büyük bir meblağın sağlanması gerekmektedir. Gelecekteki işletme zorlukları ve Karasu kıyısına liman yapma projesinin finansmanı da önemli bir problemdir. Yönetim Kurulu, bu masrafları karşılamak için 800.000 frank tutarında bir ek sermaye toplanmasına karar vermiştir. Bu amaçla, her biri 100 franklık 8.000 adet imtiyazlı hisse çıkarılması planlanmıştır. Bu hisselerden 3.000'i, hisse başına 4,50 lira fiyatla şirkete avans veren finans grubuna satılmasına karar verilmiştir. Kalan 5.000 hissenin ise 8 eski hisse için 1 yeni hisse esasına göre tüm hissedarlara teklif edilmesi kararlaştırılmıştır. Ana sözleşme uyarınca 12.000 eski imtiyazlı hisse 20 yıl içinde amorti edilmesi gerekmektedir. Ancak yeterli kâr elde edilemediği için bu işlem, 1910'dan itibaren hem eski hem de yeni hisselerin amorti edilmesi şartıyla ertelenmiştir.²⁴⁵

Şirket, yeni hisse ihracı vasıtasıyla borçlarını ödeyip arta kalan miktarla faaliyetlerine ve tahvillerin kısmi geri ödemesine devam edebilecektir. Olağanüstü genel kurul sonucunda portföyde bulunan tahvillerin satışı, yeni hisse senedi ihraç planı ve imtiyazlı hisselerin amortismanının ertelenmesi yönünde oybirliğiyle karar alınmıştır.²⁴⁶ Karar doğrultusunda, 1904'teki hisse ve tahvil ihracından portföyde kalan 700 tahvil toplamda 2.800 lira karşılığında satılmıştır.²⁴⁷

Olağanüstü genel kurulun ardından yeni hisse ihracı süreci başlamıştır. Mart 1906'da, Düyûn-ı Umûmiyye, Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi'nin sermayesini arttırmak amacıyla ihraç ettiği 12.001 ila 20.000 numaralı her biri 4,40 lira değerinde 8.000 adet hissenin damga vergilerini ödediğini ve formalitelerin masrafsızca halledilebileceğini duyurmuştur.²⁴⁸ Haziran 1906'da bir başka bildirimde, Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi'nin yaptığı sermaye artışlarından önce çıkarılan şirket hisselerinde damgalama işleminin ilan edilmediği anlaşılmıştır. Hisselerin borsada işlem görmeleri için damgalama gerekli olduğundan, şirket tarafından 1900 ve 1904'te çıkarılan imtiyazlı ve adi hisselerin bu amaçla damgalanması için hissedarlara duyuru

²⁴⁵ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 25 Janvier- 7 Février 1906*, 11-13.

²⁴⁶ *Stamboul*, (8, 9, 19, 26 Şubat; 5, 12 Mart 1906), 3; *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*, (11 Şubat 1906), 69; *Le Journal De La Chambre De Commerce De Constantinople*, (10 Şubat 1906).

²⁴⁷ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 25 Janvier- 7 Février 1906*, 8-11.

²⁴⁸ *Stamboul*, (28 Şubat; 2 Mart 1906), 4; *Sabah*, (6 Mart 1906), 4; *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*, (3 Mart 1906), 105; (25 Şubat 1906), 93; *Le Journal De La Chambre De Commerce De Constantinople*, (24 Şubat 1906).

yapılmıştır. 1900 ve 1904'te çıkarılan imtiyazlı ve adi hisse senetleri Haziran 1906'dan itibaren; İstanbul'da şirketin merkezinden ve Paris'te Société Marseillaise de Crédit Industriel et Commercial et de Dépôt'dan ibraz etmeleri gerekmektedir.²⁴⁹ Temmuz 1906'da şirket borsadaki 180 adet tahvili geri çektiğini ilan etmiştir. Tahvillerin şirket merkezindeki gişelerden kabul edileceği ve her birinin 100 frank üzerinden itfa edilmesine karar verilmiştir.²⁵⁰ Şirket, yeni hisse ihraç tarihinden başlayarak Eylül 1906'ya kadar 20.000 imtiyazlı ve 28.000 adi olmak üzere toplamda 48.000 hisse için pul ücretlerinin ödemelerini tamamlamıştır.²⁵¹

Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi'nin hisse senedi ve tahvil ihracı kararı alması, Ticaret ve Nâfia Nezâreti ile uyuşmazlığa sebep olmuştur. Olağanüstü genel kurulun ardından Mart 1906'da şirketin hisse senedi ihracı iznine sahip olduğu, fakat tahvil ihracı için izne sahip olmadığı anlaşılmıştır. Ana gerekçe şirketin ana sözleşmesinde tahvil ihracına dair madde bulunmamasıdır. Bu sebeple hükümetten tahvil ihracı için ruhsat almaları gerekmektedir.²⁵² 1906 boyunca şirketin konu hakkındaki savunması ve ihtilafın halli Ticaret ve Nâfia meclisinde çözülmeye çalışılmıştır. Neticede tahvil ihracının hükümetin iznine tabi olduğu kararı kabul edilmiş ve şirket tahvil ihraç etme hakkına sahip olmuştur.

Şirketin yeni hisse ihracı mevcut hissedarların ve yeni yatırımcıların halen şirkete ve operasyona güven duyduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Fakat 1904'teki birinci sermaye artışında da irdelenen problemler geçerliliğini korumaktadır. Şirket sürdürülebilir bir mali yapıda ve sağlam gelir-gider dengesine sahip olmadığından ek sermaye artışı beraberinde yeni riskleri de getirmiştir. Nitekim hisse ihracında mevcut hissedarlara sunulması planlanan 8 eski hisse karşılığı 1 yeni hisse takası teşvik edici bir hamle değildir. Bu hamledeki muhtemel amaç, 1904'te tahvil sahiplerine bedelsiz dağıtılan hisseleri geri toplamaktır. Fakat başarı şansı düşük bir hamle olduğu açıktır. Yeni sermaye artışının etkisinde 1906 yılının mali durum incelemesi yapmak şirketin durumunu gösterme bakımından önemlidir.

²⁴⁹ *Stamboul*, (8, 9, 11, 14, 18 Haziran 1906), 3; *Le Journal De La Chambre De Commerce De Constantinople*, (9 Haziran 1906).

²⁵⁰ *Stamboul*, (16 Temmuz 1906), 6; *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*, (9 Haziran 1906), 277.

²⁵¹ *Journal officiel de la République Française* (31 Ekim 1906) s.7346.

²⁵² BOA, ŞD. 1223/22, HR.HMŞ.İŞO. 193/34

4.2.3. 1906 Yılı Mali Durumu

1906 mali yılının faaliyetlerini ve mali durumunu hissedarlara bildiren olağan genel kurul toplantısının 28 Haziran 1907'de yapılacağı ilan edilmiştir. Olağan genel kurulun gündemi, yönetim kurulunun raporunu dinlemek ve 1906 yılı hesaplarını onaylamak, görev süresi dolan yönetim kurulu üyelerini değiştirmek veya yeniden seçmek ve 1907 mali yılı için bir denetçi atamaktır.²⁵³ Ancak yeterli hissedar katılımı sağlanamadığından toplantı 12 Temmuz'a ertelenmiştir.²⁵⁴ Katılım talebi, 25 ve daha fazla hisseye sahip hissedarların toplantıdan on gün önce genel kurula katılacaklarını beyan etmeleri anlamına gelmektedir. Toplantının 1907 mali yılında yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda, şirkete olan hissedar desteğinin önemli ölçüde azaldığı görülmektedir.

Olağan genel kurul, ertelenmiş olarak toplanabilmiştir. Genel kurullarda şirketin mali durumunun aktarıldığı bölüm, öncelikle 1906 mali yılında yapılan harcamalarla başlamaktadır. 1906 mali yılı sermaye artışı kararının alınmasıyla başlamıştır. Yıl içinde gerçekleşen sermaye artışı sayesinde yapılanma projeleri finanse edilmiştir. Söz konusu projelerin finansmanını bilançoda ifade eden mülkiyet değerleri başlığının değer artışı sürmüştür. Yapılanma projelerini ifade eden üç harcama unsurundan ilki, yapılar kalemidir. Yapılar kaleminin değeri 31 Aralık 1905'te 16.800,50 lira iken, 31 Aralık 1906'da 19.485,50 liraya yükselmiştir. 1906'daki artış 2.684,94 lira olmuştur. Söz konusu harcamalar; işçi konutları, endüstriyel cevher tasnif binaları, kalsinasyon fırınları, atölye ve laboratuvarlar, Karasu Nehri'ndeki barajın kurulumu, yol ve demiryolu yapımı, tuğla atölyesi ve ahırlar gibi işler için kullanılmıştır.

Yapılanma projelerinin diğer unsuru, makine ve teçhizat kalemidir. Maden işlerinde kullanılan makine ve teçhizatın 31 Aralık 1905'teki değeri 21.282,49 lira iken, 31 Aralık 1906'daki değeri 25.926,15 liraya yükselmiştir. 1906'daki artış 4.643,66 lira olmuştur. Harcamaların önemli bir kısmı, mekanik cevher yıkama atölyesinin kurulumuna, kuyu ve galeri makinelerine ve demiryolu gereçlerini temin etmek için kullanılmıştır. Bunların dışında, atölye ekipmanları, at arabaları, laboratuvar ve ölçme aletleri, ofis mobilyaları ve

²⁵³ *Stamboul*, (15 Mayıs 1907), 3; (16 Mayıs 1907); *Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi*, (25 Mayıs 1907), 241; *Le Journal de la Chambre de Commerce de Constantinople*, (18 Mayıs 1907); *L'Europe Coloniale: Organe Hebdomadaire Des Intérêts Coloniaux De l'Europe Continentale*, (11 Haziran 1907), 4.

²⁵⁴ *Stamboul*, (20 Haziran 1907), 2; *Le Journal de la Chambre de Commerce de Constantinople*, (22 Haziran 1907).

kalsinasyon fırınlarının parçaları için de harcama yapılmıştır. Son olarak, üçüncü harcama unsuru, rezerv, kuyu ve galeri açma faaliyetlerini ifade eden büyük işlerdir. Bu kalemin değeri 31 Aralık 1905'te 39.040,83 lira iken, 31 Aralık 1906'da 48.132,48 liraya yükselmiştir. 1906'daki artış 9.091,65 lira olmuştur.²⁵⁵ Yapılanma projelerine 1906 mali yılında da önemli bir kaynak aktarılmıştır.

Şirketin kuruluşunda planlanan yapılanma projelerinin tamamlanma tarihi, 1904'teki olağanüstü genel kurulla birlikte ertelenmiştir. Yeni yapılanma takvimi ise 1906 olağanüstü genel kuruluyla birlikte bir kez daha ertelenmiştir. Mevcut durumda, şirketin en önemli amacı her yıl yapılanma projelerine finansman bulmaktır. Bu durum, madenin üzerindeki üretim baskısının artmasına sebep olmaktadır. Yeni sermaye artışıyla birlikte, 1906 yılının mali durumunun incelenmesi şirketin içerisinde bulunduğu durumu göstermesi bakımından önemlidir.

Aktif/ Varlıklar	Lira	Pasif/ Yükümlülükler	Lira
Mülkiyet Değerleri		Sermaye	
Madenler ve İmtiyazlar	139.303,24	Her biri 4,40 liradan 20.000 imtiyazlı hisse	88.000
Şirket kuruluş masrafları	4.902,63	Her biri 4,40 liradan 28.000 adi hisse	123.200
Yapılar	18.494,71	Her biri 4,40 liradan 8.000 tahvil	34.408
Makine ve teçhizat	23.509,84	<i>Ara toplam</i>	<i>245.608</i>
Büyük işler	48.932,45		
<i>Ara toplam</i>	<i>235.142,87</i>	Üçüncü taraflara taahhütler	
		İşgücü	2.257,10
Menkul Değerler		Düzenleme Hesabı	515,62
Malzeme Deposu	6.752,58	Muhtelif Alacaklılar	1.246,86
Stoktaki Mineral	4.699,92	<i>Ara toplam</i>	<i>4.019,88</i>
<i>Ara Toplam</i>	<i>11.422,50</i>		
		Rezervler	
Muhtelif Borçlular		180 tahvilin itfası	792
Kasa Mevcudu	310,62	31 Aralık 1905 tarihindeki Kâr	15,28
Geçici Hesaplar	1.709,30	<i>Ara Toplam</i>	<i>807,08</i>
Muhtelif Cari Hesaplar	1.849,67		
<i>Ara toplam</i>	<i>3.869,59</i>		
Genel Toplam	250.434,96	Genel Toplam	250.434,96

Tablo 7: Şirketin 31 Aralık 1906 Tarihi İtibariyle Bilançosu

Kaynak: *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou... 15/28 Juin 1907, 15; Annuaire Desfossés: valeurs cotées en banque à la Bourse de Paris (Paris: E. Desfossés & Fabre Frères, 1908), 522.*

²⁵⁵ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou... 15/28 Juin 1907, 12-13.*

Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketinin ikinci defa sermaye artırmasının ardından nihai sermayenin oluşum sürecinin incelenmesi gerekmektedir. Şirketin kuruluş sermayesi 3.200.000 frank olarak belirlenmiştir. Sermaye, tamamı ödenmiş her biri 100 franklık 12.000 adet imtiyazlı hisse ve 20.000 adet adi hisse²⁵⁶ ile temsil edilmektedir. 1904'teki birinci sermaye artırma kararı ile 8.000 yeni adi hisse senedi ihraç edilerek sermaye 800.000 frank artırılmıştır. Aynı toplantıda ayrıca her biri 100 frank değerinde 8.000 adet tahvil çıkarılmasına karar verilmiştir. Son olarak, 1906'da ikinci sermaye artışı kararı ile 8.000 yeni imtiyazlı hisse senedi ihraç edilerek sermaye yeniden artırılmıştır. Nihayetinde şirketin sermayesi toplamda 5.600.000 franga ulaşmıştır.²⁵⁷ Şirketin çıkardığı hisse ve tahvillerin nominal değeri 100 franktır. Toplam sermaye; 20.000 imtiyazlı hisse (2.000.000 frank), 28.000 adi hisse (2.800.000 frank) ve 8.000 tahvil (800.000 frank) ile temsil edilmektedir.

1906 olağanüstü genel kurul toplantısı uyarınca çıkarılan imtiyazlı hisselerden 3.000 adedi şirket borçlarının ödenmesi için kullanılmıştır. Kalan 5.000 adet hisse ise diğer yatırımcılara sunulmuştur. 4.830 hisse satılmış ve geriye sadece 170 hisse kalmıştır. İhraçta kalan 170 hissenin her biri daha sonra 118 franktan satılmış ve elde edilen 117,64 lira doğrudan kâr olarak kaydedilmiştir. Sermaye artışı dahilinde çıkarılan yeni hisseler, her biri 4,40 lira değer üzerinden sermayeye eklenmiştir. Hisselerin ihraç fiyatı ile sermayeye eklenme fiyatı arasındaki fark, şirket kuruluş masraflarından düşülmüştür.

Yeni hisse ihracında 4.830 adet hisse normal yatırımcılar tarafından alınmasına rağmen, buradan elde edilen meblağ bilançonun varlıklar kısmına eklenmemiştir. Bu durumun sebebi hakkında kesin bilgi bulunmamaktadır. Diğer 3.000 hisse planlandığı gibi şirket alacaklarına mahsuben kullanılmıştır. Bu noktada, şirketin yapılanma ve faaliyetleri için finansal kaynağa ihtiyaç duymasından ötürü, en makul seçenek söz konusu 4.830 hissenin toplam değerinin doğrudan harcandığıdır. Muhtemelen bu sebepten ötürü mali bilançoya dahil edilmemiştir.

Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi 1906 mali yılında yalnızca 15,08 lira net kâr elde etmiştir. Kâr, 9.150,12 liralık gelire karşılık 9.135,04 liralık gider üzerinden oluşmuştur. Şirketin 1906 mali yılı gelirleri; 8.413,25 lira faaliyet kârı, 117,64 lira portföyde bulunan hisselerden elde edilen kâr, 55,16 lira portföydeki tahvillerin faizleri

²⁵⁶ Adi hisselerden 19.000 adedi şirketi beş kurucusuna tahsis edilmiştir.

²⁵⁷ Pech, *Manuel Des Sociétés Anonymes Fonctionnant En Turquie*, 144-145-146.

ve 564,07 lira muhtelif kalemden oluşmaktadır. Gider kalemleri ise; 1.909,91 lira vergi, 1.541,36 lira genel yönetim, 3.131,77 lira genel işletme giderleri, 1.760 lira faiz ve 792 lira 180 tahvilin itfasından oluşmaktadır.

27 Haziran 1906'daki olağan genel kurulunda alınan karar uyarınca, 1905 mali yılı kârı olan 3.467,87 liranın; 990,73 lirası yapılar hesabına, 2.477,14 lirası makine ve teçhizat hesabına aktarılmıştır. 1906 yılında yapılar, makine ve teçhizat ile büyük işler kalemlerinin hesaplarındaki asıl artış 16.420,25 lira olmuştur. Bilançonun varlıklar kısmında diğer başlıklara bakıldığında ise geçici hesaplar kalemindeki 1.709,30 lira ödemesi yapılmamış çeşitli malzeme alımı avanslarını içermektedir. Yıl içinde şirketin tahvillerinden 180 tanesi 792 lira karşılığında itfa edilmiştir.²⁵⁸

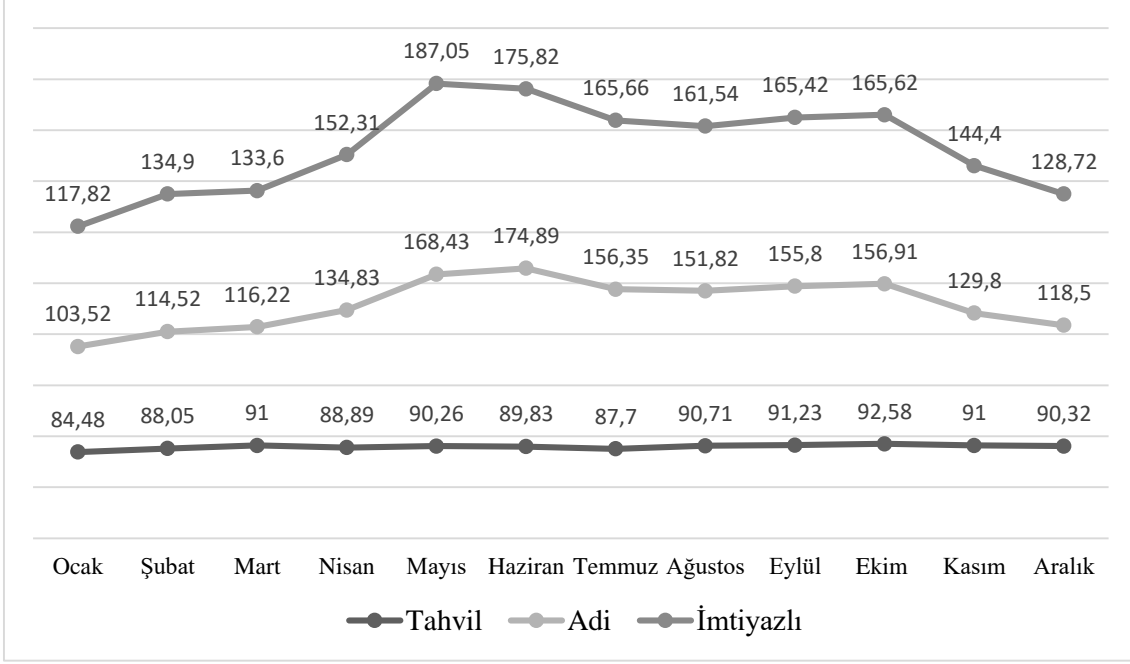
Şirketin yeni sermaye artırımı ile Galata Borsası'nda işlem gören toplam hisse sayısı 48.000'e yükselmiştir. Aynı dönemde hisselerin Paris Borsası'nda da işlem göreceği ilan edilmiştir.²⁵⁹ Şirketin tedavüldeki bütün hisseleri 1906 sonunda değer kazanmıştır. Hisselerin nominal değerinin 100 frank olmasına karşın, açılış değerlerinin imtiyazlı hisselerde 170 ve adi hisselerde 144 franga kadar yükseldiği görülmüştür.²⁶⁰ Şirket hisse ve tahvillerinin 1906'da Galata Borsasındaki değer durumununun 12 aylık tam periyoda dair verileri ilk defa eksiksizdir.²⁶¹

²⁵⁸ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou... 15/28 Juin 1907*, 16-18.

²⁵⁹ FRANMT 65 AQ L2245/ 011

²⁶⁰ Arthur Raffalovich, *E Marché Financier*; (Paris: Librairies Felix Alcan Et Guillaumin Reunies, 1907), 288.

²⁶¹ *Le Moniteur Oriental*, (2-6, 9-13, 15-18, 20-21, 23-28, 30-31 Ocak; 2-3, 6-12, 14, 16-18, 20-23, 25-28 Şubat; 2-6, 8-11, 13-18, 20-23, 25, 27-31 Mart; 4, 6, 8, 11, 14, 17-22, 24-28, 30 Nisan; 2-6, 8-13, 15-20, 22-23, 26, 29, 31 Mayıs; 2, 5-7, 9-10, 12-16, 18-24, 26-29 Haziran; 3-8, 10-15, 18-23, 25-28, 30 Temmuz; 2, 4-5, 7, 9-12, 14, 16-19, 21-26, 29-31 Ağustos; 3-8, 11-17, 19, 21-23, 25-26, 28, 30 Eylül; 2-3, 5-6, 8-14, 16-21, 23-28, 30 Ekim; 2, 4, 6-7, 9-11, 13-18, 21-26, 28-30 Kasım; 2, 4-9, 11-17, 19-21, 23-24, 27, 29-30 Aralık 1906)

Grafik 4: Ocak-Aralık 1906 Arası Adi, İmtiyazlı Hisse ve Tahvil Fiyatları

Kaynak: *Le Moniteur Oriental*, (Ocak, Şubat, Mart, Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül, Ekim, Kasım, Aralık 1906)

Yeni hisse ihracı, şirketin borsadaki hisselerinin değerini olumlu yönde etkilemiştir. 1904'teki sermaye artışının etkisiyle 1905 fiyatlarıyla en yüksek seviyesine çıkan hisse fiyatları, 1906'da rekor seviyeye ulaşmıştır. İmtiyazlı hisselerin değeri ortalama 152,74 frank, adi hisseler 140,13 frank ve tahvillerin değeri 89,67 frank olmuştur. Özellikle imtiyazlı ve adi hisselerin açılış fiyatlarının nominal değer seviyesinin üstüne çıkması, şirkete duyulan güvenin kuruluşundan itibaren en yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir.

Fiyatların yıl içindeki performansında ise yılın ilk aylarında alınan yeni hisse ihracı kararıyla fiyatlar hızla değer kazanmıştır. Bu noktada şirketin mevcut hissedarlarının, şirketin yeni projelerine yatırım yapma isteği yani güven duyması, şirketin borsada olumlu bir tablo çizmesini sağlamıştır.

1906 mali yılının genel değerlendirmesindeki en önemli gelişme, yeni mekanik cevher yıkama atölyesinin tam anlamıyla faaliyete geçmesidir. Üretim miktarı istikrarlı bir biçimde artmaktadır. Yıl içinde yapılan incelemelerde Karasu yatağının temas değil damar yatağı olduğu anlaşılmıştır. Bu durum, şirketin uzun zamandır yürüttüğü çalışmaların dayanağını değiştiren bir gelişmedir. Bu noktada, eski işletmecilerin

çalışmalarını takip etmek için kuyu açılması çalışmalarına devam edilmesi kararı alınmıştır. Fakat uzun zamandır sürdürülen çabalara rağmen halen eski çalışmaların hafriyatları temizlenmektedir. Şirketin amaçlarına ulaşmasını sağlayacak cevher yataklarına ancak bu temizlikten sonra ulaşılabacağına olan inanç sürmektedir.

Bu aşamada, yönetim kurulu üçüncü olağanüstü genel kurulu toplayarak yeniden sermaye artışına karar vermiştir. Bu kararın en temel sebebi, maden sahasındaki yapılanmanın ve tesislerin kurulumunun tamamlanamamış olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir etki unsuru ise şirketin artan borcudur. Bütün bu kararların güvencesi ve dayanak noktası, madenin üretiminin umut verici düzeyde olmasıdır.

Şirket, 1906 mali yılı sonunda 15 lira kâr açıklamıştır. Şirketin yapılanmasına 16.420,25 lira harcanmıştır. Bir önceki mali bilançoda gösterilen borcun önemli bir kısmı, hisse ihracı sayesinde ödenmiştir. Yeni hisse ihracıyla şirketin toplam sermayesi 5.600.000 franga yükselmiştir. 1906 mali yılı sonunda şirketin toplam değeri 250.434,96 liraya ulaşmıştır.

4.3. 1907 Yılı İşletme Faaliyetleri ve Mali Durum

4.3.1. 1907 Mali Yılı İşletme Faaliyetleri

Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi, 1906 mali yılında ikinci defa başarılı bir sermaye artışı gerçekleştirmiştir. Hissedarlarından ciddi bir yatırım alarak onların nezdinde güven tazelemiştir. Ancak yıllardır süren çalışmalara rağmen, işletmenin geleceğini kurtaracak olan zengin cevher yataklarına ulaşamamıştır. Şirket, maden sahasındaki çalışmaları nispeten fakir cevher kaynaklarından ürettiği ürünleri satarak karşılamaya çalışmaktadır. Bu noktada, üretimin madenin her yıl binlerce lirayı aşan mülkiyet değerleri kalemlerinin harcamalarını dengelemesi gerekmektedir. Tabii ki bu denge unsuru kısa vadeli bir çözüm olmakla birlikte sadece günü kurtarmaktadır.

Şirketin yükümlülükleri bakımından tedavüle soktuğu hisseler üzerinde ciddi sorumlulukları bulunmaktadır. Bu sorumluluk, yatırımcıları kârlı bir işletmeye yatırım yapmaya ikna ettikten sonra onlara faiz ve temettü dağıtarak hisselerin amortismanını sağlamaktır. Diğer taraftan, zaman zaman yönetim kurulu üyelerinden alınan avansların ödemeleri de problem yaratmaktadır. Şirketin tüm bu yükümlülüklerine karşın tek gelir kalemi, madendeki fakir kaynaklardan üretilip satılan cevherden elde edilmektedir. Bu noktada, söz konusu fakir kaynakların şirketin mali dengesini sağlayamadığı, alınan

avanslar ve sermaye artışı ile kanıtlanmıştır. Bu bağlamda, şirket zengin kaynaklara ulaşmaya çalışırken, fakir kaynakların da tükenmesi gibi ciddi bir tehlikeyle karşı karşıyadır. Şirketin sekizinci mali yılı olan 1907 yılının, bu bağlamda şirketin geleceği açısından kritik bir dönem olacağı aşikardır.

1907 mali yılının ilk yarısında, maden sahasında istikrarlı bir şekilde yürütülen faaliyetler, Eylül sonunda tamamen durdurulmuştur. Bunun sebebi, hâlihazırda işlenen fakir cevher kalitesinin ciddi biçimde düşmesidir. Şirket yıllardır söz konusu fakir cevheri işlemektedir. Cevherin kalitesinin sürekli olarak düşmesine karşı zaman zaman tedbirler alınmıştır. Bu kapsamda, mekanik cevher atölyesinde revizyonlar yapılarak üretime devam edilmiştir. Ancak bu tedbirler, fazladan yatırım gerektirmesinin yanı sıra cevherin işleme maliyetini de arttırmaktadır. 1907 mali yılında tam olarak bu durum yaşanmıştır. Cevher kalitesizliğinden ötürü atölyede işlemediğinden üretim yapılamamaktadır. Bu noktada daha fazla maliyet kaybı yaşamamak adına, madendeki çalışmalar büyük oranda durdurulmuştur. Sadece madeni içinde bulunduğu durumdan kurtaracak çözümü bulmak üzere bir dizi rezerv araştırması yapılmıştır.²⁶²

Madenin içinde bulunduğu durumu göstermek açısından, üretim miktarı ve maliyet fiyatları önem arz etmektedir. 1906 mali yılında şirket, ton başına 40,359 pound maliyetle 41.781,440 ton yıkama cevheri üretmiştir. 1907'de ise ton başına 61,46 pound maliyetle 15,384 ton yıkama cevheri üretilmiştir. Üretim maliyetindeki artış, cevherin verimsiz bir karışım içinde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Mekanik cevher yıkama tesisinde 1906'da %10,51 olan nihai ürün verimi, 1907'de %8,96'ya düşmüştür. Ham cevherin ton başına yıkama fiyatı da artmıştır. 1906'da 10,52 pound iken 1907'de 12,32 pounda yükselmiştir. Yıkama tesisinden elde edilen üretime bakıldığında, 1906'da üretilen 3.923,970 ton ham kalamın ve 470,700 ton galene karşılık, 1907'de 1.132,119 ton ham kalamın ve 249,081 ton galen üretilmiştir. Kalsinasyon maliyetleri, 1906'da ton başına 17,17 pound iken, 1907'de 23,29 pounda yükselmiştir.²⁶³ Son iki mali yılın üretim ve maliyet değerleri, madenin açıkça zarar ettiğini göstermektedir. Bu zarar, önceki yıllardan farklı olarak madenin doğrudan gelir kaleminin devre dışı kalmasından

²⁶² *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou: Assemblée Générale Ordinaire Du 21 Juin- 4 Juillet 1908 Rapport Du Conseil D'administration Et Rapport Du Commissaire Des Comptes* (İstanbul: Imprimerie D. Mihlaïdjian, 1908), 5.

²⁶³ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 21 Juin- 4 Juillet 1908*, 6-7.

kaynaklanmaktadır. Bu sebeple, madenin giderlerini kısmak için çalışmalar durdurulmuştur.

Önceki mali yıllarda gelir-gider dengesizliğinden doğan zarara karşılık, 1907 mali yılında ihracat gelirlerinin nasıl devre dışı kaldığı, cevherlerin maliyet ve satış değerleri üzerinden açıklanabilmektedir. Mekanik cevher atölyesinde işlenmiş cevherin maliyeti, özellikle ham cevherin yüksek maliyeti sebebiyle önceki yıllara nazaran artmıştır. Ton fiyatları bakımından kalsine kalamın I 5,52 lira, kalamın II 13,11 lira ve galen 9,58 liradır. Ancak buna karşın ürünlerin ortalama satış fiyatı 8,34 liradır.²⁶⁴ Üretilen cevherlerin maliyeti, satış fiyatından daha yüksektir.

Uzun bir işletme çabasından sonra, somut veriler doğrultusunda Ekim 1907'de üretim çalışmaları mecburen durdurulmuştur. Üretilen cevherin değeri, madenin aylık giderlerini karşılamayacak seviyeye düşmüştür. Ekim'den itibaren sadece birkaç ana araştırma bölgesinde cevher arama çalışması yapılmıştır. Ekim 1906'dan Ekim 1907'ye kadar her ay yaklaşık 250 metre galeri ve kuyu kazılarak cevher arama araştırmaları sürdürülmüştür. Ancak bu çabalara rağmen zengin bir maden yatağına ulaşılamamıştır.

Şirketin ve maden çalışmalarının içinde bulunduğu kaotik durumdan tek çıkış noktası, hidrostatik seviyenin altındaki üç grup fay damarına en kısa sürede ulaşmaktır. Ravin kuyusu bu amaçla 154 metre derinliğe ulaşmıştır. Kuyunun 148 metre derinliğinde, deniz seviyesinin 80 metre altında bir yatay galeri açılmaya çalışılmaktadır. Basınçlı hava ve su baskınlarını önlemek için santrifüj pompa kullanımıyla çalışma hızla ilerletilmiş ve basınçlı hava matkaplarının kullanımıyla 24 saatte bir metre ilerleme sağlanmıştır. Çalışmanın tamamlanması için öngörülen süre dört aydır.

Ravin kuyusuyla birlikte hidrostatik seviyenin üzerindeki alanlarda dört galeri daha incelenmiştir. Bu alanlarda, özel koşulları nedeniyle çözünmeden korunmuş maden yataklarının bulunabileceği düşünülmektedir. Maden sahası yüzeysel olarak verimli görünse de işletilmesi zor bir sürece dönüşmüştür. Buna rağmen yönetim kurulu, bu durumun geçici olduğunu düşünmektedir.²⁶⁵ Maden sahasındaki problemlerin devam ettiği bu dönemde, şirketin faaliyet kayıtları hakkında bir inceleme yapılmıştır.

Haziran 1907'de Sadâret makamı, İzmit Mutasarrıflığından Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi'nin her üç ayda bir ve sene başında teslim etmeye yükümlü olduğu

²⁶⁴ *Stamboul*, (30 Eylül 1908), 3; *L'Écho des mines et de la Métallurgie*, (21 Eylül 1908), 916.

²⁶⁵ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 21 Juin- 4 Juillet 1908*, 8-11.

faaliyet kayıtlarının teslim edilip edilmediğinin araştırılmasını talep etmiştir. Yapılan incelemelerde, 1906 sonuna kadar gerçekleşen üretim ve ihracatın detaylarının zamanında mutasarrıflığın Orman Baş Müfettişliği'ne teslim edildiği ve müfettişlik vasıtasıyla da Ziraat, Maâdin ve Orman Nezâreti'ne gönderildiği anlaşılmıştır. Madenin mali hesapları ve vergi yükümlülükleri tamamen kaydedilmiş ve vergilerin zamanında ödendiği bildirilmiştir.²⁶⁶ Nitekim vergilerin düzenli ödendiği, şirketin gider kalemlerine de yansımıştır.

1907 mali yılında, maden çalışmaları durdurulana kadar olağan faaliyetler devam etmiştir. Bu doğrultuda, düşük miktarda da olsa ihraç edilebilir üretim gerçekleştirilmiştir. 1907'de 1.132,119 ton ham kalamın ve 249,081 ton galen üretilmiştir. 1907 mali yılının sonunda, madende ve limandaki yükleme deposunda toplamda 236 ton cevher bulunmaktadır. Mali yılda gerçekleşen ihracata bakıldığında ise 257,850 ton simli kurşun (fiyatı 1311,08 kuruştan, toplam 338.096 kuruş değerinde) ve 1.089,286 ton çinko (fiyatı 494,34 kuruştan, toplam 539.012 kuruş değerinde) ihraç edilmiştir. Yıl içinde üretilen cevherin neredeyse tamamı ihraç edilmiştir. Sektördeki üretim paylarına bakıldığında, Osmanlı Devleti'nin simli kurşun üretiminin %31,77'si ve çinko üretiminin %3,99'u şirket tarafından gerçekleştirilmiştir.²⁶⁷ Şirketin ürettiği simli kurşun ve çinkonun tamamı Belçika'ya ihraç edilmiştir.²⁶⁸

Cevher ihracatının tamamının Belçika'ya yapılmasının en makul sebebi, endüstriyel hammadde ihtiyacıdır. Ancak neden Belçika firmalarıyla anlaşma yapıldığı konusu belirsizdir. Şirketin genel kurulları, bu konuya açıklık getirmemektedir. Söz konusu ihracatın detaylarına dair Osmanlı Devleti'nin resmî maden istatistiklerinde, "Ticaret Layihaları" adıyla bilinen kaynaklarda ve Belçika'ya ait tarihi süreli yayınlarda herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Ancak, şirketin kuruluş döneminde hazırlanan iki fizibilite raporunun cevher üretim maliyeti bölümünde, cevherin Belçika'nın Antwerp Limanı'na teslim edileceği belirtilmiştir. Muhtemelen, maden sahasının yapılanma çalışmaları tamamlanamadığı ve cevher üretimi istenilen seviyeye ulaşmadığı için ihracat meselesi arka planda kalmıştır.

²⁶⁶ BOA, BEO 3071/230277

²⁶⁷ 1323 senesi Maden İstatistiki: Birinci Sene, 80-81, 86-87, 108-109, 120-123.

²⁶⁸ 1324 senesi Maden İstatistiki: İkinci Sene, (Dersaadet: Orman ve Maâdin ve Ziraat Nezâreti İstatistik İdaresi, 1326), 78.

1907 mali yılı boyunca maden çalışmalarında kullanılmak üzere Baruthaneden iki defa patlayıcı mühimmat sevkiyatı yapılmıştır. Birincisi,²⁶⁹ Mayıs'ta 3000 kıyye taş barutu ve 100 kutu fitilden oluşmaktadır. İkincisi,²⁷⁰ Ekim'de 3750 kıyye kaviye emniyet barutu, bu baruta mahsus 30000 adet kapsül, 1200 kıyye taş barutu ve 600 kutu fitilden oluşmaktadır.

1907 mali yılı, operasyonun yıllardır süren ve çözülemeyen problemlerinin kronikleşme tehlikesiyle karşı karşıya olduğu bir dönemdir. Uzun süren yapılanma çabalarına rağmen işletmenin faaliyetlerini sürdürmek için kalıcı bir gelir kaynağı oluşturulamamıştır. Geçici çözüm olarak sermaye artırımını ve avans seçeneklerine başvurulmuştur. Kalıcı gelir kaynağı olabilecek tek seçenek, fakir cevher kaynaklarıdır. Ancak bu kaynaklar, niteliğinden ötürü güvensizdir ve şirketi içinde bulunduğu mali durumdan kurtaracak potansiyele sahip değildir. Nitekim 1907 mali yılı, fakir cevher kaynaklarının da artık katma değer üretmediği ve dolayısıyla şirketin maddi gelirinin sekteye uğradığı bir dönem olmuştur.

4.3.2. 1907 Yılı Mali Durumu

1907 mali yılının faaliyet ve mali durum değerlendirmesinin, 4 Temmuz 1908'de toplanacak olağan genel kurulda yapılacağı ilan edilmiştir.²⁷¹ Genel kurulun gündemi, yönetim kurulu raporunu dinlemek, 1907 yılı hesaplarını onaylamak, görev süresi dolan yönetim kurulu üyelerini değiştirmek veya yeniden seçmek ve son olarak 1908 mali yılı için bir denetçi atamaktır.

1907 mali yılı boyunca yapılanma projeleri devam ettirilmiştir. Projelerin finansmanını ifade eden mülkiyet değerlerindeki kalemlerin değer artışı sürmüştür. Yapılar kaleminin değeri, 31 Aralık 1906'da 18.494,71 lira iken, 31 Aralık 1907'de 19.888,36 liraya yükselmiştir. 1907'deki artış 1.393,65 liradır. Maden işlerinde kullanılan makine ve teçhizat kaleminin 31 Aralık 1906'daki değeri 23.509,84 lira iken, 31 Aralık 1907'de 27.151,56 liraya yükselmiştir. 1907'deki artış 3.641,72 liradır.²⁷² Son olarak, rezerv araştırma, kuyu ve galeri açma çalışmaları sekteye uğradığından, maliyet artışı eklenememiştir. Madenin faaliyetlerinin durdurulmasının ekonomik yansımalarını

²⁶⁹ BOA, ZB. 474/10

²⁷⁰ BOA, ZB. 474/24

²⁷¹ *Stamboul*, (1-3 Haziran 1908).

²⁷² *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 21 Juin- 4 Juillet 1908*, 12-13.

incelemek için, 1907 mali yılı bilançosuna bakmak gerekmektedir. 1907 mali yılının bilançosu aşağıdaki gibidir:

Aktif/ Varlıklar	Lira	Pasif/ Yükümlülükler	Lira
Mülkiyet Değerleri		Sermaye	
Madenler ve İmtiyazlar	139.303,24	Her biri 4,40 liradan 20.000 imtiyazlı hisse	88.000
Şirket kuruluş masrafları	4.902,63	Her biri 4,40 liradan 28.000 adi hisse	123.200
Yapılar	19.888,36	Her biri 4,40 liradan 8.000 tahvil	33.576,40
Makine ve teçhizat	27.151,56	<i>Ara toplam</i>	<i>244.766,40</i>
Büyük işler	57.106,32		
<i>Ara toplam</i>	<i>248.352,11</i>	Üçüncü taraflara taahhütler	
		İşgücü	533,82
Menkul Değerler		Düzenleme Hesabı	265,55
Malzeme Deposu	6.023,25	Muhtelif Alacaklılar	21.521,98
Stoktaki Mineral	1.634,83	<i>Ara toplam</i>	<i>22.321,35</i>
<i>Ara Toplam</i>	<i>7.658,08</i>		
		Rezervler	
Muhtelif Borçlular		369 tahvilin itfası	1.623,60
Kasa Mevcudu	97,84		
Geçici Hesaplar	310,57		
Muhtelif Cari Hesaplar	155,08		
<i>Ara toplam</i>	<i>563,49</i>		
Zarar Bakiyesi			
<i>Ara Toplam</i>	<i>12.147,67</i>		
Genel Toplam	268.721,35	Genel Toplam	268.721,35

Tablo 8: Şirketin 31 Aralık 1907 Tarihi İtibariyle Bilançosu

Kaynak: *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 21 Juin- 4 Juillet 1908, 15; Annuaire Desfossés: valeurs cotées en banque à la Bourse de Paris (Paris: E. Desfossés & Fabre Frères, 1909), 551.*

Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi, 1907 mali yılında 12.147,67 lira zarar açıklamıştır. Bu zararın oluştuğu mali durumu incelemek önemlidir. Gelir-gider dengesi ilk defa bu düzeyde açık vermiştir. Gelir kalemleri yalnızca 1906 mali yılı kârı olan 15,08 lira ve 303,74 lira muhtelif kalemlerden oluşmaktadır. Gider kalemleri ise 645,94 lira vergi, 1.642,77 lira genel yönetim, 2.469,71 lira genel işletme giderleri, 1.720,40 lira tahvil faizi, 831 lira 189 tahvilin itfası, 801,24 lira şirkete verilen avansların faizi ve 4.354,93 lira işletme zararından oluşmaktadır.²⁷³ Şirket ilk defa işletme zararı açıklamıştır. Bu durum, madende yaşanan olumsuzlukların doğal bir sonucudur. Şirketin bu denli yüksek zarar açıklamasının bir diğer sebebi tahvil itfa yükümlülüğüdür.

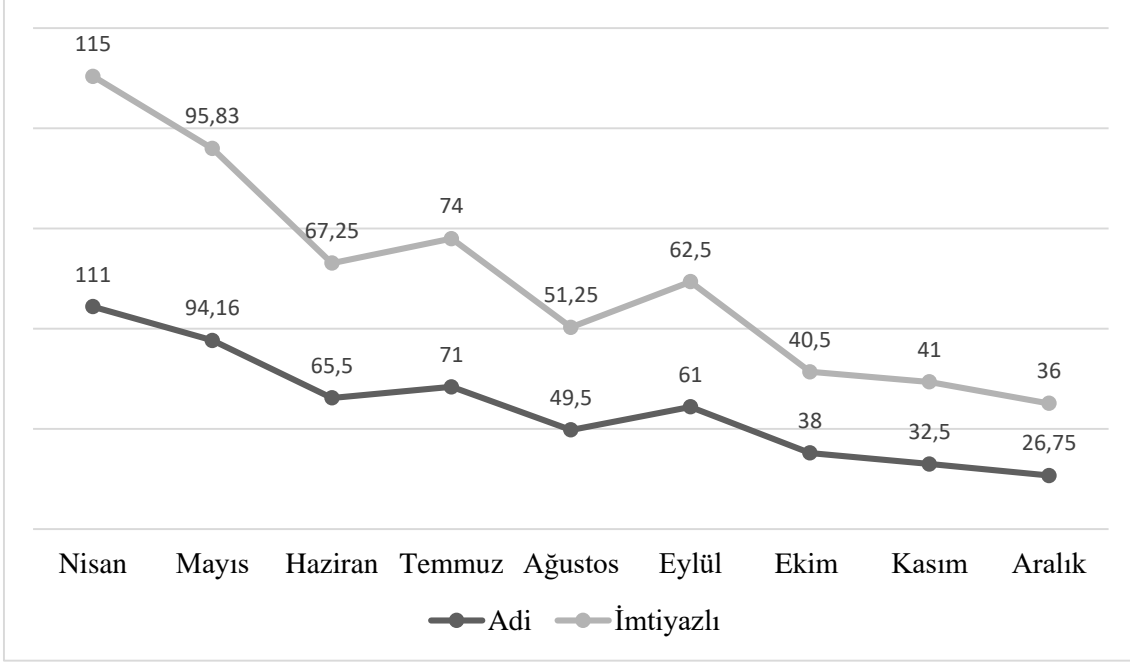
²⁷³ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 21 Juin- 4 Juillet 1908, 16-18.*

1907 mali yılında, madenin faaliyetleri durdurulmasına kadar yapılanma projeleri sürdürülmüştür. Mali yılda, projelerin finansmanını ifade eden mülkiyet değerleri başlığını oluşturan kalemlerin değeri toplamda 13.209,24 lira artmıştır. Bu çalışmalarını yürütebilmek için şirket yeniden borçlanma yoluna gitmiştir.

Bilançonun yükümlülükler tarafında, üçüncü taraflara taahhütler başlığı altındaki muhtelif alacaklılar kaleminde görülen 21.521,98 liralık meblağ, 31 Aralık 1907'ye kadar yönetim kurulu üyeleri tarafından şirkete verilen avansların toplamını temsil etmektedir. Şirkete yapılan bu mali yardımlar, çalışmaların bir süre daha yürütülmesini sağlamıştır. Ancak şirketin genel mali durumu ve madenin üretiminde yaşanan problemler nedeniyle somut bir katkı sağlanamamıştır. Nitekim madenin tam kapasite üretime hazırlanması çalışmaları durdurulmuş ve yalnızca cüzi miktarda üretim ile ihracat yaparak elde edilen gelir kesilmiştir.

Şirketin sürdürülebilir bir mali yapı oluşturamamasının yanı sıra gelir-gider dengesinin temelden sarsılması, gelecek mali yılların zor geçeceğini göstermektedir. Bu durumun etkileri, 1907 mali yılından itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Üretim maliyeti, ihracat, faaliyet zararı, borçlanma ve nihayetinde rekor düzeyde açıklanan zarar, bu durumun ilk sonuçlarıdır. Son olarak, şirketin ve madenin durumuna endeksli olan borsa performansı da bu sonuçlardan biridir. Şirketin 1907 mali yılında rekor düzeyde zarar açıklaması, Galata Borsası'ndaki hisse fiyatlarını doğrudan etkilemiştir. Nisan-Aralık arasındaki değer düşüşü, şirketin içinde bulunduğu sıkıntılı durumu kanıtlar niteliktedir.²⁷⁴

²⁷⁴ *Stamboul*, (10 Nisan; 15-16 Mayıs; 1, 15, 20 Haziran; 4 Temmuz; 17, 22 Ağustos; 5 Eylül; 17, 26 Ekim; 28 Kasım; 14, 21 Aralık 1907)

Grafik 5: Nisan-Aralık 1907 Arası Adi ve İmtiyazlı Hisse Fiyatları

Kaynak: *Stamboul*, (Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül, Ekim, Kasım, Aralık 1907)

Şirketin borsada işlem gördüğü 1901'den itibaren, en sert düşüş bu dönemde yaşanmıştır. Hisse değerlerinin serbest düşüşünü diğer değer kaybı dönemlerinden ayıran en önemli unsur, şirketin cevher üretimine ara vermesidir. Kâr beklentisi içinde olan hissedarların, bu beklentiyi tamamen ortadan kaldıran bu duruma tepkisi gayet olağandır. Bu noktada şirket, hem işletme açısından hem de hissedarlar nezdinde geri dönüşü zor bir duruma girmiştir.

Sonuç itibarıyla, 1907 mali yılının sonunda cevher üretimi, kalite düşüşü ve mali sebeplerden ötürü durdurulmuştur. Cevherin en temel üretim maliyetinin artması, diğer tüm aşamaları etkileyerek genel maliyetin artmasına sebep olmuştur. Böylece, üretim maliyeti satış fiyatını aşmıştır. Kuyu ve galerilerde kazı çalışmaları devam etmesine rağmen, gelecek için umut verici bir tablo bulunmamaktadır. Hâlen daha tüm umutlar, varlığı kabul edilen zengin cevher yataklarına ulaşmaya bağlıdır. 1907'de üretimin bir noktada durmasının etkisiyle, üretim ve ihracat büyük oranda düşmüştür.

1907'de açıklanan 12.147,67 liralık zararın 4.354,93 lirası doğrudan faaliyetlerden kaynaklanmaktadır. Yönetim kurulunun verdiği 21.521,98 lira tutarındaki avans, şirketin içinde bulunduğu mali çıkmazı ortaya koymaktadır. Yılın ilk 4 ayında 100 frangın üzerinde değere sahip hisseler, yıl sonuna doğru serbest düşüşe geçmiştir. Şirketin toplam

değerinin 268.721,35 lira olması, sürekli yatırım yapılmasına rağmen bu yatırımların kâr üretilmediğini göstermektedir.

4.4. 1908-1909 Yılı İşletme Faaliyetleri ve Mali Durum

4.4.1. 1908-1909 Yılı İşletme Faaliyetleri

1907 mali yılının sonbaharında maden sahasında üretimin durması, şirketin yıllardır hissettiği üretim baskısının doruğa ulaşmasına sebep olmuştur. Bu doğrultuda, şirketin 1908 mali yılı çalışma takviminde planlanan tek çalışma programı, maliyetten tasarruf ederek zengin cevher kaynaklarını araştırmaktır. Yapı ve makine tedarik projeleri için bir plan bulunmamaktadır. Mali yıldaki tek amaç, üretime yeniden başlamak ve mali sıkıntılara çözüm bulmaktır.

1908 mali yılı işletme faaliyetlerinin çalışma takvimi, bir önceki mali yılda belirlenmiştir. Ancak çalışma takviminde belirtilen işlerin ne kadarının yapıldığı bilinmemektedir. Bunun sebebi, faaliyetlerin asıl kaynağı olan ve 1909'da yapılması gereken genel kurul toplantısının yapılamamasıdır. Toplantı gerçekleşmediği için genel kurul raporu hazırlanamamıştır. Bu sebeple, 1908 mali yılı faaliyetleri ve mali durumunu açıklayan en temel kaynak eksiktir. Madendeki üretim çalışmaları başta olmak üzere, yapılanma projeleri önceki mali yılda durdurulmuştur. Bu bilgiler ve öngörülen çalışma takvimi doğrultusunda, çalışmaların zaten kısıtlı olacağı anlaşılmaktadır. Nitekim, hissedarların 1908 mali yılının değerlendirme toplantısına katılmaması da bu görüşü desteklemektedir. Ancak 1908 mali yılına dair farklı tür kaynaklar mevcuttur. Bu kaynaklar doğrultusunda tahvil ihracı, borsadaki faaliyetler ve cevher ihracatı hakkında bilgiler edinilmektedir. Diğer taraftan, şirketin ve madenin faaliyetlerine devam ettiğini gösteren en önemli olay, 4 Temmuz 1908'de toplanan ve 1907 mali yılını değerlendiren olağan genel kurul toplantısının yapılmasıdır. Neticede, 1908 mali yılında da faaliyetler devam ettirilmiştir. Ancak genel kurul raporu oluşturulmadığı için işletme faaliyetleri ve mali durum incelemesi yapılamamaktadır. Bu sebeple, 1908 ve 1909 mali yılı gelişmeleri tek başlık altında incelenmiştir.

1908 mali yılına dair mevcut bilgiler dahilindeki en önemli işletme faaliyeti cevher ihracatıdır. Mali yılda 88.849 ton simli kurşun (fiyatı 1.055,14 kuruştan toplam 93.766,16 kuruş değerinde) ve 419.306 ton çinko (fiyatı 405,23 kuruştan toplam 170.064,24 kuruş değerinde) ihraç edilmiştir. Sektör içerisindeki üretim paylarına bakıldığında, Osmanlı

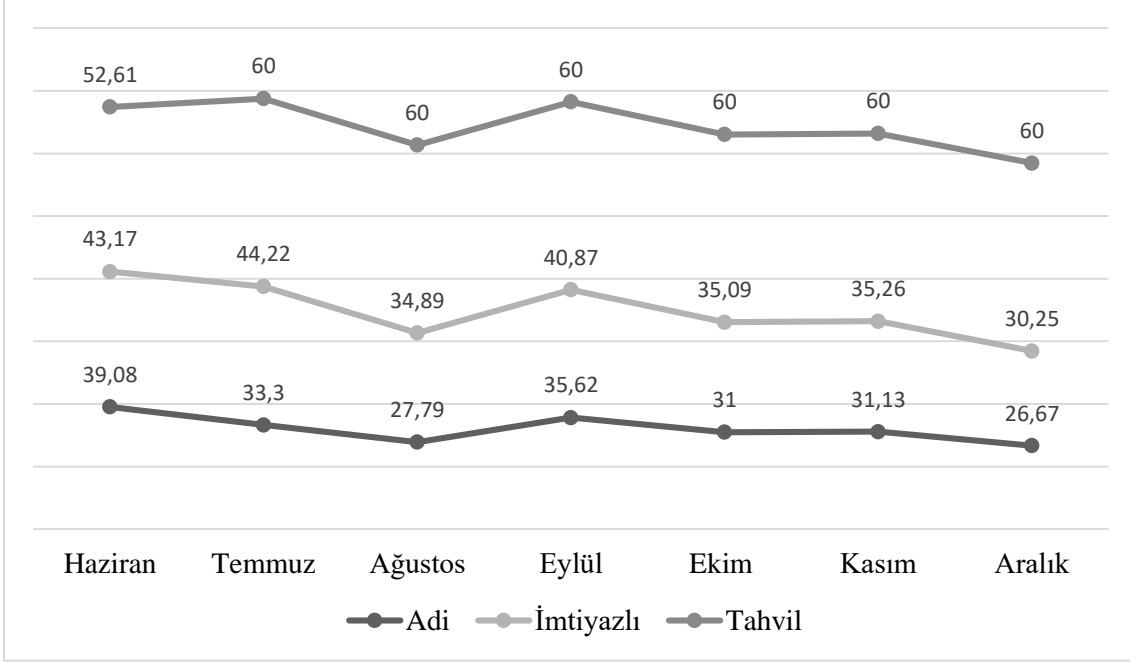
Devleti'nin simli kurşun ihracatının %18,51'i ve çinko ihracatının %2,49'u şirket tarafından gerçekleştirilmiştir. Şirketin ürettiği simli kurşun ve çinkonun tamamı Belçika'ya ihraç edilmiştir.²⁷⁵ Madenin üretime ara verdiği göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu ihracatın stokta bulunan cevherden sağlandığı anlaşılmaktadır. Nitekim, geçen mali yılın üretim ve ihraç rakamları birbirine yakındır. Stokta bulunan cevher miktarı ise 1908 mali ihracatını karşılayacak düzeyde değildir.²⁷⁶ Aradaki cevher farkı, madende üretim yapıldığı ihtimalini doğurmaktadır. Şirketin 1908 mali yılında diğer faaliyet portföyünde bulundurduğu en önemli karar, 198 tahvili ihraç etme kararıdır.²⁷⁷ Haziran ayında gerçekleşecek tahvil ihracatının başarılı olup olmadığına dair bilgi mevcut değildir. Tahvillerin ihraç sebebi, şirkete mali kaynak sağlamaktır. Ancak tahvillerin ihraç fiyatları belirtilmemiştir. Sermaye artırımını dönemlerinde ihraç edilen hisse ve tahviller 100 franklık nominal değerle ihraç edilmektedir. Ancak portföyde bulunan hisse ve tahviller bu değer üzerinde elden çıkarılmaktadır. Söz konusu portföy tahvillerinin ihracatının başarılı olup olmadığı, şirketin borsadaki durumu ile açıklanabilir. Zira, tahvilin borsa değerinin üzerinde bir fiyatla satılması düşük bir ihtimaldir. Şirketin 1908 mali yılındaki durumunu gösteren somut verilerden biri Galata Borsası verileridir. Haziran-Aralık dönemine ait imtiyazlı, adi hisse ve tahvil fiyatlarının değişimi, şirketin hissedar desteğini kaybetmesi sebebiyle 1908 mali yılının değerlendirme toplantısının yapılamama sebebini göstermektedir.²⁷⁸

²⁷⁵ 1324 senesi Maden İstatistiki: İkinci Sene, 78; *Annales des mines, ou Recueil de mémoires sur l'exploitation Des Mines et Sur Les Sciences et les Arts Qui S'y Rattachent*, (Paris: Quai Des Grands-Augustins, 1923), 216.

²⁷⁶ 1907'de 1.132,119 ton kalamın (çinko) ve 249,081 ton galen (simli kurşun) üretmiştir. 1.089,286 ton çinko ve 257,850 ton simli kurşun ihraç edilmiştir. Stokta ise 236 ton cevher bulunmaktadır. Buna göre 1907 mali yılında 1.381,2 ton cevher üretilmiştir. 1.347,136 ton cevher ise ihraç edilmiştir. Stok cevherinin bir kısmının ihraca hazır olmadığı da unutulmamalıdır. Üretim ve ihraç arasındaki farkın stok cevhere dahil olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Sonuç itibariyle stok cevherler 1908 mali yılında ihraca hazır hale getirilseler dahi resmi ihracat miktarını karşılamamaktadır.

²⁷⁷ *Stamboul*, (17 Haziran 1908), 3.

²⁷⁸ *Le Moniteur Oriental*, (2-5, 10, 12-13, 16, 18-21, 23-27, 30 Haziran; 2-5, 8-9, 12, 14-19, 21-23, 28-31 Temmuz; 2, 4-6, 8-14, 21-23, 25-27, 29-30 Ağustos; 2-5, 7-11, 14-19, 21-23, 25-26, 28-30 Eylül; 5-10, 12-13, 16-17, 19-24, 26, 28-31 Ekim; 2-7, 9-12, 16-21, 23-27, 30 Kasım; 2-4, 7-12, 14-16, 17-19, 21-24, 29-30 Aralık 1908)

Grafik 6: Haziran-Aralık 1908 Arası Adi, İmtiyazlı Hisse ve Tahvil Fiyatları

Kaynak: *Le Moniteur Oriental*, (Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül, Ekim, Kasım, Aralık 1908)

1908 mali yılının ilk altı aylık dönemine ait hisse fiyat verileri bulunmamaktadır. Bu sebeple, 1907'nin son dönemleri ve 1908'in ilk dönemleri arasında bağlantı kurulamamaktadır. Ancak, son altı aylık periyot şirket açısından pek iç açıcı değildir. Bütün hisseler altı ayda toplamda 13'er frank değer kaybetmiştir. Tahvil fiyatları hisselerle göre daha yüksek olmakla birlikte sabit değerde işlem görmüştür. Bu durum, son mali yıllarda tahvil faizi ödemelerinin yapılmasıyla açıklanabilir. Nitekim, imtiyazlı ve adi hisselerin temettü ödeme tarihleri ertelendiği için şirket, hissedarlar nezdinde güvenini kaybetmiştir. Şirketin içinde bulunduğu kaotik ortam, doğrudan piyasalardaki durumunu etkilemiştir.

Kısıtlı kaynaklar, 1908 mali yılında üretimin kısmen devam ettiğini veya üretim durmuş olsa dahi en azından stoktaki cevherin işlenerek ihracat yapıldığını göstermektedir. Şirketin mali durumu hakkında bir veri bulunmamaktadır. Ancak, şirketin genel durumunu gösteren Galata Borsası verileri, hisselerin önemli bir değer kaybı yaşadığını ortaya koymaktadır.

Şirketin olağan işleyişine göre, mali yıl tamamlandıktan sonra altı aylık bir süre içinde genel kurulun toplanması gerekmektedir. Toplantının gerçekleşebilmesi için toplam hisse sayısının belirli bir oranında hisselerin, hissedarlar tarafından bildirilmesi gerekmektedir.

Söz konusu genel kurulun toplanamama sebebinin doğrudan borsadaki gelişmelerle ilgili olması yüksek bir ihtimaldir. Muhtemelen, şirketin geleceğinden umudunu kesen hissedarlar toplantıya ilgi göstermemiştir. Diğer bir düşük olasılık ise hissedarların, hisselerini satarak şirketle olan bağlarını koparmış olmalarıdır. Ancak bu, düşük bir ihtimal olmakla birlikte, manipülatif bir faaliyet olarak şirket hisselerinin bu yolla toplanmış olması mümkündür.

1909 mali yılına gelindiğinde, bir önceki mali yılın etkilerinin devam ettiği görülmektedir. Şirketin içinde bulunduğu üretim ve mali sıkıntılardan ötürü, 1909 mali yılının başında aynı anda olağan ve olağanüstü genel kurul toplanmasına karar verilmiştir. Olağan genel kurulun gündemi, yönetim kurulu raporunu dinlemek, 1908 yılı hesaplarını onaylamak, görev süresi dolan yönetim kurulu üyelerini değiştirmek veya yeniden seçmek ve 1909 mali yılı için bir denetçi atamaktır. Her iki kurul toplantısının da 2 Nisan'da yapılacağı ilan edilmiştir. Söz konusu iki kurul toplantısı, şirketin geleceği için hayati önem taşıdığından, hissedarların katılımı önemle rica edilmiştir.²⁷⁹ Ancak, belirtilen süre zarfında gerekli hissedar katılımı sağlanamamıştır. Bu koşullar altında yönetim kurulu, ana sözleşme uyarınca 30 Nisan 1909'da yeni bir olağanüstü genel kurul toplantısı düzenlemeye karar vermiştir.

Yönetim kurulunun ikinci bir genel kurul toplantısı kararı alması önemlidir. Nitekim, olağan ve olağanüstü genel kurulları birlikte yapma amacı gayet açıktır. Olağan genel kurulda 1908 mali durum değerlendirmesi yapıldıktan sonra, mevcut sonuçlar doğrultusunda yeniden sermaye artışı müzakere edilecektir. Yönetim, 1908 mali yılı sonuçlarının hissedarları yeni sermaye artışına ikna edeceğini düşünmektedir. Ancak hissedarlar, toplantıya katılmayarak şirkete olan güven ve desteklerini kestiklerini göstermişlerdir. Durumun farkında olan yönetim kurulu, ana sözleşmenin verdiği yetkiler doğrultusunda, şirketin nihai kaderini belirlemek üzere 30 Nisan toplantısını düzenlemeye karar vermiştir.

30 Nisan'daki ertelenmiş dördüncü olağanüstü genel kurulun gündemi; şirketin mali durumuna ilişkin raporun sunumu ve mühendislerin madenin mevcut durumu hakkındaki raporlarının sunumudur. Son gündem maddesi ise sermaye artırımını, tahvil ihracı veya başka bir kombinasyon yoluyla madenin işletilmesine devam edilmesi için alınacak

²⁷⁹ *Stamboul*, (19, 20, 22, 27 Şubat; 6, 13, 20 Mart 1909), 2; *Şûrâ-yı Ümmet*, (21 Şubat; 13, 19 Mart; 6 Nisan 1909).

tedbirlerin müzakeresi ya da şirketin erken tasfiyesini müzakere etmektir. Bu durumda bir veya daha fazla tasfiye memuru atayarak onlara gerekli yetkileri vermek gerekmektedir. Yönetim kurulu, bu toplantı için gerekli sayıya ulaşamaması halinde, şirketin mali durumu göz önünde bulundurularak, yasal yollarla tasfiyeye devam edilebilmesi için Osmanlı Ticaret Mahkemesi'ne başvurulmasının gerekli olduğunu hissedarlara bildirmiştir.²⁸⁰ Bu bildirim ek olarak, yönetim kurulu üye sayısının 10'a çıkarılacak şekilde üç yeni üyenin atanacağı da olağanüstü genel kurul gündemine alınmıştır.²⁸¹

Söz konusu olağanüstü genel kurul, şirketin nihai kaderini belirleyeceği için önceki toplantılara nazaran daha kapsamlıdır. Bu sebeple detaylıca incelenecektir. İncelemelere başlamadan önce toplantının oluşumu ve hazırlıklarına bakmakta fayda vardır.

Yönetim kurulunun olağan ve olağanüstü genel kurulların yapılacağını ilan etmesine rağmen, bu planlı toplantıları yapabilecek yeterli hissedar çoğunluğu sağlanamamıştır. Bu durum sadece olağan genel kurulun ertelenmesi anlamına gelmemektedir; aynı zamanda, şirketin hissedar desteğini kaybettiğini göstermektedir. Yönetim kurulu, ana sözleşmede kendilerine verilen yetkiyi kullanarak farklı bir gündemle olağanüstü genel kurul kararı almıştır. Bu toplantı bildiriminde, şirketin tasfiyesinin müzakere edileceğinin ilan edilmesi, hissedar desteğinin sağlanamamasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Şirketin böylesine bir desteği kaybetmesi, yönetim kurulunun şirketin geleceğini kurtarmak için hissedarları ikna etmesi gerektiğini göstermektedir. Bu doğrultuda, üç maden mühendisine durum ve fizibilite raporları hazırlanmıştır.

Yönetim kurulu üyeleri, şirketin faaliyetlerinin devamlılığını sağlamak için sürekli olarak maddi kaynak sağlamaya çalışmıştır. Ancak bu durum, faaliyetlerin durdurulmasını engelleyememiştir. Buna rağmen yönetim kurulu, maden yatağının derinlerde kaybolmadığını tespit etmek ve hidrostatik seviyenin altında yeterli miktarda zengin yatakların varlığını kanıtlamak amacıyla araştırmalar yaptırmıştır. Buradaki amaç, mühendislerin bireysel değerlendirmelerinden elde edilecek sonuçları çoğaltmaktır. Bu nedenle, operasyonlardan sorumlu mühendis Dubois ve Genel Müdür Rouzaud'un

²⁸⁰ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou: Assemblée Générale Extraordinaire Du 20 Mars-2 Avril 1909 Rapport Du Conseil D'administration* (İstanbul: Moderne Imprimerie Française, 1909), 4; *Stamboul*, (26, 27, 29 Mart; 3, 10 Nisan 1909), 2; *Şûrâ-yi Ümmet*, (26-28 Mart; 3 Nisan 1909).

²⁸¹ *Stamboul*, (17 Nisan 1909), 2; *Şûrâ-yi Ümmet*, (10 Nisan 1909).

görüşlerine ek olarak, önemli madenlerde teknik danışmanlık yapan maden mühendisi L. de Pian'dan da bir rapor istenmiştir.²⁸² Raporlar bir sonraki bölümde incelenecektir.

30 Nisan 1909'a ertelenen olağanüstü genel kurul, öngörülen tarihte toplanmayı başarmıştır. Bu toplantıda alınacak kararlar, şirketin geleceğini doğrudan etkileyecek niteliktedir. Olağanüstü genel kurulda yalnızca şirketin geleceği müzakere edilmiş ve iki karar alınmıştır. Birinci karar; hissedarlara öncelik verilmek üzere yeni hisse ve tahvil ihracıdır. Bu ihraçlara rağbet gösterilmesi ve buna bağlı olarak 18.000 liralık ek sermayenin karşılanması halinde, şirket faaliyetlerine devam edebilecektir. Yeni ihraca gereken tutarda katılım gösterilmediği takdirde, seçilmiş tasfiye memurları göreve başlayacaktır. Mavrogordato, tüm yetkilere sahip tek tasfiye memuru olarak atanmıştır. Görevi reddetmesi durumunda Rouzaud, Delmedico, F. Coudeaux ve Barozzi atanacaktır. İkinci karar ise oybirliğiyle J. Delmedico, F. Coudeaux ve Aleco Sinissoglou'nun yönetim kurulu üyeliğine atanmasıdır.²⁸³

Yönetim kurulu, yeni hisse ve tahvil ihracı sürecine önem vermektedir. Çünkü ihraç belirtilen sürede tamamlanmadığı takdirde, gerekli sermaye toparlanamayacaktır. Bu durumda şirketin tasfiyesi kesinleşmiş olacaktır. Bu bağlamda hissedarların gereken desteği verecekleri umulmaktadır.²⁸⁴ Uluslararası madencilik sektörü ve basın, gelişmeleri yakından takip etmektedir. Olağanüstü genel kurul kararı, gerekli sermayenin oluşturulmaması halinde şirketin feshedilmesi yönünde alınan bir karar olarak yorumlanmıştır. Basın, daha önce de şirket hakkında yaptığı tasfiye öngörüsünün artık neredeyse kesin olduğu görüşünü yinelemiştir.²⁸⁵ Şirketin olağanüstü genel kurul çerçevesindeki faaliyetleri, ilerleyen başlıklarda incelenecektir.

1909 mali yılı, genel hatlarıyla şirketin hem mali hem de işletme açısından yaşadığı problemlerin ciddi bir boyuta ulaştığı safha olmuştur. Çözüm yolu olarak daha önce 1904 ve 1906'da başvuru sermaye artışı yolu tercih edilmiştir. Onuncu mali yılına girmiş olan şirketin bu süre zarfında iki kez sermaye artışı yapması ve birkaç kez yönetim kurulu üyelerinden avans alması, operasyonun ekonomik yönünün henüz yeterince olgunlaşmadığını göstermektedir. Operasyonun ekonomik yönünü besleyen ve maden sahasından alınacak olumlu sonuçlara bağlı olan işletme yönü, yıllarca süren kesintisiz

²⁸² *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 20 Mars-2 Avril 1909*, 7-8.

²⁸³ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 20 Mars-2 Avril 1909*, 37.

²⁸⁴ *Stamboul*, (6 Mayıs 1909), 2; (8, 15 Mayıs 1909).

²⁸⁵ *L'Écho des mines et de la métallurgie*, (20 Mayıs 1909), 520.

yatırıma rağmen istenilen düzeye ulaşamamıştır. Bu bağlamda hissedarların bakış açısından şirket artık kâr etme potansiyelinden uzaktır. Hissedarların yatırım kararını doğrudan etkileyen kâr olgusuna dair güven ortamı oluşturmak için bir kez daha raporlar ve yol haritaları hazırlanmıştır. Kredi ve avans seçenekleri kapalı olan şirketin tek çıkar yolu, hissedarlarını bir kez daha yatırım yapmaya ikna etmektir.

4.5. Şirketi Kurtarmak İçin Hazırlanan Rapor ve Planlar

Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi'nin yönetim kurulu, şirketi içinde bulunduğu mali çıkmazdan kurtarmak için hissedarlarının desteğine başvurmuştur. Hissedarları şirkete maddi destekte bulunmaya ikna etmek amacıyla madenin durumu ve geleceği hakkında raporlar hazırlanmıştır. Bu amaçla üç maden mühendisi, maden hakkında inceleme yapmıştır. Şirketin kuruluşunda hazırlanan iki raporun da eklenmesiyle toplamda hazırlanan rapor sayısı beşe ulaşmıştır. Bu nedenle olağanüstü genel kurulda sunulan raporlar, ilk iki raporun devamı olarak numaralandırılmıştır.

Olağanüstü genel kurulda ilk sunulan rapor, şirketin genel müdürü ve aynı zamanda maden mühendisi Rouzaud'un 1909'da hazırladığı üçüncü maden raporudur.²⁸⁶ Şirketin genel müdürü olması ve başından beri bütün süreci yönetmesi nedeniyle en detaylı rapor olma niteliğine sahiptir. Ayrıca bu raporda, şirketin mali buhrandan kurtuluşu için bir yol haritası hazırlanmıştır. Genel kurula sunulan ikinci rapor, şirketin maden mühendisi ve operasyon direktörü Dubois'in 28 Şubat 1909'da hazırladığı dördüncü maden raporudur.²⁸⁷ Rapor, doğrudan maden sahasının incelenmesi ve gözlemleri sonucu hazırlanmış olup Rouzaud ile aynı doğrultuda kaleme alınmıştır. Son olarak beşinci maden raporu, şirket dışından tecrübeli bir maden mühendisi olan L. de Pian tarafından, 13 Nisan 1909'da hazırlanmıştır.²⁸⁸ Beşinci rapor, üçüncü ve dördüncü raporun teknik bölümlerini teyit etmekle birlikte operasyonun devamını savunmaktadır. Söz konusu üç rapor karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

Rouzaud, raporuna maden sahasının yapısal özelliklerini inceleyerek başlamıştır. Maden yatakları üzerine detaylı incelemeler yapmış ve yatakların derinlerde kaybolmadığını, hidrostatik seviyenin altına kadar indiğini belirtmiştir. Özellikle hidrostatik seviyenin altında yeterli miktarda zenginleşme olgusunun kesin olduğu tespit edilmiştir. Şirketin

²⁸⁶ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 20 Mars-2 Avril 1909, 8-23.*

²⁸⁷ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 20 Mars-2 Avril 1909, 25-31.*

²⁸⁸ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 20 Mars-2 Avril 1909, 33-36.*

maden mühendisi ve maden sahasının operasyon direktörü Dubois ile Pian'ın gözlemleri de bu olguyu desteklemektedir. Zenginleşme olgusu, şirketin geleceği için kritik öneme sahiptir. Eğer Rouzaud'un zenginleşme olgusu öngörüsü doğruysa bu durum, üretim maliyetlerinin düşmesine ve madenin faaliyetlerine devam etmesine olanak sağlayacaktır. Rouzaud, maden yataklarının durum değerlendirmesini yaptıktan sonra şirketin kuruluşundan 1909'a kadar geçen sürede yapılan üretime değinmiştir. Şirket tarafından 1900-1909 mali yılları arasında hidrostatik seviyenin üzerinden 1.770.000 frank değerinde mamul ürün satılmıştır. Şirketten önceki işletmeciler tarafından çıkarılan ve şirket tarafından satılanlarla birlikte toplam meblağ 2.000.000 franga ulaşmaktadır. Pian, satılan toplam cevherin 10.000 ton ve 2.000.000 frank olduğunu aktarmıştır. Mühendislerin bu rakamları verme sebebi, cevher fakirleşmesi nedeniyle çalışmaların durdurulduğu hidrostatik seviyenin üstünde kalan alanın niteliğini göstermektir. Mühendislere göre, görece fakir olarak nitelendirilen bu alan ciddi bir mali katkı sağlamıştır. Bu noktada, zenginleşme olgusu gözlemlenen ve rezerv bakımından da şirketin geleceğinin güvencesi olarak gösterilen hidrostatik seviyenin altına ulaşmak için hissedarların desteğine ihtiyaç duyulmaktadır.

Rouzaud'a göre, şirketin faaliyetlerini sürdürebilmesi için 24.000 liralık bir meblağa ihtiyaç vardır. Bu meblağın 9.600 lirası, Ravin kuyusunda 3 galeri, Damlalı kuyusunda 1 galeri ve 1 kuyu, Kurtlu Göl maden rezerv alanında 2 galeri, Koyun Boku rezerv alanında 2 galeri ve 1 kuyu, son olarak Vassili bölgesinde 1 galeri açılması için kullanılacaktır. Madencilik faaliyetlerini kolaylaştıran makine ve teçhizatlar için 5.850 lira, tahvil departmanı için 2.550 lira ve 6.000 liralık işletme sermayesi diğer ihtiyaç kalemlerini oluşturmaktadır.

Maden sahasının operasyon direktörü Dubois da bir maliyet hesabı yapmıştır. Dubois, maden sahasında açılması gereken kuyu ve galeriler konusunda Rouzaud ile ortak fikirlere sahiptir. Ancak maliyet açısından aralarında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Dubois, söz konusu çalışmalar için 8.400 lira masraf hesaplamıştır. Bu masrafa 4.000 liralık makine ve teçhizat alımı, 1.850 lira yedek ekipman ve 3.750 lira tahvil departmanı ile genel yönetim giderleri eklenmiştir. Toplam tutar 14.250 liraya ulaşmaktadır. Bu tutara 3.750 liralık genel giderler ve 6.000 liralık işletme sermayesi eklendiğinde toplamda 24.000 liraya ihtiyaç duyulmaktadır.

Rouzaud ve Dubois, maliyet hesabının detaylarında farklı hesaplamalar yapmalarına rağmen genel tutar konusunda hemfikirdir. Söz konusu 24.000 lira, madenin yapılanma projelerinin devamı ve şirketin faaliyetlerini sürdürebilmesi için kritik öneme sahip bir meblağdır. Şirketin devamlılığını sağlayacak bu tutarın toplanabilmesi, çözülmesi gereken önemli bir problemdir. Yönetim kurulu, sermaye artırımını için hissedarlardan doğrudan yardım istemeye karar vermiştir. Şirketin kuruluşunda Rouzaud tarafından hazırlanan mali plan yürürlüğe konularak faaliyete geçilmiştir. Bu noktada, kuruluş sürecinde olduğu gibi mali buhran döneminde de Rouzaud tarafından bir mali kurtuluş planı hazırlanmıştır. Detaylarını kısaca incelemekte fayda vardır.

Şirketin finansal durumunu iyileştirmek ve madencilik faaliyetlerine devam etmek amacıyla 24.000 lira toplanması gerekmektedir. Şirketin mevcut borcu 34.000 liradır. Şirketin kuruluşundan itibaren çıkardığı tüm hisseleri 1 lira karşılığında geri alma hakkını kullanabilmesi için 48.000 liralık bir meblağ gerekmektedir. Bu kalemlerin toplamı 82.000 liraya ulaşmaktadır.

Yönetim kurulu, bu 82.000 lirayı toplamak amacıyla tahvil ihraç etmeyi düşünmektedir. Tahvillerin öncelikli olarak şirkete hissedarlara sunulması, yıllık %6 faiz verilmesi ve en önemlisi imtiyazlı ve adi hisselerle temettü dağıtılmadan önce tahvil ödemelerinin yapılmasına karar verilmiştir. Tahviller, şirketin tasfiyesi durumunda öncelikli olarak geri ödenecektir. Hissedarlar, abonelik ve ödeme koşulları kapsamında mevcut hisselerine karşılık olarak tahvillere abone olabilecektir. Her pay sahibinin, 1 lira karşılığında tahvil alma hakkı olacaktır. Tahvil ihracı süreci, genel kuruldan itibaren yirmi gün sürmesi planlanmıştır. Bu süre zarfında en az 24.000 lira toplanması gerekmektedir. Söz konusu tutarın toplanamaması halinde tahvil ihracı gerçekleşmeyecektir. Tahvil ihracı ve dolayısıyla sermaye artışı sürecinin başarılı olması halinde, tahvillerin geri ödemesi şirketin yıllık kârı üzerinden yapılacaktır. Şirketin tasfiyesi durumunda ise tahvil sahiplerinin hakları öncelikli olarak geri ödenecektir.

Şirketin üçüncü kez hissedarlarından sermaye artışına katılmalarını talep etmesi, şirketin mali yönetimi açısından dikkatle incelenmesi gereken bir durumdur. İlk defa 1904'te başvuru sermaye artışının asıl amacı, yapılanma projelerini tamamlamaktır. 1906'da ikinci kez sermaye artışına gidilmesinin nedenlerinden biri, bu projeleri finanse etmek ve şirketin borçlarını ödemektir. Bu tablo, ilk ek sermayenin 1905 mali yılı içerisinde tükenmiş olduğunu ve şirketin borçlanmaya giderek sonucunda tekrar işletme

sermayesini tükettiğini göstermektedir. Üçüncü sermaye artırma girişimi 1909'da yapılmasına rağmen esasen 1907 mali yılında madencilik faaliyetleri durdurulmuştur. Bu karar, daha fazla zarar etmemek amacıyla alınmış ve 1909'a gelindiğinde işletme sermayesi yeniden tükenmiştir. Rouzaud'a göre yönetim kurulu, 1908 mali yılının sonuna kadar şirkete 34.000 lira borç vermiştir. Bu durumu sürdüremeyecekleri noktada, son çare olarak hissedarlardan mali destek talep edilmesine karar verilmiştir. Şirketin faaliyetlerine devam etmesi için gerekli görülen 24.000 liralık tutar, söz konusu şirket borçlarının ödenmesi için değil, faaliyetlerin devamı için kullanılacaktır. Yönetim kurulu, alacaklarını ikinci plana atarak önceliği şirketin kurtuluşuna vermiştir. Bu nedenle tahvil ihracı ve sermaye artışı başarılı olmazsa tasfiyeden başka bir alternatif kalmayacaktır. Olası bir tasfiye durumunda ise tasfiye memurlarının atanması gerekecektir.

Sonuç olarak hazırlanan üç maden raporunun en temel ortak noktası, maden sahasında zengin cevher yataklarının bulunduğu ve çalışmaların devam ettirilmesinin gerekliliğidir. Şirketin 1909'a kadar önemsiz olarak addedilen bölgeden çıkardığı ve ihraç ettiği cevherin miktarı ve değeri, zengin yataklara ulaşıldığında oluşacak kârlı tabloya güvence olarak sunulmuştur. Raporların temel amacı, şirkete olan güveni sarsılan hissedarları ikna etmektir. Bu bağlamda hissedarların potansiyel kârı gözeterek yatırım yapmaları hedeflenmiştir. Yönetim kurulu, 1908 ortalarına kadar şirkete avans sağlamış olmasına rağmen bu yardımların devamı gelmemiştir. Bu noktada şirketin geleceği, doğrudan doğruya hissedarların yatırım güvenine bağlı durumdadır. Raporlar, şirketin faaliyetlerine devam etmesi için gerekli 24.000 lira sermaye konusunda ittifak halindedir. Şirketin geleceği, olağanüstü genel kurulun ardından başlayacak tahvil ihracı sürecinin sonunda belli olacaktır.

4.6. Beşinci Olağanüstü Genel Kurul (7 Temmuz 1909): Şirketin Tasfiye Edilmesi

Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi, 30 Nisan 1909'da yapılan son olağanüstü genel kurulda, faaliyetlerine devam edebilmesi için yeni tahvil ihraç etme kararı almıştır. Aynı toplantıda sunulan maden raporları, şirketin üretken hale getirilebileceği sonucuna varmıştır. Raporlar doğrultusunda, şirketin ve madenin faaliyetlerine devam edebilmesi için gerekli asgari tutarın önce 24.000, ardından da 18.000 lira olduğu belirtilmiştir. Bu tutarın toplanabilmesi için Mayıs-Haziran aylarını kapsayan 20 günlük bir süre belirlenmiştir. Şirket, yeni tahvil ihracına ek olarak, portföyünde bulunan 208 tahvili de

ihraç edeceğini duyurmuştur.²⁸⁹ Ancak tahvil ihracı için öngörülen süre tamamlandığında istenilen düzeyde katılım olmamıştır.²⁹⁰ Tahvil ihracı süreci başarısız olmuştur ve bu nedenle olağanüstü genel kurul kararları gereği şirketin tasfiyesine karar verilmiştir. Mavrogordato, Barozzi, Dalmedico ve Couteaux tam yetkili tasfiye memurları olarak atanmıştır.²⁹¹

Şirket kesin olarak tasfiye haline geçtiğinden, atanmış tasfiye memurları göreve başlamıştır. Bu aşamada, şirketin yükümlülük ve varlıklarının durumu için 7 Temmuz 1909'da olağanüstü genel kurul toplanmasına karar verilmiştir.²⁹² Olağanüstü genel kurulun en önemli gündem maddesi, şirketin varlıklarının devri olacaktır. Şirket adına hareket etme yetkisine sahip olan tasfiye memurları, şirketin varlıklarını devralacak bir sendikayla anlaşmıştır. Söz konusu mülk devir anlaşması, hissedarlara sunulacak ve onaylamaları istenecektir. Şirket tasfiye memurlarının kontrolünde olduğu için olağanüstü genel kurulun kalan gündem maddeleri de bu konu hakkındadır.²⁹³

Olağanüstü genel kurul toplantısı belirtilen tarihte hissedarların katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Hissedarlara ilk olarak, tasfiye memurlarının sermaye taahhüdü süreci, Mayıs-Haziran 1909 gelişmeleri ve finansal destek arayışları gibi Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi'nin resmî tasfiyesinde yaşanan gelişmeleri anlatan raporu sunulmuştur.

Rapora göre, hisse ihracında 18.000 lira toplanması gerekirken sadece 9.000 lirası karşılanmıştır. Hisse ihracı süreci tamamlandığında şirket fiilen tasfiye sürecine girmiştir.²⁹⁴ Rouzaud, şirket tasfiye edilmeden önce madendeki çalışmaların durdurulmasının su baskını ve hasara neden olabileceği uyarısında bulunmuştur. Bu durumun 6.000 lirayı aşabilecek bir maliyete neden olacağı öngörülmektedir. Ayrıca, maden personelinin işten çıkarılmasının mümkün olmadığını ve ücretlerin ödenmesi

²⁸⁹ *Stamboul*, (16 Haziran 1909), 3. Söz konusu tahviller 1908 mali yılında da ihraç edilmeye çalışılmış ancak başarısız olunmuştur.

²⁹⁰ *Stamboul*, (5 Haziran 1909), 3.

²⁹¹ *Stamboul*, (1 Mayıs 1909), 3.

²⁹² *Stamboul*, (26 Haziran 1909), 3.

²⁹³ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou En Liquidation: Assemblée Générale Extraordinaire Du 24 Juin 7/Juillet 1909 Rapport Des Liquidateurs*, (İstanbul: Moderne Imprimerie Française, 1909), 2; *Stamboul*, (8, 9 Haziran 1909), 2.

²⁹⁴ E. Pech, *Manuel Des Sociétés Anonymes Fonctionnant En Turquie*, (İstanbul: Imprimerie Gérard Frères, 1911) 161-170

gerektiğini belirtmiştir. Yönetim kurulu, kısa vadeli faaliyetleri yürütmek için yıllık %6 faizle 1.250 lira tutarında bir meblağı toplayarak masrafları karşılamıştır.

Yönetim kurulu, hisse ihracının başarısızlığının ardından mali kaynak sıkıntısına kesin bir çözüm bulmak amacıyla son hamlelerini yapmıştır. Hissedarlara daha uygun koşullar sunulduğunda fikirlerinin değişeceği düşünülerek yeniden şirkete yatırım yapmaları teşvik edilmiştir, ancak bu girişim de başarısız olmuştur. Daha sonra, şirketin varlıklarının ve yükümlülüklerinin korunması hakkında alınan kararlar çerçevesinde bir dizi sendikayla²⁹⁵ görüşmeler yapılmıştır. Nihayetinde bir sendikayla şartlar konusunda anlaşılmiş ve mülk devir müzakereleri başlamıştır. Müzakerenin amacı, tasfiye halindeki şirketin varlıklarını devralacak ve yükümlülüklerini üstlenecek yeni bir şirketin kurulmasıdır. Müzakerenin diğer esasları da varlık ve yükümlülüklerin korunması hakkındadır.

Tasfiye memurları ve sendika arasındaki müzakerelerden sonra nihai sözleşme Haziran 1909'da İstanbul'da imzalanmıştır.²⁹⁶ Sözleşmenin birinci tarafı, Karasu Osmanlı Anonim Maden Şirketinin kurulması için toplanan finans grubu üyeleri olan Leon Sellié, Dominique G. Corpi, İsmail Efendi ve Aleco Sinissoglou'dan oluşmaktadır. İkinci taraf ise Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketinin tasfiye memurları olan J. Barozzi, F. Couteaux, J. Delmedico ve Rouzaud'tan oluşmaktadır.

Sözleşmenin ana hükümlerinin ilk bölümü yükümlülüklerin devri hakkındadır. Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi'nin tüm varlıkları ve hakları, tasfiye memurları tarafından yeni kurulacak şirkete devredilecektir (Madde 1). Yeni şirket, tasfiye halindeki şirketin borçlarını ve yükümlülüklerini devralacaktır. Bu yükümlülükler arasında tedavülde kalan 7.433 adet tahvil ile 33.789,33 lira borç ve Mavrogordato tarafından tasfiye halindeki şirkete verilen avans da bulunmaktadır (Madde 2).

Yeni şirket, "*Karasu Osmanlı Anonim Maden Şirketi*" adıyla kurulacak ve 5.000.000 frank sermayeli olacaktır. Sermaye, 100 frank değerinde 20.000 imtiyazlı hisse ve 30.000 adi hisseye bölünecektir (Madde 3). Söz konusu 20.000 imtiyazlı hisse ve 30.000 adi hisse senedinden, şirketin devir bedelini temsil eden ve tamamı ödenmiş 13.333 imtiyazlı hisse senedi ve 18.667 adi hisse senedi, her üç eski imtiyazlı hisse senedine karşılık iki yeni

²⁹⁵ Buradaki sendika, yaygın bilinen anlamıyla bir işçi birliğini ifade etmemektedir. Kullanım anlamı itibarıyla belirli bir amaca yönelik iş birliği yapan bir grup yatırımcıyı ifade etmektedir.

²⁹⁶ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 24 Juin 7/Juillet 1909, 7.*

imtiyazlı hisse senedi ve her üç eski adi hisse senedine karşılık iki yeni adi hisse senedi oranında feshedilen şirketin hissedarlarına dağıtılacaktır (Madde 4).

Sözleşmede imzası bulunanlara, mücbir sebepler halinde bu süre uzatılmadığı takdirde, sözleşmenin hükümlerinin tam olarak yerine getirilmesi için dört aylık bir süre tanınmıştır. Aksi takdirde, sözleşme hükümsüz hale gelecek ve taraflar, her ne sebeple olursa olsun, birbirlerine karşı herhangi bir talepte bulunmaksızın eski haklarına geri döneceklerdir. Tasfiye memurları, ana sözleşmenin hazırlanmasında ve imtiyazın devri için hükümet onayının alınması için gerekli tüm formalitelerin yerine getirilmesini taahhüt etmektedir (Madde 10). Sözleşme, tasfiye halindeki şirketin hissedarlarının ve hükümetin onayına tabidir. Sözleşme olağanüstü genel kurulda müzakere edildikten sonra kabul edilmiştir. Ayrıca, sözleşmenin imzası ve devam eden süreç için tasfiye memurlarına imza yetkisi verilmiştir.²⁹⁷

Tasfiye sözleşmesi, genel hatlarıyla öngörülen işletme planları gerçekleştirildiği takdirde oldukça mantıklı bir hamledir. Böylece tasfiye halindeki şirketin on mali yıl boyunca sürekli katlanarak artan mali yükümlülükleri ve yatırımlarının korunması ve sürdürülmesi yeni şirketin sorumluluğuna devredilmiştir. Olağanüstü genel kurulda sözleşmenin onaylanmasından sonra sıra mali konuların detaylarının açıklanmasına gelmiştir.

Tamamı ödenmiş 1.000 adet yeni imtiyazlı hisse senedi sendikaya prim olarak verilmiştir. Sendika, 5.000 imtiyazlı hisse ve 10.000 adi hisse olmak üzere 15.000 yeni tamamen ödenmiş hisseyi sözleşme şartlarına göre elinde tutmaktadır. 500 adet imtiyazlı ve 900 adet adi hisseden oluşan 1.400 adet tamamen ödenmiş yeni hisse, tasfiye memurlarına ücret olarak tahsis edilmiştir. Kalan 600 hisse yeni şirketin tasarrufunda kalacaktır. Bu esaslar sayesinde, sendikanın Selanik Bankası'na ödediği ve madendeki çalışmalara kaynak olması beklenen 500.000 franklık meblağ toplanabilmiştir.²⁹⁸ Bu esasların ilgili bütün taraflar için avantajlı olduğu yönetim kurulu tarafından kabul edilmektedir. Hisse ihracı sürecinde şirkete avans veren kişiler, geri ödeme konusunda makul bir süre vermeyi kabul etmişlerdir.

Olağanüstü genel kurul toplantısında tasfiye memurlarının ücretleri belirlenmiş ve 15.000 yeni hisselerin ikiye bölünmesine karar verilmiştir.²⁹⁹ 7.500 hisse hissedarlara ayrılmış olup, 8 eski hisse 2 yeni hisse ile değiştirilecektir. Kalan 7.500 hisse ise sendikaya

²⁹⁷ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 24 Juin 7/Juillet 1909, 7-17.*

²⁹⁸ *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou ... 24 Juin 7/Juillet 1909, 5.*

²⁹⁹ *Stamboul, (10 Temmuz 1909), 3.*

ayrılmış olup, 100 adet hisse ile değiştirilmesine karar verilmiştir. Sözleşmenin onaylanmasının ardından yeni şirket, hisse başına 35 franktan 2.500 imtiyazlı hisse ve 32,50 franktan 5.000 adi hisseyi tasfiye halindeki Karasu Madenleri Osmanlı Şirketinin hissedarlarına abonelik için teklif etmiştir. Hissedarlar söz konusu abonelik işlemlerini 29-31 Temmuz arasında yapabilecektir.

Bu abonelikler, tasfiye halindeki şirket hisselerinin yatırılması ve abonelik tutarının nakit olarak ödenmesi karşılığında Galata'daki Selanik Bankasından alınacaktır. İmtiyazlı veya adi hisselerle sahip olan hissedarlar, yatırdıkları hisse sayısına eşit sayıda hisse için abone olma hakkına sahip olacaklardır. Abonelikler, sahip olunan hisselerle aynı sınıftaki hisseler için geçerlidir. Abone olunan toplam hisse sayısının 2.500 imtiyazlı hisse ve 5.000 adi hisseyi aşması halinde abone olunan miktarlar orantılı olarak azaltılacaktır. Her bir aboneye tahsis edilen hisseler, yeni şirketin kuruluşu hükümet tarafından onaylanana kadar kesin olarak hissedarlara verilmeyecektir.³⁰⁰ Tasfiye memurları ve sendika arasında yapılan anlaşma uyarınca hisse ihracı yabancı basına yansımıştır.³⁰¹ Temmuz 1909 nihayetinde söz konusu hisse değişiminden sonra Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketinin varlığı tamamen son bulmuş olacaktır.

1909 mali yılı, Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi'nin son faaliyet yılıdır. Mali yılın önemli bir bölümü şirketin ve madenin geleceğini kurtarmaya çabalarına harcanmıştır. Fakat başarılı olunamamış ve şirketin tasfiyesine karar verilmiştir. Buna rağmen faaliyetlerin devam ettiği sürece cevher ihracı gerçekleşmiştir. 1909 mali yılında 26,938 ton simli kurşun (fiyatı 870,11 kuruştan toplam 23.174,37 kuruş değerinde) ve 219,256 ton çinko (fiyatı 338,02 kuruştan toplam 74.119,35 kuruş değerinde) üretilmiştir. Sektördeki üretim payına bakıldığında ise Osmanlı Devleti'nin simli kurşun üretiminin %4,46'sı ve çinko üretiminin %1,29'u şirket tarafından gerçekleştirilmiştir. Şirketin ürettiği simli kurşun ve çinkonun tamamı, son birkaç mali yılda olduğu gibi Belçika'ya ihraç edilmiştir.³⁰² Fakat ihraca dair detaylar belirsizdir.

1909 mali yılında şirket fiilen sona ermesine rağmen hisse senetleri borsada yılın belli dönemlerinde işlem görmeye devam etmiştir. Bunun sebebi, iki şirket arasında yapılan hisse senedi değişimi anlaşmasının henüz uygulanmamasıdır. Bu sebeple şirket

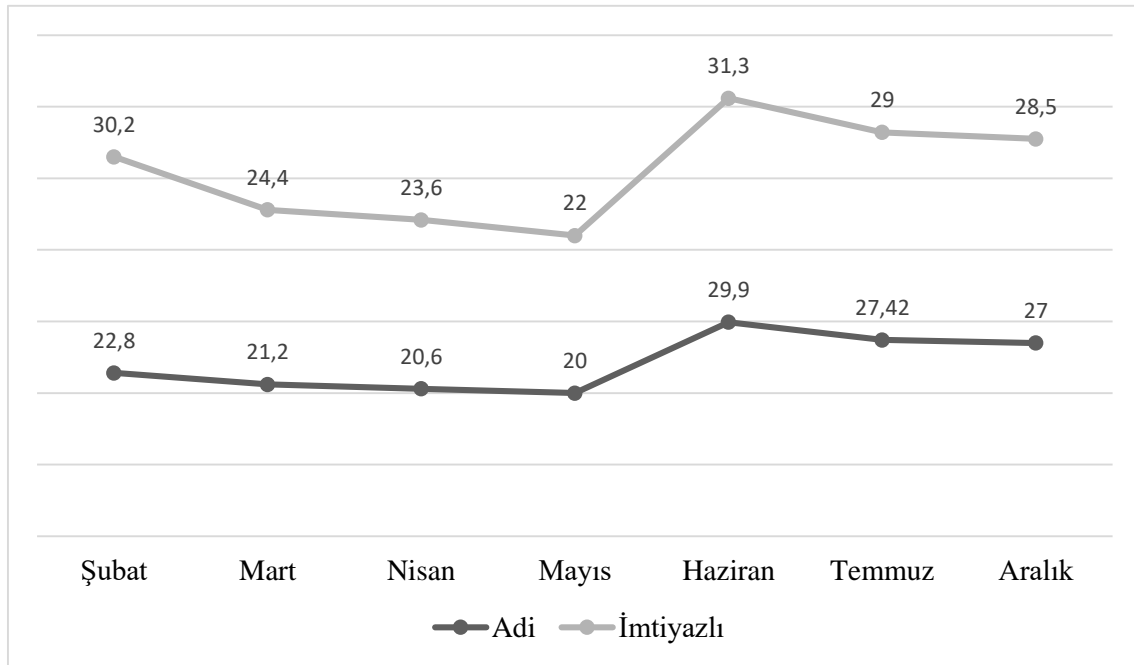
³⁰⁰ *Stamboul*, (14, 15, 17, 24, 27 Temmuz 1909); *La Turquie: Journal français, quotidien, politique, commercial, financier*; (13, 15, 17, 21, 24, 27 Temmuz 1909); *Sabah*, (15 Temmuz 1909), 4.

³⁰¹ *Journal des finances: cote universelle et correspondance des capitalistes*, (31 Temmuz 1909), 17.

³⁰² *Memâlik-i Osmaniye'nin 1325, 1326, 1327 senelerine mahsus maadin istatistiğidir*, (Dersaadet: Ticaret ve Ziraat Nezâreti, 1330), 148-151.

faaliyetlerine son vermesine rağmen çıkardığı hisse senetleri bir süre daha borsalarda işlem görme olanağı bulmuştur.

1909 mali yılına dair borsa verileri Galata³⁰³ ve Paris³⁰⁴ değerleri üzerinden gösterilmiştir. Bu dönem, şirketi kurtarmak için yapılan bütün girişimlerin başarısızlığı üzerine tasfiye süreci başlamıştır. Bu karar, şirketin borsadaki 48.000 hissesi üzerindeki yükümlülüklerinin geleceği konusunda hissedarlarını doğal olarak endişeye sevk etmiştir. Şirketin hissedarlarına olan yükümlülükleri, belli bir oranda görünür hak kaybına karşılık yeni şirket tarafından devir alınarak mümkün olan en makul yol tercih edilmiştir. Galata ve Paris borsalarındaki fiyat durumu aşağıdaki gibidir;

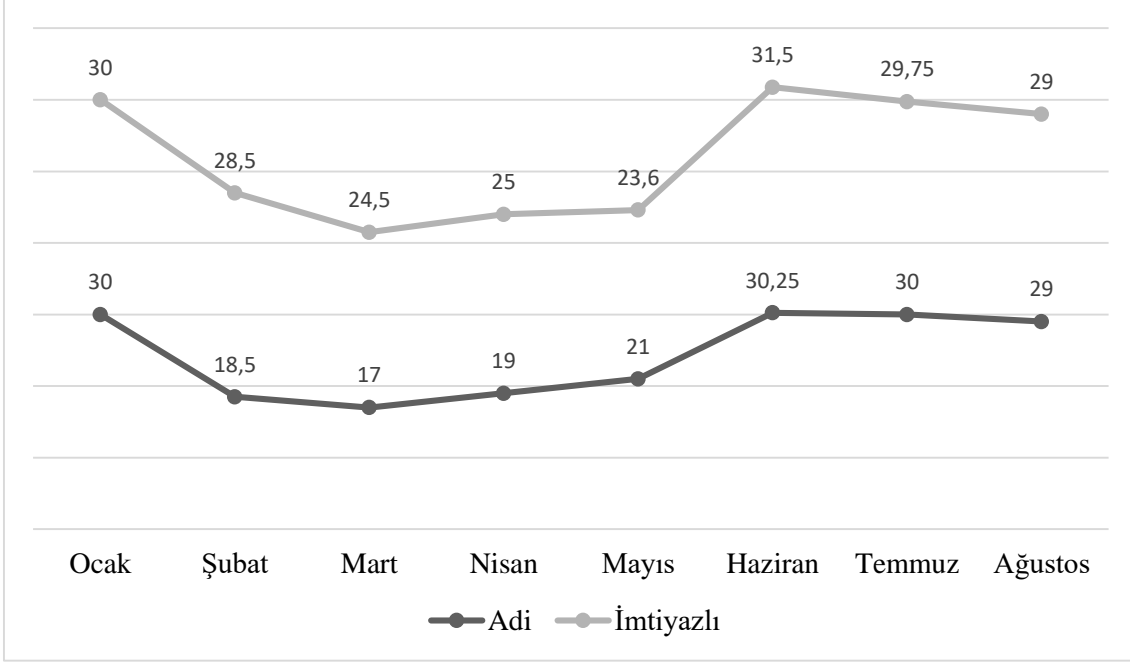

Grafik 7: Şubat-Aralık 1909 Arası Adi ve İmtiyazlı Hisse Fiyatları/ Galata Borsası

Kaynak: *Stamboul*, (Şubat, Mart, Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz 1909)

³⁰³ *Stamboul*, (13, 19, 22 Şubat; 6, 13, 20, 26-28 Mart; 3, 10, 17 Nisan; 1, 6, 15, 18 Mayıs; 15-16, 18, 26 Haziran; 10, 13-16, 24, 27 Temmuz 1909)

³⁰⁴ *Journal des finances*, (3, 10, 18, 25 Ocak; 7, 14, 28 Şubat; 7, 15, 21 Mart; 4, 25 Nisan; 2, 9, 16, 23, 30 Mayıs; 6, 13, 20, 27 Haziran; 4, 18, 25 Temmuz; 1, 9, 15 Ağustos 1909)

Grafik 8: Ocak-Ağustos 1909 Arası Adi ve İmtiyazlı Hisse Fiyatları/ Paris Borsası

Kaynak: *Journal des finances*, (Ocak, Şubat, Mart, Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos 1909)

Her iki borsaya ait veriler, ufak farklar haricinde benzer seviyede işlem görmektedir. Şirketin ulaştığı son noktada, tasfiye sürecinde hisselerin mevcut değerinin sebeplerini irdelemek gereksizdir. Şirket sermayesini temsil eden hisse ve tahvillerin ağır yükümlülüğü karşısında, bir finans grubuyla anlaşamadığı takdirde doğrudan iflas seçeneği devreye girecektir. Bu durum, sahip oldukları hisselerin temettü ve amortismanından tam anlamıyla mahrum kalacak hissedarlar için tam anlamıyla bir çöküşü ifade etmektedir.

İki şirket arasında yapılan anlaşma uyarınca, hissedarların hakları en azından hukuken güvence altına alınmıştır. Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi'ne uzun süre yatırım yapan hissedarlar, resmî tasfiyeden sonra bu sefer Karasu Osmanlı Anonim Maden Şirketi'nin başarılı olmasını beklemek durumundadır.

4.7. İşletme ve Tasfiye Döneminin Genel Değerlendirmesi

Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi'nin işletme dönemi, 1905 mali yılıyla birlikte başlamıştır. Mali yıldaki işletme faaliyetleri genel olarak verimlidir. Tesisleşme uzun çabalar sonucunda istenilen seviyeye ulaşmıştır. İlk işletme yılı, cevher çıkartma, üretme ve ihracı hususunda hatırı sayılır bir seviyeye ulaşmıştır. 1906 mali yılında cevher üretimi

aşamalarında önemli mesafe katedilmiştir. Yapılanma çalışmaları kapsamında rezerv arama, kuyu ve galeri açma çalışmaları sürdürülmüştür. Fakat şirketin mali sıkıntıları devam etmektedir. Bu sebeple, 1906 mali yılında üçüncü olağanüstü genel kurul toplanmıştır.

1907 mali yılında madenin işletilmesi ve mali açıdan ciddi problemler yaşanmıştır. Şirketin cevher üretimi ve ihracı bu döneme kadar fakir nitelikli cevherden sağlanmıştır. Bu durum, elde edilen gelirin kısıtlı miktarda olmasına sebep olmaktadır. 1907'de söz konusu fakir cevher kaynakları tükenme noktasına gelmiş ve cevher üretim maliyeti, satış fiyatını geçmiştir. Bunun sonucunda ciddi bir faaliyet zararı doğmuştur. Zararın daha fazla büyümemesi için madendeki faaliyetler durdurulmuştur.

1908 mali yılında madende kısıtlı kaynaklar doğrultusunda üretim ve ihracat yapılmıştır. Yapılanma projeleri ise büyük oranda durdurulmuştur. 1909 mali yılında şirketin uzun zamandır çözmeye çalıştığı işletme ve mali sıkıntılar doruk noktasına ulaşmıştır. Bu sıkıntıları çözmek için daha önce iki defa başvurulmuş sermaye artışı seçeneğine karar verilmiştir. Şirket, hissedarlarını yeniden şirkete yatırım yapmaya ikna etmek için madenin durumu ve geleceğine yönelik yeni raporlar hazırlatmıştır. Fakat üçüncü sermaye artırma girişimi başarısızlıkla sonuçlanmış ve şirketin tasfiyesine karar verilmiştir. Böylece şirket, işletme döneminden tasfiye dönemine sert bir geçiş yapmıştır. Tasfiyenin ardından şirketin hak ve varlıklarını devralacak yeni bir şirket kurulmuştur.

İşletme ve tasfiye döneminin geneline bakıldığında, yapılan çalışmalara rağmen zengin cevher yataklarına ulaşamadığı görülmektedir. Zengin yatakların bir türlü işletilememesi, şirketin gelir elde etmesini engellemektedir. Nitekim yapılanma döneminde alınan karar doğrultusunda fakir cevherlerin işlenerek ihraç edilmeye başlanmıştır. Bu karar, fakir cevher için yeni bir gider grubu oluşturmuştur. Madenin temel giderleri, buradan elde edilecek gelirle karşılanmaya çalışılmıştır. Fakat içeriği bakımından ciddi bir gelir vaat etmeyen fakir cevherin tükenmesi, temel mali dengeyi tamamen sarsmıştır. Bu doğrultuda, işletme ve tasfiye döneminin mali durumunu birlikte incelemek, şirketin nihai sona nasıl yaklaştığını göstermesi bakımından önemlidir.

Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketinin işletme dönemi, yıllık en az 14.446 liralık kâr beklentisiyle başlamıştır. Bu tutar, kuruluş sermayesi ve 1904'teki ilk sermaye artışıyla oluşan hissedar yükümlülüğünü ifade etmektedir. Fakat ilk işletme yılı olan 1905'te yalnızca 3.467 lira kâr elde edilirken, takip eden 1906 mali yılında yalnızca 15

lira net kâr açıklanmıştır. Bu miktarlar, yapılanma döneminde de olduğu gibi minimum beklentinin çok altında kalmıştır. Esasen stokta satılabilir değeri üzerinde ciddi gelir sağlayacak cevher bulunmasına rağmen bunlar değerlendirilememiştir. Şirketin henüz kâr etmeye başlayamamış olmasına karşın, maden sahasına yapılan yatırımlar devam etmektedir. 1905'te 21.384,85 lira ve 1906'da 16.420,25 lira yapılanma harcaması yapılmıştır. Söz konusu yatırımları karşılama noktasında 1905'te 19.594,47 lira borçlanılmıştır. 1906'da bu miktar 16.700 lira civarındadır. 1906'ya gelindiğinde, şirketin genel durumunda bir değişiklik olmamıştır. Yüksek harcama ve düşük gelir dengesizliği, bir noktada şirketin işleyişini tehlikeye sokmuştur.

1906 mali yılında, maden sahasının yarım kalan yapılanma çalışmalarını tamamlamak ve şirketin borçlarını ödemek için yeniden sermaye artırımı kararı alınmıştır. İhraç edilen 8.000 adet imtiyazlı hisse, 2.112 liralık ek faiz ve mali yükümlülük doğurmuştur. Son sermaye artırımı ile şirketin yıllık net kâr beklentisi 16.558 liraya yükselmiştir. Şirketin gerçek anlamda madeni işletmeye başlama çabalarının bir sonucu olarak hissedarlarına olan yükümlülüğü de artmıştır. 1907 mali yılında 13.209,24 liralık yapılanma harcamasına rağmen, birkaç yıldır düşük miktarda gelir sağlayan fakir cevher yatakları tükenmiştir. Bunun bir sonucu olarak, 1907 mali yılında 12.147 lira zarar açıklanmıştır. Şirketin borcu da 21.521,98 liraya yükselmiştir.

Şirketin mali felakete sürüklenmesinin somut sebebi, yıllardır zengin cevher yataklarına ulaşılmaya çalışılmasına rağmen başarısız olunmasıdır. Fakat şirketin gelecek plan öngörülleri ve sermaye artırımlarında hissedarlarını ikna etmek için sunduğu kârlı gelecek tasavvuru hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. 1904'teki sermaye artırımı sırasında, 1906 mali yılı için kesin olarak 13.000 lira kâr öngörülmüştür. Hatta cevher ticaretinin canlılığından ötürü net kârın 23.000 liraya yükselmesi muhtemel görülmüştür. Ancak bu tahminler gerçekleşmemiştir. Şirket, üçüncü sermaye artışı girişiminde başarısız olmuş ve tasfiye edilmiştir.

İşletme ve tasfiye döneminin sonucunda öngörülenden çok farklı gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmeler, şirketin başarısızlığa uğramasına sebep olmuştur. Bu noktada, yönetim kurulu şirketin geleceği konusunda büyük yanılgılara düşmüştür. Yanılgıların oluşmasındaki temel sebep, madenin genel yapısı hakkındaki bilgilerin sürekli olarak değişmesidir. Bilgilerin sürekli değişmesi, sürekli olarak plan değişikliği anlamına gelmektedir. Burada Osmanlı madencilik sektörünün teknik yetersizliklerinin önemli bir

payı vardır. Fakat bütün bu etkenlere rağmen, yönetim kurulu etkisi de göz ardı edilmemelidir. Bu konuda kesin bir yargıya varmak yanlıştır. Çünkü yönetim kurulu, şirketin faaliyetlerine devam edebilmesi için defalarca şirkete avans vermiştir. Ancak madenin bütün geleceğinin zengin cevher yataklarına bağlanması hatalı bir karardır. En nihayetinde başarısız olunan girişimin ardından maden sahasında yeni bir şirket kurulmuştur. Yeni şirketle birlikte maden sahasındaki kârlı işletme kurma amacı yeniden denenecektir.

5. BÖLÜM: MADEN SAHASINDA İKİNCİ GİRİŞİM: KARASU OSMANLI ANONİM MADEN ŞİRKETİ (1909-1912)

5.1. Şirketin Kuruluşu ve İlk Faaliyetleri

Maden sahasında ilk işletme girişiminin başarısızlığı üzerine, yeni bir finans grubu sahayı yeniden değerlendirmeye karar vermiştir. Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi'nin tasfiye sürecine girmesinin ardından, Leon Sellié, Dominique G. Corpi, İsmail Efendi ve Aleco Sinissoglou'dan oluşan bir finans grubu 17 Ağustos 1909'da Ticaret ve Nâfia Nezâretine başvurarak, tasfiye halindeki şirketin yerine "*Karasu Osmanlı Anonim Maden Şirketi*" adıyla yeni bir şirket kurma taleplerini iletmişlerdir. Başvuru dosyasında, şirketin ana sözleşme metni de eklenmiştir.

Başvuruyu inceleyen Ticaret Dairesi, 15 Eylül 1909'da, eski şirketin ardından maden işletmesinin âtil kalacağını, ancak yeni şirketin kurulmasıyla madenin işletilmesine devam edileceğini göz önünde bulundurarak başvuruyu kabul etmiştir. Yeni şirket, sermayesinin tamamen kaydedilip %10'unun ödendiğinin belgelendirilmesinden sonra kurulabilecektir. Ancak, eski şirketin sahip olduğu maden işletme fermanının devralınabilmesi için Ticaret ve Nâfia Meclisi'nin onayı gerekmektedir. Ticaret ve Nâfia Meclisi, 14 Ekim 1909'da, eski şirketin çıkardığı hisse senetlerinin piyasadan kaybolmasının ve faaliyetlerinin durmasının sektöre olumsuz etki edeceğini belirterek, sektörün menfaati doğrultusunda yeni şirket başvurusunu kabul etmiştir. Fakat sermayesinin tamamen ödendiğine dair belgeler sunulduktan sonra ancak eski şirketin sahip olduğu işletme fermanına ve diğer haklarına sahip olunabileceğine karar vermiştir.³⁰⁵ Bu karar, sektörün faydasının gözetilmesi amacıyla ve yeni şirketin madenleri işleteceğini taahhüt etmesi nedeniyle alınmıştır.

Ticaret ve Nâfia Nezâreti de 21 Ekim 1909'da Sadâret'e gönderdiği evrakta yeni şirketin kurulmasının, madenlerin işletilmeye devam edileceğinin taahhüt edilmesine istinaden sermayenin tamamının ödenmesi şartıyla izin verildiğini bildirmiştir. Devam eden süreçte Ticaret ve Nâfia Nezâreti de, 21 Ekim 1909'da Sadâret'e gönderdiği evrakta, yeni şirketin kurulmasına, madenlerin işletilmeye devam edileceği taahhüdü ve sermayenin tamamının ödenmesi şartıyla izin verildiğini bildirmiştir. Devam eden süreçte, 29 Kasım 1909'da

³⁰⁵ BOA, ŞD. 1228/44, Lef 2,3,7,8

Şûrâ-yı Devlet ile Maliye, Nâfia ve Maarif Dairesi ortak bir mazbata yayımlamıştır. Mazbatada, iki şirket arasında yapılan anlaşmada eski şirket hissedarlarının hisselerinin yeni şirket hisseleri ile değiştirilmesinin, yeni kurulacak şirketin sermayesini tehlikeye sokabileceği belirtilmiş ve bu nedenle aslında yeni şirkete ruhsat verilmemesi gerektiği ifade edilmiştir. Ancak yeni şirketin madenleri işletme taahhüdü ve sektörün yeni sermaye girişimine olan ihtiyacı göz önüne alındığında, usulün dışına çıkılarak yeni şirketin kuruluşunun ve eski şirketin tasfiye sürecinin bu şekilde idare edilmesinin genel menfaat açısından uygun olacağı kanaatine varılmıştır. Yeni şirketin, eski şirketin sahip olduğu hukuki haklara sahip olmasına ve eski şirketin iflas etme riskinin önlenmesine de müsaade edilmiştir. Ayrıca, yeni şirketin madende zengin damarlar bulması halinde, eski şirketin çalışmaları ve sermayesi kullanıldığı için eski şirket hissedarlarının haklarının korunması gerektiği belirtilmiştir. Ana sözleşmenin bazı maddelerinin gözden geçirilmesi istenmiş ve sonuç olarak yeni şirketin kuruluş izni verilmiştir.³⁰⁶ Kasım 1909'da şirketin kurulacağına dair haberler ekonomi basınında yer bulmaya başlamıştır.³⁰⁷

19 Aralık 1909'da Meclis-i Mahsûsi, kendilerine gönderilen mazbataya ek olarak, iki şirket arasındaki hak devir işlemlerinin Ziraat, Maâdin ve Orman Nezâreti'nin kurallarına göre yapılacağını ve yeni şirketin tahvil ihraç etmeden önce hükümetten izin alması gerektiğini kararlaştırmıştır. Aynı gün, Meclis-i Vükelâ konuyu padişaha arz etmeye karar vererek başvurunun son aşamasına ulaşmıştır. 20 Aralık'ta padişahın irâde-i seniyyesinin yayınlanmasıyla, Karasu Osmanlı Anonim Maden Şirketi 5.000.000 frank sermaye ile 86 yıl müddetle resmen kurulmuştur.³⁰⁸

Şirketin ana sözleşmesi 8 başlık ve 44 maddeden oluşmaktadır. Birinci başlık (1-4. maddeler), şirketin amacını açıklamaktadır. Şirket, ilk olarak 1898'de Aydınlı Hacı Hafız Mehmet Nuri Efendi'ye, ardından 1900'de Süreyya Bey ve Mustafa Fazıl Efendi'ye, onlardan da Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi'ne devredilen işletme fermanının haklarına sahip olacaktır. İkinci kuruluş amacı, eski şirketle yapılan tasfiye anlaşmasının uygulanmasıdır. En önemli amaç ise işletme hakkına sahip olunan madenlerin işletilmesinin taahhüt edilmesidir. Şirketin merkezi İstanbul olup, yurtiçi ve yurtdışında büro ve acente açma yetkisine sahiptir ve faaliyet süresi 86 yıldır.

³⁰⁶ BOA, İ.TNF. (İrâde Ticaret ve Nâfia) 21/1, Lef 4; ŞD. 1228/44, Lef 4

³⁰⁷ *Journal des finances*, (27 Kasım 1909), 13.

³⁰⁸ BOA, İ.TNF. 21/1, Lef 3,5,6; BEO 3685/276315

İkinci başlık (5. madde), eski şirketin varlık ve yükümlülüklerinin devri hakkındadır. Buna göre, tasfiye halindeki şirketin maden işletme fermanı başta olmak üzere bütün hak ve yükümlülükleri yeni şirkete geçmiştir. Buna daha önce imzalanmış mukaveleler ve şartname yükümlülükleri de dahildir.

Üçüncü başlık (6-14. maddeler), sermaye oluşumu ve hisse senetleri ile ilgilidir. Sermaye toplamda 5.000.000 frank olarak belirlenmiş; her biri 100 franklık, tamamı ödenmiş 20.000 imtiyazlı hisse ve her biri 100 franklık, tamamı ödenmiş 30.000 adi hisseye bölünmüştür. İşletme fermanının bedeli ve madenin tüm tesisleri, ekipmanları, binaları, depoları, makineleri ve çıkarılmış cevheri için eski şirkete 500.000 frank ödenmiştir. Ayrıca, yeni şirketi kuracak finans grubuna da 500.000 frank ödenmiştir. Toplamda 50.000 hisse, iki şirket arasındaki anlaşmaya uygun olarak dağıtılacaktır. Şirket, hükümete bildirimde bulunduktan sonra sermayesini iki katına çıkarabilir, ancak daha büyük artışlar hükümet iznine tabidir.

Dördüncü başlık (15-21. maddeler), yönetim kurulunun yapısı ve görevleri ile ilgilidir. Eski şirkete kıyasla, yönetim kurulu üyelerinin sayısı ve görev süreleri artırılmıştır. Yönetim kurulu, 7-12 kişi arasında değişen sayıda üyeden oluşacak ve üyeler beş yıl görev yapacaktır. En az dörtte biri Osmanlı tebaasına mensup hissedarlardan seçilecektir. Ayrıca, şirkette çalışacak vasıflı çalışanların en az yarısının Osmanlı tebaasına mensup olması gerekmektedir. Yeni yönetim kurulunun şirket üzerindeki yetkisi genişletilmiş ve hissedarların etkisi kısıtlanmıştır.

Beşinci başlık (22. madde) şirketin yıllık mali hesaplarını genel kurul öncesi denetleyen ve rapor sunan denetçilerin görevleri hakkındadır. Altıncı başlık (23-34. Madde) genel kurul toplantıları hakkındaki toplanma yeri, tarihi, toplantı çağrısı, hissedarların katılımı, gündemin belirlenmesi, toplantının işleyişi ve toplantı raporları gibi maddelerden oluşmaktadır.

Yedinci başlık (35-40. maddeler), yıllık hesaplar, kasa ve temettüer ile ilgilidir. Şirket, mali hesaplarında Osmanlı mali takvimini kullanmaktadır. Yıllık net kârdan; imtiyazlı hisselerin faizi ödenecek, imtiyazlı hisselerin yirmi yıl içinde amorti edilmesi için gereken tutar toplanacak, ihtiyat akçesi fonu oluşturulacak ve adi hisselerin faizi ödenecektir.

Kalan miktar, yönetim kurulu üyelerine, liyakatlerine göre çalışanlara ve tüm hisselerle temettü olarak dağıtılacaktır.³⁰⁹

Sekizinci başlık (41-45. madde) fesih ve tasfiye kuralları üzerinedir. Şirket, sermayesinin 4/3'ünü kaybettiği takdirde feshedilecektir. Şirketin süresinin sona ermesi veya fesih halinde tasfiye memurları atanacaktır. Tasfiye memurları, şirketin varlıklarını değerlendirdikten sonra elde edilen tutarı önce imtiyazlı ardından da adi hisselerin itfası için kullanılacaktır.³¹⁰

20 Aralık 1909'da resmen kurulan Karasu Osmanlı Anonim Maden Şirketi, 12 Ocak 1910'da ilk olağan genel kurul toplantısını yapmıştır. Toplantının gündemi; tasfiye sürecine dair tasfiye memurlarının raporunu dinlemek ve yönetimi ibra etmek, şirketin kurucu sendikasının delegelerinin raporunu dinlemek ve ibra etmek, yönetim kurulu ile yasal denetçileri atamak ve son olarak iki şirket arasında yapılan tasfiye sözleşmesinin uygulanması için yönetim kuruluna yetki vermektir.³¹¹

Kurucu olağanüstü genel kurul, şirketin kuruluşunda önemli rol oynayan tasfiye memurlarının raporunun sunumu ile başlamıştır. 23 Haziran 1909'da eski şirketin tasfiye memurları sıfatıyla yeni şirketin kurucu sendika üyeleri arasında, tasfiye halindeki şirketin tüm varlıklarının devredilmesine ilişkin bir sözleşme imzalanmıştır.

Eski şirketin son genel kurulu olan 7 Temmuz 1909'da yapılan olağanüstü genel kurulda, bahsi geçen sözleşme ve Mayıs-Temmuz arası yönetim hesabı onaylanmış ve tasfiye memurları ibra edilmiştir. Tasfiye memurlarının görev süresi 21 Mayıs-18 Temmuz arasında sürmesi planlanırken, yeni şirketin kuruluşunun tamamlanamaması ve tasfiye sözleşmesinin uygulanması nedeniyle memurlar, görevlerine 12 Ocak 1910'a kadar devam etmiştir. Memurların görevlerinin ikinci dönemi, yeni şirketin kuruluş sürecine denk gelmektedir. Bu sebeple tasfiye memurları, söz konusu dönemde madendeki faaliyetleri şirket adına yürütmüşlerdir. Bu nedenle faaliyetlerinin detaylarının yeni şirketin hissedarları tarafından ibra edilmesi gerekmektedir.

Tasfiye memurlarının ikinci çalışma döneminde 7.829 lira tutarında harcama yapılmıştır. Bu harcama, sendika tarafından taahhüt edilen ve Selanik Bankası'na yatırılan 22.084 lira

³⁰⁹ E. Pech, *Manuel Des Sociétés Anonymes Fonctionnant En Turquie*, (İstanbul: Imprimerie Gérard Frères, 1911), 170.

³¹⁰ BOA, ŞD. 1228/44, Lef 9; İ.TNF. 21/1, Lef 2; A.}DVN.MKL. 49/13, Lef 1; A. {DVNSMKLT.d 17; *Takvim-i Vekayi*, (17 Şubat 1910), 1-2.

³¹¹ *Société Minière Anonyme Ottomane De Karassou: Assemblée Générale Ordinaire Constitutive Du 30 Décembre 1909- 12 Janvier 1910* (İstanbul: Moderne Imprimerie Française, 1910) 3.

ile önceki dönemden kalan bakiyeden yapılmıştır. Aynı dönemde 1.164 lira gelir elde edilmiştir. Bu gelir, madenden çıkarılan cevherle teminat altına alınan 2.200 lira tutarındaki avansa mahsuben Mavrogordato'ya havale edilmiştir. Bunlara ek olarak mekanik cevher yıkama atölyesindeki ve maden tabanındaki cevherler hariç olmak üzere, stoklarda 625 lira değerinde 100 ton kalsine kalamın ve 7 ton galen bulunmaktadır. Bu cevherler, söz konusu 2.200 lira tutarındaki avansın ödenmesi için kullanılacaktır.

Temmuz 1909'da sendika, faaliyetler için gerekli krediyi sağladıktan sonra, yeni makine ve ekipman gerektirmeyen cevher araştırma galerilerinde yeniden çalışmalar başlamıştır. Vadi kuyusundaki çalışmaların yeniden başlaması için pompalar, borular, kablolar ve kazan gereçleri sipariş edilmiştir. Makine imalatçıları, Avrupa'da üretildikten sonra İstanbul'a nakledilecek siparişlerin kısa sürede teslim edilemeyeceğini bildirmiştir. Buna rağmen, yeni buhar pompası tüm ekipmanıyla birlikte madene ulaşmış ve kurulumu yapılarak çalışmaya hazır hale getirilmiştir. İki adet buhar basınçlı hava pompası kullanılarak su baskınına uğrayan kuyu ve galerilerde su tahliye işlemine başlanmıştır. Özellikle Ravin adı verilen kuyu su baskınından çok etkilenmiştir. 1909 sonlarında başlayan hazırlık çalışmalarının, Şubat 1910 sonunda kuyunun dibindeki çapraz kesimli galerilere ulaşması planlanmaktadır. Çalışmalar hakkındaki öngörü, faaliyetlerin durmasına sebep olan su baskınının, cevher aranan temas bölgesinin hemen yakınında gerçekleştiğini ve su tahliye işlemi bittikten sonra uzun zamandır ulaşılmaya çalışılan temasa ulaşılacağını göstermektedir.

Maden sahasındaki Koyun Boku, Kurtlu Göl ve Damlalı bölgelerinde, yatağın üst kısımlarındaki temas boyunca yapılan sondajlar sonucunda çinko ve simli kurşun cevherine ulaşılmıştır. Böylece maden sahasındaki mineralizasyonun, eski şirketin faaliyetlerinin sonlandırılmasıyla bitmediğine dair önemli bulgulara ulaşılmıştır. Ancak yeni temas noktaları keşfetmek için buradaki cevherin rezerv durumu hakkında bir çalışma yapılmamıştır. Tüm bulgular bir araya getirildiğinde, şirketin kurulmasını sağlayan fizibilite raporlarına uygun sonuçlar gözlemlenmiştir. Maden sahasındaki ikinci girişimin kârlı bir işletmeye dönüşmesi için araştırma çalışmalarına devam etmek ve özellikle maliyet açısından tepe noktalarından ziyade vadideki kuyulardan cevher çıkarılması gerekmektedir.

Tasfiye memurlarının ikinci görev süresi olan Temmuz 1909-Ocak 1910 arasındaki yönetim hesabı toplamda 26.569 liradır. Hesabın gelir kalemleri; 81 lira kasa mevcudu,

544 lira Selanik Bankası'ndaki meblağ, 22.084 lira sendikanın katkısı ve 3.860 lira hissedarların katılımından oluşmaktadır. Gider kalemleri ise; 3.500 lira 1909 sonuna kadar madenin işletilmesi için yapılan harcamalar, 743 lira aynı tarihe kadarki genel yönetim giderleri, 75 lira muhtelif harcamalar, 1.669 lira amortisman tabi tahvillerin ödenmesi, 548 lira sipariş edilen ekipmanlar için ödemeler, 3.944 lira sendikaya iade edilecek tutar, 1.294 lira faiz dahil olmak üzere tasfiye memurlarının maaş ödemeleri, 14.496 lira Selanik Bankası'ndaki özel hesap ve 300 lira Selanik Bankası'ndaki olağan hesaptan oluşmaktadır.

Tasfiye memurlarının ikinci görev süresi boyunca toplamda 7.588 lira ödeme yapılmıştır. Bu ödemeler; 3.500 lira Haziran-Aralık ayları için aylık 500 liradan işletme idari masrafları, 1.733 lira faiz ve amortisman dahil tahviller, 1.061 lira maden makine ve teçhizatının alımı ve 1.294 lira tasfiye memurları tarafından verilen avansların ana para ve faiz ödemesidir. Tasfiye memurlarına ödenen 7.588 liralık meblağ, sendika üyeleri tarafından Selanik Bankası'na ödenen 22.084 liradan düşüldüğünde, kalan 14.496 lira yeni oluşturulacak olan yönetim kurulunun kullanım yetkisinde olacaktır.

Temmuz 1909'da tasfiye anlaşması uyarınca, eski şirket hissedarlarına yeni şirkette 2.500 imtiyazlı ve 5.000 adi hisse teklif edilmiştir. Toplamda 567 imtiyazlı ve 2.089 adi hisseye katılım olmuştur. Sendika, 4.433 imtiyazlı ve 7.911 adi hisseyi elinde bulundurmaktadır. Yeni kurulan şirketin sermayesi 5.000.000 frank olmasına karşın, buna ek olarak mevcut borçları arasında eski şirketin ödenmemiş tahvillerinin tutarı olan 33.789,33 lira ve Nisan 1909'dan yıl sonuna kadar çeşitli kişilerden alınan yıllık %6 faizli borç bulunmaktadır. Öte yandan, eski şirket tarafından yeni şirkete yapılan ve sendika tarafından ödenen 22.084 lira ile birlikte şirketin varlıklarını oluşturan katkı; eski şirket bilançosuna göre madenin imtiyazı, binalar, makine ve teçhizat, maden arama çalışmalarının ve stoktaki cevherin değerinden oluşmaktadır.

Tasfiye memurlarının görev sürelerinin dolmasının ardından, eski şirketle yapılan tasfiye sözleşmesinin uygulanması, madenin yeni şirkete devrinin tamamlanması ve işletilmeye başlaması, yeni oluşturulacak olan yönetim kurulu tarafından yürütülecektir. Toplantının sonunda tasfiye memurlarının raporu sunulmuş ve yönetim ibra edilmiştir. Ayrıca sendika delegelerinin de görev süresi tamamlanmıştır. Yeni yönetim kurulunun on üyeden oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu üyeler; Leon Sellie, Aleco Sinissoglou, Dominique G. Corpi, Izak Fernandez, İsmail Efendi, Mavrogordato, Rouzaud, Onnik Tcheradjian,

Antoine Ciragi ve Süreyya Bey'dir.³¹² Yönetim kurulu, şirketin işleyişinden tam sorumlu ilan edilmiş ve 1910 mali yılı için Paspalli yasal denetçi olarak atanmıştır.³¹³

Şirketin ilk genel kurul toplantısından sonra işletme faaliyetlerine başlanmıştır. 1910 mali yılında madendeki faaliyet ve üretime dair veriler, önceki mali yıllara kıyasla kısıtlıdır. Şirketin resmen kurulup maden sahasının idaresini devraldığı bu dönemde, uzun süren gecikmenin ardından faaliyetler yeniden başlatılmıştır. Çalışmalarda öncelik, su baskınına maruz kalan Ravin kuyusundaki suyun tahliye edilmesidir. Şubat 1910'da başlayan tahliye çalışmaları, kış şartlarına rağmen Nisan ayına kadar sürdürülmüştür. Ancak ekipman arızası nedeniyle çalışmalara ara verilmiştir. Ekipman tedariki ve arızanın giderilmesi sürecinde kuyu yeniden su baskınına uğramıştır. Su tahliye çalışmaları ancak Kasım 1910'da tekrar başlamıştır. Söz konusu Ravin kuyusu, eski şirketin büyük önem verdiği bir çalışmadır. Bu kuyunun maden sahasının hidrostatik seviyenin altındaki maden yataklarına ulaşması amaçlanmıştır. Bu sayede şirket, faaliyetlerini kârlı bir şekilde sürdürebilecek üretim miktarına ulaşmayı hedeflemiştir. Yeni şirketin de odak noktası bu plan çerçevesinde şekillenmiştir. Bu nedenle, 1910 mali yılı boyunca eldeki mevcut bütün olanaklar bu kuyu çalışmalarına ayrılmıştır. Maden sahasının kalan bölümü için ise yalnızca küçük bakım çalışmaları yapılmıştır.

Şirketin 1910 mali yılı işletme faaliyetlerinde cevher üretimi konusunda genel kurul tutanaklarında bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Ocak 1910'da, gelecek dört yılın cevher üretiminin kârlı bir şekilde satıldığı duyurulmuştur.³¹⁴ Ancak satışın içeriğine ve koşullarına dair bir açıklama yapılmamıştır. Madenin 1910 mali yılındaki cevher ihracatı ise 91,634 ton simli kurşun ve 149,566 ton çinko olarak gerçekleşmiştir.³¹⁵ Bu ihracata dair veriler, Osmanlı Devleti'nin resmî maden istatistiklerinde yer almamaktadır.

Şirketin resmen kurulmasının ardından, eski şirketle yapılan tasfiye sözleşmesinin uygulanması ve madenin idaresini sürdürebilmek için mali faaliyetler de başlamıştır. Nisan 1910'da, şirketin tedavüle çıkaracağı her biri 100 frank değerinde 5.000 imtiyazlı ve 5.000 adi hisse ile her biri 500 frank değerinde 3.000 imtiyazlı ve 1.000 adi hisse senedinin damga vergisinin şirket tarafından ödendiği ilan edilmiştir.³¹⁶ Haziran 1910'da,

³¹² SALT Araştırma, Osmanlı Bankası Arşivi, 123456789/159820

³¹³ *Société Minière Anonyme Ottomane De Karassou ... 30 Décembre 1909- 12 Janvier 1910*, 3-6.

³¹⁴ *Correspondance d'Orient: revue économique, politique & littéraire*, (1 Ocak 1910), 43.

³¹⁵ *Anadolu Mecmuası*, "Anadolu Madenleri", 228.

³¹⁶ *Yeni Gazete* (24 Nisan 1910)

iki şirket arasında yapılan tasfiye anlaşması uyarınca, tasfiye halindeki şirketin 48.000 hissesinin yeni şirketin 32.000 hissesi ile değiştirileceği resmen ilan edilmiştir. Yeni şirketin iki hissesi karşılığında üç eski şirket hissesinin değişimi yapılacaktır.³¹⁷

1910 mali yılı, genel olarak maden sahasının yeniden üretime başlamasına hazırlık çalışmalarından oluşmaktadır. Şirketin mali durumu ve geleceği açısından, 1911 mali yılında hazırlık çalışmalarının tamamlanıp madenin yeniden üretime başlaması gerekmektedir. Şirket, Mayıs 1911'de hissedarlara yaptığı duyuruda, madenin mevcut durumu ve geleceğinin müzakere edilmesi için peş peşe olağan ve olağanüstü genel kurul toplantıları yapılacağını bildirmiştir.³¹⁸ Ancak her iki genel kurul toplantısı için yeterli hissedar katılımı olmadığından, toplantılar haziran ayına ertelenmiştir.

Haziran 1911'de yapılan olağan genel kurul toplantısı, 1910 ve 1911 mali yıllarındaki madenin genel durumunun hissedarlara sunulmasıyla başlamıştır. 1910 mali yılı işletme faaliyetlerinin odak noktası, su baskınına uğrayan Ravin kuyusudur. Yıl içinde, kış şartlarına rağmen yürütülen çalışmalar, teknik ekipmandan kaynaklanan sorunlar nedeniyle durdurulmuştur. Su tahliye çalışmaları, eksiklikler giderildikten sonra Kasım 1910'da yeniden başlamış ve Ocak 1911'de kuyu dibindeki çapraz galerilere ulaşılmıştır. Ravin kuyusu çalışmalarının devamında, Mart 1911'de kireçtaşı kütleleri içinde çinko-kurşun damarları keşfedilmiştir. Bu keşif, eski şirketin sürekli olarak savunduğu, Karasu'nun yüzey yatağı olmadığı, derinlerde özellikle de hidrostatik seviyenin altında zenginleştiği ve bu seviyelere ulaşılması gerektiği tezini desteklemektedir. Ancak su tahliye işlemi birkaç metre daha devam ettikten sonra su baskını tehdidine karşı makineler kuyudan çıkarılmış ve çalışmalar tekrar durdurulmuştur. Kuyu yeniden suyla dolmasına karşın, elverişli koşullar oluştuğunda su tahliye işlemi tekrar başlatılacaktır. Her halükârda zengin sütunlar içeren cevher yatağının varlığından şüphe duyulmamaktadır. Bu bağlamda, sendikanın araştırma faaliyetleri için sağladığı 22.000 lira amacına ulaşmıştır. Bu aşamadan sonra, şirketin kurulduğu dönemde planlandığı gibi yatağı genişletmek için hissedarlardan maddi destek talep edilecektir.

Maden sahasında, ana cevher arama alanı olan Ravin kuyusunun yanı sıra, Kurtlu Göl, Koyun Boku ve Damlalı'da cevher teması bulmak için taramalar yapılmıştır. Damlalı'da nehir seviyesinden yaklaşık 10 metre yukarıda daha önce çalışma yapılmamış yeni bir

³¹⁷ *Stamboul*, (22,25,28 Haziran 1910); *L'Écho des mines et de la métallurgie*, (22 Ağustos 1910), 886; *Sabah*, (14 Temmuz 1910), 4; *Türkiye*, (11,14,18,21 Temmuz 1910)

³¹⁸ *Stamboul*, (1-2 Mayıs 1911), 2.

mineralizasyon keşfedilmiştir. Sadece bu galeriden maden çıkarma çalışmalarının ilerletilmesiyle, 1.265,450 ton atık malzemenin yıkama ve kalsinasyonundan sonra 149,666 ton kalsine kalamın (%45 çinko içeren) ve 91,634 ton galen (%70 kurşun içeren) elde edileceği ve bu cevherlerin 1.614 lira değerinde olduğu hesaplanmaktadır. Bu sonuçlar, maden sahasındaki cevherin sürekliliğini kanıtlamakla birlikte satılabilir hammadde veriminin %19 olduğunu göstermektedir. Bu da hidrostatik seviyenin üzerinde bazı alanlarda madencilik devam edebileceğini göstermektedir.³¹⁹ Şirket, Ocak 1910'dan Mart 1911 döneminde maden sahasında su baskınları ve olumsuz iklim koşulları nedeniyle tam anlamıyla faaliyet gösterememiştir. Bu süre zarfında, Kasım 1910'da şirket ve Karasu Nahiye Müdürü arasında bir dizi anlaşmazlık yaşanmıştır. Bu anlaşmazlık, soruşturmaya dönüşerek Şubat 1911'e kadar sürmüştür.

Anlaşmazlığın temel sebebi, nahiye müdürünün madende yaptığı teftişlerdir. Bir dizi teftişin sonucunda, maden işçilerinin bilgileri ve vergi yükümlülüklerinin düzenli tutulmadığı ve işçi ölümlerinin resmen bildirilmediği iddia edilmiştir. İşçi ölümleri konusunda resmî bildirim yapılmamasına rağmen, madendeki âtil kuyulardan çok sayıda ceset çıkarılmaktadır. Bu duruma, bölge jandarması da şahit olmasına rağmen, konu yargıya taşınmamıştır. Müdürün diğer bir ciddi iddiası, farklı şehirlerden katil ve asker kaçaklarının madene gelip kuyularda saklanmasıdır. Nahiye müdürünün iddiaları bunlarla sınırlı değildir. İddiaya göre, maden sahasından sorumlu maden mühendisi aslında okul okumamış bir ustabaşıdır.

Nahiye müdürü, söz konusu iddiaları Adapazarı Kaymakamlığına ve Dâhiliye Nezaretine de bildirmiştir. Müdür, hazine hukukuna riayet edilmediği ve nahiyenin asayişine aykırı hareket edildiği gerekçesiyle, şirket hakkında soruşturma başlatılmasını istemiştir. Mesele önce kaymakamlık, ardından da nezaret tarafından incelenmiş ve nahiye müdürünün iddiaları dikkate alınarak şirketten savunma talep edilmiştir. Şirketin yaptığı savunma, Dâhiliye Nezareti tarafından yetersiz bulunmuştur.

Dâhiliye Nezareti, soruşturmayı derinleştirerek madende çalışan işçiler hakkında detaylı bilgiler talep etmiştir. İşçilerin milliyeti, nereden geldikleri, kaç kişinin yurtdışından

³¹⁹ *Société Minière Anonyme Ottomane De Karassou: Assemblée Générale Ordinaire Du Mercredi 11/24 Mai 1911 Remise Au Jeudi 2/15 Juin, Suivant L'avis Ci-Annexé Publié Dans Les Journaux: Rapport Du Conseil D'administration Et Rapport Du Commissaire Des Comptes*, (İstanbul: Imprimerie Française L. Mourkidès, 1911), 5-8.

geldiği, işçilerin tezkire ve pasaport kayıtları ile nitelikli personelin diploma bilgileri istenmiştir. Bunun dışında, madende yaşanan günlük olayların düzenli olarak kaydedilip bildirilmesi zorunlu kılınmıştır. Ayrıca, madende istihdam edilen, hastalanan, işi bırakan ve ölen işçilerin kayıtlarının düzenli tutulması mecburiyeti hatırlatılmıştır.³²⁰ Bu soruşturma, şirketin ve maden sahasının içinde bulunduğu durumu göstermesi bakımından önemlidir. Şirketin, maden mevzuatı gereğince sorumlu olduğu yükümlülüklerin bir kısmını yerine getirmemesi, yöneticilerinin madeni işletme çabasından uzaklaştığını göstermektedir. Söz konusu soruşturmaya ve şirkete yöneltilen ithamlara rağmen işletme faaliyetleri devam etmektedir.

1911 mali yılına dair resmî Osmanlı maden istatistiği yayınlanmıştır. Bir önceki mali yıla ait istatistiğin yayınlanmadığı göz önünde bulundurulduğunda, madenin kısıtlı miktarda da olsa üretime geçtiği görülmektedir. 1911 mali yılında, 295 ton simli kurşun (600 kuruş fiyatla 177.000 kuruş değerinde) ve 110 ton çinko (800 kuruş fiyatla 88.000 kuruş değerinde) üretilip ihraç edilmiştir. Üretilen simli kurşun ve çinkonun tamamı Belçika'ya ihraç edilmiştir.³²¹ Şubat 1911 itibarıyla şirketin stoklarında 286.456 ton kalamın ve 99.062 ton galen bulunmaktadır.

Şirket, 1910-1911 mali yılı arasında pek çok problemle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Hükümet, maden sahasının âtil halde kalmaması için yeni şirketin kuruluşuna izin vermiştir. Ancak şirketin kuruluşu öngörülen süre zarfında tamamlanamamış ve bu da planlanan madencilik işlerini aksatmıştır. Şirketin kuruluş formaliteleri ancak 1909 sonunda tamamlanmıştır. Eski şirketin tasfiyesinden yeni şirketin kuruluşuna kadar geçen sürede işleri tasfiye memurları yürütmüştür. Şirket, cüzi bir sermaye ile faaliyetlerine başlamıştır. Mali kaynaklar sadece başarı olasılığı yüksek alanlar için kullanılmasına rağmen, olumsuz hava koşulları çalışmalarını sekteye uğratmıştır. Çeşitli sahalarda zenginleşme olgusu gözlemlenmiştir. Resmî istatistiklere göre bu dönemde cevher ihracı devam etmektedir. Bu ihracatın, eski şirkete ait stoklardan yapılmış olması muhtemeldir. Şirket, kuruluş döneminde ciddi işletme sorunları yaşamıştır. Özellikle madencilik faaliyetlerinin seyrekliğinden ötürü, şirket bir dizi asayişsizlik iddiasına karışmıştır. Sonuç olarak, ilk mali yılın genel performansı, şirketin kuruluşundaki beklentileri karşılamaktan uzaktır.

³²⁰ BOA, DH.H. (Dâhiliye Nezâreti Hukuk Kalemi) 61/19, Lef 2-9.

³²¹ *Memâlik-i Osmaniye'nin 1325, 1326, 1327 senelerine mahsus maadin istatistiğidir*, 188-191.

5.2. 1910-1911 Arası Mali Durum

Ocak 1910-Mart 1911 mali döneminde gerçek anlamda madencilik faaliyeti yapılmamıştır. Sadece kısıtlı mali imkanlar çerçevesinde bir dizi yapılanma projesi yürütülmüştür. Mali yıl süresince vergi ödemeleri, tahvil faizi ve genel giderler gibi ödemelerin toplamı 7.833,58 liraya ulaşmıştır. Bu tutarın 7.551,37 lirası zarar olup, genel bilançoda araştırma faaliyetleri tarafından dengelenmiştir.³²²

Şirketin kuruluş sermayesi olan 22.000 liraya, itfa edilen 775 tahvilin 3.410 liralık tutarı da eklendiğinde sermaye toplamda 25.410 liraya ulaşmıştır. Olağan genel kurulda, mali bilançoda yer almayan “*çeşitli mali yıllara ait toplam 27.740 lira zarar*” ifadesi, muhtemelen eski şirketin son yıllarına ait zarar miktarını ifade etmektedir. Kurulda, sermaye miktarı söz konusu zarardan düşülerek kalan 2.330,17 liralık zararın mali tabloya eklenmesine karar verilmiştir. Gerekçe, yeni kurulan şirketin zarar edemeyeceğidir. Kısacası mali tablolarda denge sağlama anlayışı yeni şirkette de devam etmektedir. Benzer anlayışla mali tabloda araştırma faaliyetlerini de dengeleme yoluna gidilmiştir. Gerekçe, arama sondajlarında çoğunlukla fakir bölgelere ulaşıldığı ve buradan çıkarılacak cevherin araştırma masraflarını amorti edemeyeceği düşüncesidir.

Yapılar, makine ve teçhizat gibi mülkiyet değerlerinin amortismanı yeterince yapılmamıştır. Bu sebeple, bu kalemleri gerçek değerine indirmek için; büyük işlerden 33.446,39 lira, makine ve teçhizattan 3.600,35 lira, yapılar değerinden 5.931,40 lira ve son olarak 2.330,17 liralık kalan zarar bakiyesi olmak üzere toplamda 45.308,31 lira eksiltilmiştir. Bu tutar bilançoda maden ve imtiyazlar başlığına eklenerek gerçek değer yansıtılmaktadır. Sonuç olarak bilançonun varlıklar tarafında madenler ve imtiyazlar başlığı, eski şirket bilançosunda 144.205,87 lira olarak gösterilirken, gerçekte 189.514,18 lira değerindedir.

Ocak 1910-Şubat 1911 arasındaki dönemde mülkiyet değerlerinin artışı devam etmiştir. Yapılar kaleminin 1 Ocak 1910'daki değeri 15.000 lira iken, 28 Şubat 1911'deki değeri 15.547,40 liraya yükselmiştir. Yıl içindeki artış: 547,40 lira. Söz konusu harcama; işçi konutları, endüstriyel cevher tasnif binaları, kalsinasyon fırınları, atölye ve laboratuvar, baraj kurulumu, yol ve demiryolu yapımı ile son olarak ahırlar için yapılmıştır. Diğer bir yapılanma kalemi olan makine ve teçhizat kaleminin 1 Ocak 1910'daki değeri 25.000 lira

³²² *Société Minière Anonyme Ottomane De Karassou ... 2/15 Juin 1911, 8.*

iken, 28 Şubat 1911'deki değeri 28.231,45 lira olmuştur. Yıl içindeki artış: 3.231,45 lira. Söz konusu harcamaların büyük bir kısmı kuyu ve galeri çalışmaları için kullanılmıştır. Bunun dışında mekanik cevher yıkama atölyesi, atölye gereçleri, demiryolu ekipmanları ve ofis mobilyaları için harcama yapılmıştır. Son olarak büyük işler kaleminin 1 Ocak 1910'daki değeri 30.000 lira iken, 28 Şubat 1911'deki değeri (kâr ve zarar hesabı dahil) 41.092,88 lira olmuştur. Yıl içindeki artış 11.092,88 lira olarak gözükmesine rağmen, asıl artış 3.541,51 liradır.

Şirketin mülkiyet değerleri kalemlerinin 1910-1911 mali yılındaki değer artışı 7.320,36 lira olmuştur. Bu yatırım miktarı, maden sahası için yapılmış en düşük yıllık harcama miktarıdır. Diğer taraftan yapılar ile makine ve teçhizat kalemlerinin toplam değeri 43.778,85 liraya ulaşmıştır.

Sendikanın (şirket kurucularının) katkıda bulunduğu ve şirketin kuruluş sermayesi olan 22.000 lira ile 3.036 liralık ek gelirin kullanımına ilişkin gelir-gider hesabı oluşturulmuştur. Bu noktada kuruluş sermayesi rakamlarının birbirine karıştırılmaması gerekmektedir. Öncelikle açıklanan resmî kuruluş sermayesi 22.000 liradır. Yönetim kurulu, 775 tahvilin ihracından elde edilen 3.410 liralık geliri de doğrudan kuruluş sermayesine dahil etmektedir. Ancak gelir-gider hesabında, kuruluş sermayesini de gelir kabul ederek 3.036 liralık ek geliri, tahvil ihracından elde edilen gelirden ayrı hesaplamaktadır. Muhtemelen tahvil ihracından elde edilen gelir işletmenin giderlerini karşılamak için kullanılmadığından, ikinci bir gelir-gider hesabı yapılmıştır.

Söz konusu gelir-gider hesabı 25.036 lira üzerine dengelenmiştir. Gelirler; 22.000 lira sendika tarafından ödenen tutar, 285 lira çeşitli hesaplardaki faizler, 1.165 lira son cevher ihracından elde edilen tutar, 170 lira muhtelif gelirler ve 1.416 lira hisselerin üzerindeki damga ve hisselerin satışından elde edilen gelirlerden oluşmaktadır. Gider kalemleri; 1.294 lira tasfiye memurlarına yapılan avans ödemesi, 2.295 lira Mavrogordato'ya yapılan ödeme, 8.641 lira işçilik ve muhtelif alımlar, 3.649 lira ekipman ve alet alımı, 4.997 lira tahvillerin itfa payı, 1.157 lira hisse damgalama ücretleri, 2.478 lira genel işletme ve yönetim giderleri ile vergi ödemeleri, 300 lira Selanik Bankasına yapılan ödeme ve 225 lira Payas madeni³²³ için harcanan tutardan oluşmaktadır.³²⁴ Şirketin 1910-

³²³ Payas madeni kalemindeki maliyetler, şirketin opsiyon aldığı Payas madeni ile ilgili araştırma çalışmaları için yapılan harcamalarla ilgilidir.

³²⁴ *Société Minière Anonyme Ottomane De Karassou ... 2/15 Juin 1911, 12.*

1911 mali yılının genel değerlendirmesi için bilançoğu incelemek gerekmektedir. Şirketin mali 1910-1911 mali yılına ait bilançosu aşağıdaki gibidir:

Aktif/ Varlıklar	Lira	Pasif/ Yükümlülükler	Lira
Mülkiyet Değerleri		Sermaye	
Madenler ve İmtiyazlar	189.514,18	Her biri 4,40 liradan 20.000 imtiyazlı hisse	88.000
Şirket kuruluş masrafları	6.160	Her biri 4,40 liradan 30.000 adi hisse	132.000
Yapılar	15.547,40	Her biri 4,40 liradan 7007 tahvil	30.830,80
Makine ve teçhizat	28.231,45	<i>Ara toplam</i>	<i>250.830,80</i>
Büyük işler	41.092		
<i>Ara toplam</i>	<i>280.545,91</i>	Üçüncü taraflara taahhütler	
		İşgücü	375,20
Menkul Değerler		Geçici Hesaplar	602,32
Malzeme Deposu	3.424,76	Muhtelif Alacaklılar	199,70
Stoktaki Mineral	2.020,92	<i>Ara toplam</i>	<i>1.177,22</i>
<i>Ara Toplam</i>	<i>5.445,68</i>		
		Kısa vadeli borçlar	
Muhtelif Borçlular		Mart 1910'da yayımlanan	35.805,04
Kasa Mevcudu	314,80	28 Şubat 1911'deki faizler	1.199,10
Geçici Hesaplar	480,31	<i>Ara toplam</i>	<i>37.004,14</i>
Muhtelif Cari Hesaplar	544,66		
<i>Ara toplam</i>	<i>1.339,77</i>	Rezervler	
		İtfa 218 edilmiş tahvil	959,20
Eldeki Hisseler			
Her biri 4,40 liradan 600 hisse	2.640		
Toplam	289.971,36	Toplam	289.971,36

Tablo 9: Karasu Osmanlı Anonim Maden Şirketinin 1910-1911 Mali Yılı Bilançosu

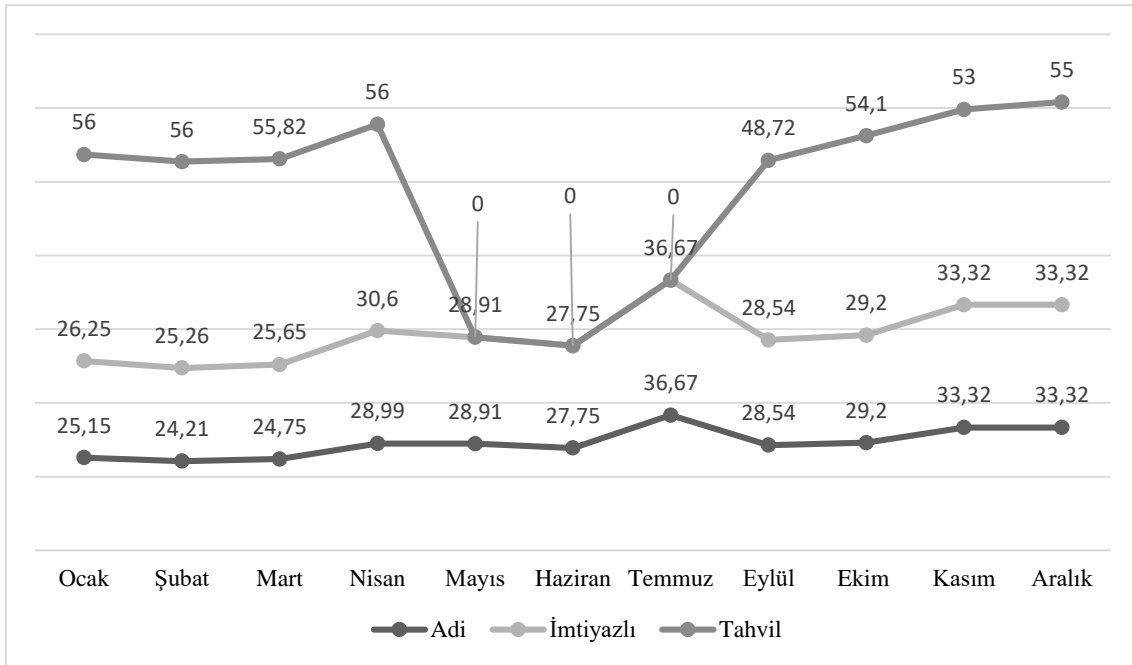
Kaynak: Société Minière Anonyme Ottomane De Karassou ... 2/15 Juin 1911, 14-15.

Karasu Osmanlı Anonim Maden Şirketi, 1910-1911 mali yılında 7.551,37 lira zarar açıklamıştır. Bu dönemde; 118,60 lira sabit vergiler, 1.562,23 lira genel yönetim giderleri, 1.228,90 lira genel işletme giderleri, 2.360,27 lira tahvil faizleri, 959,20 lira itfa edilen 218 tahvilin tutarı ve 1.604,38 lira borç senetlerinin faiz ödemelerinden oluşan toplam 7.833,58 liralık giderlere karşılık yalnızca 315,21 liralık gelir elde edilmiştir.³²⁵ Bu da 7.551,37 liralık zararı ortaya çıkartmıştır.

1910-1911 mali yılında faaliyet kârı elde edilmediği gibi, faaliyetlerin sürdürülebilmesi için borçlanma yoluna gidilmiştir. Söz konusu borç faiziyle beraber 37.004,14 lira olmuştur. Bu miktar, madenin işletilmeye başlandığı tarihten itibaren yapılan en büyük

³²⁵ Société Minière Anonyme Ottomane De Karassou ... 2/15 Juin 1911, 16-17

borçlanmadır. Bu borca karşılık şirketin varlıklarına bakıldığında ise 5.445,68 liralık cevher, 1.339,77 liralık likit varlık ve 2.640 lira değerinde hisse bulunmaktadır. Şirket varlıkları, hissedar yükümlülüklerini ve borçları karşılayamadığı gibi, üretim de istenilen seviyede değildir. Bu durum, yeni kurulmuş olan şirketin ilk mali yılı için oldukça karamsar bir tablodur. Nitekim bu durum, şirketin borsalardaki durumunu da etkilemektedir. Bu bağlamda, 1910-1911 mali yıllarında hisse ve tahvillerin değer seyrini incelemek, şirketin sıkıntılı durumunu daha açık bir biçimde göstermektedir. Şirket hisse ve tahvillerinin 1910'daki durumu pek iç açıcı değildir. Galata Borsası'nda Ocak-Aralık arasında döneme dair veriler, hisselerin nominal değerinin 1/3 ve tahvillerin nominal değerinin 1/2 oranında değer kaybettiğini göstermektedir.³²⁶

Grafik 9: Ocak-Aralık 1910 Arası Adi, İmtiyazlı Hisse ve Tahvil Fiyatları

Kaynak: *Le Moniteur Oriental*, (Ocak, Şubat, Mart, Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz, Eylül, Ekim, Kasım, Aralık 1910)

³²⁶ *Le Moniteur Oriental*, (3-7, 10-11, 13, 15, 17-18, 20-22, 24-29, 31 Ocak; 2-5, 7-12, 15-18, 21-26 Şubat; 2-15, 20-21, 23 Mart; 5-7, 9-10, 12-14, 16-17, 29-23, 26-27, 30 Nisan; 3-5, 7, 14, 18-21, 24-28, 30 Mayıs; 2-5, 7-9, 11, 14-19, 23-25, 28-30 Haziran; 2, 5-9, 12-16, 19-23, 26-30 Temmuz; 2-6, 8-10, 12-16, 18-24, 26-30 Eylül; 2, 6-8, 10-12, 14-15, 17-18, 20-22, 25-29 Ekim; 2-5, 7-12, 14-19, 21-26, 28-30 Kasım; 2-3, 5, 7-8, 10, 13-17, 19-24, 26-31 Aralık 1910)

Mart 1911, şirketin hisselerinin fiyat dalgalanması yaşadığı bir dönem olmuştur. 30 franktan 46 franga yükselen hisse fiyatı, ay sonunda 50 ile 42 frank arasında dalgalanmıştır. Finans çevreleri, bu yükselişin sebebini madende araştırma faaliyetlerinin mühendislerin öngörülerini doğrultusunda ilerleyip olumlu sonuçlar elde etmesine bağlamaktadır. Bu durum piyasalarda şirket için olumlu bir gelişmedir.³²⁷

Nisan 1911'de şirket hisseleri, geçen haftalardaki değer artışını sürdürmemiştir. Ani bir hamleyle fiyatlar 15 franga düşmüştür. Fiyat dalgalanmasının kesin sebebi bilinmemekle beraber, hisse alımı yapanların hisselerini elden çıkardığı ve şirket hisselerinin kesin olarak uzak durulması gerektiği finans çevrelerince dillendirilmeye başlanmıştır.³²⁸ Bu gidişat üzerine, şirketin yeni temeller üzerinde yeniden yapılandırılmasına yönelik önerileri incelemek üzere bir toplantı yapılmasına karar verilmiştir. Finans çevreleri, bu hareketi şirketin yürüttüğü operasyonu genişletmesine karar verileceği şeklinde yorumlamıştır.³²⁹

Şirketin 1910-1911 mali yılının genel durumu, şirketin yeni kurulmasına rağmen iç açıcı değildir. Mali yıl boyunca madende kayda değer olumlu bir gelişme olmamıştır. Şirketin ihracata devam ettiği görülse de rakamlar, şirketi mali düzlüğe çıkaracak düzeyde değildir. Şirketin ilk mali yılında mülkiyet değerleri kalemlerine yapılanma çalışmaları kapsamında 7.320,36 lira harcama yapılmıştır. Buna karşılık 7.551,37 lira zarar açıklanmıştır. Zararın bu denli yüksek olmasının sebebi, 7.833,58 liralık gider kalemlerine karşın sadece işletme dışı kaynaklardan 315,21 lira gelir elde edilmesidir. Bu durum, halef olan şirketin tasfiyesine yol açan gelir-gider dengesinin kurulamama probleminin devam ettiğini göstermektedir. Mali bilançodaki en önemli detay, 37.004,14 liralık kısa vadeli borçlar başlığıdır. Yönetim kurulu, şirketin içinde bulunduğu mali buhran ve yaşadığı işletme zorlukları karşısında bir olağanüstü genel kurul toplayarak şirketin nihai kaderini belirlemeye karar vermiştir.

5.3. Olağanüstü Genel Kurul (15 Haziran 1911)

1910-1911 mali yılı henüz tamamlanmadan önce, şirketin mali durumunu göz önünde bulunduran yönetim kurulu, 15 Haziran 1911'de olağan ve olağanüstü genel kurul toplantısı düzenlemiştir. Her iki toplantının gündemi oldukça kalabalıktır. İlk gündem

³²⁷ *Stamboul*, (25 Mart 1910), 3.

³²⁸ *Stamboul*, (1 Nisan 1910), 3.

³²⁹ *Stamboul*, (22 Nisan 1910), 3.

maddesi, şirketin mali durumu ve madencilik faaliyetlerinin genişletilmesinin müzakeresidir. İkincisi, madenlerin durumu hakkında mühendis raporlarının sunumudur. Üçüncüsü, faaliyetlere devam etmek, sermaye azaltma veya artırma, yeni hisse ihracı ya da diğer çözümleri müzakere etmektir. Son gündem maddesi ise yönetim kuruluna, şirketin menfaati doğrultusunda bir sendika ile anlaşma yapmak konusunda yetki vermek veya şirketin yasal tasfiyesi ve tasfiye memurları atamak gibi seçenekleri görüşmektir.³³⁰ Karasu Osmanlı Anonim Maden Şirketi, Mayıs 1911 itibariyle aylık mali faaliyet olarak çek, borç, tahvil, tedarik, vergi, maaş, kira ve alet edevat için rutin ödemeler yapmaktadır. Buna karşılık, kısıtlı madencilik çalışmalarından ötürü aylar önceden çıkarılan cevherin geliri ile faaliyetlerine devam etmektedir. Bu noktada yönetim kurulu, şirketin sadece ödeme yapmak değil, aynı zamanda madencilik işlerine devam etmesini ve bu sebeple de ek sermayeye ihtiyacı olduğunu karar vermiştir.

Yönetim kurulu, şirketin ana sözleşmesi ve madencilik mevzuatı çerçevesinde bünyelerindeki madencilik operasyonunun genişletilmesine karar vermiştir. Genişletme projesi kapsamında Karasu maden bölgesinde, sahip olunan imtiyazı batıya doğru genişletecek olan Sarıcalar ve Paralı maden sahaları ile Adana vilayetinde İskenderun Körfezi kıyısında bulunan Payas demir madenlerinin imtiyazlarının alınması kararlaştırılmıştır.

Yönetim kurulu, hissedarların projeyi onaylaması ve destek vermesi için bu işletmeler hakkında bir rapor hazırlatmıştır. Rapora göre, 1911'e kadar yapılan bütün çalışmalar yatağı sadece hidrostatik seviyenin üzerinde işlemiş ve araştırmıştır. Karasu yatağının derin bir yatak olduğu ve damar kaybolmasının olmayacağı kesin olarak anlaşılmıştır. Rapor, eski şirketin 30 Nisan 1909'daki olağanüstü genel kuruluna sunulan maden fizibilite raporlarına sık sık atıfta bulunarak, buradaki öngörülerin doğrulandığını belirtmektedir. Yeni şirketin ulaştığı sonuçlar ve elde edilen cevherin pazarlanabilir veriminin yüksekliği buna kanıt olarak gösterilmektedir. Şirketin sahip olduğu imtiyaz sahasının kârlı bir şekilde işletilebileceği ve bu yüzden komşu maden bölgeleri olan Sarıcalar ve Paralı'nın da imtiyazlarının alınarak kâr getirisinin güvence altına alınması planlanmaktadır.

Sarıcalar 1.800 hektarlık bir alanı kaplayıp şirket imtiyazının batı sınırında bulunmaktadır. Paralı ise Sarıcalar'ın batı sınırında komşu 2.020 hektarlık bir alana

³³⁰ *Société Minière Anonyme Ottomane De Karassou ... 2/15 Juin 1911, 23.*

sahiptir. Her iki imtiyazın sahipleri çıkarılan cevherin işletilmesi için gerekli tesis yatırımlarını yapmadığından, şirket ile ortaklaşa hareket edecekleri öngörülmüştür. Yönetim kurulu, her iki imtiyazın cevher potansiyeline güvenmekle beraber tesisleşme ve maden arama faaliyetlerinin mali yükünün, ihraç edilecek madenin maliyet fiyatına ciddi bir yük oluşturduğunun da farkındadır. Yönetim kurulu, araştırma faaliyetlerine daha fazla harcama yapılmayacağından emindir. Artık doğrudan zengin rezervlere yönelerek çalışmalar başlanacaktır. Böylece düşük maliyetle elde edilen ürün kârlı bir şekilde satılabilecektir. Yıllık ortalama 1.000-1.500 ton arasında cevher üretiminin kârıyla tesisleşme devam ettirilecek ve Ravin kuyusuna yeniden odaklanılarak, hidrostatik seviyenin altındaki çalışmalarda sürdürülecektir.

Payas demir madeni, İskenderun Körfezi'ndeki stratejik konumu ve tahmini on milyon tondan fazla olduğu düşünülen rezervi nedeniyle tercih edilmiştir. Çıkarılan cevherin ilk saflık sonuçları olumsuz olmasına rağmen, satılabilir kaliteye ulaşılacağı öngörülmektedir. Payas madeni için gerekli olan işletme sermayesi 900.000 frank olmakla birlikte, bütün madencilik operasyonunun genişletilmesi için bir sendikayla anlaşmaya varılarak bir mali proje hazırlanmıştır. Projenin genel hatları şunlardır:³³¹

- Karasu'da yüzeyde tespit edilen mineralizasyonun işletilmesi, yıllık ortalama 1.000-1.500 ton yıkanmış ürün vermesi ve buradan elde edilen kârla Sarıcalar ve Paralı imtiyazlarının alınması,
- Karasu'da Ravin kuyusunun hidrostatik seviyenin altında kalan kısmında üretime geçilmesi,
- Karasu'daki çalışmalar devam ederken, Payas demir madeninin işletme sermayesinin toparlanması.

Mali proje kapsamında, ana sözleşmeye uygun bir biçimde şirket sermayesinin azaltılması ve ardından genel kurul onayı ile artırılması maddesine göre bir teklif hazırlanmıştır. Mevcut 7.007 tahvilin değeri 700.000 frank tutmakla beraber, tahvillerin yükümlülükleri devam ettirilecektir. Bu da yıllık 2.500 lira veya 56.800 frank gerektirmektedir. Borç senetlerinin tutarı, faizleri dahil 38.615,46 lira tutarındadır. Bu miktar, 877.624 franga eşdeğerdir.

Sendikayla birleştirme planı, sermayeyi yarıya indirerek 5.000.000 frank yerine 2.500.000 franga düşürmeyi içermektedir. Bunu sağlamak için 20.000 eski imtiyazlı hisse

³³¹ *Société Minière Anonyme Ottomane De Karassou ... 2/15 Juin 1911, 26-30*

senedi yerine 10.000 yeni imtiyazlı hisse senedi ve 30.000 eski adi hisse senedi yerine 15.000 yeni adi hisse senedi verilecektir. Böylece toplam hisse miktarı 50.000'den 25.000'e düşürülecektir. Mevcutta 10.000 imtiyazlı ve 15.000 adi hisse bulunmaktadır. Bu şekilde, 2.500.000 franga düşürülen eski sermaye, 100 frank değerinde 30.000 imtiyazlı hisse senedi, 100 frank değerinde 1.500 yeni imtiyazlı hisse senedi, 100 frank değerinde 1.500 yeni adi hisse senedi olmak üzere toplamda 33.000 yeni hisse senedi çıkarılacaktır. Sonuç itibarıyla 41.500 imtiyazlı ve 16.500 adi olmak üzere toplamda 58.000 hisse ve bunların temsil edeceği 5.800.000 franklık sermaye tutarına ulaşılmıştır. 41.500 imtiyazlı hisse senedinin; 10.000 tanesi eski hisse senetlerinin yerine, 9.000 tanesi borç senetleri için, 2.500 tanesi Sarıcalar ve Paralı madenlerinin satın alınması için ve kalan 20.000 tanesi Payas ile Karasu madeni için ayrılacaktır. Kısacası, toplanan sermayenin 1.000.000 frangi Payas ve 1.000.000 frangi Karasu için harcanacaktır. 16.500 adi hisse senedinin 15.000 tanesi eski hisse senetlerinin yerine, 1.500 tanesi Sarıcalar ve Paralı madenlerinin satın alınması için kullanılacaktır.

Yeni sermayenin getirisini sağlamak, yani hissedarlara karşı yükümlü olunan kâr dağıtımı için elde edilmesi gereken yıllık kâr hesaplamaları yapılmıştır:

- 30.000 imtiyazlı hisse senedinin 20 yıl boyunca %8 faiz ve amortismanı için gerekli miktar: 305.557 frank veya 13.444 lira,
- 11.500 imtiyazlı hisse senedinin 20 yıl boyunca %6 faiz ve amortismanı için gerekli miktar: 100.262 frank veya 4.411 lira,
- 16.500 adi hisse senedinin %6 faizi için gerekli miktar: 99.000 frank veya 4.356 lira.

Ara Toplam: 504.819 frank veya 22.212 lira

- %5 ihtiyat akçesi: 26.569 frank veya 1.168 lira,
- Tahvil hizmetinin yıllık maliyeti: 56.860 frank veya 2.501 lira.

Genel toplam: 588.800 frank veya 25.907 lira

Bu hesaba göre, şirketin bütün mali yükümlülüklerini yerine getirebilmesi için yıllık minimum 25.907 lira kâr etmesi gerekmektedir. Karasu madeninin işletmesinden beklenen kârlar hariç olmak üzere, Payas madeninin işletmesinden demir cevheri yatağında ton başına 5 frank kâr beklenmektedir. Yıllık üretimin ise 120.000 ton olacağı ve daha da artacağı öngörülmektedir. 120.000 ton yıllık üretime karşılık gelen kâr, 600.000 frank veya 26.400 lira; yıllık 200.000 ton üretim için 1.000.000 frank veya 44.000 liralık kâr elde edilecektir.

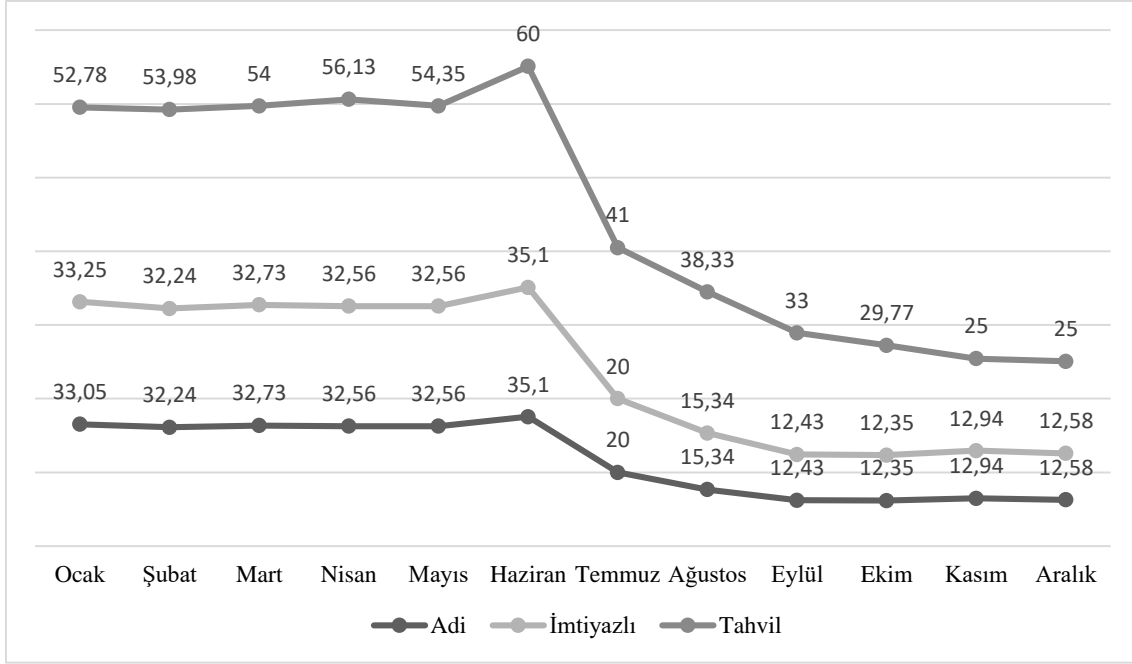
Payas yatağı, katmanlar halinde büyük miktarlarda cevher içermekte olup, birçok noktadan kolayca erişilebilir durumdadır. Bu durum, üretilecek tonajın artırılmasının uzun hazırlık çalışmaları gerektirmediği anlamına gelmektedir. Bu sebeple, yıllık 200.000 ton üretim ulaşılabılır bir hedefdir. Bu miktara Karasu'dan çıkarılacak 1.000-1.500 ton ürün de eklenecektir. Dolayısıyla, sadece Payas madeninden elde edilen üretim ile sermayenin getirisi sağlanmış olacaktır. Bu finansal proje, madenlerin işletmesine yeniden başlamak için alınacak en iyi karar olarak görünmektedir.

Yönetim kurulu, raporlar, mali durum, gelecek planları ve sendikayla anlaşma konusunda hissedarlardan destek beklemektedir. Buna ek olarak, şirketin menfaati doğrultusunda, onay almaksızın bir sendikayla anlaşma yapma konusunda tam yetki istenmiştir. Aksi durumda, sendika opsiyonunun kullanılmaması veya sendikalardan makul bir teklif gelmemesi durumunda şirketin yasal tasfiyesine karar verme yetkisi talep edilmektedir.

Olağanüstü genel kurul sonucunda, hissedarlar, yönetim kurulunun şirketin madencilik operasyonlarının genişletilmesine dair projeyi, şirketin geleceği için hazırlanan mali projeyi ve sendika tarafından yapılan teklifi de oybirliğiyle onaylamıştır. Ayrıca, yönetim kuruluna, şirketin menfaati doğrultusunda sendikalarla anlaşma yapma ve olası bir yasal tasfiye sürecini yönetmesi için tam yetki verilmiştir. Neticede, şirket ile sendika arasında müzakereler başlamıştır.³³² Bu gelişmelere paralel olarak, şirketin Galata Borsası'ndaki Ocak-Aralık 1911 dönemi performansı dönemin ekonomi basınında geniş yer bulmuştur.³³³

³³² *Société Minière Anonyme Ottomane De Karassou ... 2/15 Juin 1911*, 30-33, 38.

³³³ *Le Moniteur Oriental*, (2-7, 10, 12-13, 16-18, 20-22, 24-28, 30-31 Ocak; 2-5, 7-10, 14-18, 20-26, 27-29 Şubat; 2-5, 7-9, 11, 13, 15-22, 25-26, 28-30 Mart; 3-6, 7-9, 11-12, 15, 18, 21-22, 25-26, 29 Nisan; 2-6, 8-10, 12-13, 15-20, 22-23, 26-27, 29-31 Mayıs; 2-3, 6-10, 13-17, 19-24, 27-29 Haziran; 2-7, 9, 11-12, 15, 17-21, 24-30 Temmuz; 3,5- 7-12, 14, 16-19, 21-22, 24-26, 29-30 Ağustos; 2, 5-7, 9, 11-16, 18-19, 21-22, 26-27 Eylül; 3-5, 9-11, 16-17, 19, 21, 24, 26-27, 31 Ekim; 2, 4, 7-8, 10, 14-17, 20-25, 28-29, 30 Kasım; 4-5, 8, 11-13, 15-16, 18-19, 21 Aralık 1911)

Grafik 10: Ocak-Aralık 1911 Arası Adi, İmtiyazlı Hisse ve Tahvil Fiyatları

Kaynak: *Le Moniteur Oriental*, (Ocak, Şubat, Mart, Nisan, Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül, Ekim, Kasım, Aralık 1911)

Haziran 1911'deki kurul toplantılarının ardından, şirketin hisse ve tahvillerinde birkaç franklık iyileşme görülmüştür. Toplantılar sonunda madenin işletilmesine devam edilmesi için sendikayla müzakere kararı alınmasının ardından hisse fiyatları yükselmiştir. Ancak, Haziran fiyatları aynı zamanda 1911'in zirve noktasıdır. Devam eden süreçte hisseler sert bir şekilde düşüşe geçmiştir.

15 Temmuz 1911'de şirket ve sendika arasındaki Payas madeni konusu üzerinden piyasalarda spekülasyon yaşanmıştır. Önce maden hakkında olumlu haberler yayınlanmış ve şirket hisseleri aniden değer kazanmıştır. Ancak, daha sonra maden üzerindeki haklardan ve sendikayla olan iş birliği projesinden vazgeçilmesi üzerine hisse senetleri sert bir biçimde düşmüştür.³³⁴ Temmuz ayında hisselerin ortalama fiyatı 20 frank olmasına rağmen, ayın ilk haftasında ortalama fiyat 31-35 frank arasındadır. Söz konusu spekülasyon, hisse fiyatlarını aniden yarı yarıya düşürmüştür.

Temmuz 1911 sonunda, şirketi içinde bulunduğu problemlerden kurtarmak için yeni çözüm yolları bulmak üzere hissedarlarını toplantıya çağırmıştır.³³⁵ Toplantıda, şirketin

³³⁴ *Stamboul*, (15 Temmuz 1911), 3.

³³⁵ *Stamboul*, (22 Temmuz 1911), 3.

likidasyondan kaçınması için temmuz ayında vadesi gelen kupon ödemeleri ve geri ödenmesi gereken tahvillerin ödemesinin Aralık 1911 sonuna kadar ertelenmesine karar verilmiştir. Bu süre zarfında yönetim kurulunun, şirketi kurtaracak bir çözüm bulması amaçlanmıştır.³³⁶ Şirket, temmuz sonunda Payas demir madenlerindeki haklarını devralmak üzere bir finans grubunun şirkete teklifte bulunduğunu duyurmuştur.³³⁷ Temmuz'dan itibaren başlayan süreçte çeşitli öneriler gündeme gelmesine rağmen kesin bir çözüm bulunamamıştır. Şirket, yükümlülüklerini yerine getiremeyecek durumdadır. Erteleme süresinin Aralık 1911 sonunda dolması üzerine, şirketin finansal durumunu ve diğer konuları görüşmek üzere tahvil ve bono sahipleri, yönetim kurulu ile birlikte durumu incelemek ve müzakere etmek için toplantıya davet edilmiştir.³³⁸ Bu noktada, yönetim kurulunun çabaları sonuç vermediği takdirde şirketin likidasyona gitmesi kaçınılmazdır. Ancak, bu toplantılardan da bir sonuç elde edilememiştir.

5.4. Şirketin İflası ve Akabinde Yaşanan Gelişmeler (1912-1917)

Ocak 1912'ye gelindiğinde, şirket mali yönden zayıflamaya devam etmekte ve hisse fiyatları 12 franga kadar düşmüştür. Aralık 1911 sonunda yapılan olağanüstü genel kurulda bir araya gelen hissedarlar, şirketin hemen likide edilip edilmemesi veya varlığını bir süre daha devam ettirmesi seçeneklerini müzakere etmiş, çoğunluk ikinci yol lehinde oy kullanmıştır. Şirketin varlığının 23 Şubat 1912'ye kadar uzatılması ve 15 Şubat'ta tekrar bir araya gelerek kesin bir karar alınması yönünde bir yol haritası belirlenmiştir.³³⁹ Şubat 1912'ye varıldığında, şirketin likidasyondan kurtarılması için bir çözüm yolu bulunamamıştır. Bu nedenle hissedarlar, 28 Şubat'ta nihai bir karar almak için olağanüstü genel kurul toplantısı düzenlenmesine karar vermiştir.³⁴⁰ Olağanüstü genel kurulda, şirketin durumu hakkında karar alma çabaları sonuçsuz kalmıştır. Herhangi bir çözüm yolu belirlenemediği için şirketin iflası için başvuruda bulunulmuştur. Mart 1912'de hisselerin düşüşü devam etmiş ve finans çevreleri, şirketin varlıklarının yükümlülüklerine

³³⁶ *L'Écho des mines et de la métallurgie*, (2 Şubat 1912), 180.

³³⁷ *Stamboul*, (29 Temmuz 1911), 3.

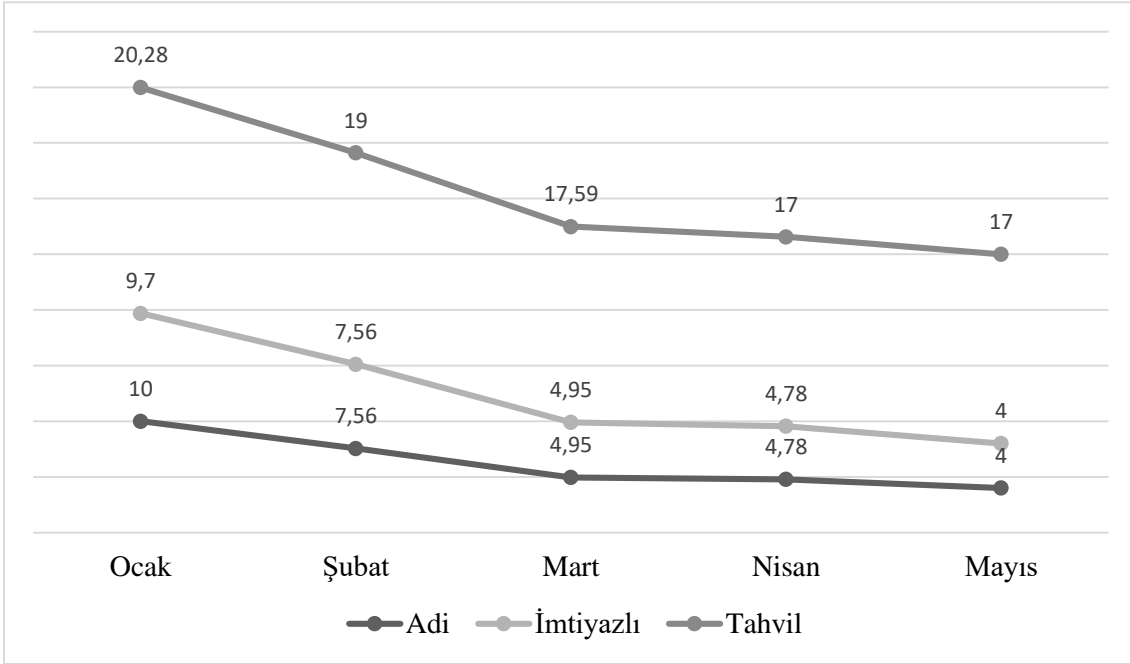
³³⁸ *Stamboul*, (23 Aralık 1911), 2.

³³⁹ *Stamboul*, (1 Ocak 1912), 3.

³⁴⁰ *Stamboul*, (17,21 Şubat 1912), 3.

göre düşük bir değere sahip olması nedeniyle likidasyonun felaketle sonuçlanacağını öngörmektedir.³⁴¹

12 Mart 1912’de İstanbul Ticaret Mahkemesi, Karasu Osmanlı Anonim Maden Şirketi’nin iflasını resmen ilan etmiştir. Mahkeme, şirket evraklarının ibrazı ve şirkete ait mallara mühür vurulması için kayyum tayin ederek kararın resmen uygulanmasını emretmiştir.³⁴² Mahkeme kararının ardından yayınlanan resmî bir ilanda, şirketin kesin hesabının kesilmesi için dava vekilleri atanmış ve şirketin borçlu olduğu alacaklıların, ellerindeki alacak senetleri ve kanıtlarıyla ticaret mahkemesine başvurarak belgelerini sunmaları ve alacaklarını tasdik ettirmeleri gerektiği bildirilmiştir.³⁴³ Şirketin fiili ve resmî iflasına rağmen, Galata Borsasında işlem gören hisse ve tahvillerinin Haziran 1912’ye kadar listelendiği görülmektedir.³⁴⁴

Grafik 11: Ocak-Mayıs 1912 Arası Adi, İmtiyazlı Hisse ve Tahvil Fiyatları

Kaynak: *Le Moniteur Oriental*, (Ocak, Şubat, Mart, Nisan, Mayıs 1912)

³⁴¹ *Stamboul*, (9 Mart 1912), 3.

³⁴² *Stamboul*, (13 Mart 1911), 3; *Allgemeine Ingenieur Zeitung Allgemeine Ingenieur-Zeitung*, (22 Mart 1912)

³⁴³ BOA, ŞD. 1253/20, Lef 13,15

³⁴⁴ *Le Moniteur Oriental*, (2-3, 6, 11, 13, 15, 17-18, 22-27, 29-31 Ocak; 2-3, 5-8, 10, 12, 15, 19-24, 26-27 Şubat; 4-9, 11, 13-16, 18-22, 25-30 Mart; 10-13, 15-19, 22, 24-26, 29 Nisan; 2-4, 6, 8-11, 13-14 Mayıs 1912)

Bu durum, dönemin finans çevrelerine göre açıkça spekülasyondur. Şirketin hisse ve tahvilleri aslında sıfırın altında işlem görmesine rağmen, borsa bülteninde yanıltıcı değerlerle servis edilmektedir. Buradaki spekülasyon, şirketin halen var olduğunu göstermeye çalışmaktır. Galata Borsası'nda özellikle madencilik hisselerinde spekülasyon sıkça görülmektedir. Hisseler sebepsiz sahte yükselişlerin ardından aniden değer kaybetmektedir.³⁴⁵ 1913'te şirket hisseleri tamamen dip seviyeyi görerek Şubat-Haziran döneminde 1,75 franktan işlem görmüştür.³⁴⁶ Haziran ayından sonra hisseler borsada işlem görmemeye başlamıştır.

Karasu Osmanlı Anonim Maden Şirketi, Mart 1912'deki resmî iflasının ardından 1913'e kadar belli aralıklarla Galata Borsası'nda listelenerek bir biçimde kayıtlara geçmiştir. Şirketin iflası, Osmanlı Devleti'nin genel siyasi ortamının kızıştığı bir dönemde gerçekleşmiştir. Şirketin resmî iflasına rağmen, Eylül 1912'de kayıtlarda madende çalıştığı görünen Karadağlı işçilerin maden sahasında, cevher deposu başta olmak üzere önemli noktalardan uzak tutulması emredilmiştir.³⁴⁷ Bu karardan bir müddet sonra Balkan Savaşları patlak vermiştir. Balkan Savaşlarının akabinde Birinci Dünya Savaşı başlamış ve Osmanlı Devleti, müttefikleriyle birlikte topyekûn bir savaşa tutuşmuştur. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi buhran döneminin gölgesinde maden ve şirket hakkında birtakım gelişmeler yaşanmıştır.

Ocak 1915'te Ticaret ve Ziraat Nezâreti Maâdin Müdüriyeti, iflas eden şirketin haklarına sahip olan sendika avukatlarına ihtarname göndererek, maden sahasının 1911-1915 dönemi arasına ait toplamda 47.000 kuruşluk arazi vergisinin ödenmediğini bildirmiştir. Vergi yükümlülüğüne istinaden madenin uzun süre âtil bırakılmasının usulen yasak olduğunu belirterek öncelikle vergi borcunun ödenmesini ve ardından üç ay içerisinde madenin işletilmeye başlanmasını talep etmiştir. Aksi durumda maden imtiyazı feshedilecektir. Nisan ayına gelindiğinde Ticaret ve Ziraat Nezâreti, şirketin artık madeni işletecek durumda olmadığını ve madenlerin daha fazla âtil kalmaması için imtiyazın feshedilmemesi yönünde görüş bildirmiştir.³⁴⁸

³⁴⁵ S. Ximenez, *Archives asiatiques*, (İstanbul: Rue Mertebany, 1912), 189,244,246,368,433.

³⁴⁶ *Stomboul*, (11, 14-15, 18-19, 21-22, 25-26, 28 Şubat; 3, 5-6, 12-13, 15, 17, 19-20, 24, 27, 31 Mart; 2-6, 9, 11, 13, 15-20, 26-27, 30 Nisan; 3-4, 6-11, 22, 24-25, 28-29 Mayıs; 3 Haziran 1913)

³⁴⁷ BOA, DH.SYS. (Dâhiliye Nezâreti Siyasi Kısım Evrakı) 112/11, Lef 1; BEO 4098/307334; BEO 4105/307822

³⁴⁸ BOA, ŞD. 1253/20, Lef 14

Sendika avukatları Ağustos 1915'te Sadâret ve Şûrâ-yı Devlet'e bir dilekçe sunmuşlardır. Dilekçede, kanunlar önünde sahip olunan haklar bakımından şirket ile sendikanın yükümlülüklerinin birbirinden bağımsız olduğu ifade edilmiştir. Sendikanın sadece şirketin tasfiyesinden sorumlu olduğu ve ihtarnameye muhatap olamayacağı bildirilmiştir. Ayrıca, uluslararası üretim, ticaret ve sanayinin İtalya, Balkan ve Birinci Dünya Savaşları nedeniyle sekteye uğradığı; bu sebeple madenin işletilemeyeceği ve imtiyazın devredilmesinin imkânsız olduğu belirtilmiştir. Bu yüzden gider ve vergi borçlarının karşılanamayacağı ifade edilmiştir.

Dilekçede belirtilen en önemli noktalardan biri, ihtarnameden sonra maden sahasında bulunan üretim alet ve makinelerinin Tekalif-i Harbiye kapsamında askeriye tarafından el konulduğudur. Savaş koşulları nedeniyle yurtdışından yeni makinelerin temininin imkânsız olduğu, dolayısıyla ihtarnamenin gereklerinin yerine getirilemeyeceği belirtilmiştir. Sendika, iflas eden şirketin maden imtiyazının ve yükümlülüklerinin birbirinden farklı olduğunu, kendilerinin sadece şirketin yükümlülüklerinden sorumlu tutulabileceğini savunmuştur. Bu sebeple maden sahasını ilgilendiren vergi ve üretim zorunluluğunun sendikayı bağlamadığını ileri sürmüştür. Son olarak, maden işletme imtiyazının feshedilmesi talebinin reddedilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Ticaret ve Ziraat Nezâreti Hukuk Müşavirliği, Haziran 1916'da ihtarname ve sendikanın cevap dilekçesini değerlendirmiştir. Madenin durumu hazine hukukuna aykırı bulunmuş ve iflas eden şirketin imkânlarıyla madenin işletilemeyeceğine karar verilmiştir. Madenin işletme imtiyazının feshedilmesi yönünde Maâdin Müdüriyeti'ne tavsiye kararı verilmiştir. Ayrıca, maden araç-gereçlerine askeriyece el konulması hususu araştırılarak, şirketin veya sendikanın madeni işletmeye gerçekten imkânı olup olmadığı belirlenmek istenmiştir. Eylül 1916'da tamamlanan soruşturmaya göre, madendeki çalışmalar Eylül 1911'de durdurulmuş, Mart 1914'te madenin makineleri Karasu Nahiye Müdürü ve jandarma kumandanı tarafından sayılıp kaydedilmiş ve Aralık 1914-Mayıs 1915 arasında peyderpey Adapazarı'na nakledilmiştir.³⁴⁹

Şûrâ-yı Devlet Maliye ve Nâfia Dairesi, Şubat 1917'de konuyu karara bağlamıştır. Söz konusu ihtarname, şirket iflas ettikten ve madenin işletilmesine olanak sağlayan makinelerin nakledilmesinden sonra verilmiştir. Yeni makine temin etmenin savaş şartlarında imkânsız olması nedeniyle şartların yerine getirilemeyeceğine karar

³⁴⁹ BOA, ŞD. 1253/20, Lef 3,6,11

verilmiştir. Bu sebeple maden işletme imtiyazının feshinin doğru olmayacağı ve biriken vergi borçlarının maden mevzuatı ve genel hukuk kuralları çerçevesinde çözülmesi gerektiğine hükmedilmiştir.³⁵⁰ Birinci Dünya Savaşı koşullarında çözülemeyen bu mesele nihai bir karara bağlanamamıştır. Nitekim sadece madenin yapısal durumu göz önünde bulundurulduğunda, üçüncü bir işletme girişiminin yaşanması düşük bir ihtimaldir. Ayrıca, madenin makine ve teçhizatına el konulması, bu ihtimali daha da olanaksız hale getirmiştir. Sonuç itibariyle, madeni ikinci defa işletmeye çalışan Karasu Osmanlı Anonim Maden Şirketi, önceki şirket gibi başarısız olmuştur. Bu bağlamda, bu başarısızlığın sebeplerinin irdelenmesi gerekmektedir.

1910-1911 mali yılı sonunda şirket, öngördüğü mali hedefleri tutturamamış ve hissedar yükümlülüklerini yerine getirememiştir. Şirket, selefinden devraldığı ağır mali yükün yanı sıra, sahip olduğu maden sahasının giderlerini de karşılamak zorunda kalmıştır. Bu giderleri karşılamak için borçlanma yoluna gitmiş ve işletme sermayesinin önemli bir kısmını kaybetmiştir. Hissedarlarını ikna etmek amacıyla daha kapsamlı bir proje teklifi hazırlanmış ve yeni sermaye artışı opsiyonu tercih edilmiştir. Karasu maden sahasını birkaç kat genişletecek bir büyütme hamlesi ve kârlı olacağı düşünülen yeni bir maden sahasında yatırım projesi geliştirilmiştir. Bu projeler sayesinde üretim miktarının istenen seviyeye ulaşarak sermaye getirisi sağlaması beklenmiştir. Projeleri gerçekleştirmek için gerekli sermayenin yatırılmasıyla yıllık 25.907 lira kâr hedeflenmiştir. Bu tutar, maden sahasından beklenen en yüksek kâr beklentisidir.

Yönetim kurulu, projeleri gerçekleştirmek için harekete geçmiş, ancak sendikalarla bir türlü uzlaşmamıştır. Yapılanma projesinin resmiyete dökülmemesi, şirketin borsalardaki durumunu doğrudan etkilemiş ve değerlerin düşmesine sebep olmuştur. Mali durumu ağırlaşan şirket, Temmuz ve Aralık 1911'de hissedar toplantıları yaparak çıkış yolu aramış, ancak kesin bir sonuç elde edememiştir. Ocak ve Şubat 1912'de de çözüm arayışları sonuçsuz kalmıştır. Şirket, uzun çabalara rağmen mali buhrandan çıkarılamamış ve Mart 1912'de resmen iflas etmiştir. İflasın ardından şirket hisseleri, borsada spekülasyon faaliyetlerine maruz kalmıştır. Osmanlı Devleti'nin savaş koşulları sebebiyle âtil durumda kalan madenin makine ve teçhizatına el konulmuştur. Şirketin iflasına rağmen maden imtiyazının devam etmesi, vergi borçlarının birikmesine neden olmuş ve imtiyazın feshi süreci başlatılmıştır.

³⁵⁰ BOA, BEO 4453/333955, Lef 2

Sonuç olarak, 1909'da eski şirketin tasfiyesinin ardından gerçekleşen ikinci maden işletme girişimi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İkinci girişim, eski şirketin mali yükümlülüklerini devralarak büyük bir riskle kurulmuştur. Nitekim, maden sahasının karmaşık yapısal özellikleri yeni şirketin çabalarını boşa çıkarmıştır. Karasu Osmanlı Anonim Maden Şirketi, 10 yılı aşkın süredir işletilemeyen maden sahası için gerekli hissedar desteğini bulamamış ve geri dönüşü olmayan bir yola girerek nihayetinde tamamen iflas etmiştir.

SONUÇ

Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi, Mayıs 1900'de kurulmuş, 3.200.000 franklık sermayesiyle Osmanlı madencilik sektöründe faaliyet göstermeye başlamıştır. İşletme hakkında sahip olunan maden sahasına yönelik durum ve gelecek planları, şirketin kurulmasından önce hazırlanmıştır. İlk işletme planında, 28.000 liralık yapılanma maliyetinin ardından, gelecek işletme döneminde 10.574 lira net kâr öngörülmektedir. İkinci planda ise 38.000 liralık yapılanma maliyetine karşılık 20.000 liralık yıllık net kâr beklenmektedir. Şirketin geleceğine yönelik belirlenen yol haritası, hissedarlar tarafından da memnuniyetle karşılanmıştır. Nitekim şirketin kuruluş sermayesi, söz konusu yapılanma giderlerini karşılayabilecek durumdadır. Ayrıca maden sahasının yapısal özelliklerinin, söz konusu kâr miktarının oluşumunu sağlayacak nitelikte olduğu kabul edilmiştir.

Maden sahasının yapılanmasını tamamlayıp tam kapasite işletmeye başlaması için öngörülen süre, üç yıldır. Ancak bu süre zarfında çalışmalar planlanan doğrultuda tamamlanamamıştır. Çalışma planına göre ulaşılamayan en önemli hedef, zengin maden yataklarına ulaşmaktır. Bu eksiklik, şirketin mali durumunu doğrudan etkilemiştir. Öte yandan tesisleşme ve yapılaşma yatırımları sonucunda madende nispeten fakir nitelikli cevherin işletilmesine dayanan bir üretim altyapısı kurulmuştur. Böylece zengin kaynaklara ulaşana kadar zayıf da olsa üretim yapılabilecektir.

Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketinin ilk beş mali yılı kapsayan ve yapılanma dönemi olarak nitelendirilen süreçte, 42.276,53 lira tutarında yapılanma yatırımı yapılmıştır. Bu miktar, planlanan yapılanma harcamaları öngörüsünün çok üzerindedir. Buna ek olarak, yapılanma projeleri tamamlanamadığı için harcamalar devam etmesi gerekecektir. Söz konusu yapılanma harcamalarındaki fazlalık, şirketin sermayesinin tükenmesine sebep olmuştur. Nitekim, yapılanma giderlerine karşı üretim geliri elde edilemediği için sürdürülebilir bir mali yapı oluşturulamamıştır. Yapılanma döneminde şirketin finans kaynakları tükenmiş ve borçlanma yoluna gidilmiştir. Ancak borçlanmanın da devam ettirilemediği 1904 mali yılında ilk defa sermaye artışı yapılmıştır.

Yapılanma döneminde kayda değer bir üretimin yapılamaması ve zengin maden yataklarına ulaşılamaması, şirketi mali sıkıntıya sokmuştur. Nitekim yönetim kurulu, borçlanma ve sermaye artışıyla birlikte şirketin faaliyetlerine devam etmesini sağlamıştır. Ancak şirketin kuruluş sermayesini oluşturan adi ve imtiyazlı hisseler üzerinden

hissedarlarına karşı yıllık kâr/temettü ödemesi yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu yükümlülük yıllık 10.574 liradır, aynı zamanda şirketin yıllık elde etmesi gereken net kârın taban seviyesini ifade etmektedir. Yapılanma dönemini kapsayan beş yıllık süreçte şirketin açıkladığı kâr ve zarar miktarı, bu taban seviyesini karşılayamamıştır. 1900 yılında 738,41 lira kâr, 1901 yılında 1.015 lira kâr, 1902 yılında 2.707 lira zarar, 1903 yılında 2.182 lira zarar ve 1904 yılında 3.395 lira zarar açıklanmıştır. Genel duruma bakıldığında, şirketin hissedar yükümlülüğü yıldan yıla artmaktadır. Nitekim 1904'teki birinci sermaye artışı sonrasında bu yükümlülük 14.446 liraya yükselmiştir. Bu artış, madenin üzerindeki üretim baskısını arttırmış ve şirket ile hissedarlar arasındaki ilişkiyi olumsuz etkilemiştir. Yapılanma döneminde şirketin Galata Borsasındaki durumuna bakıldığında ise adi ve imtiyazlı hisselerin, nominal değeri olan 100 frangın altında işlem gördüğü anlaşılmaktadır. Dolayısıyla şirket hissedarları borsa üzerinden de zarar etmişlerdir.

Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi, yapılanma sürecinde zengin maden yataklarına ulaşamamasına rağmen, üretim tesislerine yapılan yatırımlar sonucunda 1905 mali yılında işletme dönemine başlamıştır. Madendeki cevher üretimi, daha düşük kaliteli ve dağınık durumda bulunan cevherin işletilmesine dayanmaktadır. Üretim sürecine ek olarak, yapılanma çalışmaları da sürdürülmektedir. Ancak 1907 mali yılında, fakir cevherin tükenmesi ve üretim maliyetinin satış fiyatını geçmesi nedeniyle madendeki faaliyetlere ara verilmiştir. Bu karar, şirketin içinde bulunduğu mali sıkıntıların daha fazla büyümemesi için alınmıştır. Böylece, şirketin tasfiyesine yol açacak süreç başlamıştır.

1905-1909 mali yıllarını kapsayan beş yıllık süreç, şirketin işletme ve tasfiye dönemini ifade etmektedir. Bu sürecin işletme dönemini kapsayan 1905-1907 mali yıllarında toplamda 51.014,34 liralık yapılanma yatırımı yapılmıştır. Bu miktar, şirketin esas yapılanma döneminde yapılan harcamadan daha fazladır. Buna rağmen, madendeki üretim beklenen seviyede olmadığı için şirketin mali sıkıntıları çözülememiştir. Nitekim 1905'te borçlanmaya gidilmiş, 1906'da ikinci sermaye artışı yapılmış, 1907 ve 1908'de yeniden borçlanılmıştır. En sonunda 1909'da üçüncü sermaye artışı girişimi başarısız olunca, şirketin tasfiyesine karar verilmiştir.

Şirketin işletme dönemi, yıllık en az 14.446 liralık net kâr beklentisiyle başlamıştır. Ancak 1905'te 3.467 ve 1906'da ise sadece 15 lira net kâr açıklanmıştır. 1906'daki ikinci sermaye artışının ardından yıllık net kâr beklentisi 16.558 liraya yükselmiştir. Ancak,

şirketin son işletme yılı olan 1907’de 12.147 lira zarar açıklanmıştır. Şirket, hissedarlarına olan yükümlülüklerini yerine getiremez hale gelmiştir. İlk işletme yıllarında düşük kaliteli cevherin üretiminden elde edilen gelir, madenin temel giderlerini karşılayabilmiştir. Temel düzeyde gelir-gider dengesini sağlamak, madenin rutin işleyişinin için önemlidir. Ancak fakir cevherin de tükenmesi, şirketin en önemli gelir kalemini kaybetmesi anlamına gelmektedir. Bunun sonucu olarak 1907 mali yılı zararlı sonuçlanmış ve madenin faaliyetlerine ara verilmiştir. Sonrasında, şirketin yaşadığı işletme ve mali sıkıntılara bir çözüm bulunamamıştır. Bu noktada, şirketin gelecek planlarının müzakere edildiği 1900, 1904 ve 1906 olağanüstü genel kurullarında gündeme gelen öngörülerin büyük oranda gerçekleşmediği görülmektedir.

Söz konusu üç olağanüstü genel kurulun her birinde gündeme gelen en önemli konu, zengin maden yataklarına ulaşma meselesidir. Nitekim, madenin işletme geleceği, varlığı hakkında sürekli yeni bilgiler ortaya çıkan zengin kaynaklara bağlanmıştır. Maden sahasında aynı anda birden fazla noktada kuyu ve galeride çalışma yürütülmesine rağmen istenilen hedefe ulaşılamamıştır. Bu durum, mali açıdan gelir-gider dengesinin bozulmasına yol açmıştır. Çalışmalar düzenli olarak finanse edilmesine rağmen, bu harcamaları karşılayacak gelir oluşturulamamıştır. Şirketin en büyük öngörü sapması olan zengin maden kaynakları meselesinin halli için her olağanüstü genel kurulda bir tarih belirlenmiştir. Ancak bu tarihlerde hedefe ulaşılamadığı gibi, bu amaç için harcanan şirket sermayesini toparlayabilmek adına sermaye artırımını yapılmıştır.

Şirketin üretim ve kâr öngörülerini, zengin maden yataklarına doğrudan bağlıdır. Dolayısıyla temel öngöründe sapma yaşandığından, bağlantılı öngörülerde de hedefe ulaşılamamıştır. Şirketin üretim hedeflerine bakıldığında, yapılanma döneminin tamamlanmasının ardından yıllık 2.940 ton ihraç edilebilir kalamın (çinko) ve 1.200 ton galen (simli kurşun) üretileceği öngörülmüştür. Ancak şirketin ihracat verilerine bakıldığında farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır. 1902-1909 mali yıllarında, çoğunlukla fakir nitelikli cevherin işlenmesinden elde edilen 7.486,59 ton çinko ve 1.701,85 ton simli kurşun üretilip ihraç edilmiştir. Bu öngörü ile gerçekleşen durumu karşılaştırmak doğru değildir. Çünkü öngörü, zengin cevherin işlenmesine dayanmaktadır. Oysa bu nitelikteki cevher kaynaklarına ulaşılamadığından, söz konusu ihracat öngörüsünün gerçekleşmesi mümkün olmamıştır. Ancak madenin üretime geçmesi için yapılan tesis yatırımları göz önünde bulundurulduğunda, gerçekleşen ihracat miktarının oldukça düşük olduğu

anlaşılmaktadır. Nitekim, bu ihracattan elde edilecek gelirin yapılanma masraflarını karşılamayacağı, şirket tarafından kabul edilmiştir. Fakir cevherin ihracatından elde edilecek gelire ancak maden sahasının temel giderlerinin karşılanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 1907 mali yılına kadar ihracat yapılmış ve düşük kaliteli cevher kaynaklarının tükenmesiyle birlikte şirketin tüm gelir kaynakları da sona ermiştir.

Şirketin üretim ve ihracat öngörülleri ile ilişkili diğer bir unsur, yıllık net kâr miktarıdır. Şirketin işletme kârı zaman zaman önemli seviyelere ulaşsa da, gelir-gider dengesizliği nedeniyle net kâr miktarı hedeflenen seviyenin uzağında kalmıştır. Yönetim kurulu, olağan ve olağanüstü genel kurullarda sürekli olarak yıllık net kâr konusunda hissedarlarına yatıştırıcı açıklamalar yapmıştır. Şirketin gelir kaynaklarının kısıtlı olmasına bağlı olarak gider kalemlerinde sürekli tasarruf yapılarak, en azından maden sahasının gelir-gider dengesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, madenin ve şirketin sürdürülebilir bir mali yapıya kavuşamaması, işletmenin tasfiyesine sebep olmuştur. Yönetim kurulunun zengin maden yataklarına güveni, yapılanma yatırımlarına ciddi harcamalar yapılmasına neden olmuştur. Bir genel kurul toplantısında, uluslararası maden ticaretinin canlılığından ötürü şirketin yıllık net kârını artırabileceği dile getirilmiştir. Hissedarlar bu durum üzerinden yatırıma tekrar ikna edilmiştir. Ancak diğer önemli öngörüller gibi bu hedef de gerçekleşmemiştir.

Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi'nin genel yönetim anlayışına bakıldığında, gelecek planlarının somut unsurlar yerine nesnelliği şüpheli öngörülere dayalı olduğu görülmektedir. Bu yönüyle, temel işletmecilik kuralları bağlamında oldukça riskli bir anlayış benimsenmiştir. Bu anlayışın benimsenmesi, şirket tarafından resmen kabul edilmediğinden bu konuda yargılama yapmak yanlış olur. Çünkü dönemin ekonomik şartlarında başarılı yatırımlar yapmış bir finans grubu tarafından kurulan şirketin, kasıtlı olarak riskli politikalarla yönetilmesi mantıksızdır. En nihayetinde yönetim kurulu, şirketin faaliyetlerine devam edebilmesi için inisiyatif alarak şirkete avans vermiştir. Bu sebeple, şirketin riskli işletmecilik politikalarını uygulamasının en önemli somut sebebi, dönemin madencilik sektörünün teknik bilgi birikimi düzeyidir. Maden sahasıyla ilgili yapılan incelemeler yüzeysel kalmıştır. Kuyu ve galeriler açıldıkça gözlem yapma imkânı artmış ve maden sahasının öngörülenden daha karmaşık bir yapıya sahip olduğu anlaşılmıştır. Bu durum işletmecilik açısından olumsuz sonuçlar doğurmuştur; çünkü maden sahasına dair yeni bilgilerin ortaya çıkması, yapılanma maliyetlerinin sürekli

artmasına neden olmuştur. Diğer bir olumsuz etkisi ise madenin üretime başlayamamasıdır. Tüm bu etkenler, teknik bilgi yetersizliği nedeniyle zengin maden yataklarına ulaşmanın tahmin edilenden daha zor bir süreç olduğunu göstermiştir. Bunun sonucunda yapılanma maliyetleri artmış ve bu maliyetleri karşılayacak gelir oluşturulamamıştır. Bu döngünün doğal bir sonucu olarak şirket işletme ve mali manevra kabiliyetini kaybederek tasfiye edilmiştir. Sonrasında, Karasu Osmanlı Anonim Maden Şirketi de benzer sorunlar yaşamış ve iflas etmiştir.

Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi ve selefi konumundaki yeni şirket, maden sahasını kârlı bir biçimde işletemedikleri için varlıklarını sürdürmemişlerdir. Çalışmanın odak noktası olan Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi, maden sahasına en fazla yatırımı yapmasına rağmen en büyük zarara uğrayan taraf olmuştur. Şirketin neden başarısız olduğu, kuruluş dönemi, geleceğe dönük planları, genel mali yapısı, işletmecilik detayları, üretim ve borsa değeri gibi unsurlar üzerinden irdelenmiştir. Aynı zamanda, çalışmanın ana sorularını oluşturan bu unsurlar, şirketin birincil kaynakları, yani kendi iç dinamikleri üzerinden cevaplandırılmıştır. Bu sayede, maden sahasındaki işletme girişimlerinin başarısızlığı somut delillerle açıklanabilmiştir. Çalışmanın ana sorularının çözümlenmesiyle, şirket literatüründeki eksikliklerin giderilmesine katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Maden sahasındaki işletme girişimlerine bakıldığında, söz konusu iki şirketin yatırımlarının miktarı ve niteliği ile kâr planlaması bakımından dönemin Osmanlı madencilik sektöründe söz sahibi olabilecek bir potansiyele sahip olduğu görülmektedir. Ancak en kritik nokta, bu potansiyeli kazanca dönüştürebilmektir. Bu noktada ise madenin geleceğini şekillendiren planların, maden sahasının yapısına yönelik teknik öngörülerinde birtakım problemler mevcuttur. Problemin kaynağı, Osmanlı Devleti'ndeki teknik bilgi kapasitesidir. Çünkü maden hakkındaki bilgiler, çalışmalar ilerledikçe sürekli değişiklik göstermektedir. Bu durumda sabit bir hedefe ulaşmaktan ziyade sürekli değişen bir hedefe ulaşmak, potansiyeli gerçekleştirme sürecini çetrefilli bir hale getirmektedir. Özetle, madeni kazançlı hale getirecek çalışmaların bir türlü tamamlanamaması, kazanç potansiyelinin gerçekleştirilememesine yol açmıştır.

Araştırma sorularının çözümlenmesi, bu iki ana bulguyu desteklemektedir. Şirketin mali yapısı, üretim miktarı ve borsa performansı, şirketin arkasında kararlı bir hissedar grubunun olduğunu göstermektedir. Söz konusu hissedar desteği, işletmenin sahip olduğu

potansiyeli korumasını sağlamaktadır. Diğer taraftan, işletme faaliyetlerinin incelenmesi, maden sahasında yapılan araştırma ve projelerde şirketin sürekli amaç ve yöntem değiştirmek zorunda kaldığını göstermektedir.

Sonuç olarak, Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi, Osmanlı madencilik sektörünün önemli bir figürü olma potansiyeline sahip olmuştur. Ancak bu potansiyeli gerçekleştirme sürecinde karşılaştığı işletme, teknik ve mali problemleri aşamayıp Osmanlı madencilik sektörü tarihinde başarısız bir girişim olarak yer almıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BOA *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi*

BOA, A.}DVN.MKL. (Sadâret Mukâvelenamer) 41/1, 49/13

BOA, A.}DVNSMKLT.d (Bâb-1 Âsafî Divan-ı Hümâyûn Sicilleri Mukâvelat Defterleri) 10, 11, 17

BOA, A.}DVNSİMTZ.d (Bâb-1 Âsafî Divan-ı Hümâyûn Sicilleri İmtiyaz Kalemi Defterleri) 3

BOA, BEO (Bâbîâli Evrak Odası Evrakı) 1497/112219, 1566/117403, 1623/121662, 1612/120888, 1746/130882, 2026/151932, 2048/153589, 2372/177856, 2373/177972, 2479/185895, 2516/188669, 2554/191508, 3071/230277, 3685/276315, 4098/307334, 4105/307822, 4453/333955, 2001/150072

BOA, DH.H. (Dâhiliye Nezâreti Hukuk Kalemi) 61/19

BOA, DH.MKT. (Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemi) 2383/81, 2438/23, 2410/72, 2378/129, 2436/84, 2436/84, 2530/71

BOA, DH.SYS. (Dâhiliye Nezâreti Siyasi Kısım Evrakı) 112/11

BOA, HR.HMŞ.İŞO. (Hariciye Nezâreti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası) 193/34

BOA, HRT.h. (Haritalar) 1115, 1198, 1206, 1274, 1797

BOA, İ.TNF (İrâde Ticaret ve Nâfia) 21/1

BOA, İ.OM. (İrâde Orman ve Maâdin) 5/2, 7/33

BOA, MV. (Meclis-i Vükelâ) 101/51

BOA, ŞD. (Şûrâ-yı Devlet) 3211/13, 1547/9, 524/39, 1223/22, 530/1, 644/16 ve 80, 534/30, 2743/66, 1228/44, 1253/20

BOA, Y.PRK.ASK. (Yıldız Perakende, Askeri Maruzâtı) 158/25, 171/99, 174/65

BOA, Y.PRK.AZJ. (Yıldız Perakende, Arzuhâl ve Journaller Kataloğu) 40/105

BOA, Y.A.HUS. (Yıldız Sadâret Hususi) 477/151

BOA, Y.A.RES. (Yıldız Sadâret Resmi Evrakı) 112/16, 127/24

BOA, ZB. (Zabtiye Nezâreti) 465/88, 466/18, 466/69, 466/105, 466/107, 466/95, 467/17, 467/34, 467/38, 467/ 80, 474/10, 474/24

ANMT Fransa Ulusal İş Dünyası Arşivi (Archives Nationales du Monde du Travail)

FRANMT 65 AQ L2245/011, 063, 065, 066

SALT Araştırma, Osmanlı Bankası Arşivi 123456789/186329, 172215, 174618, 159820

Kitaplar

1323 senesi Maden İstatistiki: Birinci Sene, Dersaadet: Orman ve Maâdin ve Ziraat Nezâreti İstatistik İdaresi, 1325.

1324 senesi Maden İstatistiki: İkinci Sene, Dersaadet: Orman ve Maâdin ve Ziraat Nezâreti İstatistik İdaresi, 1326.

Açba, Sait. *Osmanlı Devleti'nin Dış Borçlanması (1854-1914)*, İstanbul: Vadi Yayınları, 2004.

Akyıldız, Ali. *Anka'nın Sonbaharı: Osmanlı'da İktisadi Modernleşme ve Uluslararası Sermaye*, İstanbul: İletişim, 2005.

Akyıldız, Ali. *Osmanlı Dönemi Tahvil ve Hisse Senetleri*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001.

Annales des mines, ou Recueil de mémoires sur l'exploitation Des Mines et Sur Les Sciences et les Arts Qui S'y Rattachent, Paris: Quai Des Grands-Augustins, 1923.

Annuaire Desfossés: valeurs cotées en banque à la Bourse de Paris, Paris: E. Desfossés & Fabre Frères, 1907.

Annuaire Desfossés: valeurs cotées en banque à la Bourse de Paris, Paris: E. Desfossés & Fabre Frères, 1908.

Annuaire Desfossés: valeurs cotées en banque à la Bourse de Paris, Paris: E. Desfossés & Fabre Frères, 1909.

Berichte über handel und industrie, Berlin: Carl Heymanns Berlag, 1905.

Bulletin Du Comité De L'asie Francaise, Paris: Comité De L'asie Française, 1902.

Eldem, Vedat. *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Ankara: TTK, 1994.

Eldem, Vedat. *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994.

Geyikdağı, V. Necla. *Osmanlı Devleti'nde Yabancı Sermaye 1854-1914*, İstanbul: Hil Yayın, 2008.

Grunzel, Joseph. *Brecht über die Wirtschaftlichen Verhältnisse des Osmanischen Reiches*, Wien: Aus der k.k. Hof und Staatsdruckerei, 1903.

- Güran, Tevfik. *Osmanlı Devleti'nin İlk İstatistik Yıllığı 1897*, Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1997.
- İhsaiyat-ı Maliye (Maliye İstatistikleri: 1885-1909)*, Ankara: Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, 2000.
- İnalcık, Halil. *Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi*, İstanbul: İSAM, 2018.
- İnan, Afet. *Aperçu Genaral sur L'histoire Economique de L'empire Turc-Ottoman*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1976.
- İpek, Nurdan. *Yahudi Bankerler*, İstanbul: Yeditepe, 2011.
- Kazgan, Gülten. *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.
- Kazgan, Haydar. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Şirketleşme*, İstanbul: Vakıfbank, 1999.
- Koç, Yıldırım. *Emperyalizm ve Türkiye'de Madencilik Alanında Yabancı Sermaye*, Ankara: Tüm İktisatçılar Birliği Yayınları, 1975.
- Konstantinopler Handelsblatt: Organ Handel, Finanzen, Industrie & Verkehr In Der Levante*, İstanbul: Druck Von A. Zellich Fıls, 1904.
- Kurmuş, Orhan. *Emperyalizmin Türkiye'ye girişi*, İstanbul: Yordam Kitap, 2012.
- Memâlik-i Osmaniye'nin 1325, 1326, 1327 senelerine mahsus maadin istatistiğidir*, Dersaadet: Ticaret ve Ziraat Nezâreti, 1330.
- Morawitz, Charles. *Les Finances de la Turquie*, Paris: Guillaumin, 1902.
- Noviçev, A.D. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yarı Sömürgeleşmesi*, Ankara: Onur Yayınları, 1979.
- Ökçün, A. Gündüz. *İktisat Tarihi Yazıları*, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu, 1997.
- Osmanlı Bütçeleri 1909-1918*, Ankara: Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, 2000.
- Quataert, Donald. *Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş 1881-1908*, İstanbul: İletişim, 2017.
- Ölçer, Cüneyt. *Osmanlı Bankası Aracılığı ile Yapılan Osmanlı Devleti Borç Anlaşmaları: Metinler*, İstanbul: Yenilik Basımevi, 1989.
- Özdemir, Biltekin. *Osmanlı Devleti Dış Borçları: Yüz Yıl Süren Cendere*, İstanbul: Remzi Kitapevi, 2018.
- Pech, E. *Manuel Des Sociétés Anonymes Fonctionnant En Turquie*, Paris, 1906.

Pech, E. *Manuel Des Sociétés Anonymes Fonctionnant En Turquie*, İstanbul: Imprimerie Gérard Frères, 1911.

Pamuk, Şevket. *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.

Revue Catholique D'alsace, Strasbourg: Imprimeurs-Editeurs, 1910.

Raffalovich, Arthur. *E Marché Financier*, Paris: Librairies Felix Alcan Et Guillaumin Reunies, 1907.

Sarkis, Karakoç. *Maadin Nizamnamesi*, İstanbul: Cihan Matbaası, 1341/1343.

Tezel, Yahya S. *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Ankara: Yurt Yayınları, 1982.

Toprak, Zafer. *Türkiye'de Milli İktisat 1908-1918*, İstanbul: Doğan Kitap, 2012.

Verhandlungen Des Vereins Zur Beförderung Des Gewerbleißes, Berlin: Verlag von Leonhard Simion Nf, 1905.

Virtanessian, M.D. *L'industrie minérale en Turquie*, Paris: Dunod, 1923.

Ximenez, S. *Archives asiatiques*, İstanbul: Rue Mertebany, 1912.

Genel Kurullar

Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou Assemblée Générale Extraordinaire Du 17/30 Août 1900: Rapport Du Conseil D'administration, İstanbul: Imprimerie de la Chambre de Commerce, 1900.

Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou: Assemblée Générale Ordinaire Du 29 Mai 11 Juin 1901 Rapport Du Conseil D'administration Et Rapport Du Commissaire Des Comptes, İstanbul: Imprimerie De La Chambre De Commerce, 1901.

Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou Assemblée Générale Ordinaire Du 13/26 Juin 1902: Rapport Du Conseil D'administration Et Rapport Du Commissaire Des Comptes, İstanbul: Imprimerie de la Chambre de Commerce, 1902.

Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou: Assemblée Générale Ordinaire Du 4/17 Juin 1903 Rapport Du Conseil D'administration Et Rapport Du Commissaire Des Comptes, İstanbul: Imp. Emboricons (Commerciale) Aristovoulos & Cie, 1903.

Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou : Assemblée Générale Ordinaire Du 10/23 Juin 1904 Rapport Du Conseil D'administration Et Rapport Du Commissaire Des Comptes, İstanbul: Imp. Emboricons (Commerciale) Aristovoulos & Cie, 1904.

Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou: Assemblée Générale Ordinaire Du 2/15 Juin 1905 Rapport Du Conseil D'administration Et Rapport Du Commissaire Des Comptes, İstanbul: Imprimerie Dikran Mihlaidjian, 1905.

Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou: Assemblée Générale Ordinaire Du 14/27 Juin 1906 Rapport Du Conseil D'administration Et Rapport Du Commissaire Des Comptes, İstanbul: Imprimerie Dikran Mihlaidjian, 1906.

Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou: Assemblée Générale Ordinaire Du 15/28 Juin 1907 Rapport Du Conseil D'administration Et Rapport Du Commissaire Des Comptes, İstanbul: Imprimerie D. Mihlaidjian, 1907.

Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou: Assemblée Générale Extraordinaire Du 25 Janvier- 7 Février 1906 Rapport Du Conseil D'administration, İstanbul: Imprimerie Dikran Mihlaidjian, 1906).

Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou: Assemblée Générale Ordinaire Du 21 Juin- 4 Juillet 1908 Rapport Du Conseil D'administration Et Rapport Du Commissaire Des Comptes, İstanbul: Imprimerie D. Mihlaidjian, 1908.

Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou: Assemblée Générale Extraordinaire Du 20 Mars-2 Avril 1909 Rapport Du Conseil D'administration, İstanbul: Moderne Imprimerie Française, 1909.

Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou En Liquidation: Assemblée Générale Extraordinaire Du 24 Juin 7/Jullet 1909 Rapport Des Liquidateurs, İstanbul: Moderne Imprimerie Française, 1909.

Société Minière Anonyme Ottomane De Karassou: Assemblée Générale Ordinaire Constitutive Du 30 Décembre 1909- 12 Janvier 1910, İstanbul: Moderne Imprimerie Française, 1910.

Société Minière Anonyme Ottomane De Karassou: Assemblée Générale Ordinaire Du Mercredi 11/24 Mai 1911 Remise Au Jeudi 2/15 Juin, Suivant L'avis Ci-Annexé Publié Dans Les Journaux: Rapport Du Conseil D'administration Et Rapport Du Commissaire Des Comptes, İstanbul: Imprimerie Française L. Mourkidès, 1911.

Makaleler

Anadolu Mecmuası, "Anadolu Madenleri", (1340)

Chisholm, Hugh, (ed.), "Constans, Jean Antoine Ernest", *Britannica Ansiklopedisi*, (İngiltere: Cambridge Üniversitesi Yayınları, 1910)

Chisholm, Hugh, (ed.), "Constans, Jean Antoine Ernest", *Britannica Ansiklopedisi*, (Londra ve New York: Britannica Ansiklopedisi Şirketi, 1922)

- Duran, Tülay. “Osmanlı İmparatorluğu’nda İmtiyazlar” *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi* 48/25, 49/29, 50/79-80, 51/41-42, 52/51-52, 53/50, 54/30, 55/41, 56/82, 57/65 (Ocak-Ekim 2001)
- Egeran, Necdet. P. de Wijkerslooth. “Çamdağ’ın Şimalindeki Karasu-Sakarya Mıntıkası Kurşun-Çinko Cevherinin Etüdü, *MTA Dergisi*, 21 (1940)
- Gökmen, Ertan. “II. Abdülhamit Dönemi Osmanlı Maden İmtiyazları (1878-1899)”. *Bellekten* 71/262 (Aralık 2007)
- Kartalkanat, Ahmet. “Osmanlılarda Madencilikle ilgili Yasal Düzenlemeler ve Madencilik Politikası”, *Jeoloji Mühendisliği*, 36 (Mayıs 1990)
- Keskin, Özkan. “Osmanlı Devleti’nde Maden Hukukunun Tekâmülü (1861-1906)”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 29/29 (Mart 2011)
- Kır, Oğuzhan. “Tarihi Maden Deresiyle Kocaali”, *Tarihi ve Kültürel Mirasıyla Kocaali*, Oğuzhan Kır, (Sakarya: Kocaali Belediyesi Yayınları, 2023)
- Kovenko, V. “Gümüşhacıköy ve Karasu Kurşun Madenleri Kuzey Kurşun Bölgesi”, *MTA Dergisi*, 36 (1946)
- Kütükoğlu, Mübahat. “Tanzimat Devrinde Yabancıların İktisadi Faaliyetleri”. 150. *Yılında Tanzimat*, Haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara: TTK, 1992.
- “Les richesses minières de la Turquie” *La Revue d'Orient et de Hongrie* (20 Eylül 1903)
- “Les Richesses Minerales de L’empire Ottoman” *Le Yıldız: L'étoile Orientale*, (11 Mart 1893)
- “Osmanlı Arşivlerinde Karasu”, *Karasu Mag*, 1, (2017)
- Örenç, Ali Fuat. “Osmanlı’da Yabancı Sermaye İştirakli Karasu Madenleri Anonim Şirketinin Kuruluş ve Faaliyetleri”, *Yakın Dönem Türkiye Tarihi Araştırmaları-Sabahattin Özel Armağanı*, Ed. Safiye Kıranlar, Eminalp Malkoç, (İstanbul: Der Yayınları, 2019)
- Selvi, Haluk. “II. Meşrutiyet Dönemi’nde Adapazarı ve Çevresi (1908-1918)”, *Sakarya İli Tarihi I*, Ed. Mustafa Demir, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 2005)

Resmi Yayınlar

Diplomatic And Consular Reports: Turkey, Annual Series No. 2650, London, 1902.

Düstur: Birinci Tertib I, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1289.

Düstur: Birinci Tertib 6, Ankara: Devlet Matbaası, 1939.

Düstur: Tertib-i Sani 7, Dersaadet: Matbaa-i Amire, 1336.

Düstur: Tertib-i Sani 8, İstanbul, Evkaf Matbaası, 1928.

Düstur: Tertib-i Sani 11, İstanbul, Evkaf Matbaası, 1928.

Düstur: Tertib-i Sani 12, İstanbul, Evkaf Matbaası, 1928.

Sürelî Yayınlar

Allgemeine Ingenieur Zeitung Allgemeine Ingenieur-Zeitung, (22 Mart 1912).

Bulletin de la Société de géographie de Toulouse, (1891- no 7-10)

Correspondance d'Orient: revue économique, politique & littéraire, (1 Ocak 1910)

Dersaadet Ticaret Odası Gazetesi, (10 Mayıs 1901); (25 Mayıs 1902); (16 Mayıs 1903); (21 Mayıs, 9 Temmuz, 20 Ağustos, 17 Eylül, 8 Ekim 1904; 13 Mayıs 1905); (11, 25 Şubat, 3 Mart, 26 Mayıs, 9 Haziran 1906); (25 Mayıs 1907).

Journal des finances: cote universelle et correspondance des capitalistes (3, 10, 18, 25 Ocak; 7, 14, 28 Şubat; 7, 15, 21 Mart; 4, 25 Nisan; 2, 9, 16, 23, 30 Mayıs; 6, 13, 20, 27 Haziran; 4, 18, 25, 31 Temmuz; 1, 9, 15 Ağustos; 27 Kasım 1909)

Journal officiel de la République Française, (31 Ekim 1906)

La Turquie: Journal français, quotidien, politique, commercial, financier, (13, 15, 17, 21, 24, 27 Temmuz 1909)

L'Écho des mines et de la Métallurgie, (1, 20 Mayıs 1905); (21 Eylül 1908); (20 Mayıs 1909); (22 Ağustos 1910); (2 Şubat 1912)

L'Europe Coloniale: Organe Hebdomadaire Des Intérêts Coloniaux De l'Europe Continentale, (11 Haziran 1907).

Le Journal De La Chambre De Commerce De Constantinople, (13 Mayıs 1905); (6 Ocak; 10, 26 Şubat 1906), (1906); (26 Mayıs; 9 Haziran 1906); (18 Mayıs; 22 Haziran 1907).

Le Moniteur Oriental: The Oriental Advertiser, (4-9, 11-12, 14-18, 20-21, 23-24, 26-29, 31 Temmuz; 2, 4, 6-11, 13-14, 16-18, 20-24, 27, 29-31 Ağustos; 2-3, 5-7, 9-13, 15, 17-20, 24-29 Eylül; 2-6, 9-13, 15-20, 22-23, 26-28, 29-31 Ekim; 2-3, 5-10, 12-17, 19-24, 26, 28-30 Kasım; 3-9, 11-14, 17-22, 23-25, 27, 29-30 Aralık 1901)

(2, 4, 6, 8-10, 12, 15-19, 21-26, 28-31 Ocak; 2-3, 5-8, 10-16, 18-22, 24-26, 27-28 Şubat; 2-8, 10-16, 18-19, 21-24, 26-27, 29-30 Mart; 2-5, 8-13, 15-20, 22-23, 25-26, 29-30 Nisan; 2-4, 6-7, 9-11, 13-17, 19, 21-25, 27-31 Mayıs; 2-3, 6-7, 10-14, 17-22, 24-29 Haziran; 2-6, 8-14, 17-22, 24-29, 31 Temmuz; 2-6, 8-13, 15-19, 22-28, 30 Ağustos; 2-7, 9-14, 16-21, 23-28 Eylül 1902)

(4-6, 8-11, 13, 15-17, 20-25, 27-31 Ocak; 3-8, 10-15, 17-19, 21-22, 24-27 Şubat; 3-4, 5-7, 10-15, 17-22, 24-29, 31 Mart; 2-3, 5, 8-9, 11, 14-15, 17-18, 23-24, 26, 28-30 Nisan; 2-3, 5-10, 12-17, 19-20, 22, 24, 26-27, 29-30 Mayıs; 2-6, 9-15, 17-22, 24-28, 30 Haziran; 2-3, 5, 7-9, 11-12, 14-19, 21-26, 28-30 Temmuz; 2, 4-9, 11, 14, 16, 18-23, 25-27, 29-30 Ağustos; 2-6, 8-10, 12-13, 14-20, 23-27, 29,30 Eylül; 3-4, 6-11, 13-16 Ekim 1903)

(2-6, 9-13, 15-18, 20-21, 23-28, 30-31 Ocak; 2-3, 6-12, 14, 16-18, 20-23, 25-28 Şubat; 2-6, 8-11, 13-18, 20-23, 25, 27-31 Mart; 4, 6, 8, 11, 14, 17-22, 24-28, 30 Nisan; 2-6, 8-13, 15-20, 22-23, 26, 29, 31 Mayıs; 2, 5-7, 9-10, 12-16, 18-24, 26-29 Haziran; 3-8, 10-15, 18-23, 25-28, 30 Temmuz; 2, 4-5, 7, 9-12, 14, 16-19, 21-26, 29-31 Ağustos; 3-8, 11-17, 19, 21-23, 25-26, 28, 30 Eylül; 2-3, 5-6, 8-14, 16-21, 23-28, 30 Ekim; 2, 4, 6-7, 9-11, 13-18, 21-26, 28-30 Kasım; 2, 4-9, 11-17, 19-21, 23-24, 27, 29-30 Aralık 1906)

(2-5, 10, 12-13, 16, 18-21, 23-27, 30 Haziran; 2-5, 8-9, 12, 14-19, 21-23, 28-31 Temmuz; 2, 4-6, 8-14, 21-23, 25-27, 29-30 Ağustos; 2-5, 7-11, 14-19, 21-23, 25-26, 28-30 Eylül; 5-10, 12-13, 16-17, 19-24, 26, 28-31 Ekim; 2-7, 9-12, 16-21, 23-27, 30 Kasım; 2-4, 7-12, 14-16, 17-19, 21-24, 29-30 Aralık 1908)

(3-7, 10-11, 13, 15, 17-18, 20-22, 24-29, 31 Ocak; 2-5, 7-12, 15-18, 21-26 Şubat; 2-15, 20-21, 23 Mart; 5-7, 9-10, 12-14, 16-17, 29-23, 26-27, 30 Nisan; 3-5, 7, 14, 18-21, 24-28, 30 Mayıs; 2-5, 7-9, 11, 14-19, 23-25, 28-30 Haziran; 2, 5-9, 12-16, 19-23, 26-30 Temmuz; 2-6, 8-10, 12-16, 18-24, 26-30 Eylül; 2, 6-8, 10-12, 14-15, 17-18, 20-22, 25-29 Ekim; 2-5, 7-12, 14-19, 21-26, 28-30 Kasım; 2-3, 5, 7-8, 10, 13-17, 19-24, 26-31 Aralık 1910)

(2-7, 10, 12-13, 16-18, 20-22, 24-28, 30-31 Ocak; 2-5, 7-10, 14-18, 20-26, 27-29 Şubat; 2-5, 7-9, 11, 13, 15-22, 25-26, 28-30 Mart; 3-6, 7-9, 11-12, 15, 18, 21-22, 25-26, 29 Nisan; 2-6, 8-10, 12-13, 15-20, 22-23, 26-27, 29-31 Mayıs; 2-3, 6-10, 13-17, 19-24, 27-29 Haziran; 2-7, 9, 11-12, 15, 17-21, 24-30 Temmuz; 3,5- 7-12, 14, 16-19, 21-22, 24-26, 29-30 Ağustos; 2, 5-7, 9, 11-16, 18-19, 21-22, 26-27 Eylül; 3-5, 9-11, 16-17, 19, 21, 24, 26-27, 31 Ekim; 2, 4, 7-8, 10, 14-17, 20-25, 28-29, 30 Kasım; 4-5, 8, 11-13, 15-16, 18-19, 21 Aralık 1911)

(2-3, 6, 11, 13, 15, 17-18, 22-27, 29-31 Ocak; 2-3, 5-8, 10, 12, 15, 19-24, 26-27 Şubat; 4-9, 11, 13-16, 18-22, 25-30 Mart; 10-13, 15-19, 22, 24-26, 29 Nisan; 2-4, 6, 8-11, 13-14 Mayıs 1912)

Sabah, (21 Eylül 1904); (6 Mart 1906); (15 Temmuz 1909); (14 Temmuz 1910).

Stamboul (Journal Quotidien, Politique et Litteraire), (23 Temmuz, 19 Kasım 1900); (12, 18 Mayıs 1905); (2 Ocak; 8, 9, 19, 26, 28 Şubat; 2, 5, 12 Mart; 24, 25, 26 Mayıs; 8, 9, 11, 14, 18 Haziran; 16 Temmuz 1906); (10 Nisan; 15-16 Mayıs; 1, 15, 20 Haziran; 4 Temmuz; 17, 22 Ağustos; 5 Eylül; 17, 26 Ekim; 28 Kasım; 14, 21 Aralık 1907); (1, 2, 3, 17 Haziran; 30 Eylül 1908); (13, 19, 20, 22, 27 Şubat; 6, 13, 20, 26-29 Mart; 3, 10, 17 Nisan; 1, 6, 8, 15, 18 Mayıs; 5, 8, 9, 15-16, 18, 26 Haziran; 10, 13-17, 24, 27 Temmuz 1909); (25 Mart; 1, 22 Nisan; 22, 25, 28 Haziran 1910); (13 Mart; 1-2 Mayıs; 24 Haziran; 15, 22, 29 Temmuz; 23 Aralık

1911); (1 Ocak; 17, 21 Şubat; 9 Mart; 2 Temmuz 1912); (11, 14-15, 18-19, 21-22, 25-26, 28 Şubat; 3, 5-6, 12-13, 15, 17, 19-20, 24, 27, 31 Mart; 2-6, 9, 11, 13, 15-20, 26-27, 30 Nisan; 3-4, 6-11, 22, 24-25, 28-29 Mayıs; 3 Haziran 1913).

Şûrâ-yı Ümmet, (21 Şubat; 13, 19, 26-28 Mart, 3, 6, 10 Nisan 1909)

Takvim-i Vekayi, (17 Şubat 1910)

Türkiye, (11,14,18,21 Temmuz 1910)

Umûr-i Nâfia ve Ziraat Mecmuası, (29 Haziran; 10 Eylül 1900).

Yeni Gazete, (24 Nisan 1910)

Tezler

Onur Çapar, “*Osmanlı Devleti’nde Fransız Sermayesi: 1838-1914*” (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019) 316-326.

Toroshan Özdamar, “*Osmanlı Madenlerinde Fransız Sermayesi ve Galata Bankerleri Ortaklığı: Balyakaraaydın, Kesendire ve Karasu Şirketleri*” (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022)

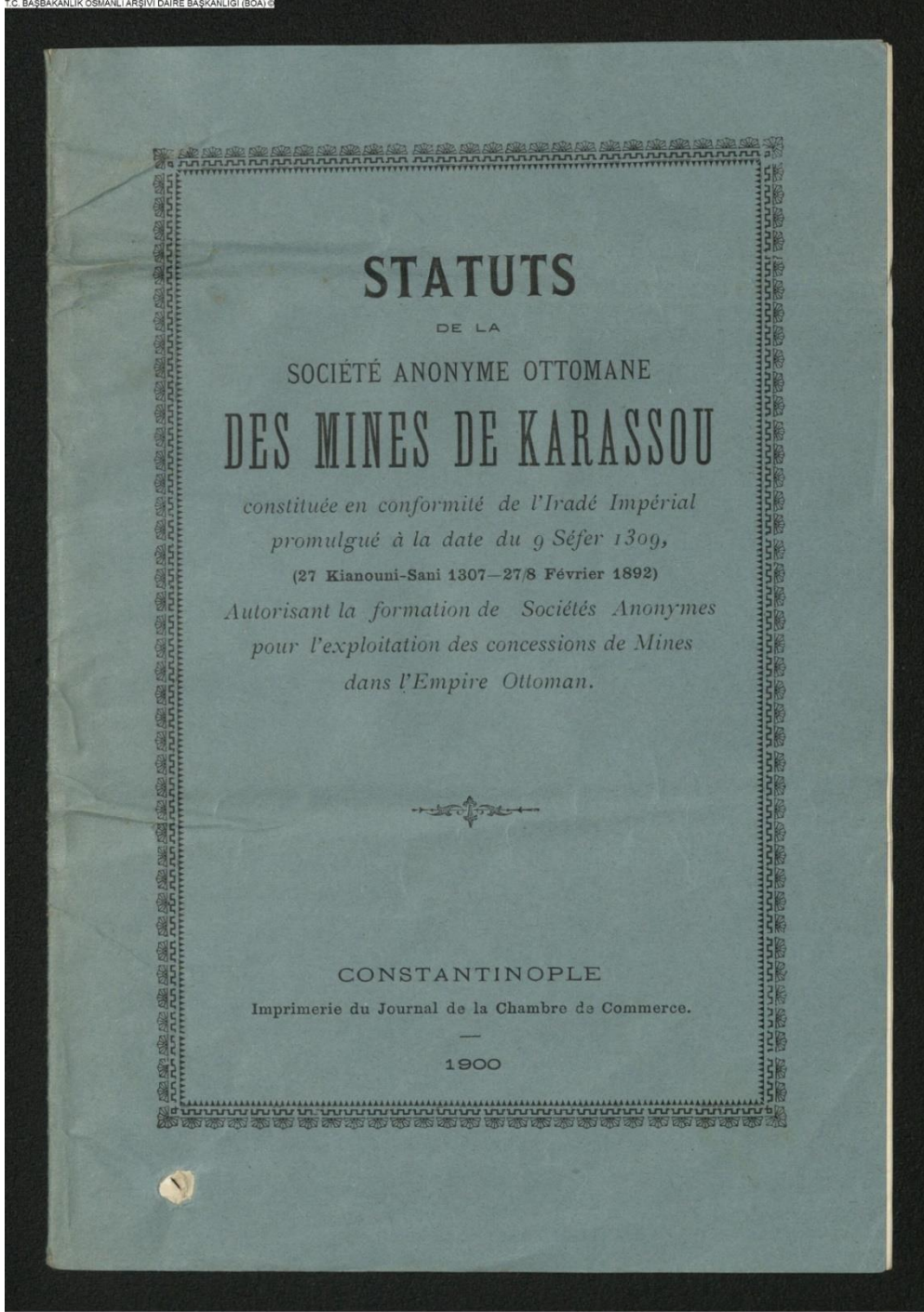
Turgut Karaçoban, *Osmanlı Bürokrasisinde Melhame Kardeşler ve Faaliyetleri*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2023.

Ulviye Atadeniz, *Karasu İlçesi Monografyası* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü, Mezuniyet Tezi, 1949-1950)

Veysel Zortul, *Serasker Mehmet Rıza Paşa*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.

EK

Ek 1: Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketinin Ana Sözleşme kitapçığının kapağı. Kapağın ortasındaki metin 8 Şubat 1982’de anonim maden şirketlerinin kurulmasını kolaylaştıran mazbataya atıfta bulunmaktadır. Söz konusu mazbatanın ilanından sonra maden işletmelerinin şirketleşmesi süreci başlamıştır.

ŞD.01223.00022.001

Kaynak: BOA, ŞD. (Şûrâ-yı Devlet) 1223/22

Ek 2: Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketinin ilk genel kurul toplantısı raporunun kapağı. Bu ilk toplantı, Ağustos 1900'de olağanüstü genel kurul olarak toplanmıştır. Şirketin kuruluşuna dair pek çok konunun müzakere edilmiştir. Rapor Stanford Üniversitesi kütüphanesinden temin edilmiştir.

SOCIÉTÉ ANONYME OTTOMANE

DES MINES

DE KARASSOU

ASSEMBLÉE GÉNÉRALE EXTRAORDINAIRE
du 17/30 Août 1900.

RAPPORT DU CONSEIL D'ADMINISTRATION

CONSTANTINOPLE

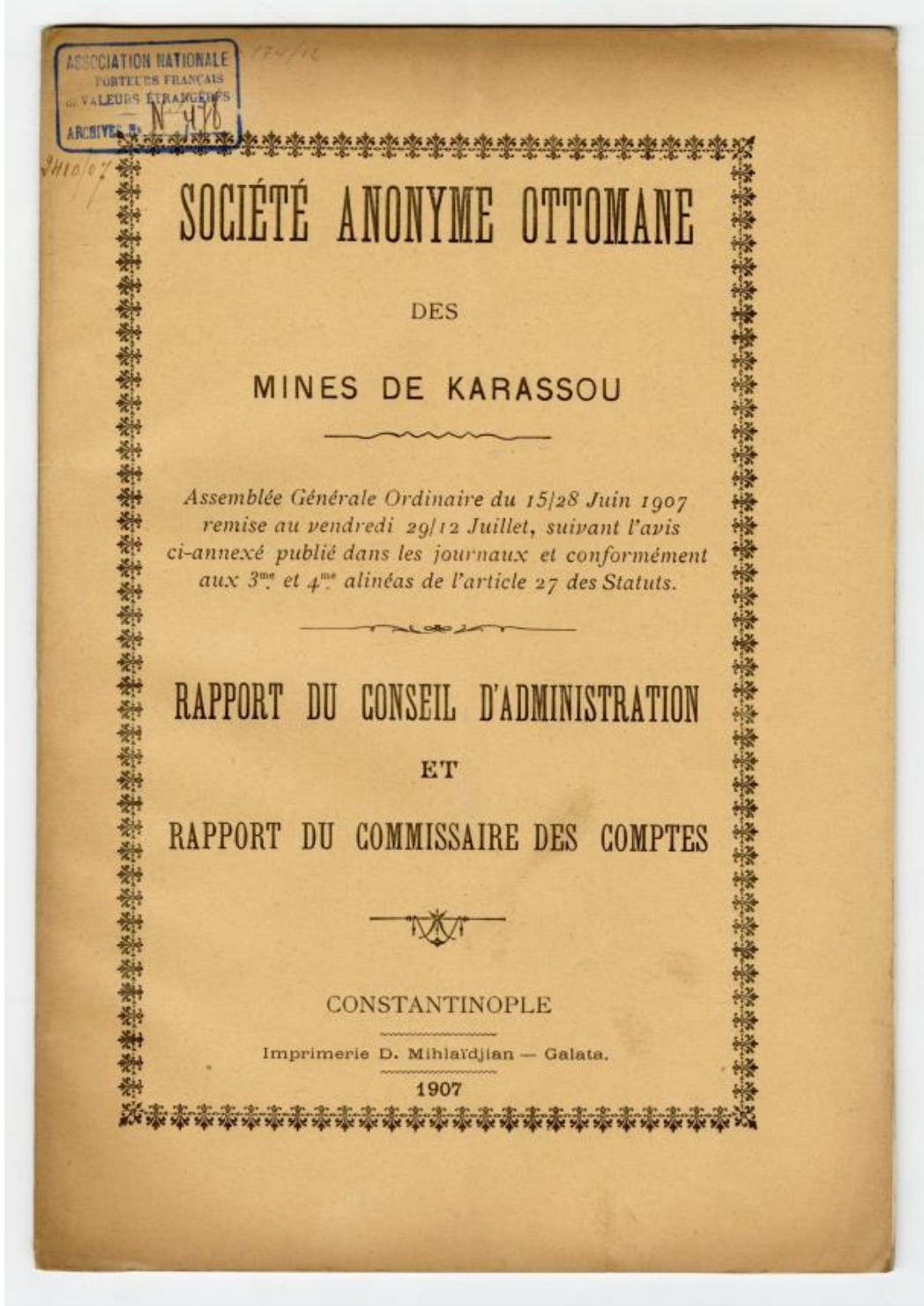
IMPRIMERIE DE LA CHAMBRE DE COMMERCE

1900

Digitized by Google

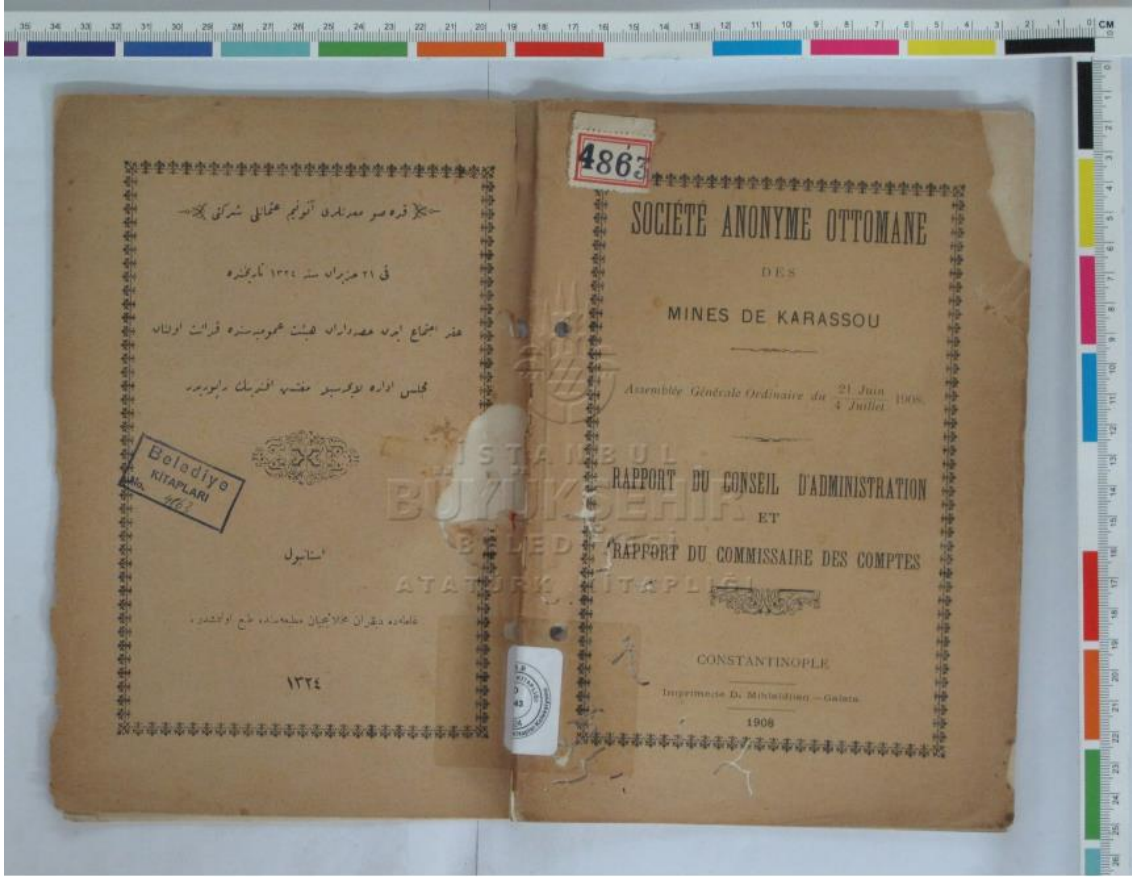
Kaynak: *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou Assemblée Générale Extraordinaire Du 17/30 Août 1900: Rapport Du Conseil D'administration* (İstanbul: Imprimerie de la Chambre de Commerce, 1900)

Ek 3: 12 Temmuz 1907 tarihli olağan genel kurul toplantısı raporunun kapağı. Şirketin yedinci mali yılını incelemektedir. 28 Haziran'da toplanması gereken genel kurul, hissedar katılımının yetersizliğinden ötürü ertelenmiştir. Rapor ANMT'den temin edilmiştir.

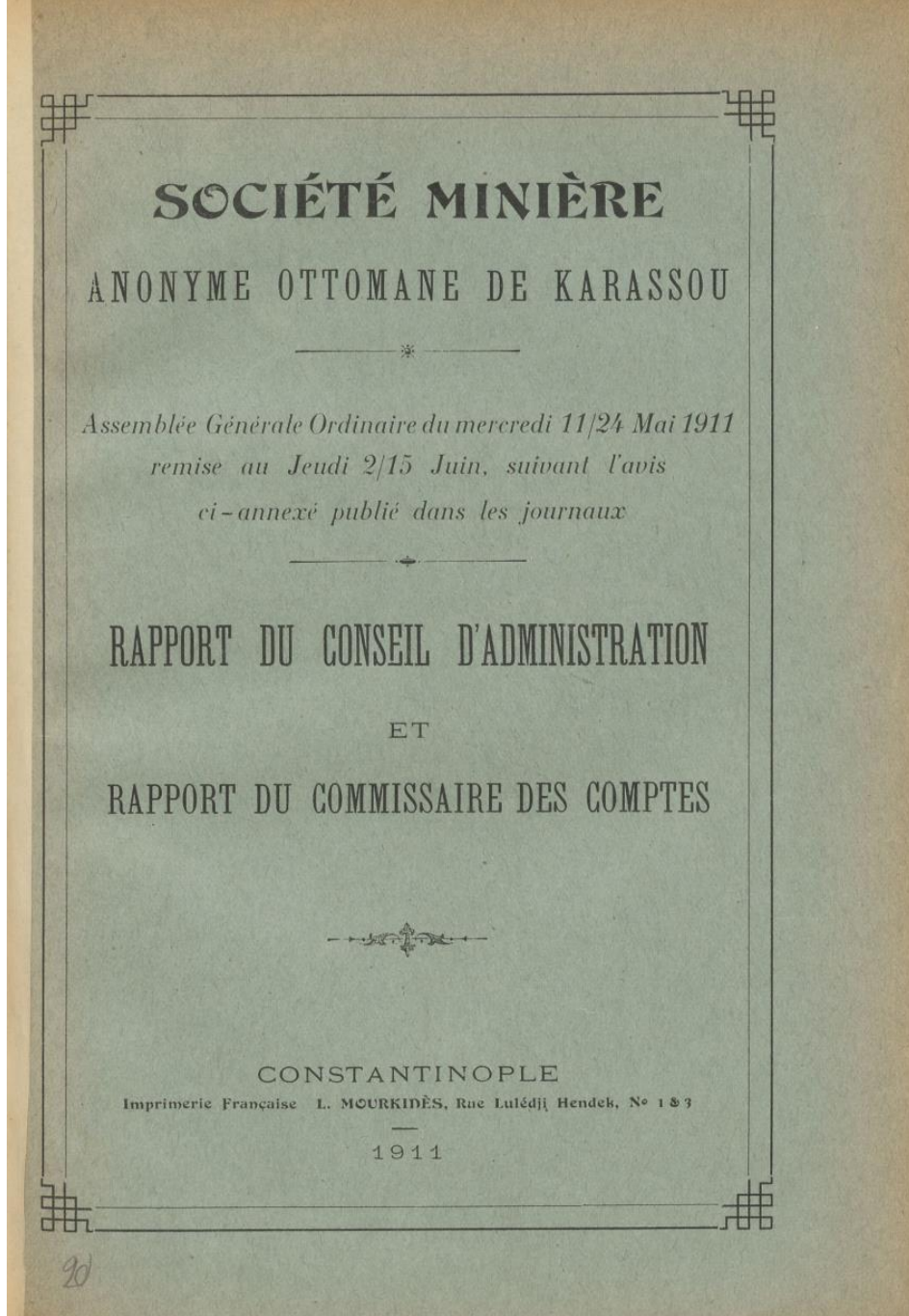
Kaynak: *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou: Assemblée Générale Ordinaire Du 15/28 Juin 1907 Rapport Du Conseil D'administration Et Rapport Du Commissaire Des Comptes* (İstanbul: Imprimerie D. Mihlaïdjian, 1907)

Ek 4: 4 Temmuz 1908 tarihli olağan genel kurul toplantısı raporunun kapağı. Şirketin sekizinci mali yılını incelemektedir. Önceki raporların aksine Fransızca ve Osmanlıca olarak iki dilde hazırlanmıştır. Rapor İBB Atatürk Kitaplığından temin edilmiştir.

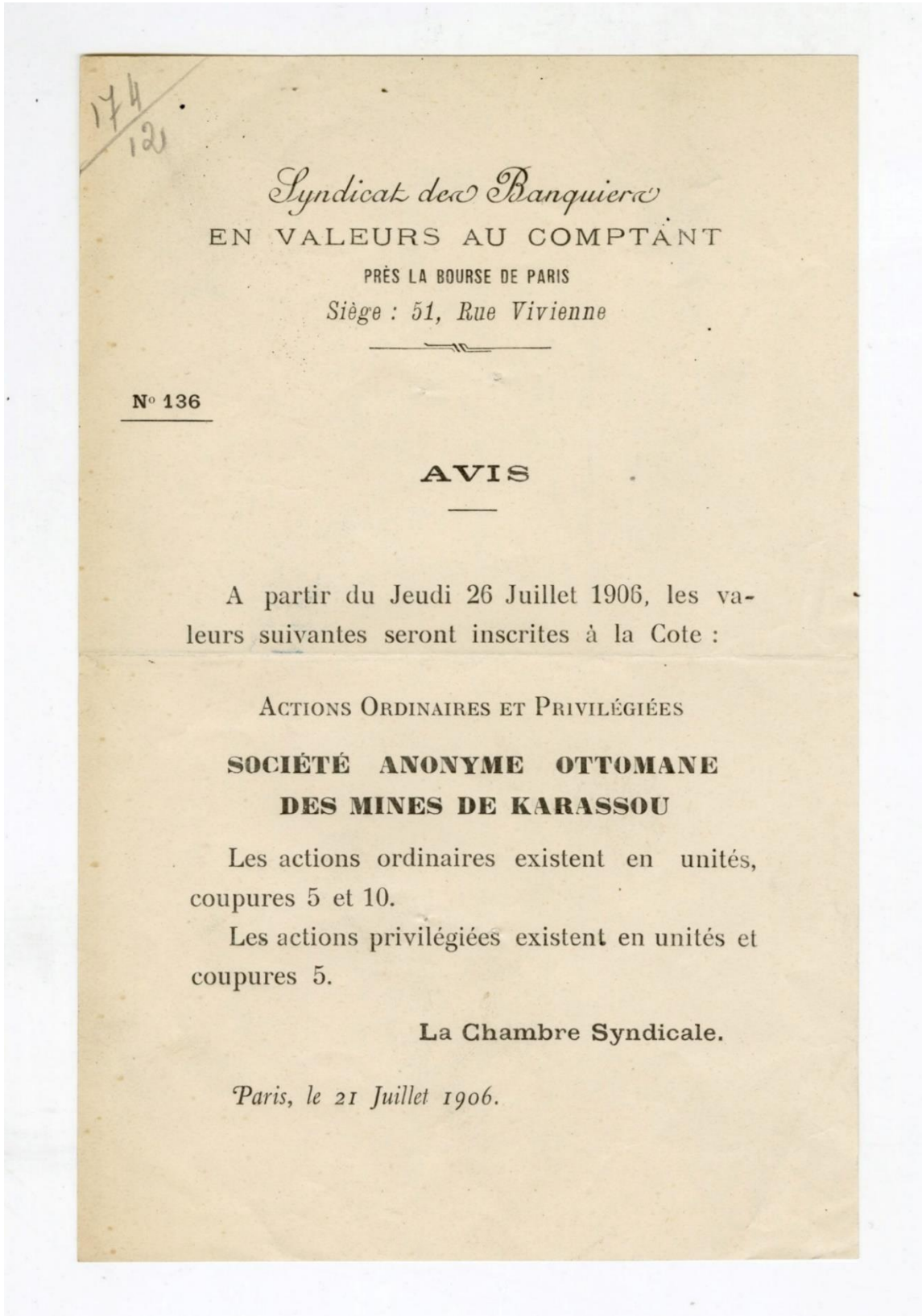
Kaynak: *Société Anonyme Ottomane Des Mines De Karassou: Assemblée Générale Ordinaire Du 21 Juin-4 Juillet 1908 Rapport Du Conseil D'administration Et Rapport Du Commissaire Des Comptes* (İstanbul: Imprimerie D. Mikhlaïdjian, 1908)

Ek 5: Karasu Osmanlı Anonim Maden Şirketinin 15 Haziran 1911 tarihli olağan ve olağanüstü genel kurul toplantısının kapağı. 24 Mayıs'ta yapılması planlanan toplantılar, hissedar katılımının yetersizliğinden ötürü ertelenmiştir. Aynı gün içerisinde olağan ve olağanüstü genel kurul toplanmış ve raporlar bir arada hazırlanmıştır. Raporlar Fransızca ve Osmanlıca olarak iki dilde hazırlanmıştır. Rapor Berlin Eyalet Kütüphanesi'nden (Staatsbibliothek zu Berlin) temin edilmiştir.

Kaynak: *Société Minière Anonyme Ottomane De Karassou: Assemblée Générale Ordinaire Du Mercredi 11/24 Mai 1911 Remise Au Jeudi 2/15 Juin, Suivant L'avis Ci-Annexé Publié Dans Les Journaux: Rapport Du Conseil D'administration Et Rapport Du Commissaire Des Comptes*, (İstanbul: Imprimerie Française L. Mourkidès, 1911)

Ek 6: Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketine ait hisselerin Temmuz 1906'dan itibaren Paris Borsasında işlem görmeye başlayacağını bildiren belge.

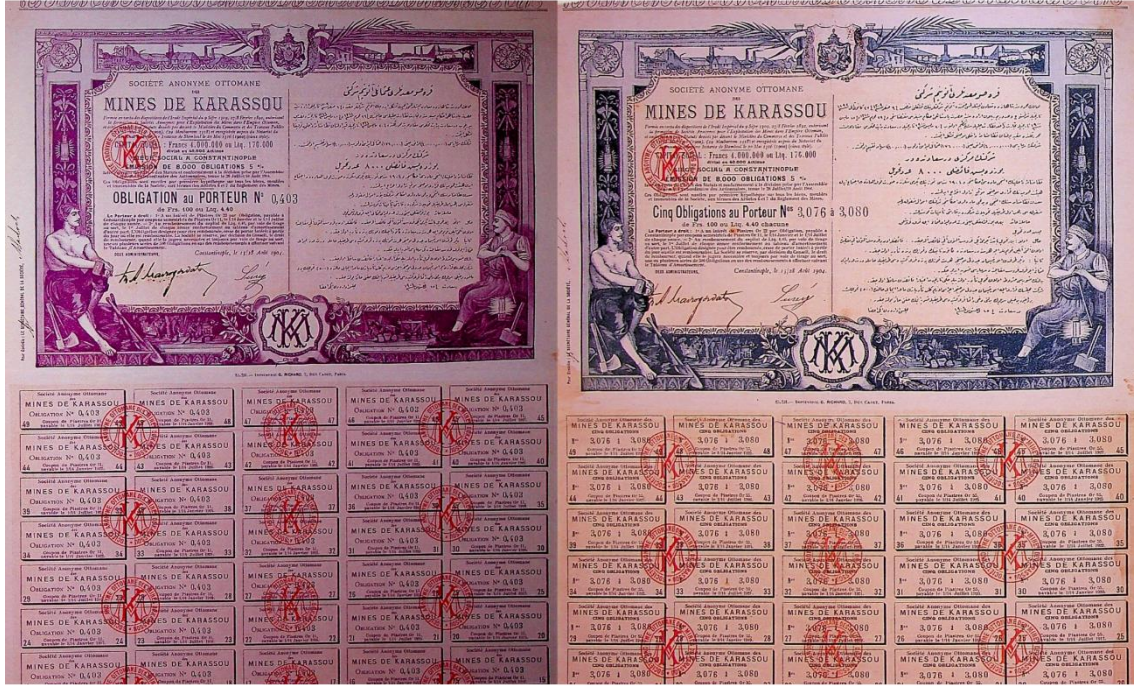
Kaynak: FRANMT 65 AQ L2245/ 011

Ek 7: Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketinin kuruluş sermayesini karşılaması için çıkartılan imtiyazlı hisseler. Hisselerin nominal değeri 100 franga denk gelen 4,40 liradır. Hisseler aynı tarihte farklı tasarımlarla piyasaya sürülmüştür. İmtiyazlı hisselerin üst kısmında Fransızca ve Osmanlıca olarak hisse hakkında bilgiler bulunmaktadır. Üst kısmın çerçevesinde ise madencilik temalı temsiller bulunmaktadır. Çerçevenin alt kısmında ortada bulunan sembol, şirketin logosudur. Hisse senedinin alt kısmında ise temettü kuponları bulunmaktadır. Her bir kupon bir yıllık temettü ödemesini ifade etmektedir. Hisse sahipleri, temettü aldıkça kuponlar hisse senedinden kopartılmaktadır.

Kaynak: Akyıldız, *Osmanlı Dönemi Tahvil ve Hisse Senetleri*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001. 432.

Ek 8: 10 Ağustos 1904'te şirketin ikinci olağanüstü genel kurulu kararları doğrultusunda sermaye artırımına karar verilmiştir. Bu amaç doğrultusunda 8.000 adet %5 faizli tahvil ihraç edilmiştir. Tahvillerin yapısal özellikleri de hisse senetleri ile aynıdır. Tek fark, tahvil faizlerinin ocak ve temmuz ayları olmak üzere yılda iki defa %2,5 olarak ödenmesidir. Bu sebeple tahvil kuponları faiz ödemelerine uygun olarak bölünmüştür.

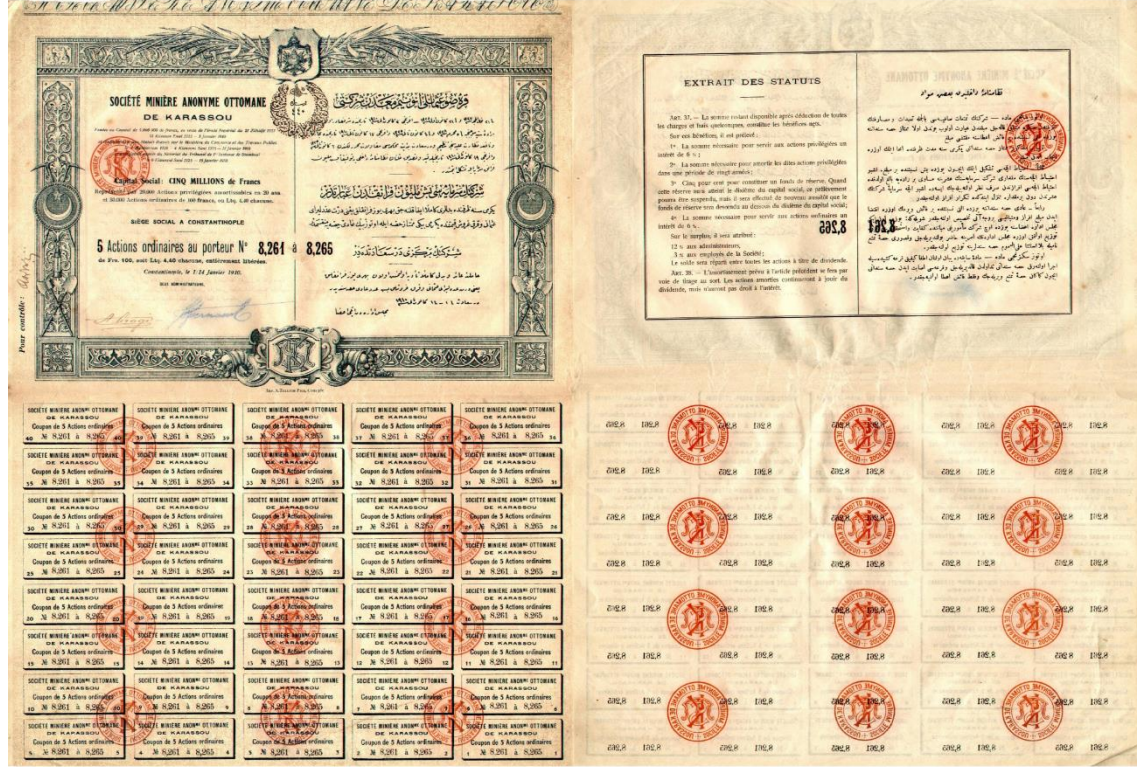
Kaynak: Akyıldız, *Osmanlı Dönemi Tahvil ve Hisse Senetleri*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001. 433-434.

Ek 9: 1904'te çıkartılan tahvillerin farklı bir tasarımı. Tahvilin ön yüzünün kupon kısmındaki kesilmiş bölüm, tahvilin faiz ödemelerinin yapıldığını göstermektedir. Sıradaki kupon Ocak 1912 tarihlidir. Şirketin 1905'ten itibaren faiz ödemesi yapacağı göz önünde bulundurulduğundan tahvil sahibinin 1911'e kadar faiz aldığı anlaşılmaktadır. Tahvilin arka yüzünde ise bir tablo bulunmaktadır. Bu tablo 1906'dan itibaren yıllık itfa edilecek tahvillerin sayısını belirtmektedir. Piyasaya sürülen 8.000 tahvilin 1929'a kadar tamamen toplanacağı planlanmıştır. İtfa adı verilen bu işlem, tahvilin nominal değerinin geri ödenmesi anlamına gelmektedir. İtfa edilen tahvil artık faiz alamayacaktır.

Kaynak: SALT Araştırma, Osmanlı Bankası Arşivi 123456789/186329

Ek 10: Karasu Osmanlı Anonim Maden Şirketinin 14 Ocak 1910'da piyasaya sunduğu hamiline yazılı adi hisse senetlerinin farklı tasarımları. Hisse senedinin arka yüzünde şirketin ana sözleşmesinin yıllık kâr dağıtımına dair 37 ve 38. maddeleri yazmaktadır.

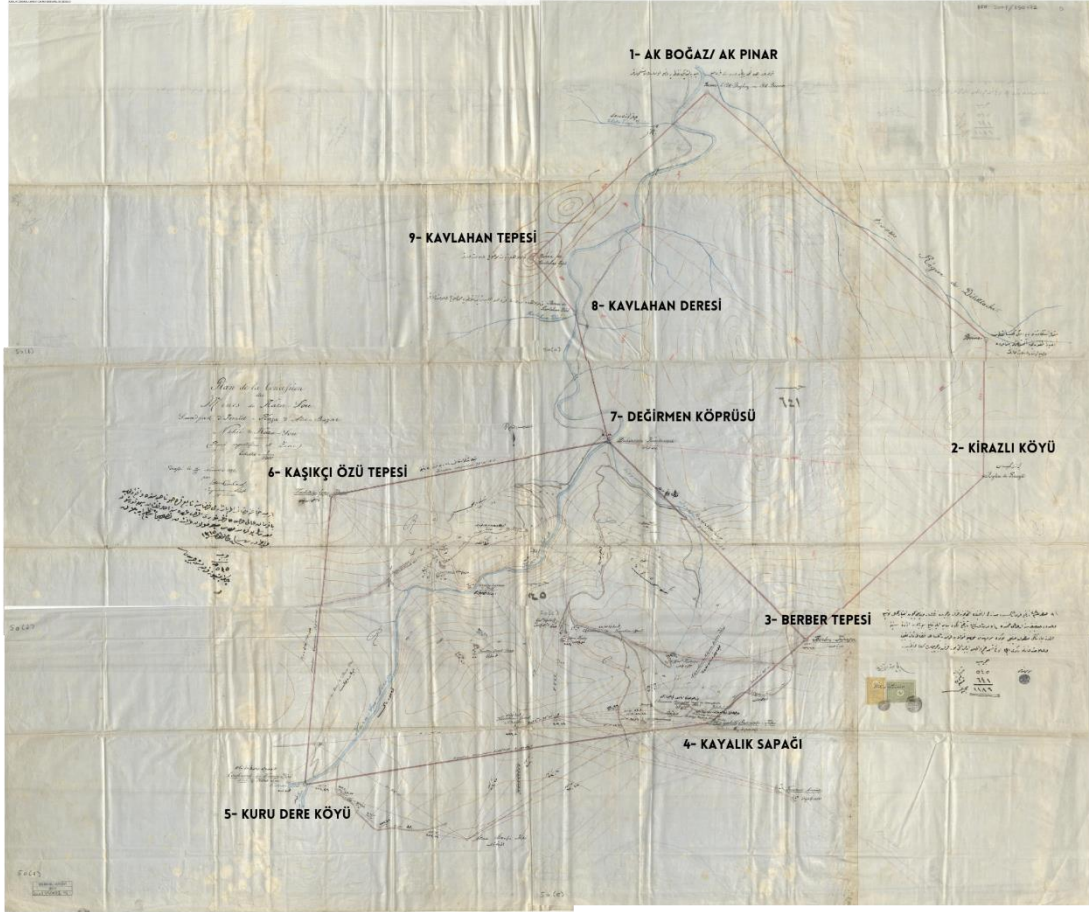
Kaynak: SALT Araştırma, Osmanlı Bankası Arşivi 123456789/172215

Ek 11: Karasu Osmanlı Anonim Şirketine ait hisse ve tahvil emanet kartları.

<p>OFTS 0314 SOC. KARASSOU</p> <p>DEPOTS DE TITRES</p> <p>Nom <i>Société de Mines de Karassou</i></p> <p>Fonctions</p> <p>Adresse <i>En Ville</i></p> <p>Spécimen de signature ou cachet</p> <p><i>voir</i> SOCIÉTÉ DES MINES DE KARASSOU 1/1/10 L'ADMINISTRATEUR-DÉLÉGUÉ <i>Mourouf</i></p> <p>No 762 A. Mai 1901</p>	<p>OFTS 0307</p> <p>DEPOTS DE TITRES</p> <p>Nom <i>Société Minière Anony. Ottomane de Karassou</i></p> <p>Fonctions</p> <p>Adresse <i>Agopian Han Galata</i></p> <p>Spécimen de signature ou cachet</p> <p><i>voir Circulaire du 9/22 June 9/0 aux Opérations. - 1/2 lettre à la Observations Soc. du 26/1/10</i></p> <p>B. I. O. - A. No. 762 a. Juillet 1907 - Imp. Coromita</p>
--	--

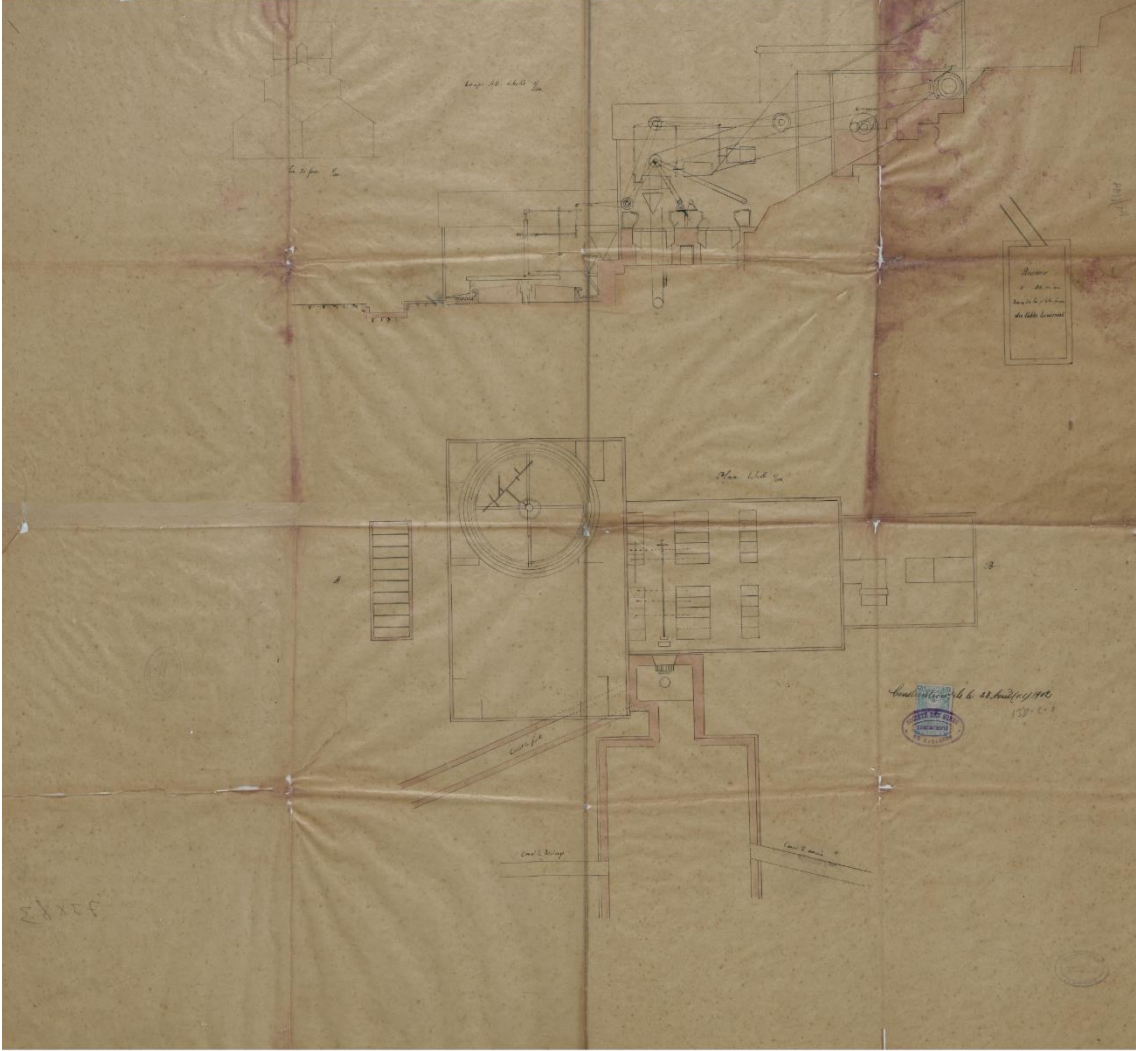
Kaynak: SALT Araştırma, Osmanlı Bankası Arşivi 123456789/ 174618, 159820

Ek 12: Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketinin işletme hakkında sahip olduğu manden sahasının haritası. 1186 dönümlük bu saha, şirketin kuruluşunda yanlış ölçülmüş ve daha sonra fark edilerek düzeltilmiştir. Maden sahasının genel görüntüsü, zengin su kaynağına sahip olduğunu göstermektedir. Bu zenginlik maden çalışmalarında kullanılacak hidrolik gücün elde edilmesini sağlayacaktır. Fakat diğer taraftan kuyu ve galeri çalışmalarında su baskını riskini de doğurmaktadır.

Kaynak: BOA, BEO 2001/150072

Ek 14: Karasu Madenleri Osmanlı Anonim Şirketinden 28 Ağustos 1902'de Ziraat, Maâdin ve Orman Nezaretine gönderilen plan sureti. Plan cevher üretimine dair mekanik cevher yıkama atölyesi, kalsinasyon fırınları ve diğer unsurların detaylarını içermektedir.

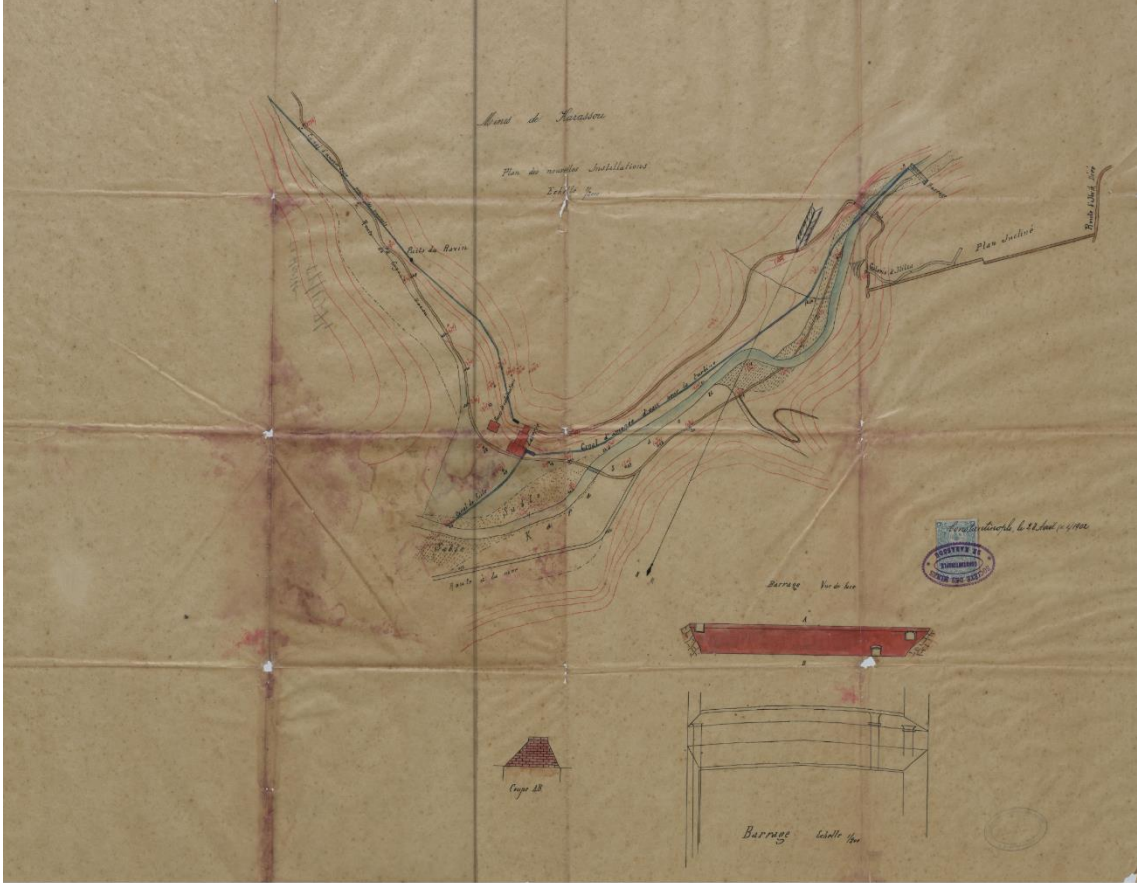
Kaynak: BOA, HRT.h. 1198

Ek 15: Şirketin maden sahasının önemli bir çalışma merkezi olan Kurtlu Göl cevher rezerv kümesine ait 1/500 ölçekli harita. Harita 1911'de hazırlanmıştır. Harita rezerv kümesindeki kuyu ve galerileri çalışmalarının ulaştığı son noktayı göstermektedir.

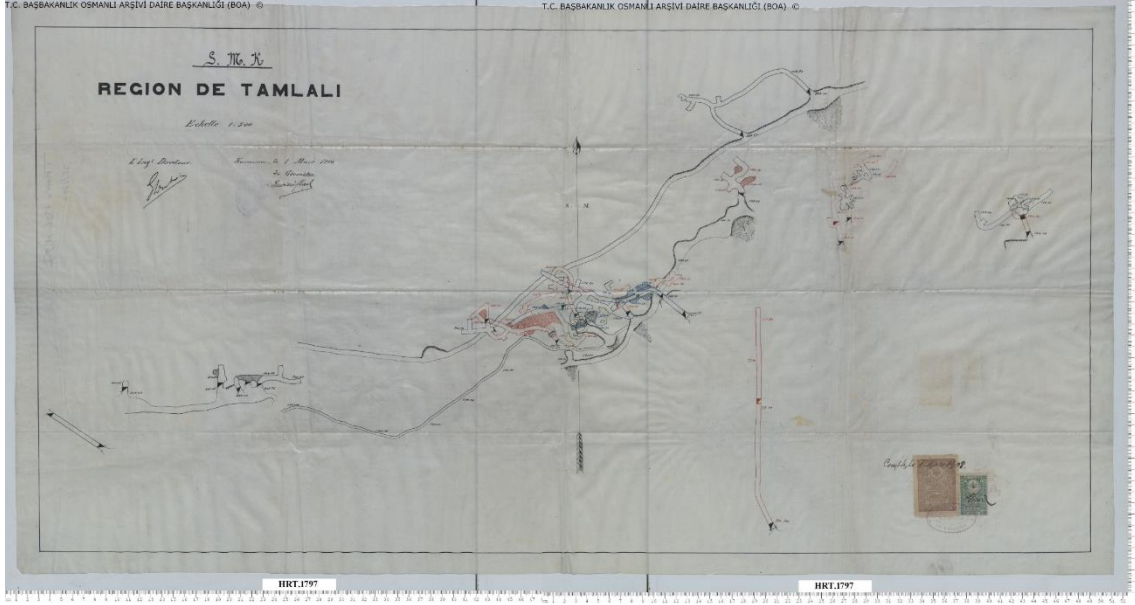
Kaynak: BOA, HRT.h. 1206

Ek 16: 28 Ağustos 1902 tarihli, maden sahasındaki yeni tesisleri gösteren 1/2000 ölçekli harita. Tesislerin en önemlisi Karasu nehrine baraj inşa edilmesidir. Ayrıca mekanik cevher yıkama atölyesi ve diğer cevher üretim tesisleri de belirtilmiştir. Barajın inşa amacı söz konusu tesisleri kullanmak için hidrolik güç üretmektir. Bu gücü sağlayacak türbin ve kanalın detayları mavi renkli hatla belirtilmiştir. Sarı renkli hat ise saha içi ulaşımı sağlayan yolları temsil etmektedir.

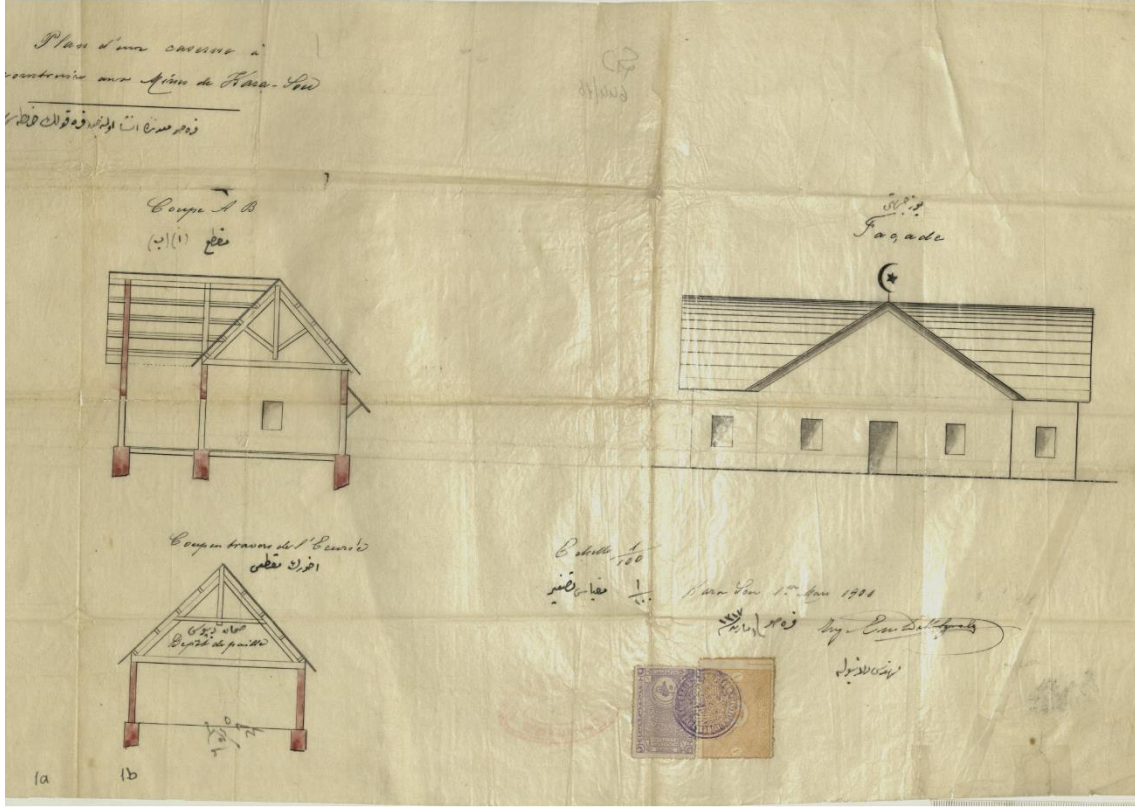
Kaynak: BOA, HRT.h. 1274

Ek 17: Karasu nahiyesine bağlı Damlalı adlı mevkide bulunan simli kurşun ve çinko madenlerinin rezerv haritası. Karasu Osmanlı Anonim Maden Şirketinin çalışma yaptığı sahalardan biridir. 1/500 ölçekli harita 1908’de hazırlanmıştır.

Kaynak: BOA, HRT.h. 1797

Ek 18: Maden sahasının asayişini sağlamak amacıyla 1901’de inşa edilen karakol binası. Binanın açılışı Sultan II. Abdülhamit’in cülusunun yirmi beşinci yıl dönümünde yapılmıştır.

Kaynak: BOA, ŞD. 644/16

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Yunus YILDIZ	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Sakarya Üniversitesi
Fakülte	Fen-Edebiyat
Bölümü	Tarih
Makale ve Bildiriler	
<p>1. Yıldız, Yunus. "Savaş Ekonomisi Bağlamında Birinci Dünya Savaşı'nda Adapazarı'nın Ekonomik Durumu". Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi 9/1 (Mart 2024), 826-862. https://doi.org/10.24186/vakanuvis.1385559.</p>	